

biblioteka
BIOETIKA

IVAN PERKOV

Društvo otpada

Ivan Perkov
DRUŠTVO OTPADA

Nakladnici: PERGAMENA d.o.o., Zagreb, Rozganska 18
Tel./fax: +385-(0)1-3640-942
pergamena@pergamena.hr
www.pergamena.hr

ZNANSTVENI CENTAR IZVRSNOSTI
ZA INTEGRATIVNU BIOETIKU
Zagreb, Ivana Lučića 1a

Biblioteka: BIOETIKA

Urednik
biblioteke: Ante Čović

Knjiga 48: Ivan Perkov, *Društvo otpada*

Recenzenti: Luka Janeš
Ivica Kelam
Marko Mustapić

Redaktura
i korektura: Štefanija Kožić

Tehnički
urednik: Antun Mikleš

Naslovnica: Bernardić studio

Dijelovi ove knjige nastali su u sklopu istraživačkog programa Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku (proglašen Odlukom ministra znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske od 10. studenoga 2014.), koji se ostvaruje pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao instituciji nositeljici Centra.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001157960.

ISBN 978-953-6576-75-3

Ivan Perkov

DRUŠTVO OTPADA

PERGAMENA

ZNANSTVENI CENTAR IZVRSNOSTI ZA
INTEGRATIVNU BIOETIKU

Zagreb, 2022.

Sadržaj

<i>Predgovorne note recenzenta</i>	9
<i>Predgovor</i>	11
<i>Uvod</i>	13
1. Teorijski okvir	19
1.1. Osnovni pojmovi	22
1.2. Društveni aspekti sustava gospodarenja otpadom	27
1.2.1. Pregled odabranih socioloških radova o otpadu	30
1.2.2. Razmatranje fenomena otpada u hrvatskoj sociologiji	35
1.2.3. Otpad kao vodeći rizik suvremenog društva	39
1.2.3.1. Pojmovno određenje rizika	41
1.2.3.2. Osnovne dimenzije rizika	44
1.2.3.3. Komunikacija o rizicima kao sredstvo upravljanja rizicima	46
1.2.3.4. Reakcije lokalnih zajednica na rizike	50
1.2.3.5. Stigmatizacija mjesta i oblici kompenzacija	54
1.2.4. Urbane sredine kao epicentri problema	57
1.2.4.1. Akteri u urbanom prostoru	62
1.2.5. Socijalno-ekologijska misao o otpadu	65
1.2.5.1. Ekologijska svijest u Hrvatskoj	69
1.2.5.2. Otpad u kontekstu održivog razvoja	71
1.2.5.3. Politička i ekonomska dimenzija održivog razvoja	75
1.2.6. Otpad u kontekstu integrativne bioetike	78
2. Metodologija	83
2.1. Tijek istraživanja	89
2.1.1. Ograničenja istraživanja	92
2.2. Sociodemografska obilježja sudionika	93
3. Višerazinska analiza normativnog okvira o otpadu u Zagrebu i Hrvatskoj	95
3.1. Sažeti prikaz odabranih dokumenata	100
7. program djelovanja za okoliš Europske unije (2013.)	100
8. program djelovanja za okoliš Europske unije (2022.)	101
Europski zeleni plan (2020.)	103

Plan Europske unije za kružno gospodarstvo (2015.)	105
Novi akcijski plan Europske unije za kružno gospodarstvo (2020.) . . .	106
Ključne konsolidirane direktive Europske unije o otpadu	108
Direktiva 1994/62/EZ o ambalaži i ambalažnom otpadu (1994.) . .	108
Direktiva 1999/31/EZ o odlagalištima otpada (1999.)	108
Direktiva 2008/98/EZ o otpadu (2008.)	109
Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske (2005.)	111
Zakon o održivom gospodarenju otpadom (2013.)	113
Zakon o gospodarenju otpadom (2021.)	116
Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske (2017.)	118
Plan gospodarenja otpadom Grada Zagreba za razdoblje 2018.–2023. (2018.)	122
3.2. Komparativna analiza normativnih dokumenata	129
3.3. Zaključna razmatranja o normativnom okviru	135
4. Rezultati istraživanja o društvenim aspektima sustava gospodarenja otpadom u Zagrebu	137
4.1. Opće društvene prilike u Zagrebu i Hrvatskoj	140
4.2. Najveći društveni problemi u Zagrebu i Hrvatskoj	145
4.3. Dojam posjetitelja o Zagrebu	153
4.4. Stanje zagrebačkog okoliša i kritične ekološko-komunalne točke grada	160
4.5. Procjena normativnog okvira o otpadu	167
4.6. Stanje odlagališta otpada Jakuševac-Prudinec	176
4.7. Primjeri dobre prakse gospodarenja otpadom u zemlji i inozemstvu	185
4.8. Uloga skupina ključnih aktera u sustavu gospodarenja otpadom u Zagrebu	192
Uloga stručnih aktera	192
Uloga političkih aktera	199
Uloga civilnih aktera	205
Uloga medija	211
Uloga upravljačkih aktera	216
Uloga gospodarskih aktera	220
4.9. Razvoj grada Zagreba	226
4.10. Dugoročno održivo rješenje	233
4.11. Rasprava	245
5. Zaključak	251
<i>Popis literature</i>	261
<i>Popis dokumenata</i>	269

<i>Prilozi</i>	271
Prilog 1. Nacrt polustrukturiranog dubinskog intervjua	273
Prilog 2. Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju	277
<i>Dodatak</i>	281
Naše smeće, naši odbačeni snovi	283
<i>Zahvale</i>	289
<i>Sažetak</i>	291
<i>Summary</i>	293
<i>Kazalo imena</i>	295
<i>Bilješka o autoru</i>	299

Predgovorne note recenzenta

U nizu bioetičkih problematika i vrijednih nastojanja da se na njih ponude adekvatni odgovori – rasprostrtih horizontom istraživačke misli bioetičara i bioetičarki na prostoru Hrvatske i regije – poteškoće vezane uz zbrinjavanje otpada do ove publikacije još nisu zadobile svoj zasluženi prostor evaluacije. Stoga sa zadovoljstvom naznačujem da knjiga *Društvo otpada* Ivana Perkova, osim studioznog, temeljitog pristupa podignutog i postignutog na metodičkim temeljima pluriperspektivnosti, integrativnosti i transdisciplinarnosti te bioetičkog senzibiliteta i orijentacijskog znanja, čitateljstvu pruža i jasan uvid u aktualnu lokalnu situaciju vezanu uz zbrinjavanje otpada, popraćen kritički konstruktivnim opaskama autora. Također pruža i uvod u potencijalno uređivanje, najzad raščišćavanje dotične problematike, napose na prostoru Zagreba i Republike Hrvatske.

Baš kao što je uobičajen slučaj s pristupanjem svim partikularnim bioetičkim problemima i poteškoćama, za njihovo razrješavanje preduvjet je široko i duboko razumijevanje te analitičko seciranje mnogobrojnih fenomena i odnosa iz raznih uglova elaboracije, uz zahvaćanje cjelovitosti i kompleksnosti života čiji jasan analogijski odraz primjećujemo u kontekstu gradskih zajednica. U ovoj knjizi autor je koncentriran na infrastrukturnu cjelovitost gradske mreže čija sustavna organiziranost pretpostavlja temelj zdravlja, harmonije i zadovoljstva građana, omogućujući preduvjet njihovog osobnog, utoliko i općeg društvenog razvoja. Paradigmatična pluriperspektivnost koja krase rukopis što držite u rukama očituje se uvažavanjem raznih skupova motrišta. Autor je provođenjem intervjua, odnosno kvalitativnog istraživanja, iz prve ruke dobio uvid u situaciju gospodarenja otpadom i obuhvatio sve važne aspekte društva koji mogu i trebaju utjecati na tu temu. Pritom uvažavajući misaone postavke građana, političara te predstavnika civilnog i poduzetničkog sektora, položene u egzaktni statistički instrumentarij aktualnog vođenja i provođenja zahtjevnog projekta zbrinjavanja otpada u Hrvatskoj i u hrvatskoj metropoli. U ovom rukopisu to je mozaički sustavno posloženo u znanstveno-istraživačko obličje, paradigmatički iskorištivo za izučavanje tekovina orijentacijskog znanja i integrativnog mišljenja – prepoznatljivih obilježja orijentacijske platforme integrativne bioetike.

Otpad i njegovo nepravilno, najzad neodgovorno zbrinjavanje, između ostalog, ukazuju na izgubljenost i nezrelost mentalnog statusa osoba koji ekumeniziraju određeni životni prostor u eri konzumerizma, stoga ovaj rukopis predstavlja svojevrsni poziv na buđenje i redefiniranje odnosa između pojedinca, društva i okoliša. Evaluacija ovog kompleksnog kolopleta nužno iziskuje sintezu socioloških, filozofskih i bioetičkih promišljanja, na putu određivanja najadekvatnijih i najpreciznijih odgovora te praktičnih smjerekaza za implementaciju predloženih modela u operativnu sferu realnog života.

Elementi socijalne ekologije ispunjeni bioetičkim senzibilitetom isijavaju stranicama ove knjige, ne da bi čitatelju uprljali volju i nagrdili mentalni vonj, već da bi ponudili puteve za uređivanje osobnog, pa utoliko i općeg fizičkog te duhovnog prostora zajednice. Gotovo poetski realistično ustupanje mjesta razgovornoj noti, unutar istraživačkim procesom obuhvaćenih aktera iz raznih sfera, ukazuje na pokušaj autorovog jasnog niveliranja i harmonizacije naizgled suprotstavljenih tabora, pri čemu se gotovo u obrascima primjećuju uzroci i posljedice konkretnih stanja, kretanja i aktualne *status quo* situacije u okvirima zagrebačke gradske politike vezane uz pitanja otpada pri održivom pristupu budućnosti u zdravom i sretnom gradu, unutar kojega čistoću i balans pojedinačnih duša i svijesti pretpostavlja čistoća okoliša ispunjena odgovornošću i brigom za one koji bivstvuju pored nas i s nama te one koji dolaze za nama. Put od društva otpada do društva oplemenjene građanske svijesti i savjesti pretpostavlja ideju drugoga i sebe u fenomenološkom dijalektičkom spletu društvene zajednice. Upravo je to temeljni biljeg ovog vrijednog bioetičkog rukopisa.

Doc. dr. sc. Luka Janeš

Predgovor

Ova je knjiga nastala kao rezultat višegodišnjeg intenzivnog rada na promišljanju i istraživanju društvenih aspekata odnosa čovjeka i njegova životnoga prostora, i to posebno u suvremenim urbanim središtima. Fenomen koji taj odnos izvrsno reflektira jest upravo otpad i odnos društva prema njemu. Prepoznata je činjenica da su otpad i sustavi za gospodarenje njime sve važniji čimbenik svakodnevnog života velikoga broja ljudi, a da ova tema pritom nije dovoljno prisutna u domaćim znanstvenim i stručnim publikacijama, posebno onima iz društveno-humanističkog spektra.

Sociologija, kao znanost koja društvene odnose i društveno djelovanje proučava na razini mnogo široj od razine proučavanja svih drugih znanosti, i integrativna bioetika, koja uz kritičku analizu društvenih fenomena teži i k razumijevanju etičkih dimenzija odnosa čovjeka i njegove okoline i kalibriranju moralnog kompasa prema svakoj životnoj temi, dvije su znanstvene discipline koje se tematikom otpada dosad nisu previše bavile, a svakako su na to pozvane. Ova je knjiga napisana s ciljem da upozori na važnost društvenog i bioetičkog promišljanja o otpadu. U knjizi su predstavljeni izabrani teorijski koncepti i teze društvenih teoretičara koji su se bavili otpadom, a predstavljeni su i rezultati empirijskog istraživanja provedenog u sklopu izrade disertacije na kojoj se ova knjiga temelji. Ti rezultati upozoravaju na brojne probleme koje suvremeno hrvatsko društvo ima, i to ne samo po pitanju otpada nego i po pitanju širih društvenih struktura i kretanja o čemu nam je također potrebna i bioetička refleksija.

Suvremeno urbano društvo, kako u Hrvatskoj tako i u svijetu, opterećeno je socijalno-ekološkim izazovima, tehnološkim rizicima i komunalnim problemima, a otpad je u tom smislu najprisutniji i najopsežniji fenomen. Od završetka istraživačkog procesa, čiji se rezultati u knjizi predstavljaju, politička i društvena situacija u Zagrebu i Hrvatskoj ponešto se promijenila. Zagreb je nakon gotovo dva desetljeća dobio novu vlast, a zagrebački je sustav gospodarenja otpadom doživio promjene za čiju je evaluaciju prerano. Ipak, brojni problemi istaknuti u knjizi i dalje su itekako prisutni i relevantni.

Ova je knjiga namijenjena prvenstveno studentima sociologije i ostalih društveno-humanističkih znanosti i može poslužiti kao svojevrsna »otpad-

na« sociološko-bioetička propedeutika. S druge strane, rezultati istraživanja koji su u njoj predstavljeni, a u kojem su sudjelovali ključni akteri za sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu i Hrvatskoj, mogu biti korisni i donositeljima odluka. Drugim riječima, cilj je ove knjige podignuti poklopac kante s otpadom u hrvatskom društvu.

Otpad je jedna od onih tema o kojima ne volimo pretjerano razmišljati. Znamo da ga ne možemo izbjeći, ali bili bismo nekako najsretniji da on nestane bez našeg angažmana.

Za otpad smo i svi odgovorni. Nismo svi jednako odgovorni, ali nitko nije lišen odgovornosti. Možda upravo stoga dolazi do disperzije odgovornosti ili čak do organizirane neodgovornosti kada je otpad u pitanju. Upravo je odgovornost središnja misao ove knjige. Individualna i društvena odgovornost za grad i svijet u kojem živimo – za grad i svijet koji bez našeg promišljanja i djelovanja neće biti (č)isti.

Uvod

Suvremeno se društvo suočava s mnogim poteškoćama prouzrokovanim različitim globalizacijskim i modernizacijskim izazovima, a suvremena sociologija stvara teorijske okvire za njihovu analizu i empirijske alate za njihovo istraživanje. Sve su zapaženiji socijalnoekološki problemi i s njima povezani rizici suvremenih društava koji su globalno prisutni, ali se u različitim društvima manifestiraju u različitim opsezima i intenzitetima. Ova je knjiga fokusirana na sve veće stvaranje otpada, kao konkretan problem koji utječe na život građana grada Zagreba, kao i na živote građana drugih urbanih centara Hrvatske i svijeta u XXI. stoljeću. Otpad je (nus)proizvod života, a u uvjetima sve izraženijeg potrošački usmjerenog življenja i stalnog rasta svjetskog stanovništva, kao i sve veće koncentracije stanovnika u urbanim sredinama, postaje sve važniji i sve složeniji fenomen. Stokols (2018: 242) navodi studije koje sugeriraju da globalni ljudski ekološki otisak, odnosno učinak koji stvaramo trošenjem prirodnih resursa i stvaranjem otpada daleko premašuje sposobnost Zemlje da obnovi prirodni kapital i poništi stvoreno onečišćenje.

Tematika zbrinjavanja i gospodarenja otpadom danas je, više nego ranije, prepoznata u različitim sferama društva; postala je donekle važno političko pitanje, medijski je prisutna, a izaziva i određeno zanimanje građana jer utječe na njihovu svakodnevicu. Ova tematika, dakle, nadilazi isključivo ekonomske ili ekološko-biološke sfere brige o zaštiti okoliša te prodire i u problematiku društvenih odnosa. Otpad se tiče i međunarodnih i ustavno zajamčenih ljudskih prava zato što učinkovito gospodarenje njime štiti društvo od moguće prijetnje jednoj od temeljnih vrednota ustavnog poretka, a to je očuvanje prirode i čovjekova okoliša (čl. 70. *Ustava Republike Hrvatske*). Isto tako, kvalitetan sustav gospodarenja otpadom doprinosi očuvanju međunarodno prepoznatih temeljnih ljudskih prava – prava na zdrav okoliš (čl. 37. *Povelje Europske unije o temeljnim pravima*) i prava na zdravlje i dobrobit čovjeka (čl. 25. *Opće deklaracije o pravima čovjeka Ujedinjenih naroda*). Štoviše, u srpnju 2022. Opća skupština Ujedinjenih naroda prepoznaje pravo na čist, zdrav i održiv okoliš kao ljudsko pravo. Republika Hrvatska potpisnica je svih navedenih dokumenata.

Ovaj rad smješta sustav zbrinjavanja otpada u vremenski, prostorni i društveni kontekst; proučava se stanje sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu na prijelazu iz drugog u treće desetljeće 21. vijeka. Cilj je rada ustanoviti ključne društvene odnose koji utječu na poimanje otpada i postupanje s njime, a njegova je svrha ponuditi znanstveno i stručno utemeljen odgovor na pitanja: koje su skupine ključnih aktera koji utječu na sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu; kakvi su društveni odnosi i odnosi moći unutar tih skupina i među njima; kako se društvene vrijednosti povezane sa zaštitom okoliša reflektiraju na normativne akte koji reguliraju sustav; u kakvom su odnosu ti normativni akti sa stvarnim stanjem u svijetu života; jesu li i u kojoj mjeri normativni okvir i stvarna situacija u Zagrebu usklađeni s principima ekološke i socijalne održivosti; postoji li i koje je ekološki, ekonomski i socijalno dugoročno održivo rješenje za postupanje s otpadom u Zagrebu. Dodatno se u radu proučavaju bioetički aspekti odnosa čovjeka prema okolišu i životnom prostoru, a taj se odnos posebno reflektira u postupanju s otpadom.

Zbog težnje za odgovorima na navedena pitanja, u sklopu izrade ovoga rada provedena je fokusirana analiza znanstvene i stručne literature i realizirana su dva istraživanja. U sadržajnom se smislu knjiga sastoji od tri osnovna dijela: teorijskog okvira s pregledom ključnih teorijskih, primarno socioloških i bioetičkih koncepata relevantnih za temu zbrinjavanja otpada i dva istraživačka dijela: (1) višerazinske kvalitativne analize sadržaja normativnih dokumenata te (2) prikaza, analize i interpretacije rezultata empirijskog istraživanja provedenog metodom polustrukturiranog intervjua.

U teorijskom se dijelu prezentira selekcija važnih domaćih i međunarodnih znanstvenih i stručnih radova koji otpad i sustave za njegovo zbrinjavanje proučavaju kao društveni fenomen. Predstavljaju se uglavnom sociološki radovi i koncepti, ali se nudi i pregled teza drugih znanstvenika zbog uvjerenja da su transdisciplinarnost, pluriperspektivnost i fokusiranost na problem nužni kako bi se odgovorilo na sve složenije probleme odnosa prema otpadu i njegovu zbrinjavanju u suvremenim društvima.

Iako u okviru različitih disciplina i perspektiva znanstveno-istraživački interes za ovu temu raste, ona nije još dovoljno sociološki istražena, pogotovo u hrvatskim okvirima. Polazeći od te ocjene, važno je istaknuti da su društveni aspekti fenomena gospodarenja otpadom mnogobrojni i višeslojni te su teorijski, u ovom radu, ukotvljeni između tri sociološka područja – sociologije rizika, urbane sociologije i socijalne ekologije. Razlozi su za odabir tih triju područja procjene da je tema u sferi rizika jer su otpad i s njime povezana postrojenja u osnovi rizična, urbana jer su problemi s otpadom

očiti i izraženiji u gradovima i socijalnoekološka zato što je otpad jedna od najvećih globalnih prijetnji ekosustavu. Teorijski se okvir ovoga rada primarno temelji na znanstvenim i stručnim radovima odabranih hrvatskih i svjetskih sociologa koji su se bavili navedenim područjima, ali se, na tragu napomene o transdisciplinarnosti, oslanja i na znanstvene i stručne doprinose iz drugih područja koja se bave ovom temom kako bi se dobila najšira moguća slika o ovom problemu. Osim socioloških, u radu su najprisutniji koncepti i teze nastali u okviru integrativne bioetike.

Sociologija rizika upozorava da je narativ o riziku društveni konstrukt, a rizik shvaća kao društvenu činjenicu u *durkheimovskom* smislu. Stoga se u radu ističe važnost sociološkog promatranja međudnosa rizika u suvremenim društvima s jedne, i okoliša, odnosno životnoga, posebno urbanoga prostora, s druge strane. Prema Van Loonu (2002: 105) »svi se ekološki rizici, u većoj ili manjoj mjeri, mogu povezati s otpadom«. Otpad ima brojne negativne učinke na kvalitetu tla, vode i zraka, a može negativno utjecati i na ljudsko zdravlje. Samu riječ otpad koristimo svakodnevno, ali značenje pojma nije sasvim jednostavno jer je narativ o otpadu također društveni konstrukt. Operativna definicija koja se koristi u ovom radu odgovara onoj u *Zakonu o održivom gospodarenju otpadom* (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19) koji kaže da je otpad svaka tvar ili objekt koji nositelj odbacuje ili je dužan odbaciti i ima dva temeljna svojstva, a to su: (1) ima štetan utjecaj na okoliš i ljude i (2) ima različita mjesta nastajanja i pojavne oblike.

Tematiziranje sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu uključuje i područje urbane sociologije. Manuel Castells (1977: 435), jedan od najpoznatijih suvremenih sociologa, ističe da se urbani problemi u društvu moraju promatrati isključivo uzimajući u obzir strukturalne instance, društvene odnose i konjunkturu, a sociološki klasik Lewis Mumford još ranije (1959: 575) govori da je »autor grada komuna kao zajednica, grad kao cjelina, kao društveno biće«. Urbana okolina podrazumijeva, dakle, veći broj aktera, odnosno zainteresiranih strana. Tipologiju aktera u urbanom prostoru temeljenu na sličnim razmišljanjima koja se, u nadopunjenom obliku, koristi u empirijskom dijelu ovoga rada iznio je urbani sociolog Michael Bassand (2001: 347), a uključuje stručne, političke, ekonomske i civilne aktere. Osim toga, važno je napomenuti i da se u ovom radu najviše govori o komunalnom otpadu koji je po svom obimu i značaju za svakodnevni život građana najznačajniji. Prema zakonskoj definiciji (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19), komunalni otpad je otpad nastao u kućanstvu i otpad koji je po prirodi i sastavu sličan otpadu iz kućanstva, osim proizvodnog otpada i otpada iz poljoprivre-

de i šumarstva. Komunalni je otpad komunalno pitanje, a kvaliteta komunalne infrastrukture i ukupna kvaliteta života i blagostanje građana važne su teme suvremene urbane sociologije.

Nadopunjavajući krilaticu Francisa Bacona »znanje je moć«, Moltmann (1971: 43) navodi: »Znanje je moć, a moć nije neutralna, pa znanost načelno nikad nije neutralna«. Navedeni citat upozorava na činjenicu da se proučavajući ovu temu nipošto ne smiju zanemariti slojeviti i složeni odnosi moći u društvu koji utječu na sve aspekte i sfere života, pa tako i na sustave zbrinjavanja otpada, ali i javni i znanstveni narativ o njima. Kad su ti sustavi u pitanju, najvažnije je proučiti odnose moći među ključnim skupinama aktera, pa je jedan značajan dio istraživanja i analize posvećen upravo tomu. Društveni se odnosi moći, u teorijskom dijelu rada, dovode u vezu s nekim poznatim sociološkim teorijama: funkcionalističkom; teorijom mreža i teorijom socijalnog kapitala. Isti nam citat govori i da se ne treba susprezati od odabira i nuđenja pravih rješenja ako su ona znanstveno utemeljena. Upravo je tako i učinjeno u zaključnom dijelu ove knjige.

Nakon teorijskog utemeljenja teme slijedi problematiziranje i višerazinska kvalitativna analiza sadržaja normativnog okvira o otpadu. Navedena je analiza napravljena zbog činjenice da se, po sociološkoj definiciji, normativni okvir ekstrahira iz dominantno prihvaćenih društvenih vrijednosti. Normativni je okvir, u ovom slučaju, most između onoga što o okolišu kao društvo mislimo ili želimo i stvarnog stanja koje vidimo ili želimo vidjeti u svojim gradovima i mjestima, u našem *Lebensweltu*. Prikazuju se i analiziraju najvažniji normativni akti na europskoj, nacionalnoj i gradskoj razini. Obradeni normativni akti nisu samo različitih razina već su i različitog tipa – prikazuju se i analiziraju strategije (dugoročni dokumenti šireg opsega u kojima su izražene društvene vrijednosti), planovi (fokusirani u srednjoročni dokumenti koji prikazuju ciljeve sustava i daju rokove za njihovo ispunjenje) te zakoni i direktive (pravni dokumenti s jasnim i preciznim odredbama i odgovornostima). Višerazinska je analiza ključna jer je jasno da lokalni i nacionalni okviri više nisu dovoljni za percepciju problema, ali ni za učinkovito suočavanje s njihovim posljedicama, ni za pronalaženje rješenja za njihovo smanjivanje ili eliminaciju.

Nakon analize normativnog okvira slijedi prikaz i analiza podataka dobivenih empirijskim istraživanjem metodom polustrukturiranog intervjua. Ovo kvalitativno istraživanje provedeno je od svibnja 2019. do travnja 2020. godine i u njemu su sudjelovali predstavnici odabranih skupina ključnih aktera – stručnjaka, političara, upravljača, novinara i predstavnika udru-

ga civilnoga društva. Akteri su odabrani po različitim kriterijima, ovisno o skupini. Od političkih su odabrani oni koji se u svojim strankama bave tematikom zaštite okoliša; odabrani upravljački akteri bili su oni na najvišim hijerarhijskim pozicijama unutar svojih resora; predstavnici medija birani su po kriteriju specijaliziranosti za teme okoliša i otpada; svi civilni akteri u istraživanju u rukovodstvu su najutjecajnijih zagrebačkih udruga civilnoga društva koje se bave ovim temama. Stručnjaci su pak odabrani po kriteriju raznovrsnosti, odnosno uključenosti različitih struka te znanstvene i/ili stručne izvrsnosti. U istraživanju je sudjelovalo od pet do sedam predstavnika svake od skupina ključnih aktera, a ukupno je provedeno 30 intervjua. Istraživanje je provedeno razgovorima *licem u lice* te su se snimali uređajem za snimanje zvuka. Svi su sudionici bili locirani u Zagrebu.

U prikazu rezultata koriste se odabrani autentični citati sudionika podijeljeni u tematske blokove. U prikazu svakog tematskog bloka daje se sažet citat svakog od sudionika, a na kraju prikaza svakog bloka je i kratka analiza prikazanog. Svi su sudionici, radi zaštite njihova identiteta, označeni zasebnim kodom, a odgovori i stavovi svakog od njih mogu se sustavno pratiti kroz cijeli prikaz istraživanja. Nakon prikaza rezultata i nalaza istraživanja slijedi njihova analiza i interpretacija koja nalaze povezuje i s ranije opisanim teorijskim i normativnim okvirom. U zaključnom se dijelu rada sumiraju rezultati i daju završne ocjene. Rezultati ovoga istraživanja mogli bi imati utjecaj na postizanje boljeg, pravednijeg i učinkovitijeg sustava gospodarenja otpadom u Zagrebu i Hrvatskoj.

1. TEORIJSKI OKVIR

Teorijski je okvir ovoga rada primarno sociološki, a specifična područja na koja se rad oslanja pripadaju trima sociološkim disciplinama: sociologiji rizika, urbanoj sociologiji i socijalnoj ekologiji. Sociologija rizika upozorava da otpad i s njim povezani sustavi predstavljaju rizik za ljude i okoliš, a urbana sociologija da su gomilanje otpada i problemi povezani sa sustavima gospodarenja njime više izraženi u urbanim naseljima u kojima živi veći broj ljudi. Treća sociološka disciplina prisutna u ovom radu jest socijalna ekologija koja proučava složen odnos društvenog djelovanja i okoliša, u ovom slučaju, odnos postupanja zagrebačke lokalne zajednice s otpadom i utjecaj tog postupanja na zagrebački okoliš. U poglavlju se javljaju i teze i koncepti autora koji nisu sociolozi, ali otpad promatraju kao društveni fenomen zbog uvjerenja da je složene društvene fenomene korisno promatrati multiparadigmatiski, transdisciplinarno i pluriperspektivno. Važno je naglasiti da podjela teorijskog dijela rada na poddiscipline ne znači njihovo razdvajanje. Dapače, upravo se na temi otpada ove discipline isprepliću i njihovim se sinergijskim učinkom može doći do bogatih spoznaja. Dodatno valja napomenuti da tematika otpada svakako obuhvaća i druge značajne sociološke koncepte poput koncepta kvalitete života.

Teorijski se okvir sastoji od dva glavna poglavlja i niza potpoglavlja koja obrađuju specifične teme. Prvo poglavlje sintetizira ključne pojmove povezane s otpadom i sustavima za gospodarenje njime, a važni su za daljnji tijek rada. Drugo poglavlje obrađuje sociološke aspekte fenomena otpada i sustava za njegovo zbrinjavanje i gospodarenje. Posebni su odjeljci posvećeni odabranim međunarodnim i hrvatskim sociološkim radovima koji proučavaju sustave gospodarenja otpadom kao društvene fenomene. Nakon toga slijede pogledi na otpad iz rakursa triju navedenih odabranih socioloških disciplina ključnih za njegovo sociološko spoznavanje. Posljednje teorijsko poglavlje bavi se pogledom na otpad iz perspektive integrativne bioetike.

Nit koja povezuje odabrane sociološke i bioetičke koncepte u teorijskom dijelu rada jest ideja da je fenomen otpada široki društveni problem koji zahvaća različite društvene aktere i prisutan je globalno, ali se u svakoj lokalnoj sredini manifestira na različite načine. Zbog toga su u poglavlju prisutni koncepti koji su globalno značajni poput razmatranja odnosa moći među različitim društvenim akterima važnima za sustave gospodarenje otpadom, a specifičan lokalni kontekst oslikava se analizom hrvatskih radova socijalnoekološke i urbanosociološke tematike i tematike sociologije rizika.

1.1. Osnovni pojmovi

Da bi se o otpadu i sustavima gospodarenja njime pisalo i raspravljalo, prvo ih valja definirati. Postoji shvaćanje da je otpad samo sirovina na pogrešnom mjestu, a suvremeni pristupi poput principa hijerarhije otpada, o kojima će kasnije (poglavito u poglavlju o normativnom okviru) biti više riječi, sve se više približavaju takvom razmišljanju. Otpad je u osnovi, a i prema *Zakonu o održivom gospodarenju otpadom* (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19) svaka tvar ili predmet koju korisnik odbacuje, namjerava ili mora odbaciti. Ima dva temeljna svojstva, a to su (1) ima štetan utjecaj na okoliš i ljude te (2) ima različita mjesta nastajanja i pojavne oblike. Sociološke su definicije nešto složenije, a uvodno valja istaknuti Van Loonovu (2002: 108) koja navodi da »otpad postaje otpad samo kada se uklanja iz izvornog entiteta, kada se 'dobro' odvoji od njega. Dijeljenjem proizvoda na dobar i loš dio narušava se slika otpada kao neželjene nuspojave. Međutim, to prikriva činjenicu da se ono što se naziva korisnim lako i brzo pretvara u beskorisnost«.

Budući da se ovaj rad fokusira na proučavanje komunalnog otpada, najviše se definicija bavi upravo njime. Značenje pojma nije ni jednostavno ni jednoznačno, stoga će se predstaviti više odabranih definicija. Prema hrvatskoj zakonskoj definiciji (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19) miješani komunalni otpad je »otpad iz kućanstava i otpad iz trgovina, industrije i iz ustanova koji je po svojstvima i sastavu sličan otpadu iz kućanstava, iz kojeg posebnim postupkom nisu izdvojeni pojedini materijali (kao što je papir, staklo i dr.) te je u Katalogu otpada označen kao 20 03 01« (NN 90/2015-1757). Definicija Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) navodi da se komunalni otpad odnosi na otpad koji sakupljaju i obrađuju lokalne zajednice. Obuhvaća otpad iz kućanstava, uključujući glomazni otpad, srodan otpad iz trgovine, poduzeća, ustanova i malih poduzeća, dvorišta i vrtova, otpad od čišćenja ulica, sadržaj kontejnera za smeće i otpad od čišćenja tržnica. Izuzeti su otpad iz komunalne kanalizacijske mreže i otpad nastao gradnjom ili rušenjem lokalnih objekata. Definicija Panameričke zdravstvene organizacije (PAHO) navodi da je komunalni otpad kruti ili polukruti otpad generiran u naseljenim mjestima i uključuje otpad iz kućanstava, ko-

mercijalni otpad i otpad manjih proizvodnih subjekata i institucija (uključujući i bolnice i klinike). U njega spada i otpad prikupljen čišćenjem ulica i javnih površina. Definicija Međuvladinog panela o klimatskim promjenama (IPCC) uglavnom se preklapa s navedenima, ali dodaje da komunalni otpad uključuje otpad od hrane, vrtni otpad i otpad iz parkova, papir i karton, drvo, tekstil, jednokratne pelene, gumu i kožu, plastiku, metal, staklo, lončariju i porculan te drugi otpad (pepeo, mulj, prašinu, gnojivo, elektronički otpad). Iz navedenog je jasno da količina i struktura komunalnog otpada ovisi o društvenom kontekstu; o stupnju njegova razvoja i blagostanja. Struktura komunalnog otpada može se značajno razlikovati u različitim društvima, ali u svima komunalni otpad predstavlja problem vrijedan pažnje. Izvješće Svjetske banke za 2011. godinu (Hoornweg i Bhada-Tata, 2012: 6) ističe da »globalna priroda komunalnog otpada uključuje njegov doprinos emisijama stakleničkih plinova, npr. metan iz organske frakcije otpadnog toka, i sve širu povezanost proizvoda, urbane prakse i industrije recikliranja.«

Druga je važna definicija vezana uz gospodarenje otpadom zato što ono »postaje važno pitanje u zemljama širom svijeta, a ovaj je problem osjetljiviji u zemljama u razvoju jer se ukupna količina komunalnog otpada dramatično povećala zbog brze urbanizacije i industrijalizacije u gradovima zemalja u razvoju« (Abdoli i sur., 2016: 289). Hrvatski *Zakon o održivom gospodarenju otpadom* (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19) definira gospodarenje otpadom kao »djelatnosti sakupljanja, prijevoza, oporabe i zbrinjavanja i druge obrade otpada, uključujući nadzor nad tim postupcima te nadzor i mjere koje se provode na lokacijama nakon zbrinjavanja otpada te radnje koje poduzimaju trgovac otpadom ili posrednik« (za više terminoloških pojašnjenja v. poglavlje o normativnom okviru). Gospodarenje je riječ koja podrazumijeva sustavno i promišljeno postupanje s otpadom i danas se vrlo frekventno koristi. Hrvatska i Zagreb svojim otpadom još uvijek ne gospodare u punom smislu te definicije. Zbrinjavanje, naime, zakonski (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19) podrazumijeva »svaki postupak koji nije oporaba otpada«.

U izvještaju Svjetske banke iz 2018. (Kaza i sur., 2018: 1) navodi se pak da je gospodarenje otpadom univerzalno pitanje koje pogađa svaku osobu na svijetu. Pojedinci i vlade donose odluke o potrošnji i gospodarenju otpadom koje utječu na svakodnevno zdravlje, produktivnost i čistoću zajednica. Loše upravljanje otpadom kontaminira svjetske oceane, začepljuje sustave odvodnje i uzrokuje širenje zaraza, povećava respiratorne probleme zbog udisanja čestica koje nastaju spaljivanjem otpada, šteti životinjama koje ne

znajući konzumiraju otpad i utječe na ekonomski razvoj kroz smanjenje prihoda od turizma. »Otpad nastao u desetljećima gospodarskog rasta kojim se nije dobro gospodarilo zahtijeva hitne mjere na svim razinama društva.« (Kaza i sur., 2018: 1)

Stokols (2018: 242) ističe da studije sugeriraju da globalni ljudski ekološki otisak, odnosno učinak koji stvaramo trošenjem prirodnih resursa i stvaranjem otpada, daleko premašuje sposobnost Zemlje da obnovi prirodni kapital i poništi stvoreno onečišćenje. Na trenutnim razinama potrošnje resursa svake godine koristimo ekvivalent od 1,7 planeta, što znači da bi Zemlji trebala jedna godina i 8 mjeseci kako bi nadoknadila ono što ljudi konzumiraju (i neutralizirala otpad koji stvaraju) u razdoblju od 12 mjeseci. Isti autor (2018: 203) prepoznaje i da su »razlike u zdravlju okoliša široko rasprostranjene u cijelom svijetu, što pokazuje nerazmjerno odlaganje elektroničkog otpada u zemljama u razvoju u odnosu na razvijene zemlje i znatno više razine zagađenja okoliša i zdravstvenih opasnosti koje stvaraju bogate industrijalizirane nacije u odnosu na manje imućne zemlje«.

Mnogi su pristupi i pokušaji definiranja djelokruga gospodarenja otpadom i ideje o tome što bi takav sustav trebao uključivati, a kreću se od apstraktnih do vrlo konkretnih. Tako primjerice Brunner i Fellner (2007: 234) navode da su »glavni ciljevi gospodarenja otpadom zaštita ljudskih bića i okoliša te očuvanje resursa, što se postiže tako da se ne ošteti dobrobit sadašnjih, kao i budućih generacija«. Naravno, otpad nije nikakva novost, pa tako Ahmad i Ali (2009: 468) navode da »napori za sigurnim pohranjivanjem krutoga otpada postoje od najranijih primitivnih društava.«

Neki su autori proučavali strategije lokalnih zajednica u gospodarenju otpadom pri čemu su istaknuli važnost edukacije o otpadu i komunikacije između donositelja odluka i lokalne zajednice. Tako, primjerice, Abdo-li i suradnici (2016: 295) navode da »strategije koje poboljšavaju sustave gospodarenja komunalnim otpadom poput recikliranja, popravka, ponovne upotrebe itd. zahtijevaju i kulturne promjene, a bez sudjelovanja javnosti sustav gospodarenja otpadom može postati manje učinkovit«. Isti se autori potom fokusiraju na jedan od aspekata gospodarenja – razdvajanje otpada i navode da (2016: 296) »učinkovitost razdvajanja otpada na izvoru i čistoća grada snažno ovise o razini javne svijesti«. Zakonski (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19) odvajanje otpada podrazumijeva »odvojeno skupljanje otpada prema njegovoj vrsti i svojstvima kako bi se olakšala obrada i sačuvala vrijedna svojstva otpada.«

Gospodarenje otpadom važna je djelatnost za zdravlje okoliša i trebalo bi biti integralni dio osnovnih urbanih usluga. Suradnja je svih uključenih dionika u recikliranju preduvjet uspjeha. Sve se više uviđa i da je sudjelovanje građana glavni put k održivom gospodarenju otpadom: »Osviještenost javnosti također se smatra najpoželjnijim pokretačkim faktorom razvoja sustava gospodarenja otpadom. Prethodne studije rade na strategijama za jačanje ponašanja pojedinaca« (Huang i sur., 2018: 2). Prema Ma i Hipel, uspjeh sustava gospodarenja otpadom ovisi ne samo o tehničkim inovacijama nego je i pod znatnim utjecajem socijalnih, ekonomskih i psiholoških čimbenika poput sudjelovanja javnosti, politike i stava i ponašanja javnosti. »Stoga je važno da istraživači razumiju, osmisle i procijene upravljanje otpadom s gledišta socijalne dimenzije« (Ma i Hipel, 2016: 1). Gospodarenje otpadom utječe na sve; međutim, oni koji su pod najvećim negativnim utjecajem otpada uglavnom su najugroženiji članovi društva – oni koji gube živote i kuće od klizišta odlagališta otpada, oni koji rade u nesigurnim uvjetima skupljanja otpada i trpe duboke zdravstvene posljedice. Osim toga, izravno je ugrožen okoliš, a time i životni uvjeti. Prema podacima Svjetske banke u 2016. godini, svijet je stvorio 242 milijuna tona plastičnog otpada, što čini 12 posto cjelokupnog komunalnog otpada. »Plastični otpad guši naše oceane, a ipak se naša potrošnja plastike samo povećava. Gradovi i zemlje brzo se razvijaju bez odgovarajućeg sustava za upravljanje promjenjivim sastavom otpada građana.« (Kaza i sur., 2018: 116–117)

Jedna od važnih dimenzija gospodarenja otpadom jest edukacija šire javnosti o sustavima gospodarenja otpadom i njezino uključivanje u procese donošenja odluka o sustavu. Komisija za gospodarstvo¹ UN-a za Europu prihvatila je Arhušku konvenciju² još 1998. u cilju bolje pristupnosti građana informacijama o okolišu i procesu odlučivanja u cijeloj Europi, a naročito u tranzicijskim zemljama. Konvencija je anticipirala činjenicu da je javnost prihvaćena kao važan čimbenik koji ne smije izostati u oblikovanju politike zaštite okoliša: donošenju planova, zakonskih akata i konkretnih odluka. Sporazum su potpisali ministri/ce za zaštitu okoliša, a stupio je na snagu 2001. godine. Hrvatska je njegova potpisnica. Europska unija donijela je u posljednjim desetljećima cijeli niz strategija, direktiva i drugih normativnih akata vezanih uz otpad kojima pokušava doskočiti sve većim problemima

¹ Gospodarska komisija Ujedinjenih naroda za Europu jedna je od pet regionalnih komisija UN-a, osnovana 1947.

² Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša sastavljena u Aarhuu 25. lipnja 1998. U hrvatsko je zakonodavstvo implementirana 2006. godine.

povezanima s otpadom. Te se strategije i dokumenti detaljno analiziraju u poglavlju o normativnom okviru.

Iz svega je navedenog razvidno da su sustavi gospodarenja otpadom izrazito složeni i da uključuju niz procesa i aktera. Stoga se ovoj tematici treba pristupiti integralno ili, kako navode Abdoli i sur. (2016: 290), »integrirano upravljanje otpadom sveobuhvatan je, višedimenzionalan i održiv pristup za rješavanje problema otpada u cijelom svijetu«. Prema Fagan (2002: 22), »otpad kruži globalno i stoga je globalna tema, ali je isto tako bjelodano i lokalni problem za koji možemo legitimno koristiti termin 'glokalno'. Prema Dirliku (1999: 164) 'glokalno' sažeto opisuje ono što Bruno Latour ima na umu kad govori o hibridnosti globalnog i lokalnog. Lokalna akcija postaje glokalna akcija kada dobiva političku dimenziju. Političke mreže, u *gram-šijevskom* konceptu civilnoga društva, istovremeno omogućuju i onemogućuju sudjelovanje i moć građana.« Tako smo došli do situacije u kojoj neki autori cijelo svjetsko društvo nazivaju »odbacujućim društvom«. Gregson i sur. (2007: 695) pak ističu tendenciju nekritičkog poistovjećivanja takozvane kulture potrošnje s tezama o odbacujućem društvu.

Jedan od trendova koji se primjećuje u sociološkoj literaturi o otpadu jest dramatiziranje problema. O'Brien (2008: 6–9) navodi, recimo, da »moraliziranje o otpadu ima u društvenim znanostima dugu tradiciju«, ali ističe ipak da teze o odbacujućem društvu ne stoje ni u brojčanom ni u povijesnom smislu.

1.2. Društveni aspekti sustava gospodarenja otpadom

Sociologija teži holističkom razumijevanju društva, društvenih procesa, akcija, skupina i struktura. Prema Baumanu (2015: 23) »kada je riječ o temeljnim obilježjima sociologije kao znanosti, potrebno je istaknuti moralnost kao pitanje odgovornosti za druge«. Naime, ljudi žive u međusobnoj ovisnosti, a sociologija istražuje i ukazuje na tu međuovisnost. Ta se međuovisnost reflektira i na sustav gospodarenja otpadom jer neodgovornost u postupanju s otpadom jedne osobe predstavlja manje čist okoliš, a potencijalno i zdravstvene probleme za nju samu kao i druge osobe u njenoj okolini. Sukladno tome, Bauman (2015: 23) objašnjava da je »jedna od glavnih pouka socioloških tekstova da ono što drugi čine ili ne čine ima posljedice na naš svakodnevni život i sutrašnjicu, odnosno da ono što mi činimo ili ne činimo ima posljedice na svakodnevni život i sutrašnjicu drugih; riječ je, dakle, o odgovornosti koju svi, svjesno ili ne, nosimo za živote drugih.« Kalanj (2009: 241–242), objašnjavajući specifičnosti sociologije, naglašava da je jedna od njezinih temeljnih značajki usmjerenost prema tome da »otkrije opće ili posebne razloge i uzroke nekih društvenih stanja i kretanja« te da »nastoji ustanoviti zakonitosti društvene zbilje«. U ovom se radu, dakle, nastoje ustanoviti zakonitosti društvene zbilje povezane s otpadom u Zagrebu.

Otpad se stoljećima smatralo nužnom nuspojavom života koju treba maknuti što dalje od očiju i pokušati zaboraviti. Situacija se nije značajno promijenila ni u novije doba, pa i dalje očekujemo da naš životni prostor bude bez smeća i otpada – uredan i čist. Isto želimo i za svoja mjesta i gradove, za naš *Lebenswelt*. Glavni su to razlozi što je otpad dugo bio izvan interesa znanosti, politike i svakodnevnih razgovora. Otpad u takvoj percepciji valja odvesti što dalje i pustiti ga da nestane. »Kapitalizam roba i usluga i potrošačko društvo kontinuirano pokušavaju prešutjeti otpad koji stvaraju i zakopati njegove neželjene posljedice« (Fagan, 2002: 7). Van Loon (2002: 107) pak tvrdi da se otpad definiran kao »‘materija koja nestaje’ ili – normativnije – ono što treba odbaciti, često stavlja izvan vidokruga, pokušava se postići da nestane kroz puko uklanjanje (odvoz, odlaganje i spaljivanje otpada)«.

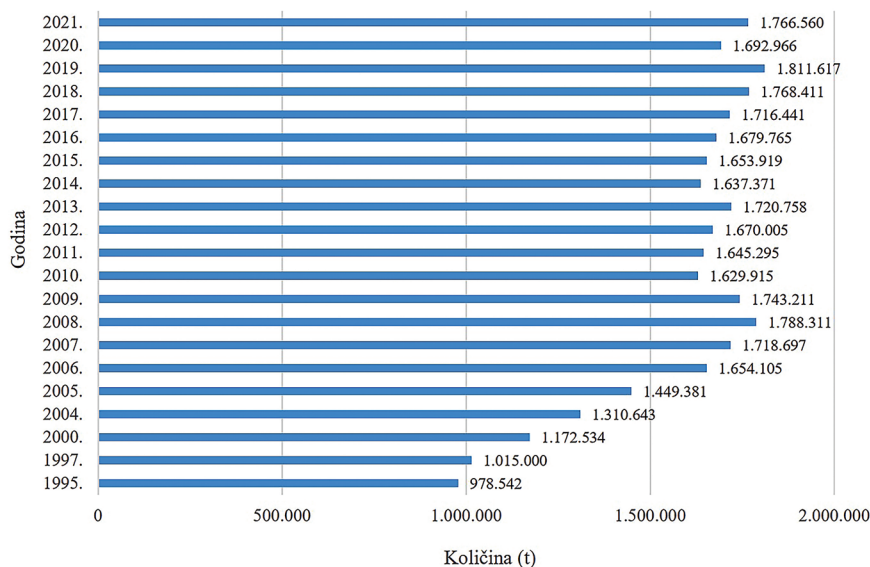
No otpad ne nestaje, a u suvremenom se društvu gomila i sve više smeta, pa su se u zadnjim desetljećima njime prisiljeni baviti i znanstvenici i političari, a učinke njegova sve većega stvaranja osjećaju i građani u svakodnevici. U izvještaju Hoornweg i Bhada-Tata (2012: 9) napravljenom za Svjetsku banku stoji da »dok svijet hrli u svoju urbanu budućnost, količine komunalnoga otpada, jednoga od najvažnijih nusprodukata gradskoga načina života, rastu brže nego napreduje sama urbanizacija«. Upravo stoga urbani centri gomilaju probleme povezane s otpadom i sustavima za gospodarenje njime; broj stanovnika i potrošnja proizvoda napreduju brže nego komunalna infrastruktura koja bi to trebala apsorbirati.

Spomenuto ignoriranje problema povezanih s gomilanjem otpada, prema Fagan (2002: 7), pokazalo se neučinkovitim jer »kao što se nakon nekog vremena aktivira sadržaj naše kuhinjske kante za smeće, kao što vidimo posljedice na travi kojom prolazi otpadna tekućina, tako je i globalni otpad materijalno aktivan i pokretljiv«. Tako smo došli do znanstvene klime u kojoj se otpadom ipak treba baviti, i to zato što »kada govorimo o dizanju zastora sa socijalne konstrukcije globalnoga konzumerizma, prvo trebamo podići poklopac s kante s otpadom« (Fagan, 2002: 7). O otpadu u kontekstu rastućega konzumerizma govori i Hawkins (2006: 9–10) koji napominje da je u suvremenom društvu pravilna etika otpada nemoguća zbog kulture distanciranja, odbacivanja i rasipnosti, a potom zaključuje da zapravo trebamo mijenjati »vlastiti odnos prema gubitku vrijednosti«, kako on vidi stvaranje otpada.

Naše društvo, kao i globalno, proizvodi sve veće količine otpada, a sav taj otpad negdje treba otići. Poznata je izreka da svatko vidi kamion za otpad kada dolazi po njegovu kantu, a malo se tko pita kamo on ide. Pritom »isprobana strategija odbijanja, utemeljena na načelu izbacivanja iz vida, izvan uma, tako dobro uprizorena u kanti za otpad, više ne djeluje« (Van Loon, 2003: 108). Navedeno upozorava da ovi izazovi ukazuju na potrebu za »holističkim pristupom koji uzima u obzir sve aspekte, npr. kulturne, okolišne, društvene i političke i uključenje svih ključnih aktera« (Abdoli i sur., 2016: 290).

Otpad je svakako i veliki »biznis« – svjetska industrija povezana s otpadom buja iz godine u godinu, a odavna je poznato da se u otpadu vrti velik novac i da je stoga često povezan s korupcijom i organiziranim kriminalom. Prema izvješću američke Federalne agencije za istraživanje tržišta sa sjedištem u Portlandu, očekuje se da će globalno tržište gospodarenja otpadom narasti s 285 milijardi dolara u 2016. na 435 milijardi dolara do 2023. godine, rastući po godišnjoj stopi rasta od 6,2 posto od 2017. do 2023. godine.

Značajno povećanje količine nastalog otpada jedno je od kritičnih pitanja koja prate globalni ekonomski i društveni razvoj. Prema rezultatima istraživanja o gospodarenju otpadom (UNEP, 2015: 38), globalna godišnja stopa porasta komunalnog otpada iznosi oko dvije milijarde tona. Osim eksplozivnog rasta mase i volumena, sastav komunalnog otpada postaje sve složeniji zbog složenosti proizvodnje i karakteristika supstanci proizvoda. »Opće je poznato da su ta dva trenda uzrokovala ozbiljnu degradaciju kvalitete zraka, vode i javnog zdravlja, a također su doprinijeli klimatskim promjenama (na primjer, ispuštanju plina metana)« (Ma i Hipel, 2016: 1).

Slika 1: Godišnje količine nastalog komunalnog otpada u Hrvatskoj 1995.–2021.

Količina proizvedenog otpada i u Hrvatskoj ima trend rasta u posljednjim desetljećima. Prema zadnjim dostupnim službenim podacima, u 2019. godini nastalo je 1 811 617 tona komunalnog otpada odnosno 444 kg po stanovniku, što je povećanje od 2 % u odnosu na ukupnu količinu iz 2018. godine. Trend rasta i povećanja količine otpada prikazan je na Slici 1. Valja napomenuti da je količina otpada kontinuirano rasla od 1995. do 2008., nakon toga je do 2014. oscilirala, a od 2014. do 2019. kreće ponovni stalni rast količine. Ipak, tek je posljednje promatrane, 2018. godine ukupni broj tona dosegao onaj iz 2008. Ovi podaci ukazuju na snažan utjecaj gospodarske krize na količinu stvaranja otpada. Uslijed krize došlo je do smanjenja

potrošnje svih vrsta proizvoda, pa se i otpad stvarao u manjim količinama. Interesantno je stoga pratiti količinu proizvedenog otpada u relaciji s ekonomskim pokazateljima.

1.2.1. Pregled odabranih socioloških radova o otpadu

»Kakve veze ima otpad sa sociologijom?!« (pre)često je pitanje koje upozorava na širi problem (ne)poznavanja uloge sociologije u suvremenoj znanosti i društvu. Široj je javnosti često nepoznata uloga sociologije, ali i sociološko promišljanje o temama koje na prvi pogled izgledaju kao teme iz prirodoslovno-tehničkoga spektra. Prema riječima sociološkog klasika C. W. Millsa (1959: 9), sociološka imaginacija »osposobljava onoga tko njoj me raspolaze da shvati širu historijsku scenu u terminima njezina smisla za unutrašnji život i jednako tako za vanjske uvjete života ljudskih jedin-ki.« Sociološko je promišljanje o otpadu važno kao i promišljanje kemičara, tehnologa, građevinara, ekonomista, javnozdravstvenih stručnjaka, geologa, urbanista i mnogih drugih koji se otpadom bave. Upravo sociološka imaginacija, teorijsko i empirijsko poznavanje složenosti društvenih odnosa moći i sofisticirani sociološki instrumentarij mogu pomoći u rasvjetljavanju ovog kompleksnog fenomena. Pri tome se nipošto ne isključuje važnost svih drugih znanosti i struka koje se otpadom opravdano bave ili se trenutno ne bave, ali bi se mogle i trebale baviti. Dapače, upravo je transdisciplinarnost i usmjerenost na problem ključ rješenja najsloženijih i najslojevitijih društvenih problema.

Mali se broj sociologa bavio otpadom i sustavima gospodarenja, ali su odreda vrlo kritični prema općem ignoriranju problema njihovih kolega, kao i drugih znanstvenika. Tako, na primjer, O'Brien (1999: 62) navodi da je »što se tiče sociologije općenito, a napose sociološke teorije, dojam da nitko nikada ništa ne baca ili predaje subjektima koji se bave zbrinjavanjem otpada. Kao da u trgovinama, restoranima, klubovima ili na radnim mjestima, na mjestima gdje radimo ili se relaksiramo, nikad ne proizvodimo smeće ni otpad bilo koje vrste. Sociologija tretira otpad kao da je doslovno nematerijalan, kao da postoji u nekom svijetu odvojenom od naših dnevnih, rutinskih života.« Na istom tragu Fagan (2002: 2–4) dodaje da je u društvenoj teoriji otpad »izgubljeni kontinent« i u smislu analize, i u smislu razumijevanja. Tek se odnedavno stvaraju temelji »sociologije otpada« (O'Brien, 1999; Yearley, 1995) i »političke ekonomije otpada« (Murray, 1999). Čak i sociologija okoliša, još jedno rastuće područje gdje bi se mogle očekivati poveznice

između globalnog konzumerizma i globalnih problema s otpadom nudi vrlo malo teorijske analize ove problematike.

U odnosu na iznesene uvide, situacija se u posljednja dva desetljeća ipak promijenila i rasprava o otpadu postaje sve prisutnija u društvu, pa i u suvremenoj svjetskoj sociološkoj literaturi. Fokus je ovoga rada na socijalnoj dimenziji sustava gospodarenja otpadom, a ta se socijalna dimenzija može proučavati analizirajući društvene odnose među ključnim akterima i analizirajući njihovo djelovanje na lokalnoj razini, ali i u globalnom kontekstu. Ma i Hipel (2016: 6) ističu da »iako su naponi koji bi doprinijeli na ovom području daleko od dovoljnih, istraživači sve više prepoznaju važnost socijalnih dimenzija u održivom upravljanju sustavima gospodarenja otpadom.«

Osim društvenih odnosa i društvenog djelovanja na lokalnoj razini, sociološki je razumno razmotriti i globalni kontekst sve prisutnijeg problema gomilanja otpada i odnos te problematike s prirodom globalnih političkih i ekonomskih stanja i kretanja. Prema Van Loonu (2002: 195), doprinos važnosti sociološkog razmatranja otpada jest i u širem, geopolitičkom smislu proučavanja globalnog društva i ekonomije. Drugim riječima, »svrha teoretiziranja o otpadu je prikazati kako ono što se čini tek kao ‘nuspojava’ kapitalističke političke ekonomije ne samo da stvara ozbiljne probleme za održivost života u kapitalističkom svjetskom poretku, nego – u paradoksalnom trenutku – transformira samu prirodu toga poretka u ono što je Beck nazvao ‘svjetskim društvom rizika’. Kako otpad postaje unosan posao, kako u smislu financijskog tako i simboličkog kapitala, logika ‘dobara’ i njezin disciplinski režim postaju narušeni« (Van Loon, 2002: 195).

U istom je, globalnom kontekstu, fenomen otpada korisno sagledati i kroz teoriju mreža. Law (1992: 7) smatra da ovaj pristup može pomoći zato što su »koncepti globalnih mreža i globalnih tokova dovoljno fleksibilni da omoguće globalnu i lokalnu kontekstualizaciju otpada, a analiza akter-mreža nosi metodologiju koja može biti korisna u analizi strategija o otpadu kroz interakcije ključnih aktera i materijalnih uvjeta i omogućiti alate za istraživanje specifičnih aspekata otpada.« Radi se, dakle, o još jednom teorijskom razmišljanju na koji se naslanja tema i pristup ove knjige, a reflektira se u odabiru skupina ključnih aktera i pokušaju rasvjetljavanja društvenih odnosa među njima. Fagan (2001: 7–8) također otpad stavlja u relaciju s teorijom mreža kada navodi da je »za Gramscija civilno društvo bilo područje u kojem je utemeljen društveni poredak, ali i mjesto stvaranja novoga poretka kroz proces društvene transformacije«. »Otpadna industrija« globalna je korporativna mreža velike snage i dinamike. Države su također

dio mreže putem Europske unije, a političke stranke i aktivisti koji se bave pitanjima otpada i okoliša također su dio mreža. Ali ostaje pitanje imaju li akteri jednake mogućnosti biti dionici društvenih promjena? S obzirom na »simbiotički« odnos društva i okoliša, glavni je izazov humanog upravljanja prepoznavanje načina na koji će se praktično i konkretno provesti ciljevi održivog razvoja. Glavni je izazov društvene teorije u ovom konkretnom trenutku upravljanja otpadom, kada moćni korporativni akteri koji proizvode i odlažu otpad jačaju svoju ulogu, osigurati da se diskursi svih aktera prepoznaju, da se svi čvorovi u mrežama razotkriju i da se sve kontekstualizira u okviru širem od ekonomske profitabilnosti.

Globalni kontekst povećanja količine otpada nesumnjivo je povezan s prirodom ekonomskog i društvenog razvoja u 21. stoljeću. Budući da se taj razvoj uglavnom temelji na potrošnji dobara i usluga, Michie i suradnici (2015: 60) navode sve veću usmjerenost istraživača na povezivanje konsumerizma i otpada te navode da je ta povezanost postala »značajna briga javnih politika u razvijenim zemljama u 21. stoljeću. Bez obzira na to jesu li u fokusu hrana ili mobilni telefoni, računala ili električna roba, otpad – a posebno otpad nakon konzumacije – predmet je moralne brige.« Od kraja 1990-ih imperativi smanjenja proizvodnje i redukcije količine otpada na europskom se području potiču principima hijerarhije otpada.³ »To je rezultiralo nacionalnim politikama o otpadu koje milijune europskih potrošača potiču na redukciju, ponovnu uporabu i recikliranje u svrhu tranzicije prema održivoj potrošnji.« (Michie i sur., 2015: 61)

Prema daljnjoj sociološkoj artikulaciji fenomena otpada vodi rad Ahmada i Ali (2009: 472) koji ističe da se javno/privatno partnerstvo za gospodarenje komunalnim otpadom može promatrati u svjetlu socioloških teorija funkcionalizma i općih teorija sustava. Prema njihovoj interpretaciji teorije funkcionalizma, institucije moraju preživjeti prilagođavanjem u promjenjivim okolnostima pomoću međusobne ovisnosti različitih grupa ili partnera. Opća teorija sustava analizira sustave s tri različita stajališta: (1) systemske relacije da se utvrdi priroda odnosa između različitih komponenti sustava; (2) djelotvornosti sustava za određivanje koliko su zadovoljavajući odnosi među različitim komponentama sustava kako bi cijeli sustav preživio ili optimalno iskoristio resurse; i (3) dinamike sustava da se istraži što prisiljava

³ Hijerarhijom otpada utvrđuje se redoslijed prioriteta od sprečavanja nastanka otpada, njegove pripreme za ponovnu uporabu, recikliranja i uporabe energije do odlaganja, npr. na odlagališta otpada. Za više detalja v. poglavlje o normativnom okviru.

sustav na promjenu i smjer u kojem se promjena događa. Ova je teorija također relevantna za istraživanje sustava gospodarenja otpadom.

Istraživači u društvenim znanostima najviše se fokusiraju na pitanja upravljanja sustavom zbrinjavanja otpada i prevencijom šteta (npr. Davoudi, 2000, 2009; McDonald i Oates, 2003; Tonglet i sur., 2004; Davoudi i Evans, 2005; Bulkeley i dr., 2007; Davies, 2008). Prema Gregson i Crang (2015: 152), recentna istraživanja o otpadu u okviru društvenih znanosti bave se različitim temama, ali imaju i zajedničke točke. Otpad promatraju uglavnom kao komunalni otpad, a naglasak stavljaju ili na proučavanje potrošnje i stvaranja otpada u domaćinstvu ili na upravljanje otpadom na lokalnoj (gradskoj) razini. Ovaj rad, u ovoj podjeli, svakako spada u ovu drugu skupinu. Gregson i Crang nadalje u vrlo »gruboju« podjeli svijeta na sjever i jug ističu da se problemi koji se istražuju jako razlikuju, pa dok se na razvijenom sjeveru istražuje i razmišlja o recikliranju i sofisticiranim metodama upravljanja otpadom u urbanim sredinama, na nerazvijenom su jugu takva istraživanja tek u povojima, a sustavi za zbrinjavanje otpadom u daleko lošijem stanju.

Ma i Hipel (2016: 2), na temelju pregleda literature, ističu pak četiri osnovna istraživačka sociološka područja koja tematiziraju otpad. Prva je istraživačka tema ranjivost koja se odnosi na utjecaj sustava gospodarenja otpadom na ugrožene društvene skupine (poput djece, žena i manjina) u pogledu zdravlja, prihoda, pristupa uslugama i ekološke pravde. Iako su ove ugrožene skupine ranjive, njihova mišljenja i situacije obično manje brinu donositelje odluka. Drugo je područje istraživanje stavova i ponašanja javnosti. U ovoj se temi obrađuju faktori koji utječu na individualno sudjelovanje u sustavima gospodarenja otpadom. Treća je tema prisustvo javnosti koja govori o sudjelovanju u sustavu upravljanju otpadom na organizacijskoj razini. Autori koji su istraživali u ovoj niši posebno su se usredotočili na rasprave o javnom obrazovanju, javno-privatnom partnerstvu i neformalnom sektoru. Četvrta je tema politika koja se odnosi na učinke zakonodavstva i poticaja na promicanje uključenosti dionika u sustav gospodarenja otpadom.

Iako su napori koji bi doprinijeli ovom području daleko od dovoljnih, istraživači sve više prepoznaju važnost socijalnih dimenzija u održivom upravljanju sustavima gospodarenja otpadom. Inherentnost složenosti sustava gospodarenja otpadom doprinosi da se čimbenici u socijalnim dimenzijama isprepliću jedni s drugima, što dodatno usložnjava analizu socijalnih dimenzija. Autori Ma i Hipel (2016: 6) pokušali su pretraživati bazu Web

of Science⁴ jednim ključnim tematskim izrazom »komunalni otpad«. Pretragom je pronađeno ukupno 26 094 članka, a istraživanja povezana sa socijalnom dimenzijom zauzimala su samo 0,69 % od ukupnog broja članaka o gospodarenju otpadom, što ukazuje na izrazitu ograničenost bavljenja ovom temom iz perspektive društvenih znanosti.

Odnosi moći među različitim društvenim akterima ili društvenim skupinama u fokusu su sociološke znanosti od njezina nastajanja. Definicija moći Maxa Webera,⁵ koja kaže da je moć stupanj vjerojatnosti da pojedinac ili skupina nametnu svoju volju drugim skupinama ili akterima bez obzira na to slažu li se oni s time ili ne, i dalje djeluje vrlo precizno i obuhvatno. U ovome je radu važno procijeniti koje su skupine ključnih aktera koje utječu na zagrebački i hrvatski sustav zbrinjavanja otpada. Drugi važan korak, nakon dijagnosticiranja skupina ključnih aktera, jest utvrđivanje slojevitih odnosa među njima. Na taj način mogu se otkriti i neki aspekti odnosa moći, što je i jedan od ciljeva empirijskog istraživanja.

Odnos društva prema okolišu, prostoru i otpadu može se proučavati i kroz teoriju socijalnog kapitala zato što ključne skupine aktera koje o sustavu odlučuju imaju različite razine socijalnog kapitala. Ignjatović (2011: 270) navodi da se u »osnovi pojma socijalnog kapitala nalazi pretpostavka da društveni odnosi omogućavaju društvenim akterima pristup različitim resursima u društvu.« Socijalni je kapital jedan od najpoznatijih socioloških koncepata i ima cijeli niz tumačenja i pristupa. Najpoznatiji je teoretičar socijalnog kapitala Pierre Bourdieu koji navodi da je »socijalni kapital skup resursa, aktualnih ili potencijalnih, kojima raspolažu individue i grupe zahvaljujući trajnoj mreži manje ili više institucionaliziranih odnosa uzajamnog priznanja« (Bourdieu, 1985: 252). Prema Ignjatović (2011: 272–279), ostala tri ključna teoretičara socijalnoga kapitala su Coleman⁶, Putnam⁷ i Fukuyama, pri čemu je Coleman usmjeren na ekonomsku, Putnam na političku dimenziju, a Fukuyama socijalni kapital predstavlja kao čimbenik ekonomskog razvoja. Socijalni se kapital kod većine autora najviše proučava u domeni javnih politika, što uspostava sustava zbrinjavanja otpada svakako jest. Javnopolitička paradigma socijalnog kapitala oslanja se u velikoj

⁴ Najveća svjetska internetska baza znanstvenih i stručnih članaka <https://login.webofknowledge.com>.

⁵ Max Weber o odnosu moći, vlasti i politike govori i piše u mnogim svojim djelima, a najznačajnije od njih je predavanje *Politika kao poziv* (1922.).

⁶ James Samuel Coleman (1926.–1995.), američki sociolog.

⁷ Robert D. Putnam (1941.), američki politički teoretičar.

mjeri na pojam lokalne zajednice (shvaćene kao susjedstvo ili naselje). Operacionalno, nivo socijalnog kapitala mjeri se preko socijalne kohezije, definirane kao »udruživanja ljudi koji žive na određenom području radi obrane ili ostvarenja nekog zajedničkog lokalnog interesa«.

Socijalno-ekološka pitanja, pa samim time i otpad, mogu se proučavati i na mikrosociološkoj razini, no radi se o području koje se počelo razvijati tek u posljednjih nekoliko godina. U Hrvatskoj se okolišem mikrosociološki⁸ bavi sociologinja Tijana Trako Poljak koja ističe da je, uvažavajući važnost makropristupa, iznimno važno osnažiti i mikroperspektivu koja nam pruža nove spoznaje o odnosu i interakciji čovjeka i njegova prirodnog okoliša te tako otvara sasvim novi prostor važnih tema koje su dosad bile ili zanemarene ili površno obrađene i nudi nam prikladan metodološki alat za njihovo kvalitetnije istraživanje.

1.2.2. Razmatranje fenomena otpada u hrvatskoj sociologiji

Zbog specifičnih okolnosti osamostaljenja Hrvatske, ratnih zbivanja i tranzicije, okolišna pitanja ostala su na marginama društvenoga interesa puno dulje nego u nekim drugim zemljama. Budući da su u društvenom i političkom životu prevladavala neka druga pitanja, ni u sociološkim se radovima nije previše raspravljalo o okolišu iako bi bilo netočno reći da se tim temama nitko nije bavio. Ekološkim se temama sociološki najviše bavio krug znanstvenika okupljen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, predvođen akademikom Ivanom Cifrićem i Ognjenom Čaldarovićem, a temom su se plodno bavili i Ivan Rogić, Vladimir Lay i Dražen Šimleša s Instituta Ivo Pilar. Ekološkim temama u urbanom kontekstu s posebnim fokusom na proučavanje kvalitete života bavila se Dušica Seferagić s Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.

Prema Cifriću (2012: 14), u hrvatskom se društvu mogu razlikovati »tri obilježja kulturnog identiteta koji utječu na dinamiku i promjene socio-kulturnog identiteta hrvatskog društva. To su tradicionalna (tradicija, obitelj, nacija, religija, domovina), moderna (inovacije, ekonomija, interesi, tržište) i postmoderna obilježja (civilno društvo, novi socijalni pokreti, multikulturalnost).« U tom smislu, razvoj sustava gospodarenja otpadom možemo smjestiti u moderna i postmoderna obilježja.

⁸ Za detaljnije informacije v. Trako Poljak, T. (2019) »Microsociological Perspectives for Environmental Sociology«.

Na cjelokupni razvoj Hrvatske, a onda i na odnos društva i okoliša u posljednjih su tridesetak godina dominantno utjecala tranzicijska kretanja. Zbog svojega obuhvata, najprimjerenijom definicijom tranzicije u Hrvatskoj čini se definicija Krešimira Peračkovića koji navodi da je »tranzicija pojam koji se može definirati u širem smislu kao proces društvene promjene, kako društvene strukture tako i društvenih vrijednosti, s ciljem stvaranja nove strukture i novih društvenih vrijednosti kao smjernica za nove (poželjne) oblike društvenoga djelovanja« (Peračković, 2004: 489), što dodatno obrazlaže tezom da je »tranzicija proces radikalnih strukturalnih i sociokulturnih promjena u postsocijalističkim društvima s ciljem (re)konstrukcije kapitalizma i odgovarajućih društvenih vrijednosti« (Peračković, 2004: 494). Žažar (2015: 171) pak u detaljnoj i obuhvatnoj analizi znanstvenih radova o tranziciji u Hrvatskoj propituje »heuristički potencijal, eksplanacijsku snagu i, uopće, epistemološku opravdanost upotrebe tranzicijskog pristupa.«

U ratnim je razaranjima uništeno domaće gospodarstvo (Katunarić (1998: 16) procjenjuje da je trećina privrede uništena), a ratna su zbivanja trajno obilježila i demografsko i socijalno stanje zemlje. Logično je da u takvim uvjetima okolišna održivost i razmatranja o ekološkim temama o kojima se tada raspravljalo na Zapadu nisu bila u fokusu javnosti.

Ilišin (1998: 28–29), parafrizirajući Fukuyamu (1990) i Bobbia (1992), ističe da je »glavnim deklariranim ciljem bivših socijalističkih zemalja istaknuta njihova opća demokratizacija koja započinje konstituiranjem novoga tipa političkoga poretka.« Specifičnosti hrvatske tranzicije Ilišin prepoznaje i navodi da se »Hrvatska iz skupine postsocijalističkih zemalja izdvaja po dvije vrlo važne okolnosti. Prvo, s raspadom socijalističkog poretka nije promijenjen samo politički sistem, nego je konstituirana i samostalna nacionalna država. Druga određujuća okolnost jest da se netom uspostavljena država zatekla u ratnom sukobu koji je prerastao u višegodišnje (polu)ratno stanje, koje je okončano tek sedam godina nakon izbijanja prvih oružanih incidenata. Te su dvije okolnosti u vrlo velikoj mjeri utjecale, utječu i još će zadugo utjecati na tranzicijske procese u Hrvatskoj.« Ipak, znanstvena je zajednica i u tom periodu prepoznala važnost ekoloških tema.

Ovdje valja izdvojiti nekoliko radova hrvatske sociološke baštine koji tematiziraju otpad u užem ili širem smislu. Još 1992. Karajić i Smerić tvrde da je jedna od posljedica suvremenog, osobito urbanog načina života i proizvodnja velikih količina otpadnih tvari te da tu temu valja sociološki proučavati, a Kufrin (1996: 16) ističe da je u »nekim istraživanjima u Hrvatskoj

utvrđena relativno visoka spremnost za 'ekološko angažiranje', ali više kao individualna sklonost nego kao politički konotiran ekološki angažman«.

Karajić i Smerić (1992: 190) kažu da je »reduciranje i optimalno ekološko zbrinjavanje otpadnih tvari u okviru integriranih sustava, dugoročno gledano, moguće samo kao rezultat koordinirane akcije različitih socijalnih aktera, od zakonodavca (države), preko gospodarskih subjekata, pa do svakog pojedinca (građana). Rezultati istraživanja koje su spomenuti autori proveli o odnosu prema recikliranju bili su ohrabrujući, pokazali su da postoji »visok stupanj socijalnog slaganja oko potrebe za prikupljanjem i iskorištavanjem (preradom) komunalnih otpadnih tvari« (Karajić i Smerić, 1992: 199).

Prema Cifriću (1997: 427), istraživanjem ponašanja građana utvrđeno je da 17,7 posto ispitanika redovito čita časopise ili revije s ekološkom tematikom, 2,2 posto su članovi neke ekološke udruge, 23,9 posto daje podršku nekim akcijama za zaštitu okoliša, 41,9 posto štedi u kućanstvu, 62,3 posto kupuje manje štetne proizvode, a 74,7 posto selektira i reciklira otpad, a isti autor (2005: 2) kaže da sociološka istraživanja mogu odgovoriti »ne samo na pitanje kakav je odnos ispitanika prema nekom ekološkom problemu, nekoj rizičnoj situaciji (spalionica, deponiji otpada itd.) nego kompetentno mogu objasniti mišljenja i reakcije ispitanika u sociokulturnom kontekstu, otkriti 'pozadinu' trenutne reakcije populacije.«

Nekoliko radova hrvatskih autora povezuje otpad i sindrom NIMBY,⁹ odnosno reakcije lokalnih zajednica na pokušaje vlasti da u njihove lokalne zajednice implementiraju neke, potencijalno rizične instalacije, u konkretnom slučaju, dijelove sustava gospodarenja otpadom (najčešće deponije). Takve su radove objavili Šućur (1992) koji obrađuje komunalni otpad i s njim povezane društvene sukobe; Čaldarović (1996) koji govori o karakteristikama NIMBY sindroma u Hrvatskoj; i Mustapić (2010) u dva rada u kojima razmatra uloge lokalnih zajednica u rješavanju problema odlaganja komunalnog otpada u tranzicijskoj Hrvatskoj i radi studiju slučaja Makarskoga primorja na tu temu. Mustapić u radu ističe da je »glavni regulator odnosa lokalne zajednice prema problemu odlaganja otpada u Hrvatskoj, bez sumnje, rašireno postojanje sindroma NIMBY« (Mustapić, 2010: 209).

Prema Stanić i sur. (2009: 132), u okviru istraživanja provedenih u Hrvatskoj koja su se bavila percepcijom zagađivanja i ugrožavanja prirode i okoline u očima mladih (Cifrić i Čulig 1987), procjenom stanja i očekivanja u odnosu na razvoj i okoliš u Hrvatskoj (Cifrić, 1995; 1998), percepcijom

⁹ *Not In My Back Yard* sindrom, sociološki koncept, v. detaljnije u potpoglavlju *Reakcije lokalnih zajednica na rizike*.

ekoloških problema kao zabrinjavajućih (Cifrić, 2005), te zabrinutosti građana ekološkim problemima (Cifrić, 2008), problemi zbrinjavanja i gospodarenja otpadom stalno su isticali kao prioritetni. U istraživanju iz 1998. godine ispitanici su procijenili da će se u sljedećih deset godina, do 2008., povećati problem smeća i smanjivanje obradivih površina u korist izgradnje (Cifrić, 1999: 209), što se s obzirom na iskustva, pokazalo realnom procjenom.

Buzov i Stanić 2009. godine provele su istraživanje o stavovima studenata o recikliranju i zbrinjavanju otpada. Jedan je od nalaza njihova istraživanja da se »općenito može kazati kako rezultati upućuju na osjetljivost studenata na problem otpada«. Iste su autorice, u koautorstvu s Galov, objavile i rad o praksama urbanog stanovništva u zbrinjavanju kućanskog otpada. Perković (2018) piše o sociološkim aspektima sanacije splitskoga odlagališta otpada Karepovac, a nalazi se toga istraživanja spominju u analizi i interpretaciji ovog istraživanja.

Kada se u tražilicu internetske baze hrvatskih znanstvenih časopisa Hrčak¹⁰ upiše riječ »otpad«, pojavljuje se ukupno 227 rezultata u različitim znanstvenim područjima i poljima. S obzirom na ukupan broj znanstvenih i stručnih članaka dostupnih u ovoj bazi, radi se o relativno malom broju. Navedeni su radovi raspoređeni u osam znanstvenih područja. Najbrojniji radovi u kojima se spominje otpad dolaze iz područja tehničkih znanosti (81), zatim slijede biotehničke znanosti (42), društvene znanosti (31), biomedicina i zdravstvo (20), prirodne (16), humanističke (15), interdisciplinarnе (5) i, najzad, jedan rad u umjetničkom području.

Kada se ista riječ upiše u tražilicu Crosbi¹¹ – portala hrvatske znanstvene bibliografije, pojave se pak 1444 rada. Po područjima to izgleda ovako: kemijsko inženjerstvo (185), građevinarstvo (179), rudarstvo, nafta i geološko inženjerstvo (143), temeljne tehničke znanosti (121), poljoprivreda (agronomija) (117), strojarstvo (108), geologija (87), interdisciplinarnе tehničke znanosti (82), javno zdravstvo i zdravstvena zaštita (72), kemija (69), biotehnologija (61), biologija (50), metalurgija (40), elektrotehnika (37), prehrambena tehnologija (36), ekonomija (29), sociologija (20), fizika (17), interdisciplinarnе prirodne znanosti (17), šumarstvo (16), veterinarska medicina (15), geografija (14), grafička tehnologija (13), pravo (12), tekstilna

¹⁰ Hrčak je centralni portal koji na jednom mjestu okuplja hrvatske znanstvene i stručne časopise koji nude otvoreni pristup svojim radovima. <https://hrcak.srce.hr/>

¹¹ Hrvatsku znanstvenu bibliografiju CROSBİ dizajnirala je, izradila, razvija je i održava Knjižnica Instituta Ruđer Bošković. <https://bib.irb.hr/>

tehnologija (10), arhitektura i urbanizam (9), interdisciplinarne biotehničke znanosti (7), geodezija (6), pedagogija (5), filologija (4), informacijske i komunikacijske znanosti (4), integrativna bioetika (prirodne, tehničke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke, društvene, humanističke znanosti) (4), interdisciplinarne društvene znanosti (4), nutricionizam (4), psihologija (4), tehnologija prometa i transport (4), brodogradnja (3), kliničke medicinske znanosti (3), politologija (3), računarstvo (3), temeljne medicinske znanosti (3), drvna tehnologija (2), obrazovne znanosti (2), sigurnosne i obrambene znanosti (2), arheologija (1), demografija (1), etnologija i antropologija (1), farmacija (1), matematika (1), povijest umjetnosti (1), teologija (1).

Navedeni podaci potvrđuju tezu da se otpadom bave i trebaju baviti znanstvenici vrlo različitih profila i usmjerenja te da dominiraju radovi iz tehničkog i biotehničkog područja znanosti. Već dijagnosticirana relativna »zapuštenost« teme u društvenim znanostima i napose sociologiji očituje se i malim brojem pronađenih radova.

1.2.3. Otpad kao vodeći rizik suvremenog društva

Budući da otpad i sustavi za njegovo zbrinjavanje i gospodarenje nedvojbeno predstavljaju određeni rizik za ljude i njihov okoliš, potrebno je analizirati odnos otpada, rizika i suvremenog društva jer, kako navodi Van Loon (2002: 105): »Otpad je možda najobičniji, najvulgarniji i najbanalniji primjer ekoloških rizika u svakodnevnom životu. Gotovo svi ekološki rizici na ovaj ili onaj način povezani su s otpadom«.

Još jedan argument u svrhu promicanja važnosti bavljenja sociologije ovom temom ističe Larana koji navodi da »Beckov opis rizika modernizacije proizlazi iz Weberove teze o vrijednosnoj neutralnosti znanosti, a rizici se ne mogu proučavati ako se u obzir ne uzme i normativni i teorijski element. Beck ističe važnost društvenog konteksta koji utječe na način na koji javnost gleda na rizike. I Beck i Giddens slažu se da percepcija rizika povezanih s otpadom ne zahtijeva samo znanstvene senzorne organe nego i rekonfiguraciju tih organa zato što je njima desetljećima vladao primat prirodnih znanosti.« (Larana, 2001: 26)

Rizici postoje otkad postoji i društvo, ali se njihovo shvaćanje i poimanje s vremenom mijenja. Može se reći da rizici koje danas promatramo postaju značajni u industrijsko doba. Kako navodi Ulrich Beck, rizici nisu otkriće novoga doba. Svatko tko je krenuo otkrivati nove zemlje ili kontinente, kao Kolumbo, računao je na rizike. Ali to su bili osobni rizici, ne globalne

opasnosti za čitavo čovječanstvo kao one koje nastaju od nuklearne fisije ili skladištenja radioaktivnog otpada, a u suvremeno doba i od gomilanja komunalnog otpada. »U tom periodu, riječ 'rizik' imala je prizvuk hrabrosti i avanturizma, a ne mogućeg samouništenja života na Zemlji« (Beck, 2001: 34). Rizike nipošto ne možemo svesti na vidljive posljedice djelovanja čovjeka i društva jer su »po svojoj prirodi rizici povezani s predviđanjem, s uništavanjima koja se još nisu dogodila, ali prijete da će se dogoditi. Rizici su, naravno, upravo u ovom značenju, već danas realni« (Beck, 2001: 50), kao što je potpuno realno i da je otpad postao društveni problem. Zinn (2008: 13) širi tematiku rizika i na vrijednosni okvir te ističe da centralno mjesto u sociokulturnoj dimenziji zauzimaju vrijednosti, a pitanja rizika nikad nisu samo racionalna aplikacija problema lišenih vrijednosne dimenzije. Širenje proučavanja rizika u odnosu na vrijednosni i normativni okvir u podlozi je istraživanja normativnog okvira koje se provodi u ovome radu.

Promišljanja o riziku dio su svakodnevice, a određeni je stupanj rizika nemoguće izbjeći. »Svijest o riziku veoma je u prisutna u današnjem društvu, što posebno dolazi do izražaja u slučajevima tehnoloških katastrofa (npr. Černobil), ekoloških promjena (klimatske promjene), međunarodnoga terorizma i epidemija (kravlje ludilo, ptičja gripa, *COVID-19*, *op. a.*), ali je prisutna i u svakodnevnom životu« (Zinn, 2008: 1). Najopćenitija postavka koju prepoznaju svi pristupi riziku jest razlika između realnosti i mogućnosti. Koncept rizika povezan je s mogućnošću da budućnost ovisi o ljudskim aktivnostima ili da one na nju mogu utjecati. Prema sociološkom klasiku Niklasu Luhmannu, rizici su povezani s očekivanjima koja mogu biti manje ili više vjerojatna.

Očekivanja se temelje na znanjima i iskustvima iz prošlosti, mogu se razvijati i formalizirati, manje ili više svjesno, mogu se pozivati na statističke podatke, a mogu biti temeljena i na manje formalnim, svakodnevnim znanjima. »Brzi razvoj socioloških istraživanja o rizicima 1980-ih dogodio se najviše zbog otpora javnosti i kontroverzi povezanih s novim tehnološkim rizicima i ograničenja tehnoloških i psiholoških analiza za objašnjavanje dinamike diskursa o rizicima. Porasla je važnost socijalnih i sociokulturnih objašnjenja otpora javnosti rizicima.« (Zinn, 2008: 12) Zinn također spominje da je najveći doprinos sociologije diskursu o rizicima razlikovanje ekspertnog i laičkog promišljanja. Iako je nekad prevladavalo mišljenje o neukosti laika i potrebi da ih eksperti educiraju, pokazalo se da ekspertna znanja često nisu dostatna i nemaju potpuni dodir s realnošću. »Sociološka istraživanja pokazuju da objektivistički diskurs o rizicima prekriva odnose

moći u društvu. Konflikti povezani s ispravnim znanjem, racionalnošću i vrijednostima smješteni su unutar igara moći i vladanja u kojima sudjeluje širok krug različitih (organiziranih) aktera.« (Zinn, 2008: 14)

Nadalje, prema Zinnu (2008: 15–18), postoji pet glavnih socioloških pravaca promišljanja rizika. Prvi, povezan s tezom o društvu rizika. U Becka, povezan je s njemačkom i engleskom tradicijom, a u kasnijoj se fazi obogaćuje i teorijom refleksivne modernosti. Drugi pristup vezemo uz pojam upravljanja (*governmentality*) M. Foucaulta koji se, osim u Francuskoj, najviše proširio u Engleskoj i Australiji. Treći pravac uključuje promišljanje rizika u teoriji sustava N. Luhmanna, a prisutan je najviše u Njemačkoj. Četvrti je koncept *edgework* S. Lynga koji se bavi svjesnim uključenjem u rizike. Peti važan pristup je kulturalni pristup, a bavi se rizikom u svakodnevnici.

Termin »društvo rizika« osmislio je Beck u knjizi *Društvo rizika: prema novoj modernosti* objavljenoj 1986. godine u Njemačkoj. Popularnosti knjige pridonijela je činjenica da je objavljena ubrzo nakon nuklearnog incidenta u Černobilu. Koncept je brzo široko prihvaćen u anglofonij sociologiji. Beckova razmatranja o riziku i refleksivnoj modernosti smještena su izvan marksističkih klasnih analiza, Luhmannova funkcionalizma i postmodernih teorija. U kasnijem radu Beck se više bavi razvojem svoje teorije refleksivne modernosti koja se pak više bavi društveno proizvedenim nesigurnostima nego rizicima. Valja napomenuti da je u literaturi najopširnije istraživan odnos prema rizicima od nuklearnog otpada, a cilj je ovoga rada upozoriti da komunalni otpad, zahvaljujući rastućem opsegu, obujmu, sveprisutnosti i neizbježnosti predstavlja barem jednako relevantnu temu.

1.2.3.1. Pojmovno određenje rizika

Prema Čaldaroviću (2012: 77) terminološka zbrka koja okružuje pojam rizika komplicira se upotrebom pojmova koji imaju slična ili približno slična značenja: opasnost, hazard, ugroženost (ugroza), prijetnja, rizik. Pojmovi »hazard« i »rizik« upotrebljavaju se vrlo često i u vrlo različitim kontekstima, a u ovome radu analizirat će se s naglaskom na društveni aspekt, kroz vrijednosnu matricu, društvene odnose i posljedice koje imaju na kvalitetu života. »Hazard je mnogo širi koncept koji uključuje vjerojatnost pojavljivanja događaja, utjecaj i jačinu događaja na društvo i okoliš, kao i sociopolitički kontekst u kojem se situacija odvija.« (Čaldarović, 1994: 4) »Hazardi su opasnosti za ljude i stvari koje ljudi cijene, a rizik je mjera stupnja opasnosti pojedinog hazarda.« (Cutter, 1993: 2) Rizik je, dakle, analitički koncept ko-

jim se služimo da bismo odredili stupanj opasnosti. Zinn (2008: 3) također govori o višeznačnosti pojma i navodi da može biti zbunjujuće što se riječ koristi u najmanje tri različita, ali povezana značenja. Poimaju se sličnima hazardu, gubitku, šteti ili prijetnji, a negdje se spominju samo kao indikator neželjenih pojava. Nisu ograničeni na negativne događaje, pa se tako koristi i termin doziranja rizika koji označava gledanje omjera uloženog rizika i potencijalnoga dobitka. Postoje psihometrijski i sociološki pristupi riziku. U sociološkim pristupima perspektive variraju od proučavanja objektivnih rizika, preko subjektivnih pristranosti do sociokulturalno posredovanih ili konstruiranih rizika. Rizici povezani s otpadom su objektivni, ali sociologija proučava i subjektivnu percepciju ljudi o tim rizicima. Osim toga, sociološki je relevantno proučavati i društvenu konstrukciju narativa o rizicima povezanim s otpadom.

Prema Becku (1996: 36), moderni rizici, prije ili kasnije, pogađaju sve pa tako pod njihov udar neizbježno dolaze i oni koji ih proizvode ili izvlače profit iz njihove proizvodnje, što stvara tzv. efekt bumeranga po kojem je siromaštvo hijerarhijsko, a smog demokratičan. S obzirom na temu ovoga rada, moglo bi se reći da oni koji proizvode otpad proizvode i rizik za društvo, ali i za sebe same. Van Loon (2002: 108) ide korak dalje i povezuje rizike direktno s otpadom, pa navodi da se »...odjednom gotovo svi ekološki rizici mogu povezati sa zagađenjem ili otpadom; doista, može se tvrditi da je svjetsko društvo rizika prije svega svjetsko društvo otpada« (Van Loon, 2002: 108).

Ipak, za razliku od smoga koji udišu svi, dijelovi sustava zbrinjavanja otpada nisu ravnopravno društveno distribuirani. Prema Čaldaroviću (2012: 25), nisu svi jednako pogođeni rizicima, pa dolazimo do pojave koja se definira kao distributivna nejednakost rizika u društvu. Neki su ljudi više pogođeni distribucijom i rastom rizika od drugih, čime nastaje novi tip egzistencijalnog položaja: tzv. socijalni rizični položaj (eng. *social risk position*). U kontekstu ovoga rada takva bi pozicija bila život u objektu u neposrednoj blizini odlagališta otpada. Iako se rizični položaj donekle poklapa s nekim klasnim i stratifikacijskim razdjelnicama, distribucijska se logika rizika fundamentalno razlikuje od njih. »Povrh toga, modernizacijski rizici ne ugrožavaju samo zdravlje nego i legitimaciju, vlasništvo i profit. Oni proizvode i nove međunarodne nejednakosti uzduž dviju crta: između zemalja Trećeg svijeta i industrijskih država, ali i između samih industrijskih država. Tako nastaje 'svjetsko društvo rizika' i nitko ne ostaje izvan arene rizika. Jedan regulacijski mehanizam koji bi mogao ovakve nastale razlike u distribuciji

rizika i sigurnosti ne ukinuti u potpunosti, ali značajno ublažiti, razrada je složenog sistema kompenzacije s pomoću kojeg će se naknadno izvršiti načelna egalitarizacija situacija različitih socijalnih konteksta.« (Čaldarović, 2012: 25)

Kompenzacija kao postupak »ujednačavanja« može vrijediti jedino u slučajevima u kojima je stvarno i prihvaćena – bez obzira na tip i vrstu ili prednosti koje donosi nekoj mikro zajednici, kao i na vrstu kompenzacijskog prijedloga. Kompenzacije ovoga tipa relativno su česte upravo kad je u pitanju sustav zbrinjavanja otpada. Često, naime, građani koji žive u neposrednoj blizini odlagališta otpada ili nekog drugog postrojenja u sustavu od tijela javne vlasti primaju određenu novčanu naknadu zbog izloženosti riziku. Pritom se uvijek postavlja pitanje pravednosti u određenju obuhvata kompenzacije, pa se često najpogođenijima osjećaju oni koji su blizu odlagališta i osjećaju posljedice, a ipak nisu zahvaćeni kompenzacijama. »Simbolizacija rizika u tranzicijskim društvima je vrlo značajan element ponašanja stanovništva i odnosi se najčešće na predstavu o postojanju društvene nepravde u distribuciji rizika.« (Čaldarović, 2012: 25)

Prema Becku (2001: 88), »prvi razlog proizvodnje rizika i njihova pogrešnog shvaćanja je ekonomska kratkovidnost 'prirodno-znanstveno-tehnološke' produktivnosti. Njezin pogled je upućen na prednosti za produktivnost. Time je ona ujedno pogođena jednim sistemski uvjetovanim sljepilom za rizike«. Čaldarović (1994: 5–6) ističe da se rizici i hazardi mogu promatrati kao objektivna svojstva nekih situacija, materija ili procesa, ali i kao kulturne i socijalne konstrukcije. Valja pritom navesti da je i u široj javnosti rizik povezan s otpadom često neprepoznat do trenutka u kojem situacija ne eskalira.

Rizici su i društvene činjenice ili, preciznije, društveno konstruirane činjenice. Rizik otpada kao takvog, ali i postrojenja za njegovo zbrinjavanje također je društvena činjenica, a taj rizik prepoznaju i laici. Ipak, prema Čaldaroviću (1994: 6), treba reći da »rizici postaju socijalne činjenice tek od onog trenutka kad su 'socijalno registrirani', izmjereni, kada su im određene granice tolerancije i kada su utvrđena društvena pravila ponašanja spram pojedinih rizika«. Tek kada društvo prepozna pojedine rizike, ono ih etiketira, klasificira, prihvaća ili odbacuje. Rizik je procesualan jer se njegova identifikacija, uočavanje i tretman postupno razvijaju kao specifičan socijalni proces koji uključuje niz aktera, agenata i instanci sustava društva. Wynne (1987: 273), primjerice, navodi definiciju rizika prema kojoj je »ri-

zik proizvod stupnja štete uzrokovan određenim događajem i probabiliteta njegova ponavljanja».

Čaldarović (2012: 205) obrađuje i socijalnu poželjnost koju predstavnici ili socijalne skupine žele ostvariti u areni rizika koja može biti razlogom da se ona koristi samo kao medij postizanja drugih ciljeva. »Različite agencije koje upravljaju rizicima nalaze se u areni rizika u položaju strukturalne slabosti jer ne mogu, u najvećem broju slučajeva, producirati konkretiziranu, empirijski individualiziranu evidenciju, nego onu osnovanu na probabilitetima i statističkim proračunima. Mobilizacijski potencijal takve evidencije u areni rizika vrlo je slab, a argumentacija ispod očekivanja sudionika u areni. U areni rizika vrlo se često doživljava iskustvo konfuzije i nepovjerenja.« (Čaldarović, 2012: 205) »Međutim, iako su znanosti proizvele ogromne količine dokaza o ekološkim rizicima povezanim s otpadom, nisu bile u stanju stvoriti učinkovit politički i upravljački odgovor.« (Van Loon, 2003: 110) A upravo je politički i upravljački odgovor na rizike sustava gospodarenja u Zagrebu i Hrvatskoj ključan za ovaj rad.

1.2.3.2. Osnovne dimenzije rizika

U najširem smislu rizike možemo podijeliti na prirodne i tehnološke. Prirodni su rizici vidljivi i poznati te ih članovi društva uzimaju kao date činjenice. S druge strane, tehnološki rizici proizvod su ljudske djelatnosti i često nisu poznati široj javnosti. Prema Čaldaroviću (1994: 3–4), »najšira javnost mora biti obaviještena o postojanju nekog tehnološkog rizika od strane eksperata koji tumače situaciju i daju praktične upute o ponašanju u specifičnim okolnostima.« Tehnološki hazard nastaje u interakciji između tehnologije, društva i okoliša. Rizik je »mjera vjerojatnosti pojavljivanja rizika«. Uloga stručnjaka stoga je posebno važna u interpretaciji i suočavanju s tehnološkim rizicima. U ovoj dihotomiji otpad i sustavi za gospodarenje njime svakako spadaju u tehnološke rizike, a važnost stručnih procjena rizika ovih sustava prepoznata je u ovome radu, posebno u njegovom empirijskom dijelu u kojem se o ovoj temi razgovaralo s eminentnim hrvatskim stručnjacima.

Tehnološki hazardi nisu po svojoj prirodi štetni i rizični – oni su neutralni sve do trenutka kada intencionalno ne budu upućivani na uništenje ili oštećenje prirode i okoliša. Tehnološki rizici se prema Čaldaroviću i Škanati (1995: 375) mogu karakterizirati kroz pet varijabli: izvor rizika, strukturu

rizika, prostornu varijablu, vremensku varijablu i vrstu nepoželjnih posljedica.

Za razliku od tehnoloških rizika, postoje i prirodni rizici koji se događaju bez čovjekove volje iako čovjek sve češće i ozbiljnije utječe na njihovo pojavljivanje i intenzitet (npr. broj i jačina uragana, poplave, ekstremni prirodni uvjeti nastali kao posljedica globalnog zagrijavanja i sl.).

Tablica 1: Karakterizacija tehnoloških rizika (Čaldarović, Škanata, 1995: 375)

Karakteristike	Vrste rizika
Izvor	Rutinski pogon / nesreće
Prostorna varijabla	Lokalni, regionalni, fluvijalni, kontinentalni, globalni
Kategorija akceptora	Radno osoblje / okolno pučanstvo Individualni / grupni
Vremenska varijabla	Kratkotrajni, srednjetrojni dugotrajni
Vrsta posljedica	Fatalni / nefatalni Akutni / kronični

Prema Čaldaroviću (2012: 23), ekološki rizik predstavlja ukupnu sumu različitih rizika koji imaju ekološke posljedice, odnosno široke posljedice za cijelo društvo. Njegova struktura složene je naravi jer se sastoji ne samo od, na primjer, upotrebe različitih supstanci koje imaju ekološki učinak nego i od mnogih sinergijskih učinaka čija se dimenzija, ukupan učinak i predvidljivost posljedica ne mogu unaprijed pretpostavljati.

Kao što je već istaknuto, otpad je najočitiji ekološki rizik zato što predstavlja nekontrolirano uklanjanje materije, slobodno međusobno djelovanje i reakcije, uzgoj bakterija, gljivica i toksina koji mogu predstavljati izravnu prijetnju našem zdravlju. Osim toga, neizbježan je i sveprisutan. Jasan je primjer toga odnos između otpada i bolesti. Prema Van Loonu (2002: 106), »postoji izravna veza između otpada i zaraznih bolesti. Tifusna groznica, kolera i gastroenteritis uzrokovane su vrstama bakterija koje žive na (ljudskom) otpadu. Kad se ljudski otpad ne odstrani iz vode za piće, takvi organizmi lako se mogu razmnožavati.«

Prema kriterijima navedenima u *Tablici 1*, rizik koji razmatra ovaj rad – zagrebački otpad i sustav njegova zbrinjavanja – po svome je izvoru ru-

tinski, po prostornoj je varijabli lokalni i regionalni, po kategoriji akceptora odnosi se na lokalno stanovništvo, po vremenskoj je varijabli dugotrajan, njegove posljedice nisu fatalne, ali su kronične, barem dok se ne uspostavi optimalan sustav gospodarenja.

1.2.3.3. Komunikacija o rizicima kao sredstvo upravljanja rizicima

Prema Čaldaroviću (2012: 36–37), u najopćenitijem smislu, u metodologiji istraživanja rizika moguće je razlikovati nekoliko osnovnih postupaka ili faza. Rizici se najprije moraju *konstatirati* (eng. *risk identification*) – postoje li ili ne postoje. Zatim se vrši njihova *procjena* (eng. *risk estimation*) – kakav će učinak rizici imati i koliki će on biti, a onda se pristupa njihovoj ukupnoj *evaluaciji* (eng. *risk evaluation*) – kakvo će biti njihovo ukupno djelovanje na okoliš. Na koncu se razrađuju različiti postupci i strategije za *upravljanje* rizicima (eng. *risk management*) određujući mehanizme kojima se valja koristiti da bi se određeni rizik kontrolirao. Navedeno predstavlja osnovne postupke ili faze jedinstvenog postupka. U suvremenom se društvu navedena metodologija koristi da se rizici, koliko je to moguće, drže pod kontrolom, da se smanje ili u potpunosti isključe njihove štetne posljedice i povećaju koristi, a da se s njima i nadalje »normalno« živi. Nekada se svi postupci kratko određuju pojmom *procjene rizika* (eng. *risk assessment*).

Upravljanje rizicima sastoji se stoga od niza akcija koje poduzimaju različiti elementi društvene strukture. Cijela se organizacija postupaka može podijeliti na dvije osnovne skupine: *poduzimanje akcija i raspodjela kompetencija*. U obje faze uključen je implicitan ili eksplicitan model donošenja odluka. Nabrojimo najprije najvažnije akcije koje valja poduzimati (Čaldarović, 2012: 36):

- evidencija svih pogona različitih vrsta s obzirom na karakter rizičnosti koji su u nekoj sredini klasificirani kao opasni ili rizični,
- organizacija efikasnog monitoringa aktivnosti rizičnih pogona i situacija u određenoj sredini,
- izrada metoda, postupaka i principa praćenja situacija,
- izrada plana akcija, mjera i postupaka koje valja započeti ako dođe do izbijanja neke hazardne ili rizične situacije,
- informiranje (uključivanje) javnosti,
- izrada zakonske procedure kojom se kontrola rizika zakonski utemeljuje uz razradu.

Važna je komponenta promišljanja o ekolozijskim rizicima proučavanje komunikacije o rizicima između stručnjaka (eksperata) i najšire javnosti. »Komunikacija rizika pretpostavlja racionaliziranje njegove strukture, izradu mentalnog modela prihvatanja (ili odbijanja) rizika i kontekstualizaciju rizika u svakodnevni milje.« (Čaldarović, 2012: 23) Jasno je da rizici ne pogađaju sve jednako, pa u komunikacijskom smislu »u situaciji konkretnog lociranja nekog objekta, pogona ili situacije koja se smatra rizičnom postoje najmanje dvije vrste javnosti: a) javnost koja se izlaže riziku direktno (element blizine, neposrednog utjecaja) i b) javnost koja nije izložena nekom riziku, odnosno koja je udaljena od potencijalnog izvora rizika, koja može osjećati eventualno indirektne učinke djelovanja nekog pogona ili situacije.«

Osim ove osnovne podjele, Čaldarović (2012: 25–26) prepoznaje još neke podjele javnosti. Po lokacijskom kriteriju može biti lokalna i šira, po kriteriju stručnosti ekspertna i laička, a po kriteriju uključenosti aktivna i pasivna javnost. Sve se navedene javnosti mogu prepoznati i u ovome radu. Ekspertna javnost nije sasvim čist tip javnosti kao što nisu ni drugi oblici. Ona se sastoji od tehničkih eksperata koji procjenjuju dimenzije i konsekvence rizičnih situacija i predlaže adekvatne mjere regulacije, upravljanja i prevencije neželjenih ishoda, rukovođeni spoznajom o potencijalnim konsekvencama rizika. U komunikacijskom smislu, od ekspertne se javnosti očekuje da »opaža i komunicira rizik kao racionalnu činjenicu, a ne kao predmet afektivne komunikacije ili protivljenja«. Aktivna je javnost gotovo uvijek i kontekstualna jer reagira s obzirom na kontekst, a inače je najčešće dio pasivne, šire ili opće javnosti. »Svi nabrojani tipovi javnosti postoje stalno, fragmentirajući se i specijalizirajući se u ovisnosti o pojedinim situacijama i kontekstima. Rizična javnost je dakle dinamična i temporalizirana – ona može istodobno postojati u svojim različitim oblicima u okviru istog konteksta«. (Čaldarović, 2012: 27)

Problem javnosti posebno se tematizira u ovome radu u pogledu informiranosti javnosti i sklonosti građana NIMBY reakcijama. Cijeli dio rasprave o javnosti i njezinom utjecaju na rizike koji se iznose u sljedećim odlomcima iznio je Čaldarović (2012: 28–42), a ovdje se donosi u obrađenom obliku i u odnosu na specifičnu temu rada. Lokalnu javnost jednostavno treba uvjeriti da vjeruje u ekspertne prosudbe o nekoj rizičnoj situaciji, pri čemu racionalni argumenti često nisu dovoljni jer povjerenje među ovim vrstama javnosti nije lako postići. Protivan stav lokalne zajednice ekspertna javnost drži iracionalnim, nepotrebno sumnjičavim, pa i neukim. Lokalna javnost

nasuprot tome reagira reaktivno odupirući se nametanju odluka i rješenja. Skupina problema u komunikaciji ovih dviju javnosti je višeslojna, a ovdje valja istaknuti neke od mnogih koje ističe. To su: sadržaj rizične inicijative, procedura prenošenja argumentacije, procedura izgradnje instalacije, očekivane koristi i šteta za lokalnu zajednicu, dogovorene kompenzacije itd. Reaktivnim reakcijama lokalne javnosti bili smo svjedoci u mnogo slučajeva u Zagrebu i Hrvatskoj, a u novije vrijeme, vezano uz sustav zbrinjavanja otpada, pojavile su se takve reakcije nakon najave gradnje kompostane u Brezovici i deponija građevinskog otpada u Podsusedu. U oba su slučaja reaktivne reakcije lokalne zajednice zaustavile predviđene projekte.

U demokratskom sustavu »komunikacija odluka shvaćena kao složen proces donošenja odluka predstavlja normalan dio procedure svakodnevnog života u društvu i pretpostavlja se kao civilizacijski element zajedničkog života, a komunikacija rizika se u teoriji rizika shvaća kao vrlo važan dio ukupne procedure održavanja ili ponovnog uspostavljanja klime povjerenja koja je osnovica za uspješnu raspravu o rizicima i hazardima.« (Čaldarović, 2012: 33)

Komunikacija rizika složen je proces zbog potencijalnih i teško predvidljivih učinaka koji variraju od straha do panike, pa je pri komuniciranju važno i tko šalje poruku i kako je šalje, a važna je i uloga posrednika, odnosno medija. Upravo su zbog te činjenice medijski akteri uključeni u empirijsko istraživanje kao jedna od ključnih skupina aktera. »U najvećem broju opisa rizičnih situacija u masovnim se medijima situacija želi prikazati još dramatičnijom što svakako može imati utjecaj na način prijama informacija u najširoj javnosti (socijalna amplifikacija rizika).« (Čaldarović, 2012: 34) Ovakve situacije susrećemo svakodnevno, neovisno o kojoj se vrsti rizika radi, dovoljno je prisjetiti se medijskih napisa o koronavirusu 2020. i mnogih ranijih, većih i manjih medijski praćenih slučajeva. S druge strane, postoje i situacije u kojima se stvarni rizik medijski i na druge načine pokušava prikazati manjim nego što uistinu jest, pa se tu radi o fenomenu socijalne diminuacije rizika. Iako ponekad učinkovita, ova je metoda društveno izrazito opasna jer u slučaju da se rizik pokaže stvarnijim i većim nego što su ga vlasti i/ili eksperti medijski pokušali prikazati, dolazi do velikog i ponekad trajnog narušavanja povjerenja u komunikaciju o rizicima.

Mayo i Hollander (1991: 66–69) ističu nekoliko važnih elemenata učinkovite komunikacije o rizicima. To su, između ostalog: potreba poštivanja javnosti kao legitimnog partnera koji dovodi do informirane, zainteresirane, kooperativne i racionalne javnosti; potreba za izradom detaljnog plana akci-

ja; potreba za poštenjem, otvorenošću i točnošću u komunikaciji. »Analize koje su izvršene poslije završetka ili smirenja najrazornijih učinaka akcidenta (nesreće, prirodne ili tehnološke) koje su se do sada desile u svijetu, pokazale su da je ključni element, koji je imao najveći utjecaj na razvoj događaja za vrijeme odvijanja i u neposrednom razdoblju iza same nesreće, bilo nepotpuni, nesređeno i nesistematično informiranje javnosti« (Čaldarović, 2012: 171), a usto su vrlo značajne i nedovoljne edukacijske aktivnosti u vrijeme kada nema akcidenta. U tom smislu, valja reći da je u normalno vrijeme potrebna edukacija, a u krizno vrijeme informiranje.

Prema Čaldaroviću (2012: 38–71), rizici se najprije moraju konstatirati, zatim se vrši njihova procjena, onda se pristupa njihovoj evaluaciji i na kraju se pristupa različitim postupcima i strategijama za njihovo upravljanje. U suvremenom se društvu ovi postupci provode kako bi se rizici držali pod kontrolom i kako bi se smanjile njihove štetne posljedice, a često se za cijeli postupak koristi termin procjena rizika (eng. *risk assessment*). Rizici su vremenski i prostorno uvjetovani, pa će »u različitim društvima postojati i različite razine prihvatljivosti rizika, kao što će i u istom društvu različite razine prihvatljivosti rizika postojati u različitim vremenima«. Brigom za rizike u različitim zemljama bave se različite institucije, ali gotovo je uvijek riječ o međuresornom i međusektorskom djelovanju. »U svakom društvu, imalo ono centralnu agenciju za donošenje propisa iz područja kontrole rizika ili ne, postoji očigledno specifična politika rizika.« Za sociološko razmatranje najvažnije je dobro razmotriti gdje su smješteni agenti različitih razina kolektivnih subjekata u regulaciji svega onoga što smo nazvali »društvom rizika«. Država preko delegiranih autoriteta (agencija, specijalnih poduzeća, ministarstava i sl.) donosi upravne propise i standarde o načinu postupanja s rizičnim situacijama i time na normativnoj razini pokušava situaciju s rastućim brojem rizika držati pod kontrolom. »Odlučivanje o rizicima kao o socijalno vrlo kompleksnim situacijama zahtijeva poštivanje i razrađivanje jasne procedure koja će u postupak uključiti najveći broj zainteresirane javnosti.« Laička se percepcija oslanja na stabilne elemente svakodnevnog života u kojem sigurnost okoliša predstavlja onu vrijednost koja je neupitna, a koju svaka ekspertna prosudba – s obzirom na unos viška rizika u neku lokalnu sredinu – zapravo dovodi u pitanje. Rizici se socijalno uokviruju i socijalno konstruiraju, njima se pridaju različita značenja, njihova percepcija ovisi o socijalnom iskustvu, socijalnom kontekstu, karakteristikama konkretnog prostora i vremena u kojem se pojavljuju. Stjecanje povjerenja dugoročan je proces, traži vrijeme i prilagodbu ekspertne i opće javnosti, a naročito javnosti kolektivnih autoriteta. No, koliko dugoročan, toliko i

neizbježan. On se ne vezuje samo uz problem prosudbe rizika – vezan je uz ukupno povjerenje koje stanovništvo ima u socijalni sustav, vlast, državu, a u najširem smislu on ovisi o realitetu ukupnog socijalnog sustava, o razvijenosti institucija civilnoga društva.

1.2.3.4. Reakcije lokalnih zajednica na rizike

Ljudi žive u zajednicama, a osnovna jedinica analize u sociologiji rizika i urbanoj sociologiji jest lokalna zajednica. Mustapić (2010: 1056, prema Ajduković, 2003: 5) ističe da »budući da ljudi na nekom prostoru djeluju radi zadovoljavanja određenih potreba pri razmatranju lokalne zajednice, glavnu pozornost treba posvetiti shvaćanju te zajednice kao procesa. On ističe da se funkcioniranje zajednice očituje u socijalnim odnosima za zadovoljavanje zajedničkih potreba ljudi i grupa koji u njoj žive« (Mustapić, 2010: 1056). U Americi i Kanadi osamdesetih je godina došlo do niza reakcija građana na predložene projekte za preradbu i odlaganje otpada. Te su se reakcije uglavnom svodile na to da nitko nije htio primiti u svojem mjestu ili gradskoj četvrti bilo kakav objekt povezan s otpadom (spalionicu, kompostanu, deponij). Takva reakcija građana, koja je zapravo kombinacija različitih faktora – socijalnih, psiholoških i ekonomskih, dobila je popularni naziv NIMBY sindrom. NIMBY znači nesposobnost poduzeća, vlada, medija i građana da se prilagode novim ponašanjima i novim vrijednostima i zahtjevima informatičkog društva (Godin, 1990: 193, u: Šućur, 1992: 556). Akronim NIMBY dolazi od prvih slova u rečenici *Not In My Back Yard* (hrv. *ne u moje dvorištu*).

D. Connor (1990: 1) polazi od toga da je NIMBY sindrom kombinacija triju vrsta čimbenika (uzroka) – psiholoških, socioloških i ekonomskih. Među psihološkim čimbenicima on ističe faktor »selektivne percepcije«, što znači da ljudi često nemaju potpun uvid u to što se zbiva s otpadom u njihovoj zajednici. U tom smislu autor naglašava da »većina ljudi vidi svoj kamion za smeće kako odlazi, ali nikada ne vidi kamo ide«. Drugi psihološki faktor uočeni je rizik, tj. percipirani rizik koji se razlikuje od tehničkog. Tehnički rizik u nekom slučaju može biti sasvim malen, ali članovi zajednice mogu od njega stvoriti prvorazredni problem za zajednicu i značajan izvor straha. Proširenju tog straha često doprinose i mediji. Treći je psihološki faktor »percipirana nepravda«. Riječ je o stavu ljudi da se samo neki moraju boriti protiv buke, smrada, prašine ili otpadaka dok drugi uživaju. Jedni dobivaju povlastice, a drugi neugodnosti. Percepcija principa pravednosti svakako je bitna kad je riječ o prihvatanju ili neprihvatanju odlagališta ili

postrojenja za prerađu otpada, ali tu se javlja opasnost od stava da je percepcija jedina realnost (Šućur, 1992: 557).

Prema Šućuru (1992: 557), sociološke komponente NIMBY sindroma odnose se prije svega na karakteristike zajednice u modernom društvu te na odnos između te zajednice i pojedinca, odnosno užih lokalnih skupina. Od ekonomskih faktora najviše se ističe strah od gubitka vlasništva ili vrijednosti vlasništva. On se najčešće navodi kao razlog za NIMBY reakciju. Tijesno povezan sa strahom od gubitka vlasništva jest i faktor nedostatka kompenzacije. Nedostatna kompenzacija može značiti dvoje: da su sredstva kompenzacije puno manja od šteta te da se mehanizmi kompenzacije odnose samo na one koji su izravno pogođeni (npr. samo na one čije će zemljište biti potrebno za odlagalište ili izgradnju spalionice) dok za susjedne komune i njihove stanovnike nema nikakvih povlastica.

Pregledom domaće znanstvene i stručne literature (koja se dijelom, naravno, oslanja na radove stranih stručnjaka) dolazimo do usuglašenih temeljnih obilježja NIMBY sindroma. »Sindrom NIMBY predstavlja generalizirani sindrom odbijanja određenog političkog ustroja donošenja odluka, samolegitimirajućeg izbora pravca razvoja nekog društva, a koji se kontekstualizira u svakoj posebnoj situaciji u ovisnosti o pojedinim konjunkturama. Sindrom NIMBY dakle u sebi reflektira djelotvornost političkog ustroja društva, a povod je pogodan jer je nabijen različitim značenjima – od realnih do krajnje simboličnih.« (Čaldarović 1996: 502)

Prema Čaldaroviću (1996: 502–503), automatizam i slijepo vjerovanje u tehničku proceduru, kao samu po sebi legitimirajuću i pomoćnu prosudbu o izborima društvenih (državnih) strategija, u suvremenim društvima rizične situacije sve više dovode u pitanje. Neovisno o kontekstualizaciji i konjunkturi pojedine situacije, sindrom NIMBY predstavlja i jasan indikator stupnja funkcioniranja političkog sustava u kojem ideja o, primjerice, načelu distribucije nepravde postoji kao načelo rukovođenja, barem u slučaju procjene lociranja rizičnih postrojenja u najširoj javnosti. Čaldarović istražuje povezanost iskazivanja sindroma NIMBY u Hrvatskoj s razvojem civilnog društva u kojem će ideja distributivne nepravde i sama postati generalizirajuća i pretvoriti se u ideju distributivne pravde po kojoj svaki građanin, regija ili predio neke zajednice (države) ima podjednaku šansu dobiti i svoj dio udjela u zajedničkom zagađivanju okoliša, odnosno zbrinjavanju opasnih dijelova njegove upotrebe. Svjesni smo, naravno, da ideal potpune društvene pravde nije moguće postići ni po jednom pitanju, pa tako ni po ovome.

Šućur (1992: 557–558) iznosi da sindrom NIMBY u sebi nosi silan konflikti nabo j kojim se lokalno stanovništvo suprotstavlja određenim intervencijama ili izgradnji na prostoru svoje lokalne zajednice, a u određivanju sindroma NIMBY navodi njegove strukturne odrednice:

- nedostatak povjerenja u vlast i stručnjake,
- poremećaj načela pravednosti u ravnomjerno j raspodjeli rizika,
- opažanje utjecaja predloženog projekta na zdravlje i opći način života u zajednici,
- različiti strahovi i rizici, osobito s obzirom na različito opažanje uloge stručnjaka i nestručnjaka te njihovih procjena,
- problemi koji proizlaze iz tehničke racionalnosti i socijalne odgovornosti – problemi koji nastaju zbog nedostatka javnoga sudjelovanja.

Čaldarović (2012: 201) donosi pak pregled analize uvjeta koji dovode do konstruiranja opozicije (do pojave sindroma NIMBY):

1. odnos tehnologije i društva koji uključuje najmanje dva aspekta:
 - a) procjena o tome da je tehnička perspektiva o riziku vrijednosno neutralna,
 - b) procjena o tome da je javnost u svojim prosudbama zapravo uvijek iracionalna;
2. odnos prirode i društva – odnos fizičke i socijalne okoli se, odnosno ljudi koji je naseljavaju;
3. odnos između vlade i društva koji uključuje mnoge institucionalne dimenzije, ali i dileme o odnosu individualizma i komunitarizma;
4. aspekti distributivne jednakosti koji uključuju sukobe o procjeni primjene načela fundamentalnog poštenja, a što se najčešće operacionalizira na sljedeće dimenzije:
 - a) koje će grupe u društvu snositi najveće rizike u nekoj situaciji,
 - b) radi li se o distributivnoj jednakosti koristi ili rizika,
 - c) kakva je prava uloga vlade u distribuciji rizika;
5. aspekti psihološke konstrukcije opozicije svode se najčešće na funkcioniranje Fishben-Ajzenova modela u sljedećem smislu:
 - a) opći stavovi ljudi prema specifičnom predmetu odraz su njihovog subjektivnog prosuđivanja svih karakteristika vezanih uz taj predmet,
 - b) činjenice o riziku ljudi prihvaćaju kroz percepciju tih činjenica, a ne kroz tumačenje tih činjenica.

Čaldarović se osvrće i na komunikaciju rizika kao na proces kojim se označava cjelina postupaka uz pomoć kojih se može doći do najdjelotvornijeg upravljanja rizicima, pa i do smanjenja ili bitne redukcije sindroma NIMBY. Kao što je ranije navedeno, upravljanje rizicima, kao i cjelovit proces kontrole svih aktivnosti vezanih uz rizične ili opasne instalacije, pretpostavlja na prvom mjestu vrlo djelotvornu komunikaciju rizika. S jedne strane, ona traži da se na adekvatan način komunikaciju omogući svim zainteresiranima, no u mnogim se slučajevima i zamišlja, ali i provodi ne kao dvosmjerni proces (eng. *feed back*) nego kao proces elementarnog obrazovanja (neukih) laika. Krinsky i Golding (1992: 321–340) navode karakteristike procesa »komunikacije rizika«:

- potrebno je angažirati i aktivne sudionike-pojedince, ali i institucije i organizacije,
- komunikacija rizika mora se oslanjati na zajednička značenja i međusobno povjerenje,
- komunikacija rizika ovisit će i o stupnju izgrađenosti kolektiviteta,
- komunikacija će biti djelotvornija u situacijama u kojima se rizici percipiraju kao opasnost za sve, a ne samo za neke dijelove zajednice (pojedince ili grupe, neke lokalitete),
- komunikacija rizika bit će djelotvornija ako se oslanja na »hipotezu povjerenja«, na povjerenje koje postoji između strana uključenih u komunikaciju, odgovornost sudionika i suglasnost u stajalištima.

Opisana obilježja NIMBY sindroma i komunikacije o rizicima, stavljena u kontekst ovoga rada, upućuju na nekoliko zaključaka. Prvo, relativno česta pojavnost NIMBY reakcija povezanih sa sustavom zbrinjavanja otpada vjerojatno je povezana s nedovoljno dobrom komunikacijom o rizicima takvih sustava. Drugo, u Zagrebu nije uspostavljen odnos međusobnog povjerenja vlasti, stručnjaka i stanovništva koji bi spriječio NIMBY reakcije. Može se spekulirati da povjerenje nije na dovoljnoj razini jer je u nekim situacijama u prošlosti izigrano ili je barem kod građana stvoren takav dojam. Do obrambenih reakcija građana često dolazi i zbog nedovoljno dobrog poznavanja materije. Iako se građane ne može potpuno amnestirati od odgovornosti za vlastito nepoznavanje materije ili nezainteresiranost za nju, velik dio odgovornosti zapravo leži na političkim elitama, upravljačkim strukturama, a donekle i stručnjacima i medijima koji, čini se, ne rade dovoljno na educiranju šire javnosti o fenomenu otpada i sustava za njegovo zbrinjavanje. Još jedan razlog zbog kojeg građani često negativno reagiraju na najavu izgradnje bilo kojeg dijela sustava zbrinjavanja otpada »u svome

dvorištu« jest strah od gubitka ili umanjenja vrijednosti njihovoga privatnog vlasništva. Ta se tematika obrađuje u narednome potpoglavlju.

1.2.3.5. Stigmatizacija mjesta i oblici kompenzacija

Sindrom NIMBY dovodi i do stigmatizacije mjesta, odnosno lokacije, lokaliteta ili, u širem smislu, regija u kojima se rizična instalacija namjerava locirati. Stigma koju neko mjesto dobiva trajno mijenja karakteristike mjesta, njegovu poželjnost i vrijednost. Ovdje se ne misli samo na pad njegove ekonomske vrijednosti nego i psihološke, socijalne i simboličke odbojnosti koju neko mjesto po instaliranju opasnog ili rizičnog pogona može imati. Stigma može nadmašivati stvarni pad vrijednosti pojedinog lokaliteta, kao što su i strahovi od opasnih instalacija i rizika obično pretjerani, što međutim ne isključuje mogućnost njihovog postojanja u različitim intenzitetima.

Krimsky i Golding (1992) (u: Čaldarović, 2012: 203) drže da se stigma razvija zbog:

- vidljivosti instalacije,
- razmišljanja o tijeku razvoja i konačnom ishodu neke opasne instalacije,
- procjene o stupnju poremećaja do kojeg dolazi u lokalnoj zajednici,
- poremećaja estetske kvalitete mjesta, predjela,
- podrijetla poremećaja,
- ocjene stupnja opasnosti.

Sindrom NIMBY izrazito je složen, tvrdoglav i uporan proces koji se pojavljuje gotovo uvijek kada se neka inicijativa povezana s većom ili manjom percepcijom rizika ili opasnosti pokušava provesti u djelo na nekoj mikrolokaciji. Zanimljivo je da je gotovo jedini mehanizam koji se dosad pokušao primijeniti kojim bi se sindrom NIMBY umanjio ili ukinuo – sustav naknada ili kompenzacija. Taj je sustav osnovan na jednostavnoj pretpostavci da se prije spomenuta »koncentrirana šteta« u nekoj lokaciji može kompenzirati ekonomskim sredstvima, najčešće novcem. Ako, dakle, netko treba trpjeti distributivnu nepravdu i u svojem dvorištu imati, na primjer, otpad, odnosno rizični objekt, tada ga je potrebno ekonomski stimulirati i obešteti. Rizičniji život koji, dakle, netko nije sam izabrao nego mu je nametnut odlukama izvana, treba naplatiti (Čaldarović, 2012: 206).

Bez obzira na oblik kompenzacija koje po vrsti mogu biti najčešće novčane, ali i drugačijega tipa (povlastice raznih vrsta), a po opsegu usmjerene na pojedinca ili zajednicu u cjelini, istraživanja su pokazala da kompen-

zacije slabo ili nedovoljno djelotvorno funkcioniraju zato što ljudi – čini se – žele uživati prednosti situacije *status quo* bez obzira na racionalnost prosudbe takvog stanja ili cijenom kojom se ona postiže. Ljudi ne žele ili s poteškoćama žele trgovati novcem za dodatne rizike. Svaki se socijalni rizik doživljava nametnutim, neizabranim, pa se osnovna reakcija na njega konstituira iz polja nametnutosti, situacije nemogućnosti osobnog pristajanja gdje je teško uvesti sustav aktivne kalkulacije. Prema sudu autora, stoga, sindrom NIMBY ne može se riješiti kompenzacijskim mehanizmima, nego se rješenje mora tražiti u općem političkom okruženju neke zajednice u kojem će se stvoriti uvjeti za pravednost distribucije rizika za sve podjednako, bez razlike.

Prema Čaldaroviću (2012: 209), snažan simbolički značaj koji nosi NIMBY uvijek se odnosi na pitanja pravednosti – distribucije, odlučivanja, koristi i šteta. Osnovna reakcija na njega u nerazvijenim političkim sustavima je nepovjerenje u prioritete i sumnja u ispravnost raspodjele dobara. Autor iznosi hipotezu da je neizbježnu »jednakost nejednakosti«, koja gotovo nužno postoji u distribuciji rizika na teritoriju neke zajednice, moguće kompenzirati jedino ako postoji povjerenje u politički sustav da je ta jednakost nejednakosti postignuta kroz racionalnu raspravu i da je ona utemeljena.

Kao elemente koji bi pomogli u smanjenju manifestacija sindroma NIMBY i povećale povjerenje u politički i društveni sustav, autor (2012: 210) navodi sljedeće:

- razvoj procesa donošenja odluka uključivanjem lokalne zajednice, neovisnih stručnjaka i paralelnih analiza o stupnju štetnosti/korisnosti prijedloga o lociranju rizičnih postrojenja;
- razvoj procedure donošenja odluka o hazardnim i rizičnim instalacijama i njihovom lociranju na mikrolokacijama. Otvorena i potpuna procedura donošenja odluka, s točno naznačenim kompetencijama pojedinih subjekata i institucija, preduvjet je istinskog razvoja demokratskog društva;
- razvoj institucija civilnoga društva u kojem će rasprava o rizičnim i hazardnim situacijama biti samo jedna od rasprava;
- izrada alternativnih prosudbi i procjena o potencijalnim NIMBY predmetima, uz mogućnost predlaganja alternativnih rješenja;
- izrada alternativnih prosudbi i procjena o potencijalnim NIMBY predmetima uz mogućnost predlaganja alternativnih rješenja;
- utvrđivanje sličnosti i razlika između politika distribucija pravde i nepravde u ovisnosti o prirodnim, socijalnim i političkim elementima.

Osim NIMBY sindroma, u sociološkoj se literaturi spominju još neki interesantni akronimi¹² koji pokušavaju opisati različite koncepte odbijanja neke rizične intervencije u prostor. Akronim NIABY (eng. *Not In Anyone's Back Yard*) govori o postrojenjima koja se ne bi trebala graditi nigdje, pri čemu se uglavnom u radovima koristi uz opis nuklearnih postrojenja. Akronim NIMEY (eng. *Not In My Election Year*) tematizira često oklijevanje političara za poduzimanje rješenja koja bi mogla prouzročiti negativne reakcije stanovništva, ako su izbori blizu. Tu je i akronim LULU (eng. *Locally Unwanted Landfill Use*) po značenju vrlo blizak NIMBY-ju, ali nešto neutralniji. Posljednji važan akronim je BANANA sindrom (eng. *Build Absolutely Nothing Anywhere Near Anything*) koji tematizira otpore lokalne zajednice bilo kakvim intervencijama u okoliš, bilo one opasne ili bezopasne, potrebne ili nepotrebne. Koristi se s dvije strane: političari i upravljači ga koriste kao kritiku civilnog društva i građana koji ne žele razvoj, a spomene udruge i građani govore da se radi o posljedici izigranog povjerenja u vlast, stručnjake i ekonomske aktere. Sažeto, NIMBY sindrom slojevit je, složen i izrazito prisutan u našem društvu, pogotovo kada je u pitanju sustav zbrinjavanja otpada. Prisutnost i frekventnost pojavnih oblika sindroma upućuje na činjenicu da najšira javnost nema povjerenje u donositelje odluka. Razlog tomu vjerojatno je činjenica da je njihovo povjerenje u prošlosti bilo puno puta iznevjereno.

U ovome je poglavlju prikazan međudodnos otpada i rizika u suvremenom društvu. Rizičnost otpada i sustava za njegovo zbrinjavanje nije upitna. Rizike valja umanjivati i truditi se da se ne obistine. Da bi društvo u tome bilo uspješno, potrebno je osigurati nekoliko ključnih uvjeta. Prvi je svakako ekspertno promišljanje, definiranje i prepoznavanje rizika. Drugo, važno je da stručnjaci imaju dovoljno jaku poziciju da donositelje odluka mogu uvjeriti u važnost postupanja s rizicima. Da bi svijest o rizicima došla do građana, odnosno najšire javnosti, važno je o njima provoditi sustavnu edukaciju na svim obrazovnim razinama. Drugim riječima, podizanje svijesti o rizicima mora postati dio cjeloživotnog obrazovanja. Značajnu ulogu u tom procesu mogu i trebaju imati udruge civilnoga društva i mediji.

¹² <https://www.govtech.com>

1.2.4. Urbane sredine kao epicentri problema

Budući da je ovaj rad fokusiran na analizu i problematiziranje sustava zbrinjavanja otpada u našem glavnom i najvećem gradu Zagrebu, u ovom se poglavlju razmatraju teorije i uvidi iz urbanosociološke literature i analizira se kako se različite društvene relacije u urbanom prostoru reflektiraju na procese odlučivanja o komunalnim pitanjima i kvaliteti života, a onda i kako svi ti, sociološki relevantni procesi, utječu na sustav koji se bavi zbrinjavanjem otpada, što čini jednu od temeljnih komunalnih djelatnosti. Drugim riječima, i »kvaliteta gospodarenja otpadom u određenoj mjeri predstavlja stupanj razvoja grada i važan je čimbenik u promicanju održivog urbanog razvoja« (Huang i sur., 2018: 1).

Manuel Castells ističe da se urbani problemi u društvu moraju promatrati uzimajući u obzir strukturalne instance, društvene odnose i konjunkturu (Castells, 1977: 435), a Lewis Mumford (1959: 575) govori da je »autor grada komuna kao zajednica, grad kao cjelina, kao društveno biće«, a potom poetski nastavlja: »Najbolja gradska ekonomija jest ekonomija kulture i brige za druge i samo kroz nju gradovi mogu biti gradovi ljubavi.« Urbana okolina, podrazumijeva, dakle, veći broj aktera, odnosno zainteresiranih strana. Čaldarović (1995, 2012) ističe da će globalna kriza urbaniziranog društva postati, u skoroj budućnosti, opća kriza kada se efekti tzv. ekološke krize ujedine s krizom urbaniziranih društava i kada se sve očitije budu pokazivale negativnosti društva obilja i njihova korelacija s društvom neograničene potrošnje energije, neograničenog zagađivanja, potrošnje i iscrpljivanja resursa.

Rast udjela gradskog, odnosno urbanog stanovništva u ukupnom svjetskom stanovništvu kontinuiran je već više od stoljeća, pa smo danas u situaciji da ukupno više od polovice stanovnika svijeta živi u gradovima. Europska komisija objavila je taj podatak još 2007. godine, a nema sumnje da se trend nastavio. Navedeni rast udjela u društvenim se znanostima opisuje vrlo popularnim i često korištenim pojmom urbanizacije. Anticipirajući terminološku neodređenost koncepta Čaldarović (1985: 309) navodi da je »pojam *urbanizacije*, *urbanog*, postao svjetski pojam koji, svakako, ima određen stupanj ideološkog u sebi, no teško bi bilo naći ijedan pojam koji se koristi u društvenim znanostima koji nema primjese ideologijskog značenja«. Bjelajac (2009: 6–7) ističe da danas postoji bezbroj definicija grada i urbanizacije. Sumira da se, prema Lampardu (1965), pristupi mogu definirati prema tri osnovne skupine: (1) po bihevioralnom pristupu urbanizacija je proces pril-

gođavanja ponašanja, odnosno transformacije društvenih odnosa s primarnih na sekundarne, što se odvija povećanjem podvojenosti društvenih uloga i društvenih normi; (2) po demografskom pristupu urbanizacija je proces koncentracije stanovništva na određenom prostoru; (3) po strukturalnom pristupu urbanizacija je proces transformacije djelatnosti i strukturalnih karakteristika populacije u određenom prostoru» (Bjelajac, 2009: 6). Proces urbanizacije često se promatra i kao širenje »gradskog načina života«. Paralelno s povećanjem urbanog stanovništva raste i količina proizvedenog komunalnog otpada i komunalnih problema povezanih s njime.

Urbana sociologija u Hrvatskoj počela se razvijati u drugoj polovici 20. stoljeća, točnije krajem 60-ih i početkom 70-ih, i to najviše na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Instituta za društvena istraživanja. Seferagić u članku (2013: 282), u kojem opisuje razvoj discipline, opisuje i razloge interesa za nju: »U prostoru se društvene promjene, vođene društvenim planovima, očituju u burnoj deagrarizaciji, industrijalizaciji i urbanizaciji. Sela se napuštaju, depopuliraju i drastično stare kako zbog nedostatka tehničke i društvene infrastrukture tako i zbog problema nezaposlenosti i perspektive«. Ona, opisujući razvoj discipline, navodi da su naši sociolozi učili čitajući strane autore, najviše one već spomenute iz čikaške škole, a kao glavni klasik označila je knjigu *Grad u historiji* L. Mumforda, a od suvremenih stranih autora koji su imali utjecaj na razvoj urbane sociologije ističe djela A. Giddensa i M. Castellsa, najpopularnijih sociologa današnjice. Kao utemeljitelja discipline u Hrvatskoj, autorica navodi S. Šuvara »koji je vizionarski ujedinio sociologiju sela i grada«, a navodi da su istaknuti autori bili S. Bjelajac i M. Minček Maroević u Splitu te I. Rogić, O. Čaldarović, V. Lay, M. Richter, N. Lončar Butić, M. Jilek, G. Bežovan, V. Popovski, A. Stojković i D. Seferagić u Zagrebu. »Ognjen Čaldarović svakako je najviše objavljivani autor, a ništa manje Ivan Rogić sa svojim osebujnim stilom i kreiranjem urbosociološkog vokabulara.«

Kada bismo se orijentirali prema administrativnom određenju tipologije naselja, primjerice prema Zakonu o građevinskom zemljištu (NN 48/88), gradsko je ono naselje koje je općinska skupština odlučila proglasiti takvim na temelju sljedećih uvjeta: da ima najmanje 2000 stanovnika; da je u naselju 20 % stanovnika zaposleno u privrednim djelatnostima, osim poljoprivredne, ili 5 % u uslužnim djelatnostima; da ima školu, ambulantu, ljekarnu, dječji vrtić, poštu i trgovinu; da ima komunalnu infrastrukturu (vodovod, električnu mrežu, *odvoz smeća*) i pretežit dio ulica asfaltiran. Općinska skupština može proglasiti naselje gradom i onda kada ono ne udovoljava tim

uvjetima, ako je to naselje povijesna, zaštićena urbana graditeljska cjelina ili ako je važno za razvoj turizma.

Sociološke su definicije grada znatno kompleksnije, a sumarno se može reći da su gradovi kompleksni sustavi tehničkih i društvenih procesa. U osnovi, možemo podijeliti razmatranja o gradu kao o fizičkom i kao simboličkom prostoru. R. Park, pionir sociološkog promišljanja o gradu još 1925. u djelu *The City* zaključuje da je grad »stanje uma, tijelo običaja, tradicija i organiziranih stavova i osjećaja koji postoje o tim običajima i prenose se tom tradicijom.« Drugim riječima, »grad nije samo fizički mehanizam i umjetna konstrukcija. Uključen je u vitalne procese ljudi koji konstrukciju čine, on je proizvod prirode, a posebno ljudske prirode«, Z. Bauman u djelu *City of Hopes City of Fears* (2003) kaže da su promjena i grad gotovo sinonimi te da je promjena »obilježje gradskog života« i »način urbane egzistencije«.

Mnogi su sociolozi pristupili zahtjevnu poslu definiranja grada, a sljedeća se čini dovoljno obuhvatnom i jasnom: »Grad je teritorijalna, relativno samostalna, mnogofunkcionalna zajednica nastala dugotrajnim društvenim procesima u određenom prostoru radi zadovoljavanja određenih potreba kroz koju čovjek, s obzirom na ograničenost vidokruga, doživljava i cijelo društvo« (Bjelajac, 2009: 4). Vrlo bliska ovoj koncepciji je ideja o *gradu kao sustavu*. Po ovoj ideji, grad je sklop kompleksnih međusobno povezanih sustava koji određuju ustrojstvo gradskog života (Čaldarović, 1987: 109–112).

H. Lefebvre u knjizi *Urbana revolucija* sredinom 70-ih godina 20. stoljeća polazi od pretpostavke o totalnoj urbanizaciji društva. Njegovo urbano društvo predstavlja posljedicu globalne urbanizacije koja izrasta iz procesa industrijalizacije. »Ekonomski rast, industrijalizacija koji su postali istovremeno uzroci i najviši razlozi proširuju svoja djelovanja na sve teritorije, oblasti, kontinente.« (Lefebvre, 1974: 11) Mreža globalnih gradova stvara prostor s novim ekonomskim i političkim mogućnostima te strateški prostor za formiranje novih tipova identiteta i zajednica. »Taj je prostor istodobno ugrađen na posebna i strateška mjesta, ali je i transteritorijalan jer povezuje mjesta koja su geografski udaljena, a ipak intenzivno povezana.« (Sassen, 2001: 5)

U kontekstu promatranja slojevitog odnosa grada i otpada valja podsjetiti na koncept društvene dimenzije ili socijalne održivosti koja se »posljednjih godina sve češće prepoznaje kao temeljna komponenta održivog razvoja, sve više povezana s postizanjem održivosti zajednica i diskursom urbane održivosti« (Colantonio i Dixon, 2010: 18). Socijalna održivost odnosi se

na to kako pojedinci, zajednice i društva žive jedni s drugima i kako postižu ciljeve razvojnih modela koje su sami odabrali, vodeći računa o fizičkim granicama njihovih mjesta i planeta Zemlje u cjelini.

Mišetić (2016: 144) ističe da je danas jasno kako uravnoteženi razvoj gradova zahtijeva postizanje dijaloga među različitim socijalnim akterima. Takav pristup razvoju djelomično je zaživio deklarativnim usvajanjem koncepta socijalne održivosti koji, između ostalog, podrazumijeva isticanje važnosti sudjelovanja gradske javnosti u oblikovanju strateških razvojnih planova. U našem bi to slučaju značilo da sudjeluju u izradi dokumenata vezanih uz otpad. »Snažna definicija socijalne održivosti mora se temeljiti na osnovnim vrijednostima pravednosti i demokracije koja se podrazumijeva kao učinkovito poštivanje svih ljudskih prava – političkih, građanskih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih – svih ljudi.« (Sachs, 1999: 27, u: Colantonio i Dixon, 2010: 21) »Široki pristup urbanim politikama koji se odnedavna promovira na razini EU-a zalaže se za integrirane inicijative urbane obnove temeljene na prostoru koje kombiniraju ekonomske, socijalne, kulturne i okolišne aspekte, a njima se upravlja putem partnerstava s jakim građanskim sudjelovanjem.« (Colantonio i Dixon, 2010: 6)

U istraživanju iz 2004. Mišetić, Rogić i Štambuk ističu upozorenje Zagrepčana, sudionika njihova istraživanja, koji su izjavili »da im opće ekološke prilike nisu dobre« (Mišetić, Rogić, Štambuk, 2004: 33). Iako je ekološka svijest u Hrvatskoj nešto manja nego u razvijenim europskim zemljama, ona se povećava. Građani i nevladine udruge postaju sve istaknutiji čimbenici u planiranju i realizaciji projekata u odnosu na okoliš. »Aktivnosti civilnih inicijativa o zaštiti okoliša, premda često djelujući reaktivno, senzibiliziraju i mobiliziraju javnost« (Matančević i Bežovan, 2013: 24). Jedno istraživanje provedeno u Ivanić Gradu »pokazalo je da je javnost slabo informirana i pokazala je problem osjećaja nepovjerenja spram vlade i stručnjaka. Značajno je da je većina ispitanika vjerovala da građani trebaju aktivniju ulogu u zajednici i da je potrebno osigurati bolje obrazovanje o okolišu od najranije dobi« (Buzjak i sur., 2015: 127). Prema Mustapiću pak (2010: 208), organizacije civilnoga društva imat će ključnu ulogu u artikuliranju interesa lokalnih zajednica jer izražavaju razvijeno moderno demokratsko društvo u kojem su građani aktivni i organizirani u različite pravne subjekte radi ostvarivanja svojih prava i interesa ili rješavanja pojedinih problema koji opterećuju njihov svakodnevni život. Mišetić navodi da se »kao jedna od temeljnih zadaća postavlja pitanje kako oblikovati prihvatljivu socijalnu osnovu urbane transformacije grada« (Mišetić, 2016: 299).

Pitanje otpada, a posebno sustava za njegovo zbrinjavanje, ujedno je i pitanje urbanog planiranja koje Čaldarović (1985: 317–320) shvaća kao intervenciju političke u ekonomsku sferu na nivou prostorne jedinice, a koja predstavlja svakako jedno od najopćenitijih određenja tog procesa koji se uvijek pokušavao definirati kao svjesna, racionalizirana akcija orijentirana racionalnom usmjeravanju budućnosti. Sadržajni aspekt predstavlja stvarnu analizu sastava sudionika urbanih socijalnih pokreta. Prema njemu, ako se urbani politički pokreti, odnosno urbane borbe, prihvate kao jedan oblik manifestacije nezadovoljstva postojećim (urbanim) poretkom, kao što su to na svoj, organizirani način i tzv. inicijative građana, onda nas se ne mora mnogo ticati njihov sastav sudionika, nego je potrebno analizirati strukturu zahtjeva.

Otpad i sustavi za njegovo zbrinjavanje svakako utječu i na kvalitetu života građana. Koncept kvalitete života i blagostanja (eng. *well-being*) široko se problematizira u međunarodnoj i domaćoj znanstvenoj urbanosociološkoj literaturi i jedan je od najrelevantnijih i najspominjanijih koncepata suvremene urbane sociologije. Seferagić (1988: 17) definira kvalitetu života kao »cjelovit proces proizvodnje, raspodjele i potrošnje upotrebnih vrijednosti i ljudskih odnosa primjerenih neotuđenim potrebama svih grupa i pojedinaca«. Svirčić Gotovac (2006: 107) navodi da kvalitetu života kao koncept »čine brojne sastavnice ili elementi koje su indikatori određene razine stanovanja, obrazovanja, uvjeta rada, zdravlja, odmora i rekreacije (slobodnog vremena), te prehrane«. Sustavi zbrinjavanja otpada svakako bi spadali u indikator opremljenosti i infrastrukturne kvalitete naselja koja ima utjecaj na kvalitetu svakodnevnog života građana koji žive u njemu.

Kvaliteta života pokušava se pomoću brojnih indikatora i objektivno mjeriti na međunarodnom planu. Tako, primjerice, Eurostat¹³ procjenjuje kvalitetu života građana Europe kroz sljedeće dimenzije: ukupno životno iskustvo; materijalne uvjete življenja; produktivnost; obrazovanje; zdravlje; slobodno vrijeme i socijalne kontakte; ekonomsku i fizičku sigurnost; upravljanje i temeljna ljudska prava; prirodni i životni okoliš. Sustav zbrinjavanja otpada utječe ili može utjecati na ukupno životno iskustvo, ekonomsku i fizičku sigurnost, zdravlje i životni okoliš. Po parametru zadovoljstva životnim okolišem Hrvatska trenutno ostvaruje rezultat od 6,3 dok je prosjek zemalja EU znatno veći i iznosi 7,2. Ukupno životno zadovoljstvo građana Hrvatske ocijenjeno je istom ocjenom (6,3) dok je prosjek EU-27 7,3.

¹³ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/quality-of-life>

1.2.4.1 Akteri u urbanom prostoru

Pitanje aktera u urbanom prostoru, posebno važno u istraživačkom dijelu rada, problematiziraju Bassand (2001) na globalnom te Seferagić (2007) i Čaldarović (2010) na hrvatskom i zagrebačkom planu. Bassand (2001: 347) navodi da su urbani akteri i njihovi sukobi od fundamentalne važnosti jer bez njih nije moguće razumjeti grad. Pod akterima podrazumijeva individuu ili grupu koja: (1) zauzima položaj u društvu i društvenim pokretima, pa otuda nejednako raspolaže resursima društva; (2) koja brani interese i vrijednosti; (3) koja održava odnose s drugima; (4) koja uvijek, vodeći računa o tom položaju, oblikuje identitet u interakciji s drugima, a taj identitet daje smisao njezinoj egzistenciji; (5) koja nudi projekte društva i svakodnevnog života i želi ih realizirati; (6) koja je, neprekidno od života do smrti, na putu socijalnosti. Slijedeći ta obilježja Bassand navodi četiri tipa aktera u suvremenom urbanom prostoru: (1) stručnjake za prostor: arhitekte, urbaniste, inženjere itd.; (2) ekonomske aktere: različita industrijska poduzeća i servise, vlasnike gradskog zemljišta, organizacije, itd.; (3) političke aktere: raznovrsne izabrane i one koji o njima ovise, posebno visoke dužnosnike, njihove političke stranke i pokrete; (4) stanovnike, korisnike i građane koji se razlikuju po svojoj društvenoj poziciji.

Seferagić (2007: 365–373), slijedeći Bassandovu tipologiju, analizira urbane aktere u Hrvatskoj. Ističe da se »... na lokalnom (zagrebačkom, op. a.) nivou pojavljuju novi politički akteri dok starima opada ili raste značaj. Uz gradonačelnika i gradsku upravu postoje Ured za strategijsko planiranje razvoja grada (s posve nejasnom ulogom), gradski urbanisti i, dakako, Gradska skupština u kojoj vijećnici izglasavaju podnesene prijedloge. U toj proceduri izostavljeni su građani kao bitan akter u procesu donošenja odluka.« Problemizira i populističke i megalomanske zamisli hrvatskih političkih aktera i navodi da se »političke stranke na lokalnoj razini brinu za svoju prevlast, a gradove tretiraju kao mjesta vlastitoga uspjeha često pompoznihih ideja ili pothvata (izgradnja ‘jeftinih’ stanova, planovi obilaznica, skijališta, stadiona, metroa...)«.

Nove ekonomske aktere u Zagrebu Seferagić opisuje kao »instant bogatune koji bi mogli učiniti mnogo štete prostoru, iako bi da hoće i znaju mogli učiniti i mnogo dobra, prije nego ih društveno odgovoran kapitalizam upokori. U borbi s javnim mnijenjem i građanima, ti akteri naglo mijenjaju retoriku iz bahate u udvorničku (‘modernizirati grad za stanovnike’), ali s, dakako, istim latentnim ciljevima (poznati primjer Cvjetnoga trga u Zagrebu).«

Autorica je pesimistična i oko uloge stručnjaka te ističe da urbano planiranje u Hrvatskoj zapravo više ne postoji, a stručnjaci se ne poštuju. Dodaje da »... arhitekti na pojedinim objektima i urbanisti na pojedinim dijelovima grada oblikom koji se često naziva ‘točkastim urbanizmom’ pomažu razaranju grada, gubitku njegova identiteta i uz pomoć ireparabilnih intervencija uništavaju *genius loci*¹⁴ grada«. Što se tiče civilnih aktera, autorica prepoznaje važnost nevladinih udruga i socijalnih pokreta: »Velika je uloga nevladinih organizacija, tj. njihovih akcija u najmanje trima stvarima: djelomičnom uspjehu obustave, ublažavanja ili odgode akcije jačih aktera; uspostavi vertikalne komunikacije (konfliktne ili korektivne) s akterima na višim razinama i uspostavi horizontalne komunikacije s građanima, pomažući im u samoosvješćenju, samoorganiziranju i reagiranju na akcije koje ih se tiču, tj. u razvijanju civilnoga društva.«

Čaldarović (2010: 70–75), analizirajući potencijale urbane obnove Zagreba, također kritički govori o ekonomskim, političkim i stručnim akterima u zagrebačkom urbanom prostoru i navodi da se »privatni investitor u nas po prvi puta javlja kao ‘kompleksan akter’ koji ne samo da može i želi investirati u jedan dio centralne pješačke jezgre Zagreba, nego se pojavljuje i kao glavni akter – organizator cijelog procesa donošenja odluka, izrade projekata rekonstrukcije, pa i samog selektora pojedinih rješenja«. Analizirajući tada aktualnu situaciju povezanu s izgradnjom trgovačkog centra na Cvjetnom trgu, Čaldarović ističe da »... gradska uprava ili ne razumije principe demokratskog odlučivanja ili misli da je postojeći princip donošenja odluka upravo najdemokratskiji. Struka zaštite se također obrukala jer je, izuzevši dvije klasicističke zgrade koje su ambijentalno pripadale prostoru Cvjetnog trga, omogućila njihovo rušenje zbog realizacije gentrificirajućeg projekta.« Zaključno rezignirano dodaje da će Zagreb biti zapamćen kao vrlo neobičan grad u kojem struku i pogotovo građane nitko ne sluša, a glavnu riječ u programiranju razvoja grada »(tzv. projektno planiranje najčešće bez ikakvog smisla, od projekta do projekta) imaju investitori i gradska uprava koja, čini se, ne razumije probleme! Ili možda ipak razumije? [...] Buduće generacije stanovnika ovoga lijepog grada morat će se dobro potruditi da isprave pogreške prošlosti (ako to uopće bude moguće, naravno), a sadašnje da i pored svih svojih napora nekako uspiju objasniti civiliziranom svijetu nemoć onoga što bismo mogli prigodno nazvati ‘shvaćanjem tranzicijske demokracije’

¹⁴ Pojam koji označava »duha zaštitnika mjesta«, u prenesenom značenju označava posebnost mjesta.

od osoba i institucija koje kao akteri pokušavaju nametnuti svoju volju kao legitimnu, odnosno predstaviti je kao neprikosnoveni čimbenik razvoja.«

Suvremene tendencije u urbanoj sociologiji od klasičnih se pogleda na grad pomiču prema nekim novim načinima poimanja gradova i urbanosti. Sassen (2001) promatra globalne gradove kao prostore na kojima se reflektiraju specifičnosti globalnoga gospodarstva, Castells (2000) gradove promatra kao prostore tokova i ističe da gradovi više nisu vezani za svoje uže okolice, nego postaju dio mreže svjetskih gradova. Suvremeni autori urbane sociologije u Hrvatskoj i svijetu proučavaju javne i simboličke prostore, problematizira se javni prijevoz, analizira se kvaliteta života i stanovanja, a sve se više proučavaju i tzv. »pametni gradovi«, »zeleni gradovi« i »samoodrživi gradovi«, što otvara značajan prostor za bavljenje temom otpada i ostalim ekološkim pitanjima u okviru urbane sociologije.

U novije vrijeme u literaturi se često i raznovrsno opisuje i razvija koncept pametnog grada, a njegove značajke sažima Ahuja (2016: 1–3): »Taj koncept podrazumijeva investiranje u ljudski i društveni kapital te tradicionalnu (transportnu) i modernu komunikacijsku (ICT) infrastrukturu, tako da doprinosi održivom ekonomskom razvoju. To dovodi do pametnog upravljanja prirodnim resursima i bolje kvalitete života.« Koncept pametnog grada najbolje se može predložiti kao proces poboljšanja grada koji postaje prilagodljiviji i efikasniji pred nadolazećim izazovima (integracija svih dimenzija ljudske, kolektivne i umjetne inteligencije). Cilj je pametnog grada efikasnije iskoristiti upotrebu fizičke infrastrukture u poboljšanju ekonomskog, društvenog i kulturnog razvoja uz pomoć umjetne inteligencije i analize velikih količina podataka. Gradovi budućnosti će se, prema Stokolsu (2018: 131), »... i dalje oslanjati na fizičku infrastrukturu za distribuciju vode, obradu otpada, struju, mreže i tranzitne vodove, ali postat će sve ovisniji o *cyber* infrastrukturi, kao i o autonomnoj koordinaciji javnih usluga«.

Ahuja (2016: 314–315) problematizira i pojam »eko-grad« i opisuje ga kao »sustav urbane okoline u kojem su *inputi* (resursa) i proizvodnja (otpada) minimizirani«. Još uvijek ne postoji ni jedna prihvaćena definicija ili standard za eko-grad. Pojam se više smatra »krovnim konceptom« ili skupom ideja o tome kako stvoriti održivija urbana područja.

Intenzivniji angažman građana, prihvaćanje koncepta socijalne održivosti, prihvaćanje nekog od suvremenih koncepata, poput pametnog grada i snažniji pritisak na donositelje odluka, jedini su načini da se nezadovoljavajuće stanje u zagrebačkom komunalnom i ekološkom sustavu te sustavu gospodarenja otpadom popravi. Sve navedeno moguće je uz primjenu su-

stavne edukacije o ovoj temi i postizanje širokog društvenog konsenzusa o njezinoj važnosti.

1.2.5. Socijalno-ekologijska misao o otpadu

Međuodnos životnog prostora s ljudima koji ga naseljavaju prepoznat je od pamtivijeka. Hrvatski ekolog Vjekoslav Glavač tvrdi da su »saznanja o međusobnoj povezanosti i ovisnosti žive i nežive privode isto toliko stara koliko i čovječanstvo« (Glavač, 2001: 13) i pritom ističe da se mora naglasiti da građevni elementi žive i nežive prirode posjeduju zajedničku povijest, te da su živa i neživa priroda međusobno povezane, trajno i nedjeljivo. »Ekologija (grč. 'oikos', dom, obitavalište, stanište, domaćinstvo i 'logos', znanje, govor, smisao) jest znanost o domaćinstvu prirode, o međusobnim odnosima i utjecajima žive i nežive prirode, o međusobnim ovisnostima živih bića i njihove životne sredine« (Glavač, 2001: 18). Međuodnos ljudi i njihovog životnog prostora u suvremenim je okolnostima značajno ovisan o društvenom postupanju s komunalnim otpadom, a to je posebno izraženo u velikim urbanim centrima poput Zagreba. Ekološka je kriza, iscrpljivanje i onečišćenje okoliša koje je povezano i s otpadom »univerzalni fenomen suvremenog doba koji sve više ekspankira« (Cifrić, 1998: 85).

Ekologija je zbog strelovitog povećanja broja ljudi na Zemlji u 20. stoljeću doživjela značajan razvoj, a sve prisutniji ekološki problemi doveli su do ispreplitanja ekologije s ostalim znanstvenim disciplinama, pa tako i s društvenim znanostima. »Suvremena ekološka kriza uzrokovana je civilizacijskim razvojem, konkretno, za nju su odgovorni socijalni faktori, a osobito utjecaj sustava materijalističkih vrijednosti« (Hillmann, 1981: 83). Razvojem socijalne ekologije ne smanjuje se značenje i razvoj ekologije kao prirodne znanosti. Navedeno prepoznaje Cifrić kada navodi tadašnje tendencije razvoja socijalne ekologije i ističe »pogoršavanje stanja čovjekove okoline – od iscrpljivanja i potrošnje privrednih dobara do sve većeg zagađivanja od strane suvremenih tehnologija koje je dostiglo globalne razmjere. S druge strane, istraživanja se sve više orijentiraju k čovjeku kao društvenoj grupi i vrsti i njegovim problemima življenja u prostoru. Naime, od istraživanja čovjeka kao jednog od organizama, tj. prirodnog bića, istraživanja se pomiču k njegovim društvenim aspektima – čovjeku kao kulturnom biću, a to znači i istraživanju o uređivanju naselja (čikaška škola) i pojedinih tipova društava u toku njihovog historijskog razvoja, pa sve do istraživanja problema organizacije čovjekovog društva.« (Cifrić, 1988: 70–71) Najvidljiviji aspekt

organizacije društvenog života povezan s okolišem i kvalitetom života u urbanoj okolini jest upravo organizacija sustava gospodarenja otpadom.

Cifrić 1989. godine razmatra potencijal socijalne ekologije i ističe njezine ključne potencijalne doprinose. Prema Cifriću (1989: 125–130), socijalna ekologija nesumnjivo otvara jedan sasvim drugačiji način razmišljanja o problemima s kojima se suočavaju sva industrijska društva, kao i društva u razvoju. »Sociološki način mišljenja, oslobođen uske disciplinarnosti kategorijalnog aparata pozitivističke znanosti ili njenog redukcionizma na jednostranost teorijskih pristupa u globalnim socijalnim koncepcijama, otvara perspektive holizmu. Socijalna ekologija ne barata samo s društvenim činjenicama kao društvenim, nego s društvenim činjenicama nastalim u drugačijem poimanju čovjeka i prirode, tj. u integrativnim kategorijama koje nadilaze prirodnoznanstvene, ali i socijalnoznanstvene odvojenosti u tumačenju odnosa čovjeka i prirode, čovjeka i kulture i kulture i prirode.« (Cifrić, 1989: 126) Upravo se takva logika može i treba primijeniti i na promišljanje o otpadu i sustavima za njegovo zbrinjavanje.

Cifrić se osvrće i na važnost što jednostavnijih poruka široj javnosti i smatra da je sociološki rječnik kojim se služi socijalna ekologija primjeren za takvu zadaću jer to nije jezik uskih stručnih krugova. Razumljivost komunikacije i način mišljenja može socijalnu ekologiju uvesti u ključne komunikacijske tokove kreatora i izvršitelja, stručnjaka i laika. Time se otvara nova kvaliteta u povezanosti teorije i prakse, osobito u smislu društvenog djelovanja. Na primjeru uspostave sustava gospodarenja otpadom takva je komunikacija osobito važna, a sociološki izričaj može prvo doprinijeti osvješćivanju problema među širom populacijom, ali onda i jednostavnim i preciznim jezikom upozoriti na ključne točke nužne za razvoj sustava i kvalitetnu participaciju građana u njemu. »Sociolog će lako prepoznati raspoloženje stanovništva, društvenih grupa, odnose institucija i razvojne politike itd. i, oblikujući svoje mišljenje, isto tako vrlo jednostavno prenijeti poruku narodu.« (Cifrić, 1989: 127) Konačno, ističe Cifrić, doprinos socijalne ekologije možemo najkraće ovako skicirati. »Socijalno ekološka istraživanja i način mišljenja utječu na otvaranje novih aspekata istraživanja u društvenim znanostima i integraciji predmetnosti istraživanja. Ona otvaraju veće šanse interdisciplinarnosti. Istovremeno pobuđuju i nove teorijske pristupe u socijalnim znanostima ili pak respektiraju nove aspekte u doprinosu društvenom razvoju.« (Cifrić, 1989: 130) Na tom se tragu u ovom radu fenomenu otpada pristupa integrativno i uvažavajući pluralizam znanstvenih disciplina.

Razvijajući svoju paradigmu kroz godine, Cifrić (2008: 794) prepoznaje da se danas u istom svjetskom loncu »kuhaju« problemi zaštite okoliša, nove formule razvoja, pitanja identiteta (nacionalni, kulturni, religijski) i konačno rata koji zajedno tvore svjetski kovitlac interesa i moći kojom određuju temeljne »šlagvorte« za tipove međunarodnih konstelacija. »Ekološka etika, kao spektar raznolikih etičkih orijentacija i koncepata ekocentrično usmjerenih, općenito pripada zelenom političkom mišljenju – velikom pokretu za zaštitu prirode i raznolikost njezinih oblika života, nastalom u prošlom stoljeću. Ekocentrični zeleni pokret treba idealiste i pragmatičare, kreativne i kritičke analize, zelenu aktivnost (*grassroots activity*) i institucionalnu potporu ako želi ostvariti dugoročne ciljeve« (Eckersley, 2003: 186, prema Cifrić, 2008).

Odnos okoliša i čovjeka svakako je i filozofsko pitanje. Filozof T. Krznar (2008: 134–150) navodi da se »može konstatirati da je industrijsko društvo najznačajniji oblik destruktivnog djelovanja na prirodu i okoliš jer je u tom razdoblju bilanca utjecaja najstrašnija.« Slijedeći tu ideju, možemo reći da je industrijsko društvo i nagla ekspanzija proizvodnje i potrošnje dobara dovela i do gomilanja otpada koji u doba te ekspanzije nije prepoznat kao značajan problem. Međutim, nakon desetljeća industrijalizacije problem je postao sve očitiji. Krznar u istom radu raspravlja i o eksplanacijskom potencijalu socijalne ekologije i kaže da vrijedi napomenuti kako povijest jedne discipline ili znanosti počinje od njezina konstituiranja, a povijest problema seže mnogo dalje u čovjekovu povijest.

Prema Cifriću (1989: 124), »socijalna ekologija želi pomoći i naći svoje mjesto u stvaranju mosta, prije svega u shvaćanjima i svijesti znanosti, a onda i društva da čovjekovo svjesno ponašanje mora respektirati neke fundamentalne zakonitosti po kojima čovjek i sam pripada prirodi te da i sama priroda nosi sve više obilježja čovjekove ruke od koje traži pomoć u vlastitoj reprodukciji«.

Suvremena je socijalna ekologija, prema Stokolsu (2018: 63), »transdisciplinarno područje organizirano oko određenih opisnih, objasnidbenih i transformativnih ciljeva«. Jedan od ciljeva socijalne ekologije jest opisati strukturu čovjekova okruženja, posebno njihove prirodne, izgrađene, socijalne i virtualne značajke te procese kroz koje se ti različiti dijelovi naše okoline s vremenom mijenjaju i utječu na svaki drugi (na primjer, načini na koje nove digitalne tehnologije preoblikuju urbani dizajn, obrasce socijalne interakcije i održivost okoliša). Osim toga, suvremena socijalna ekologija za cilj ima modificiranje postojećih okolišnih uvjeta u smjeru koji

pomaže ublažiti mentalne i tjelesne bolesti, siromaštvo, nejednak pristup obrazovnim i ekonomskim resursima, međuljudsko nasilje i rat. »Ovi transformativni ciljevi socijalne ekologije odražavaju njezinu trajnu predanost translacijskim istraživanjima usmjerenima na akciju.« (Stokols: 2018: 64) Istraživanje o društvenim aspektima sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu svoju svrhu ima isključivo ako se poima translacijskim i usmjerenim na akciju unaprjeđenja sustava.

Još jedan važan koncept iz socijalnoekološkog spektra jest koncept ekološke pravde. Prema Schlosbergu (2013: 37), upravo je koncept ekološke pravde zaslužan za širenje koncepta opće društvene pravde. Radi se o izrazito širokom konceptu s brojnim aspektima, a za ovaj je rad interesantan aspekt društvene distribucije ekološke pravde. Mohai i sur. (2009: 406) ističu da »stotine studija dokazuje da su pripadnici etničkih ili rasnih manjina i ljudi s nižim primanjima suočeni s većom izloženosti onečišćenju zraka, vode i tla zbog industrijalizacije, militarizacije i potrošačkih praksi od ostalih građana«. Ta se pojava naziva ekološkom nepravdom, a ponekad i ekološkim rasizmom.

Ekološka nepravda podrazumijeva nejednakost položaja ljudi u odnosu na okoliš, a vrlo se jednostavno može prepoznati i kada su u pitanju sustavi gospodarenja otpadom. Naime, kritični dijelovi sustava (npr. odlagališta) smješteni su samo u određenim dijelovima grada, pa i posljedice života u blizini odlagališta otpada ne osjećaju svi građani jednako. Kao što je spomenuto u poglavlju o rizicima, to građane dovodi u neravnopravan položaj. Međutim, ekološka nepravda ne tematizira samo izloženost rizicima nego i druge indikatore kvalitete života. Činjenica da se postrojenja koja su dijelovi sustava zbrinjavanja otpada često smještaju u manje atraktivne ili siromašnije dijelove gradova upozorava na to da i ovaj fenomen ima svoju socioekonomsku, pa i klasnu dimenziju. Prema Mohai i sur. (2009: 409–416), od 1990. godine američki su znanstvenici »proizveli opsežnu i sofisticiranu literaturu o dimenzijama različitih rizika za okoliš na temelju rase i socioekonomskog položaja« i zaključuju da se ekološka nepravda može objasniti ekonomskim, socijalno-političkim i rasnim razlozima.

Iako ekološku nepravdu zdravorazumski spoznajemo, pa i prepoznamo u prostoru, u Zagrebu i Hrvatskoj još nema istraživanja koja bi donijela pouzdane nalaze o opsegu i stupnju ekološke nepravde kojoj su građani izloženi i u razdoblju pred nama svakako treba razmisliti o detaljnijoj analizi ovog fenomena. Stvarni ili percipirani izostanak ekološke pravde svakako može

dovesti do pada povjerenja u institucije, a posljedično i do ranije spomenutih NIMBY reakcija lokalnih zajednica.

1.2.5.1. Ekologijska svijest u Hrvatskoj

Prošlo je već nekoliko desetljeća otkad smo kao civilizacija shvatili da je briga za okoliš ključna za opstanak civilizacije i očuvanje kvalitete života. »Ekologijski danas više ne znači samo ‘brinuti se za okoliš’, nego planirati razvoj u okviru ekologijske paradigme, planirati lokalne akcije u okviru svakodnevice kroz prizmu ekologijskih determinanti« (Čaldarović, 2012: 14). Međutim, iako je ta činjenica prepoznata, mnoga društva i pojedinci ne djeluju s njom u skladu, a takvu situaciju možemo prepoznati i u našem društvu. Kirn (1992: 271) navodi da »sve veći ekološki problemi zahtijevaju širenje etičke regulacije čovjekova odnosa spram prirode«. Međutim, tome se suprotstavlja »cijela antropocentrično zasnovana europska kultura, a osobito njezina antropocentrično ograničena, agresivna ekonomija i etika«. Stoga ovaj autor zastupa ideju ekocentričnosti, a na sličnom je tragu i filozof Nikola Visković (1993) s idejom biocentričnosti. Cifrić pak (1997: 54) ističe da: »Razumijemo li ekološku krizu u antropocentričnoj varijanti, tj. ne samo kao stanje pogoršanja uvjeta čovjekova životnog prostora i njegove ograničenosti – pomanjkanje prirodnih, osobito obnovljivih resursa – nego kao i stanje (a) odnosa društva/kulture prema prirodi i (b) kao položaj/stanje čovjeka u kulturi, onda je jasno da je ekološka kriza posljedica novog socijalnog stanja – socijalne krize«. Problemi gomilanja otpada nisu, dakle, ekološki ili ekonomski problemi u užem smislu, nego posljedica najširih društvenih okolnosti, ekonomskih i socijalnih kretanja.

Odnos Hrvatske i tematike zaštite okoliša ranije (1987) opisuje i Rogić koji domaće promišljanje društvenog razvoja naziva »paleoindustrijskom paradigmom«. Prema njemu, »modernizacijski su procesi u sustavu iznjedrili neadekvatan odnos prema okolišu. U takvim se socijalnim okolnostima zaštititi okoliša nije pridavalo dovoljno pozornosti. Prirodni su resursi u potpunosti bili u službi industrijalizacije i urbanizacije društva pa se o mogućim negativnim posljedicama za okoliš gotovo i nije razmišljalo sve do 70-ih godina prošloga stoljeća.« (Mustapić, 2010: 205)

Prema Čaldaroviću (2012: 12–19), odgovor na problematično stanje okoliša leži u okretanju sociološkom i socijalno-ekološkom razmatranju fenomena: »Socijalno-ekologijska dimenzija gotovo jedina transcendentira parcijalnost pojedinih pristupa, a kao stručna ekspertiza, postala je nezaobi-

lazan i zakonski definiran dio procedure u različitim procesima donošenja odluka o mogućim tipovima razvoja» (Čaldarović, 2012: 14). Ideje uravnoteženosti, nadopunjavanja, opreznosti i osjećaja za mjeru s punim uviđanjem uzroka i posljedica nekih najvažnijih elemenata razvojnih politika više se moraju dokazivati i nametati kao nužni koraci za reguliranje svakidašnjice i postavljanja temelja bolje i sigurnije budućnosti. Stoga ovako definirana paradigma ponajviše podsjeća na ideju racionalizacije društvenog života (i razvoja) onako kako ju je prezentirao Max Weber još početkom 20. stoljeća. Čaldarović pritom uviđa da mnoga sociologijska istraživanja u svijetu i kod nas vrlo uvjerljivo govore o tome da ekologijska svijest postoji u svojim različitim dimenzijama, da se operacionalizira u različitim oblicima aktivnosti, odnosno da se s njom kao operacionalnom kategorijom u sociologijskim i srodnim istraživanjima sve više može računati.

Neupitno je da je sve veći broj ekološki usmjerenih akcija diljem svijeta pridonio podizanju opće ekološke svijesti. Neki autori ističu da ekološko gibanje predstavlja samo dio operacionalizacije opće ekologijske svijesti, a u okvirima opće ekologijske paradigme. »Iako se u doba socijalizma često govorilo da ekologijskih problema nema jer je to socijalističko društvo, činjenica je da ekologijski problemi bivših socijalističkih, a danas tranzicijskih društava ne samo da postoje, nego su u mnogim slučajevima daleko teži od onih koji postoje u kapitalističkim društvima« (Čaldarović: 2012: 19).

Društvo izvlači pouke iz prošlih zbivanja, odnosno kako navodi Altner (1996: 295–301), »Prošlost je ono što djeluje opominjuće, budućnost joj se mora suprotstaviti. Otuda se orijentacija na održivost pretpostavlja kao 'sposobnost za budućnost'«. Šundalić i Pavić (2007: 280–281) ističu da antropocentrizam ne odgovara smislu održivosti. Njegove su vrijednosti zanemarivale značaj ograničenosti prirodnih rezervi i ekološkog balansa, tehnički su napredak podređivale gospodarskim i materijalnim ciljevima, nisu uvažavale interese nerazvijenih kao ni interese nijeme prirode. Održivost, kao nova orijentacija, vodi računa o štedljivom trošenju prirodnih resursa, o ne zadiranju u ekološke balanse. Tehnički se napredak propituje glede posljedica na okoliš, današnji i budući svijet. Kao prioritet postavlja se odgovoran angažman čovjeka u korist prirode. Isti autori navode da »...novi kulturni kontekst gleda na antropocentrizam (kulturocentrizam) kao na preživjeli koncept koji treba zamijeniti konceptom održivosti na svim razinama društvenog života, u svim društvima. Onda kada se to ne događa i tamo gdje se ne događa rađaju se krize – ekološka kriza, kriza morala, kriza kulture, kriza čovječanstva napose.« (Šundalić i Pavić, 2007: 280–81)

Pokretanje novih postupaka odlučivanja i sve više organizirana intervencija privatnih čimbenika u promicanje politike životnoga prostora dokaz su stvaranja nove koncepcije demokracije koja se definira kao deliberativna demokracija. Ključne riječi koje usmjeravaju ovaj evolucijski proces su »inkluzija« i »deliberacija«, tj. uključivanje, na razini ravnopravnosti, svih onih na koje utječu posljedice odluka, pomoću argumentacijske metode s ciljem postizanja zajedničke vizije problema. Takvim se polazištem pristupilo u empirijskom dijelu rada.

Prema Višković (2008: 56–57), govoriti o društveno odgovornom životnom prostoru znači uključiti sve čimbenike na nekom području u projekt koji ima dva glavna obilježja: inherentno područje vrijednosti i, kao posljedicu, pristajanje na koncepciju društvenog razvoja; povezanost s metodološkim područjem i uporabom instrumenata sudjelovanja u odlučujućem procesu. Čini se jasnim da svaki životni prostor koji želi evoluirati uz logiku društvene odgovornosti mora vlastiti razvoj usmjeriti prema temama održivosti, što u krajnjoj sintezi znači prema poštovanju osoba i okoliša.

1.2.5.2. Otpad u kontekstu održivog razvoja

Sintagma održivi razvoj u suvremenom je hrvatskom i međunarodnom znanstvenom, ali i javnom diskursu korištena vrlo često, ponekad i pogrešno. Dovoljno je upisati »održivi razvoj« u najpopularniju internetsku tražilicu *Google* i na njoj se nakon pola sekunde pretrage pronađe oko 3,6 milijuna rezultata samo na hrvatskom jeziku. »Održivi razvoj u samo je 50 godina od alternativnoga pogleda na svijet postao široko prihvaćen i politički poduprt program razvoja« (Waas i sur., 2011: 1641). O problemima sustava gospodarenja otpadom danas se najviše govori upravo unutar rasprava o konceptu održivog razvoja i stoga je on važan za ovaj rad na više razina.

Odnose društva, održivosti, kulture i okoliša razmatrali su mnogi znanstvenici u različitim područjima, a većina se njih slaže da su ti odnosi promjenjivi, da uključuju čitav niz socijalnih aktera i da su vrlo složeni. Sintagma održivi razvoj može se čuti i pročitati na dnevnoj bazi na desetke puta, što je dovelo do općeg dojma da je poprilično isprazna. Waas (2011: 1641) navodi da se takva divergencija često veže uz normativno nabijene pojmove kao što su »sloboda«, »pravda« i »demokracija« te je tolika da može onemogućiti provedbu tih koncepata. Cifrić navodi da »pod razvojem, za razliku od rasta, podrazumijevamo kvalitativne promjene nekog fenomena ili društva koje su poželjne i u skladu s našim očekivanjima. To je stvaranje

potencijala za nastanak većeg i boljeg stanja.« (Cifrić, 2013: 23) Isti autor za održivi razvoj kaže da je postao dio znanosti, ekonomije i svakodnevice, a konsekvence česte upotrebe pojma ne vidi negativno kad ističe da su »zaštita prirode i okoliša, a poglavito koncept održivoga razvoja, potaknuli gotovo planetarne edukacijske aktivnosti, u ekološkoj edukaciji (odgoju i obrazovanju) i edukaciji za održivi razvoj – u institucionalnim i izvaninstitucionalnim oblicima« (Cifrić, 2013: 23).

Prema Afriću (u: Višković, 2008), sintagma održivi razvoj prvi je put spomenuta 1980. kada je Međunarodni savez za očuvanje prirode i prirodnih resursa izložio svoju Svjetsku strategiju očuvanja s namjerom da svijet upozori na potrebu održivog razvoja i smišljenog gospodarenja prirodnim resursima. Pravdić pak (2001: 223) navodi da je termin prva upotrijebila Barbara Ward na jednoj konferenciji o gospodarskom razvoju još 1969. godine. Bilo kako bilo, autori se slažu da je konceptualnu snagu sintagma zadobila kada je donesen Okolišni program Ujedinjenih naroda, a posebice izvještaj Naša zajednička budućnost koji je objavila Svjetska komisija za okoliš i razvoj 1987. godine, u kojoj se i pojavljuje njezina najšire prihvaćena definicija koja kaže da održivi razvoj podrazumijeva zadovoljavanje potreba sadašnjosti bez narušavanja mogućnosti sljedećih generacija da zadovolje vlastite potrebe. Prema Šušiću (2011: 165), u toj se definiciji mogu prepoznati dva osnovna koncepta: (1) koncept potreba koji zagovara postizanje ili očuvanje prihvatljivog životnog standarda za sve i (2) koncept ograničavanja (ili ograničenja) kapaciteta životne sredine, uvjetovanog dostignutim nivoima u tehnološkom razvoju i društvenoj organizaciji (WCED, 1987). Prema istom autoru, »koncept potreba je osnova za unutargeneracijsku solidarnost, dok je koncept ograničenja osnova za unutargeneracijsku solidarnost«. Koncept održivog razvoja u dnevnu je i dnevno-političku sferu ušao nakon Svjetske konferencije o okolišu i razvoju održane 1992. godine u Rio de Janeiru.

Održivi se razvoj ne može gledati izvan konkretnog društva, pri čemu treba uzimati u obzir lokalnu, regionalnu, kontinentalnu i globalnu dimenziju. Razumijevanje ostvarenja održivog razvoja kao svjetskog projekta jest ponajprije spoznajno pitanje, a zatim i pitanje vrednota i obrazovanosti. »Slijede dogovori na svjetskoj i lokalnoj razini o tom kako se ponašati i djelovati, o pravom uređenju zaštite prirode i ljudi od neprimjerene uporabe tehnike i od neodgovornog ponašanja ljudi. Ljudi nikada nisu živjeli u tolikoj međusobnoj ovisnosti kao danas.« (Afrić, u: Višković, 2008: 139) Treba preispitati pretpostavku o beskonačnom kapacitetu prirodne okoline da prihvati rezultate ljudske djelatnosti i ljudskog ponašanja uopće.

Sintagma je u počecima masovnijeg korištenja (nakon Rija 1992.) bila vezana isključivo za ekološku dimenziju i nije uvažavala društvene i gospodarske okolnosti. Najčešća, već spomenuta, pojednostavljena definicija održivog razvoja glasi da on podrazumijeva zadovoljavanje potreba čovječanstva bez ugrožavanja zadovoljavanja tih potreba za naredne generacije. Druga, operativna definicija, koja se pojavljuje rjeđe u usporedbi s nominalnom, pojašnjava sadržaj potrebnih procesa promjene i kao takva čini koncept konkretnijim i operativnijim: »U biti, održivi razvoj je proces promjene u kojem su iskorištavanje resursa, smjer ulaganja, orijentacija tehnološkog razvoja i institucionalne promjene u skladu i povećavaju sadašnji i budući potencijal za zadovoljavanje ljudskih potreba i težnji« (Waas i sur., 2011: 1649). Šimleša pak (2003: 405) navodi da je održivi razvoj »visinska kota, vodeća ideja, megacilj, odnosno prevladavajući koncept kojemu je dana posredujuća uloga između biznisa i zaštite okoliša, pa možemo zaključiti kako je 'održivost proces, a ne cilj, a održivi razvoj je pristup tom procesu'«. Dosezanje integralne održivosti kao razvojnoga cilja i »usvajanje društvenih vrednota i znanja o tome i u duhu toga cilja uzajamno su duboko povezane i međusobno ovisne pojave« (Scott i Gough, 2003: 4). Lay (2007: 150) u sličnom tonu navodi da je održivi razvoj projekt budućnosti, a održivost i održivi razvoj »nisu naša zbilja; riječ je o projektivnom tipu mišljenja utemeljenom na jednom vrijednosnom polazištu i prvim klicama djelovanja.« Svi navedeni autori pri tematiziranju održivog razvoja ističu problem komunalnog otpada kao jedan od ključnih za njegovo postizanje.

Znanstvena zajednica s pravom čuva značaj koncepta održivoga razvoja. Činjenica da sintagmu upotrebljavaju stručnjaci svih profila, njezin značaj ne umanjuje, naprotiv, ali se tim teže snaći u moru definicija i koncepata koji održivi razvoj pokušavaju objasniti, osobito zato što se sintagma u mnogim disciplinama (navlastito ekonomiji) koristi kao nešto samorazumljivo. Zdravorazumski gledano, održivi razvoj znači istovremeno i društveni razvoj i očuvanje stečenih ili dobivenih društvenih datosti. Samo po sebi, to djeluje kao kontradikcija jer, logički, nešto ne može istovremeno biti i održano i razvijati se, a neki su autori čak navodili da je održivi razvoj »drveno željezo« ili da se njime mjeri »kvadratura kruga«. Šimleša (2010: 13) smatra tu kritiku održivog razvoja »najglupljom i najbedastijom od svih«. Po njemu je najprimjerenija definicija održivog razvoja ona koja kaže da je to »proces unaprjeđivanja kvalitete ljudskog života koji se odvija u okvirima tzv. nosivog kapaciteta održivih ekosustava« (Lay, 1998: 35, u: Šimleša, 2010: 15). Dodaje pritom da održivi razvoj nema previše razloga za slavlje jer je

svojom sveprisutnošću u 21. stoljeću dijelom postao politički slogan i svojevrsna larpurlartistička mantra (Šimleša, 2010: 19).

Kalanj (1993: 407) ističe da se »o problemu održivog razvoja uglavnom raspravlja s tematskog obzorja ekologije. U tom obzorju on se i pojavio, u njemu zadobio konceptualnu važnost, teorijsku legitimaciju i praktično značenje«. Čaldarović, pak, propituje odnos sociologije i održivog razvoja te navodi da se »globalni koncept održivog razvoja problematizira konceptima nosivosti, ugrožavanja ravnoteže, balansa, preopterećenja sistema te elementima operacionalizacije sveobuhvatnosti, globalnosti, cjelovitosti i međupovezanosti. Problematiciraju se načini na koje se sociologija korisno može uključiti u takav jedan koncept kao jedna od suvremenih aplikativnih društvenih disciplina.« (Čaldarović, 1993: 419) Kasnije Čaldarović dodaje: »Pojam održivoga razvoja predstavlja upravo rezultat pomaka iz različitih tipova industrijskog razvoja k tehnologijski osviještenom razvoju koji računa i s uzrocima, ali i posljedicama akcija koje se podrazumijevaju razvojem.« (Čaldarović, 2012: 15)

V. Lay još je pozitivniji prema konceptu održivog razvoja i navodi da je »globalna perspektiva održivog razvoja u tome da on od znanstvenog koncepta kroz serije društvenih aktivnosti različitih aktera postane trajni, narastajući, međusobno umreženi splet praksi koje će svojim sinergetičnim učinkom kvalitativno mijenjati situaciju prema prirodnoj osnovi života« (Lay, 1993: 186). Može se reći da je Lay još 1993. godine anticipirao da će koncept prerasti u globalno sveprisutan fenomen.

Nije se, nakon navedenog, teško složiti s tezom da održivi razvoj nije i ne može biti »fiksno harmonično stanje, već evolucijski proces. Drugim riječima, održivost nije krajnje odredište, već dugo putovanje. [...] Za postizanje održivog razvoja treba prevladati postupak prelaska s trenutne – neodržive situacije 'Gdje smo sada?' u poželjnu – održivu 'Kamo želimo ići?' i odgovoriti na ključno pitanje 'Kako tamo stići?'« (Waas i sur., 2011: 1647–1651). Na sličnoj je poziciji Lay (1998: 150) koji navodi da »neobazrivi, neodrživi i neuravnoteženi (glede odnosa društvo-priroda) tip mišljenja i djelovanja na civilizacijskom Zapadu – kojem pretežno nekritički težimo – neće pasti kao neki zid; on će pucati dugo, teško, onako komad po komad«. Isti autor godinama kasnije dodaje da je održivi razvoj »kao projekt i dugoročni proces, gotovo opći razvojni orijentir, s jedne strane, razočarao stručnu, političku i opću javnost jer se nije žurio odmah pokazati operativnim i plodnim. S druge strane, on opstaje kao gotovo jedini suvisli planetarni koncept uravnoteženog razvoja u budućnosti« (Lay, 2007: 1033).

Suvremene definicije održivog razvoja, prema Stokolsu (2018: 269), veću pozornost pripisuju ciljevima socijalne uključenosti, pravednosti i djelotvornog upravljanja, zajedno s potrebom očuvanja prirodnih resursa i nastavka gospodarskog razvoja s malim utjecajem koji podupire, a ne šteti okolišu. Nedavne koncepcije naglašavaju vrijednost uravnoteženja ekoloških, ekonomskih, sociokulturnih i političkih prioriteta. Na tom su tragu postavljene teze u podlozi empirijskog dijela ovoga rada.

J. Van Loon (2003: 112–122) jako je sumnjičav prema konceptu održivog razvoja. On, naime, kaže da je takozvano ‘ozelenjivanje’ gospodarstva, često upleteno u retoriku održivog razvoja, postalo profitabilna politička i komercijalna strategija upravljanja pogoršanjem stanja svjetske ekologije. Ono ne dovodi u pitanje logiku kapitalizma, funkcioniranje tržišta, odnose dominacije koji ga podržavaju ili sustave upravljanja koji ga održavaju; što-više, ne prijeti sustavu manipulacije potrebama o kojima kultura potrošača tako snažno ovisi. Dodatno, Van Loon ističe da se koncept nastoji utemeljiti na znanstvenom opravdanju prihvatljive razine trošenja resursa i stoga ga je bolje opisati kao »upravljanje propadanjem« ili »kontrolom štete«.

1.2.5.3. Politička i ekonomska dimenzija održivog razvoja

Budući da je održivi razvoj značenjima nabijena sintagma, važno je razložiti još neke njegove dimenzije. Održivi razvoj ima, u svakom slučaju, više dimenzija od kojih su ključne politička, ekonomska, socijalna i ekološka. Ekološka i socijalna pretežno se obrađuju u prethodnom potpoglavlju, a u ovome je riječ o političkoj i ekonomskoj. Važno je napomenuti da navedene dimenzije, odnosno interesi aktera povezani s različitim segmentima, nisu uvijek u suglasju, nego mogu biti i u akutnom i u kroničnom konfliktu. Primjerice, održivost koju traže ekološki aktivisti može se sukobljavati s ekonomskim interesima gospodarskih subjekata. Na političkoj je i upravljačkoj sferi, u tom slučaju, zadaća da pomiri različite dimenzije održivosti. Ipak, to pomirenje, prema nalazima dosadašnjih istraživanja, često ide na štetu ekoloških, a u korist gospodarskih aktera. Šimleša (2003: 404) je u tom smislu kategoričan i tvrdi kako »od industrijske revolucije smjer kretanja ekonomije i zaštite prirode nije paralelan i prožimajući, već dapače, pun otvorenog neprijateljstva, a u najmanju ruku ignoriranja potonje«.

Matešić (2020: 153) ističe da je »održivi razvoj paradigma osmišljena kao model koji će kreirati kompromis između gospodarskog rasta i potrebe zaštite resursa te okoliša« te dodaje da je »njegova suština postizanje ravno-

teže između gospodarskih, socijalnih i okolišnih zahtjeva...«. Šušić (2011: 166) navodi da se održivi razvoj, prema ranije spomenutoj općoj definiciji, sastoji od tri osnovne komponente – ekonomske, društvene i komponente zaštite životne sredine. Ekonomska održivost (1) podrazumijeva uvećanje prihoda uz očuvanje ili uvećavanje zaliha prirodnog kapitala; (2) društvena održivost znači održanje stabilnosti društvenih i kulturnih sustava; (3) održivost životne sredine temelji se na elastičnosti i uravnoteženju bioloških i fizičkih sustava. Radermacher (2003: 21–22) opisuje održivost kao složeni politički koncept koji obuhvaća ekonomske, društvene, kulturne i ekološke pojave i sadržaje. Cilj je istodobno zadovoljenje očekivanog rasta i ekoloških zahtjeva razvijenih nacija dok ih nerazvijene nacije pokušavaju sustići. Održivost se, prema njemu, danas temelji na uzajamnom djelovanju vladajućih, internacionalnih kompanija i svjetskog građanskog društva.

Van Loon (2003: 117) ističe da, prema dominantno prihvaćenim stajalištima, održivi razvoj uključuje usklađivanje ekonomskih, pravno-političkih, socio-kulturnih, psiholoških i ekoloških sustava koji djeluju na jedinstvenoj integriranoj funkcionalnoj jedinici. »Biopolitika održivog razvoja je dakle zasnovana na principu ‘ograničenja viška’, za koji se vidi da je ostvariv kombinacijom ‘etičke predanosti’, ‘racionalnog planiranja’ i ‘kontinuirane samokontrole’. Održivost je stoga filozofija i kulturalna praksa te način života koji je integriran u znanost, politiku, medije i trgovinu.« Ipak, ovaj se autor ne slaže s hvalospjevima održivom razvoju i smatra ga konceptom »upravljanja propadanjem«.

Društvenu prepoznatljivost i snagu konceptu svakako daje snažna načelna globalna politička podrška. Lay (1998: 150) ističe da projekt održivog razvoja »mada u inicijaciji ekološko-ontološki, u interpretacijama (ovisno o akteru koji ga interpretira) ima partikularno-interesni, dakle u krajnjoj liniji i ideologijski karakter« (Waas i sur., 2011: 1637). Navode da je, na prijelazu tisućljeća, svjetsko političko vodstvo usvojilo održivi razvoj kao vodeći model društvenog razvoja. Bez obzira na to je li politička podrška na različitim razinama samo deklarativna i prigodna, ona je snažno prisutna, počevši od najveće i najutjecajnije svjetske društveno-političke organizacije – Ujedinjenih naroda. »Nakon više desetljeća orijentacije na održivi razvoj, kako bi dao dodatni poticaj njegovoj primjeni, na svom 70. zasjedanju Opće skupštine održanom 25. rujna 2015., UN je donio Program održivog razvoja do 2030. Program je strategija globalnog razvoja do 2030. koja se temelji na 17 globalnih ciljeva održivog razvoja i 169 podciljeva koji kroz različita područja definiraju željene promjene, procese i ciljeve u budućem periodu.«

(Matešić: 2020: 154) Stokols (2018: 286) spominje tekst objavljen u časopisu *The Economist* (2015) dok su se ciljevi još uvijek izrađivali, opisavši 17 predloženih ciljeva i 169 ciljeva kao »čistu fantaziju« i »nered«. Pravdić još ranije (2001: 24) kritički navodi da »sustav Ujedinjenih naroda i specijaliziranih agencija tog sustava proizvode mnogo materijala za apologiju pojma održivog razvoja«. Osim toga, Pravdić navodi da je u prvim desetljećima korištenja koncepta on nešto »...s čim se svi verbalno slažu, ali nitko od onih koji bi trebali biti nosioci promjena nemaju ni interesa ni političke snage za njih«. Isti autor prepoznaje da je s prirodnozanstvenog stajališta ustanovljeno koji su bitni problemi očuvanja okoliša pa implementacija ovisi isključivo o gospodarskim mogućnostima i političkoj volji.

Održivi razvoj u zadnjim desetljećima politički snažno promovira i Europska unija kroz mnoge svoje strateške, programske i provedbene akte. Najrelevantniji među njima su 7. i 8. plan djelovanja za okoliš Europske unije i akcijski planovi za kružno gospodarstvo iz 2015. i 2020. godine. Budući da je Hrvatska članica Ujedinjenih naroda i Europske unije, logično je da je vrijednosni i normativni okvir usklađen s prepoznatim inzistiranjem tih zajednica na značaju održivog razvoja. Posebno je to došlo do izražaja kada je početkom 2000-ih Hrvatska bila u procesu pristupanja EU. Navedeno prepoznaje i Cifrić (2000: 233) koji navodi da »globalizacijski procesi uvjetuju nacionalne ekološke politike kao sastavnice održivog razvoja«.

Prema Matešić (2009: 324), temeljni dokument održivog razvoja u Hrvatskoj je Strategija održivog razvitka RH koju je u veljači 2009. godine izglasao Hrvatski sabor. Strategija i njezino donošenje jedan je od uvjeta koje je u pretpristupnom procesu RH morala zadovoljiti kako bi stupila u punopravno članstvo EU. Matešić svoj sadržajan pregled hrvatskog strateškog okvira kritički zaključuje tezom da se »prihvaćanje strateških dokumenata u Hrvatskoj prečesto pogrešno shvaća kao završetak, a ne početak procesa jer se vrlo teško može pratiti da se godišnji proračuni i planovi aktivnosti donose sukladno s ciljevima strategija. Na taj način većina preporuka, prioritetnih ciljeva i željenih promjena ostaje samo na papiru.«

Za poimanje gospodarske dimenzije održivog razvoja važno je Simonisovo (1997) promišljanje o ekonomskom menadžmentu koje sumira Cifrić (2000: 236). On problematizira »tri zlatna pravila« ekološkog menadžmenta: (1) da se neobnovljivi resursi trebaju koristiti samo u mjeri u kojoj se mogu nadomjestiti obnovljivim zamjenama (pravilo supstitucije); (2) da korištena količina obnovljivih resursa ne smije prijeći granicu njihove obnovljivosti (pravilo smanjivanja) i (3) emisije štetnih materijala ne bi smjele

prijeći apsorpcijski kapacitet okoliša (pravilo asimilacije). Prema Cifriću, tome treba pridodati i pravilo održavanja zdravlja ekosustava.

Pitanjem je li moguće pomiriti ekonomiju i ekologiju (zaštitu prirode), odnosno je li moguće ostvarivati razvoj nekog društva ne dovodeći u opasnost prirodne resurse i zdravlje ljudi bavi se i Šimleša koji u svome radu (2003: 403–426) problematizira odnos biznisa i ekologije. Upozoravajući na činjenicu da su ekološki i gospodarski interesi često u konfliktu, navodi da ih održivi razvoj pokušava pomiriti, a napredak na tom planu bio je postignut dijalogom na konferenciji u Rio de Janeiru 1992. godine. Evaluirajući odnos biznisa i ekologije u desetljeću nakon Rija prepoznaje tri ključne paradigme međudnosa biznisa i okoliša (2003: 408). To su (1) paradigma antizelenog stanja; (2) paradigma zelenog pranja i (3) paradigma zelenog stanja. Paradigmu antizelenog stanja označava zadržavanjem *statusa quo* u kojem su biznis i okoliš u stalnom i otvorenom sukobu; kroz paradigmu zelenog pranja problematizira često licemjerman odnos biznisa prema okolišu u kojem kompanije zagađuju, ali marketinški eksploatiraju održivost; a paradigma zelenog stanja uključivala bi istinski suživot gospodarstva i okoliša.

Ideja kontinuiranog razvoja i napretka imanentna je našoj civilizaciji i povijesnom trenutku u kojem živimo iako su prisutna i izražena preispitivanja njezine unutarnje logike. Diskurs o budućim generacijama i djeci kojoj ćemo ostaviti dobar svijet duboko je ukorijenjen u našoj kulturi. Gerhard de Haan (1995: 293) prepoznaje da se naša vizija razvoja »usmjerava na djecu iz budućnosti, baštinike naše ostavštine. A mlađa je generacija posvuda nada starijih naraštaja«. Znanstvena zajednica i dobar dio javnosti slažu se da treba živjeti poštujući prirodu, a koncept održivog razvoja u tom se pogledu nametnuo kao ključan za ispunjenje cilja takvog suživota. Rješavanje problema gomilanja otpada i uspostava koherentnog sustava za gospodarenje njime nameću se u tom smislu kao jedan od glavnih prioriteta.

1.2.6. Otpad u kontekstu integrativne bioetike

Iz bioetičke perspektive život je vrhovna vrednota vrijedna čuvanja, a odnos društva prema okolišu, reflektiran kroz način postupanja s otpadom, može značajno utjecati na kvalitetu života ljudi, ali i na samu opstojnost i kvalitetu života drugih živih bića. Odnos čovjeka i društva prema prirodi mijenja se i današnja se svijest udaljava od ideje da je čovjek gospodar prirode koju može sebi podčiniti kako god želi, makar to značilo i da je zatrpa otpadom – ideja je na kojoj se temeljio gotovo sav društveni razvoj sve

do druge polovice 20. stoljeća i polaganog rađanja ekološke svijesti diljem svijeta. Kao što je ranije navedeno, buđenje ekološke svijesti na našim se prostorima događa i kasnije, dijelom zbog promoviranja teške industrije kao razvojnog pravca za vrijeme Jugoslavije, a potom zbog Domovinskog rata koji je ekološka pitanja stavio u drugi plan.

Kada raspravlja o odnosu čovjeka, društva i prirode, Krznar (2016) ističe da je temeljno obilježje toga odnosa ljudska destruktivnost, a potencijal za promjene vidi u bioetičkom promišljanju ekoloških problema. Čini se da nema boljeg primjera destruktivnosti čovjeka prema okolišu od slike gomile otpada u okolišu, bez obzira radi li se o otpadu u morima i oceanima ili u kultiviranom, urbanom okolišu. Negativan je odnos čovjeka prema prirodi i okolišu u prošlosti često opravdavan čak i biblijskim tekstovima.¹⁵ Kako navodi Krznar (2016), »promjenom paradigme znanja kao moći u paradigmatu znanja kao odgovornosti mijenja se i praktični odnos čovjeka prema prirodnom okolišu: princip ovladavanja prirodom, koji u krajnjoj konsekvenci završava u destrukciji prirodnog okoliša, pretvara se u imperativ očuvanja prirode«. Richie pak navodi (2020) da je »Van Rensselaer Potter napisao 1971. da se ‘tehnološke odluke ne bi trebale donositi samo na temelju profita, već ih treba ispitati u smislu opstanka’. Bilo da se radi o medicinskoj industriji ili dizajniranju boljeg svijeta, opstanak ovdje ne znači bezobzirno iskorištavanje resursa i energije. Umjesto toga, opstanak ovisi o koheziji prirodnog i izgrađenog okoliša. Put nazad ujedno je i put naprijed.« Put unazad kao dio puta naprijed u kontekstu postupanja s otpadom možemo povezati sa seoskim načinom života prisutnim na našim prostorima sve donedavno. Naime, u seoskim domaćinstvima uglavnom se nije generirao otpad u većim količinama, sva je ambalaža bila trajne prirode, a gotovo sav se organski otpad koristio za prehranu stoke.

U prethodnim je poglavljima višestruko isticana potreba za što obuhvatnijim pristupom rješavanju problema otpada u lokalnom i u globalnom kontekstu. Fenomen otpada stavljen je tako na prethodnim stranicama u sociološke okvire, istaknuti su njegovi društveni uzroci, ali i društvene posljedice njegova gomilanja. Ono što danim sociološkim uvidima donekle nedostaje jest bioetička i moralna refleksija prema pitanju stvaranja otpada, ali i šire od toga, bioetičko poimanje suživota čovjeka i njegova okoliša (Janeš: 2021). Drugim riječima, analitičko-objasnidbenoj ulozi sociologije, u ovom poglavlju, pridružujemo pluriperspektivnu analitičko-vrijednosnu

¹⁵ »Načinimo čovjeka kao sliku onoga što jesmo, da bude poput nas. Dat ćemo mu vlast nad ribama i pticama, nad svim životinjama i nad svom zemljom« (Postanak, 1. 26).

snagu integrativne bioetike. Dodatan razlog za uključivanje integrativne bioetike u ova razmatranja jest bioetički senzibilitet (Zagorac: 2018) koji se manifestira kao skrb ili briga koja proizlazi iz osviještenosti o neraskidivoj povezanosti čovjeka i prirode te vodi u skrbno ili brižno mišljenje.

Pitanje otpada pripada u predmetno područje integrativne bioetike po nekoliko osnova, a bioetičko promišljanje otpada ima nekoliko dimenzija. Prvo, otpad utječe na međuodnos čovjeka i njegova prirodnog okoliša. Drugo, stvaranje otpada povezano je s općim pitanjem poimanja vrijednosti materijalnog svijeta. Treće, gomilanje otpada jedno je od najočitijih simptoma bolesti civilizacije koja je gotovo u potpunosti izgubila moralni kompas. Četvrto, izloženost rizicima povezanim s otpadom društveno je nepravedno distribuirana. Otpad se u bioetičkom kontekstu, dakle, može promatrati kroz ekološki, ekonomski, simbolički i socijalni aspekt.

Ova je ideja na tragu uspostavljanja odnosa bioetike i sociologije kakav je zastupao Ivan Cifrić. Detaljno razrađujući taj odnos, Cifrić, naime, tvrdi »da se u suvremenom diskursu ne mogu zaobići globalizacijski procesi kao novi okvir razumijevanja tog odnosa. S globalizacijom se aktualizira ne samo sociološki pristup globalnom društvu nego i bioetičko pitanje kao globalno pitanje, kao problem života uopće.« (Cifrić, 2012: 250) Navodi i da se pojavljuje sve veća potreba za suradnjom tih dviju znanosti. Od osnivača bioetike do danas prisutna je ideja da je ona »određen most (mostovna bioetika) koji nas vodi prema sigurnijoj budućnosti. Riječ je o tome da bi bioetika trebala postati veza između prirodnih i humanističkih znanosti, tj. između biološke znanosti i etike. Potter je tako ukazao na potrebu da održivi razvoj čovječanstva nužno mora uključiti i etički sustav i etičke vrijednosti ljudskog ponašanja.« (Tomašević, 2006: 398)

Potrebu za širenjem bioetičke refleksnije naglašava i filozof Ante Čović koji ističe da bioetiku danas treba gledati integrativno i pluriperspektivno. Prema Čoviću (2011: 23), naime, integrativnu bioetiku u predmetnom pogledu karakterizira široko predmetno područje koje seže od moralnih medicinskih dilema, preko određivanja moralnog statusa neljudskih živih bića, do tematiziranja ekoloških pitanja, uloge znanosti i tehnike u suvremenoj civilizaciji. U metodološkom pogledu integrativnu bioetiku obilježava izrazita interdisciplinarnost, uvažavanje i uključivanje u raspravu relevantnog kruga posebnih znanstvenih disciplina, ali isto tako i kruga neznanstvenih perspektiva koje Čović (2004, 2011) obuhvaća nazivom »kulturne perspektive«. U tom je kontekstu nastao pojam pluriperspektivizma kao metodološ-

ko određenje integrativne bioetike, pojam koji u sebi objedinjuje znanstvene i kulturne perspektive.

Perušić (2020: 323) navodi da je integrativna bioetika »pluriperspektivno područje znanstveno-kulturne djelatnosti koja se bavi moralnom dimenzijom života radi stvaranja orijentacijskog znanja u izazovima povijesnih epoha.« Imajući na umu pandemije, ratove i druge katastrofe s kojima se suvremeno društvo suočava, možda zvuči preuzetno tvrditi da je otpad jedan od najvećih izazova naše epohe. Ipak, otpad je stalno prisutan i neizbježan, a u situaciji u kojoj nekontrolirana potrošnja koja određuje društvo i epohu u kojem živimo ne jenjava, čini se da je on, ako ne najveći izazov epohe, onda svakako njezin najprisutniji i najvidljiviji problem.

U više se navrata u ovoj knjizi navodi da je za suočavanje s problematikom otpada potrebna uključenost svih znanosti i struka koje mogu pomoći u umanjenu ili eliminaciji problema. Radi se zapravo o potrebi za transdisciplinarnošću. Naime, baš je termin transdisciplinarnosti u smislu kojem ga opisuje Jurić (2007) u skladu s autorovim razmišljanjem o potrebnom modelu suradnje. Jurić navodi da je transdisciplinarnost »nadilaženje međusobnih razlika, odnosno objedinjavanje različitosti u jedinstvenom, bioetičkom pogledu fokusiranom na pitanja koja ne mogu biti proniknuta iz perspektive jedne znanosti ili jednog područja« (2007: 84). Pojemovna razgraničenja transdisciplinarnosti u odnosu na srodne pojmove interdisciplinarnosti, multidisciplinarnosti i postdisciplinarnosti detaljno elaborira Perušić (2019: 332–343) koji to poglavlje zaključuje s naglaskom na važnost dijaloga, odnosno »disciplinarne interakcije«, s čime se svakako valja složiti.

Za poimanje društvenog odnosa prema otpadu važan je još jedan nosivi stup integrativne bioetike – orijentacijsko znanje. Čović smatra da »sve discipline i perspektive integrirane u bioetičkom području imaju 'orijentacijsku vrijednost', te da sve one mogu dati 'doprinos u interaktivnom građenju orijentacije', što znači da 'bioetika ima samo jedan cilj – pružiti orijentaciju« (Čović, prema Perušić, 2019: 371), a Cifrić navodi da »za razliku od znanstvenih znanja, orijentacijsko znanje može pomoći u prosudbi primjene znanstvenog znanja i ponuditi odgovore o postupanju prema životu i to u vrijeme globaliziranja socijalnoekološke krize i potrebe novog prosvjetiteljskog djelovanja. Riječ je o planetarnom, dakle ekumenskom širenju vrijednost života kao etičke norme za čovjekove postupke i društveno postupanje u raznolikim kulturama koje tvore kulturu današnjega čovječanstva.« (Cifrić, 2006, prema Perušić, 2019: 372)

Rasprava o odnosu bioetike i otpada svakako bi bila nepotpuna bez relacije prema etici odgovornosti Hansa Jonasa. Naime, kako ističe Jurić (2010: 11), »rastući interes za ekološka, odnosno bioetička pitanja i sve jasniji uvid o tome da se čovječanstvo i Planeta u naše doba suočavaju s globalnom ekološkom krizom i raznovrsnim manipulacijama ljudskim i ne-ljudskim oblicima života razlog su velike popularnosti Jonasova djela i izvan filozofijskih okvira, kako u interdisciplinarnim znanstvenim raspravama o onim pitanjima koja Jonas tematizira, tako i u široj javnosti.« Specifičnost Jonasove etike odgovornosti našega doba Jurić pak ovako definira: »Činjenica je da ni u jednoj drugoj epohi, ni u jednoj etičkoj teoriji odgovornost nije imala onakav utjecaj kakav ima danas. Udaljenu budućnost i cijelu zemlju« (Jurić, 2010: 107). Otpad, kao globalno najprisutniji i najobuhvatniji fenomen, odlično reflektira potrebu za etikom odgovornosti suvremenog društva, a odgovornost se nameće kao ključna riječ u odnosu čovjeka, njegovih potreba i navika te svijeta koji ga okružuje. Današnji pojam bioetike tako obuhvaća »ljudsku odgovornost prema svim oblicima života koji postoje u svijetu (tzv. biocentrizam). Dakle, ne samo čovjekov odnos prema vlastitom životu već prema životu drugih, prirode i svih živih bića.« (Tomašević, 2006: 399) Zanimljiv je u ovom smislu i pokušaj Jamesa Dwyera (2009) koji odnos bioetike i okoliša pokušava temeljiti na podacima poput očekivanog životnog vijeka i ekološkog otiska, čime na jednostavan način oslikava činjenicu da odnos prema okolišu direktno utječe na naš život.

U sljedećem se poglavlju iznosi osnovni nacrt dvaju istraživanja provedenih u sklopu izrade ove knjige, predstavlja se odabrana metodologija i razlozi njezina odabira, a nakon toga u narednim poglavljima slijedi prikaz, analiza i interpretacija provedenih istraživanja.

2. METODOLOGIJA

Za realizaciju istraživanja vezanog uz temu doktorskog rada na kojem se temelji ova knjiga izabrano je korištenje kvalitativne metodologije. Razlog je odabira kvalitativne metodologije za istraživanje o ovoj tematici složenost i specifičnost fenomena otpada koja je prikazana u prethodnim poglavljima. Dodatan razlog leži u ciljanom uzorku koji čine stručnjaci, političari, upravljači, medijski djelatnici i civilni akteri koji se intenzivno bave ovom temom, a koji su u Zagrebu relativno malobrojni.

Polazišta kvalitativne metodologije filozofski su i epistemološki različita od polazišta kvantitativne, ali »teme i metode kvalitativnih istraživanja variraju najmanje onoliko koliko i one tradicionalnih, nekvalitativnih istraživanja« (Stiles, 1993: 593). Denzin i Lincoln (2000: 5) ističu da »kvalitativna istraživanja proučavaju stvari u njihovom prirodnom okruženju, pokušavajući razumjeti ili interpretirati pojave u smislu značenja koja im daju ljudi«. Upravo su na tom tragu metodološki odabiri u ovom radu – pokušalo se sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu proučiti u njegovoj prirodnoj okolini i ustanoviti značenja koja mu pridaju akteri koji o njemu najviše znaju i najintenzivnije promišljaju.

Ambicija rada jest holističko spoznavanje sustava zbrinjavanja otpada, a Stake (1995: 47–48) navodi da je upravo kvalitativno istraživanje »holističko, empirijsko, interpretativno i empatičko«. Creswell (2009: 213–215) navodi tipična obilježja kvalitativnog istraživanja, a to su: prirodno okruženje, raznovrsni izvori podataka, induktivna analiza, usmjerenost na značenja koja sudionici daju temama, razvijajući dizajn, holizam i interpretativnost. Prema njemu, glavni instrument u kvalitativnom istraživanju jest sam istraživač. Dodatan razlog za odabir kvalitativne metodologije u ovome radu jest činjenica da se radi o relativno neistraženom području pa je potrebno dubinski proučiti interesantna mjesta, a takav nam pristup nudi upravo kvalitativna metodologija: »Kvalitativni istraživač sam skuplja podatke analizom dokumenata, promatranjem ili razgovorom sa sudionicima. Mogu koristiti protokol kao instrument, ali sam je istraživač taj koji skuplja informacije i rijetko se oslanja na upitnike ili instrumente drugih istraživača« (Creswell, 2009: 213).

Za kvalitativno istraživanje važan je induktivni pristup u odabiru tema za istraživanje i takav je pristup primijenjen u istraživačkom dijelu rada. »Induktivni proces ilustrira stalno vraćanje od baza podataka do tema dok se ne dobije obuhvatna slika, pri čemu istraživač ponekad i od sudionika traži pomoć u odabiru tema« (Creswell, 2009: 213). Kvalitativna metodologija nema ambiciju generaliziranja, ali svakako može pridonijeti razvoju kvantitativnih instrumenata za istraživanje koje bi omogućilo generalizaciju. »Op-

ćenito govoreći, fokus grupe, dubinski intervjui i druge kvalitativne metode služe za prikupljanje podataka o sadržaju i procesima te se ne treba oslanjati na njih pri prikupljanju podataka o osobnim atributima ili za procjenu populacijskih parametara osobnih atributa.« (Bernard, 2006: 236)

Prvo istraživanje za potrebe ovoga rada uključivalo je kvalitativnu analizu sadržaja normativnog okvira o otpadu na lokalnoj, nacionalnoj i europskoj razini. Kvalitativna analiza sadržaja usmjerena je na otkrivanje značenjskog konteksta nabrojanih jedinica analize. Upravo je stoga za ovaj rad odabrana metoda kvalitativne analize sadržaja, a kao jedinica analize uzeti su ključni normativni dokumenti o otpadu na različitim razinama.

Kao što je navedeno u uvodu, u ovom se radu problematizira i analizira normativni okvir o otpadu zbog sociološkim teorijama uvjetovanog uvjerenja da društvene norme, s jedne strane, oslikavaju kolektivne društvene vrijednosti, a s druge strane presudno utječu na stvarno stanje stvari u svijetu života. Osim zbog navedenog temeljnog, jedinstveni sažeti prikaz normativnog okvira o otpadu važan je za ovaj rad iz nekoliko dodatnih razloga. Prvo, prikazom dokumenata dobiva se uvid u ključne pojmove vezane uz otpad i sustave za gospodarenje otpadom, što je važno za bolju kontekstualizaciju i razumijevanje nalaza empirijskog istraživanja koje se predstavlja u sljedećem poglavlju. Drugo, iz prikaza dokumenata može se komparativno iščitati stanje i perspektiva sustava za gospodarenje otpadom u Zagrebu, Hrvatskoj i Europskoj uniji. Treće, dokumenti su prepuni konkretnih informacija, terminoloških pojašnjenja i podataka koji čitatelje knjige mogu detaljno uputiti u sve važne aspekte sustava.

Tematika zbrinjavanja i gospodarenja otpadom regulirana je nizom propisa na različitim razinama vlasti. Za ovaj su rad ključne tri razine: (1) europska razina koja je regulirana direktivama i planovima za održivo gospodarenje otpadom, od kojih se u ovom radu u obzir uzima najznačajniji strateški i planski dokumenti te ključne direktive; (2) nacionalna razina koja je regulirana s tri ključna dokumenta, a to su Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske iz 2005. godine, zakoni o gospodarenju otpadom iz 2013. i 2022.) te Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske za razdoblje 2017.–2022. godine i (3) gradska razina regulirana Planom gospodarenja otpada Grada Zagreba 2018.–2022. Selekcija dokumenata provedena je nakon detaljnog proučavanja cijelog normativnog okvira i konzultacija sa stručnjacima za navedeno područje.

Drugo je istraživanje u ovom radu provedeno metodom polustrukturiranog intervjua s ključnim akterima za sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu. »Koncept ‘intervjuiranja’ obuhvaća mnogo toga, od potpuno nestrukturi-

ranih interakcija, preko polustrukturiranih situacija, do visoko formalnih interakcija s ispitanicima. Razgovor se obavlja telefonski, osobno, poštom – čak i putem računala [...] Polustrukturirano ili dubinsko intervjuiiranje je planirana aktivnost.» (Bernard, 2006: 210) »R. E. Stake razlikuje kvalitativne i kvantitativne *intervjue* te opisuje karakteristike kvalitativnih: Kvalitativni intervjuer počinje istraživanje s kraćom listom problemskih pitanja. Većina pitanja u intervjuu ne zahtjeva samo 'da' ili 'ne' odgovore nego deskripcije nekih epizoda, veze, objašnjenja.» (Stake, 1995: 65, u: Leburic, 2001: 194)

Jednako je važan kao odabir metode i odabir uzorka sudionika istraživanja. Neprobabilistički uzorci prikladni su za radno intenzivne, dubinske studije s malim brojem slučajeva. Većina takvih studija temelji se na manje od 50 slučajeva, tako da je svaki slučaj važan. To znači namjerno biranje slučajeva, a ne slučajno. »Dubinska istraživanja o osjetljivim temama zahtijevaju pažljivo uzorkovanje.» (Bernard, 2006: 186) Pretpostavimo da mislite da možete obaviti 40 dubinskih intervjua. »To znači da možete imati do tri neovisne binarne varijable ako želite u svakoj pet slučajeva. To vam govori kako će izgledati vaš uzorak.» (Bernard, 2006, 189)

Uzorkovanje metodom snježne grude i uzorkovanje na poticaj prethodnih ispitanika (eng. *responded-driven sampling*) dvije su metode uzorkovanja pomoću »mreže« (također poznate kao metode lančane preporuke) za proučavanje populacija koje je teško pronaći ili teško proučiti i upravo su te metode uzorkovanja korištene u ovome radu. Populacije može biti teško pronaći iz tri razloga: (1) sadrže vrlo malo članova koji su raspršeni na velikom području (npr. strogi vegani u ruralnoj Gruziji); i/ili (2) članovi su stigmatizirani i povučeni (HIV-pozitivni ljudi koji se nikada ne pojavljuju na klinikama dok nisu bolesni od AIDS-a) ili se čak i aktivno skrivaju (intravenski ovisnici); i/ili (3) članovi su elitne skupine i nije ih briga za vašu potrebu za podacima (Bernard, 2006: 192). Istraživanje o društvenim aspektima sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu svakako bismo mogli ubrojiti u treću kategoriju, pri čemu bi primjerenije bilo reći da su sudionici osobe zaposlene na odgovornim funkcijama, imaju guste dnevne i tjedne rasporede i stoga nije jednostavno s njima dogovoriti intervju koji će im oduzeti nekoliko sati.

»Dobro napravljeno neprobabilističko uzorkovanje zapravo je dio dobrog mjerenja. To pridonosi vjerodostojnosti doprinoseći internoj valjanosti instrumenta. Kada netko čita izvješće o istraživanju koje se temelji na stvarno dobrom izbalansiranom neprobabilističkom uzorku, oni misle: 'Da, vjerujem u zaključke o ljudima koji su proučavani u tom istraživanju'. To je

dosta. Ako želite proširiti vjerodostojnost vaših zaključaka izvan grupe ljudi (ili zemalja ili organizacija) možete: (1) ponoviti studiju jednom ili više puta s neprobabilističkim uzorcima; ili (2) koristiti probabilistički uzorak.« (Bernard, 2006: 196)

2.1. *Tijek istraživanja*

Terenski istraživački dio ovoga rada čiji se rezultati prikazuju u ovoj knjizi započeo je u svibnju 2019. godine, nakon što je obranjena tema i sinopsis disertacije i nakon što je Povjerenstvo za ocjenu etičnosti istraživanja Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakultetu u Zagrebu dalo pozitivno mišljenje o predloženom planu i metodologiji istraživanja.

Kao što je spomenuto u poglavlju u kojem se opisuje metodologija, u istraživanju je korištena kvalitativna metodologija. Nakon analize normativnog okvira pristupilo se terenskoj fazi, odnosno dubinskim polustrukturiranim intervjuima s ključnim akterima za sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu. Ta je metoda odabrana, između ostalog, i zato što je »vrijednost koju ona pruža i u mogućnosti da se kroz takvu vrstu razgovora s akterima, otvore i neki aspekti pojave koji su na početku istraživanja ostali u drugom planu ili su pak propušteni« (Mišetić i Miletić, 2014: 97).

Za konstrukciju protokola za provođenje dubinskog intervjua bilo je potrebno ostvariti uvide u sve relevantne aspekte o sustavu gospodarenja otpadom *per se*, ali i u lokalnom, zagrebačkom kontekstu. U toj se fazi prikupljao, čitao i analizirao postojeći korpus znanstvenih i stručnih materijala i znanja o ovoj temi, a pregledana je i opsežna količina medijskog sadržaja. Značajan doprinos konstrukciji tematskih blokova i konkretnih pitanja dalo je proučavanje stotina stranica već spomenutih i analiziranih europskih, nacionalnih i gradskih normativnih dokumenata o sustavima gospodarenja otpadom.

Prema planu, intervjui su slijedili logiku koja kreće od općih prema sve specifičnijim pitanjima, drugim riječima, osnovni pristup intervjua bio je deduktivan. Tako su svi intervjui otvoreni širokim sociološkim pitanjima o procjeni općeg društvenog stanja u Hrvatskoj, dijagnosticiranju najvećih društvenih problema, a potom stavova i mišljenja o razvojnoj perspektivi Zagreba i dojmu koji ostavlja na svoje, sve brojnije, posjetitelje. Nakon toga je slijedio set pitanja fokusiranih na Zagreb, njegovo komunalno, infrastrukturno i ekološko stanje i probleme. Tema se od šireg društvenog okvira, preko okolišnih tema, najzad fokusirala na centralnu temu – sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu. Sa sugovornicima su se tematizirali razni njegovi aspekti, kao što su normativni okvir, procjena uloge različitih skupina aktera

ključnih za njegovo funkcioniranje, procjena stanja na odlagalištu otpada Jakuševac-Prudinec, stavovi o različitim oblicima rješenja problema otpada, sve do zaključnog pitanja u kojem su sugovornici trebali ponuditi svoju viziju konačnog i održivog rješenja za sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu. Protokol polustrukturiranog intervjua nalazi se u Prilogu 1.

Proučavanje dostupne literature i medija pomoglo je i u odabiru relevantnih potencijalnih sudionika, odnosno sugovornika za istraživanje. Preliminarni popis sudionika nastao je, dakle, tek nakon stjecanja uvida u svu znanstvenu, stručnu i medijsku literaturu u Hrvatskoj koja je smatrana relevantnom.

Uzorak je bio namjerni, odnosno neprobabilistički jer je procijenjeno da je to najpovoljnije za istraživanje ovako specifične teme, s malim ukupnim brojem ključnih aktera (detaljnije opisano u poglavlju o metodologiji). Također, unaprijed je odlučeno da se neće propustiti prilika uzorkovanja na poticaj prethodnih ispitanika (uzorkovanje pomoću mreža) ako do takve prilike dođe.

Kontaktiranje potencijalnih sudionika otpočelo je početkom svibnja 2019., i to slanjem poruka elektroničke pošte na njihove službene i javno dostupne adrese. Većina njih kontaktirana je na spomenuti način, a u nekoliko slučajeva iskorištena je ponuda sudionika koji je preporučio nekog sugovornika kojeg je autor istraživanja smatrao relevantnim. Svakom je sudioniku u inicijalnom kontaktu dostavljen dokument sa sažetim opisom i ciljevima istraživanja i spomenuta Dopusnica etičkoga povjerenstva za njegovo provođenje, a prilikom susreta svima je uručen Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju (v. prilog 2) u kojem su bili ponovljeni ciljevi i teme, a sadržavao je i privolu za snimanje te podatke o načinu čuvanja i postupanja s dobivenim podacima. Informirani pristanci otisnuti su u dva primjerka, jednu obostrano potpisanu verziju zadržao je autor, a druga je uručena sudioniku. Svi su sudionici potpisali informirane pristanke i pristali na tonsko snimanje uređajem za bilježenje zvuka. Ukupno je u razdoblju od 11 mjeseci obavljen razgovor s trideset ključnih aktera za sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu. To je rezultiralo s više od 50 sati snimljenoga tonskog materijala i s preko 750 kartica transkribiranog teksta intervjua.

Na temelju proučavanja opsežne sociološke i ine literature te istraživanja iz područja urbane sociologije, socijalne ekologije i sociologije rizika, ali i na temelju provedenog orijentacijskog istraživanja na srodnu temu, odabrane su skupine ključnih aktera. Naime, 2018. godine napravljeno je orijentacijsko istraživanje za potrebe disertacije koje se odnosilo na društvene aspekte sanacije splitskoga odlagališta otpada. Budući da je fokus teme bio nešto uža – proučavali su se društveni aspekti sanacije odlagališta, a ne cijeli sustav zbrinjavanja otpada – i broj sudionika i opseg istraživanja bio je

znatno manji. Ipak, istraživanje je poslužilo za razvoj metodološkog instrumenta, odnosno za provjeru optimalnog broja i ciljanih ključnih skupina aktera. U tom su istraživanju sudjelovale 4 skupine ključnih aktera (politički, stručni, civilni i medijski). U analizi rezultata pokazao se nedostatak dviju skupina aktera, a to su upravljački akteri (državni i lokalni dužnosnici specijalizirani za temu otpada, načelno neovisni o politici) i gospodarski akteri (svi akteri koji posluju unutar sustava ili imaju interes za sustav).

Inače, i jedna i druga predložena tipologija aktera načelno se temelje na tipologiji aktera u urbanom prostoru koju je iznio urbani sociolog Michael Bassand (2001: 347). Bassand u svojoj trećoj tezi govori o tipovima aktera unutar sustava. Bassand smatra prostor preslikom društva i njegova je tipologija korisna za analizu europskih društava. Po njemu su akteri: stručnjaci za prostor (arhitekti, urbanisti, inženjeri...), ekonomski akteri (razna industrijska poduzeća i servisi, vlasnici gradskoga zemljišta, banke...), politički akteri (politički lideri, njihove partije, pokreti...), i stanovnici (korisnici, građani, nevladine organizacije itd.). Sličnu tipologiju, kako je ranije spomenuto, koristio je u nekim svojim socijalno-ekološkim istraživanjima i Cifrić. Sve je to napravljeno zbog uvjerenja da je, kako navodi čuveni sociolog Zygmunt Bauman (2015: 139), »zadaca sociologije trajni, otvoreni i istinski dijalog/razmjena sa 'zdravim razumom', pomoću kojeg se mogu tumačiti i razumjeti ljudska iskustva – a to znači razgovor s običnim akterima života«.

U ovome istraživanju sudjelovalo je ukupno trideset sudionika, gotovo sasvim pravilno raspoređenih u skupine, pa tri skupine ključnih aktera (upravljački, medijski, civilni) u istraživanju predstavlja po šest sudionika, grupu stručnjaka sedam sudionika i grupu političara pet sudionika. Na samom početku istraživanja odlučeno je da istraživač neće precizno odrediti konačni željeni broj sudionika, nego da će taj broj ovisiti o stupnju zasićenja podataka, konceptualnoj gustoći i teorijskoj saturiranosti uzorka. Zbog željene kvalitete nalaza, u svakoj se skupini ciljalo na uistinu ključne aktere, dakle, najvišu upravljačku razinu, neovisno o skupini. Da bi se zaštitila sudionicima zagaranirana anonimnost sudjelovanja, opis sudionika u radu navodi se tako da se iz njega teško ili nikako ne može rekonstruirati njihov identitet. Svi termini koji opisuju sudionike navode se u muškom licu, ali ih valja smatrati rodno neutralnima, što pripomaže zaštititi identiteta sudionika.

Među gradskim političkim akterima regrutirano je pet sudionika, dva iz redova vladajuće većine, tri iz opozicije, a svi su oni relevantni za temu jer se unutar svojih političkih opcija bave temama otpada, zaštite okoliša i/ili održivog razvoja. U istraživanju je sudjelovalo šest upravljačkih aktera, tri visokorangirana predstavnika relevantnih gradskih ureda, dva iz redova

vodstva relevantnih komunalnih poduzeća i jedan visoki predstavnik iz resornog državnog ministarstva. Svi navedeni u svojem se profesionalnom životu bave temama otpada, zaštite okoliša i/ili održivoga razvoja.

Stručni akteri posebno su zanimljiva skupina, najkompleksnija, ali vjerojatno i najvažnija. U istraživanju je sudjelovalo ukupno sedam hrvatskih renomiranih stručnjaka za otpad, šest istaknutih sveučilišnih profesora iz tehničkog i biotehničkog područja znanosti te jedan sveučilišni profesor iz društveno-humanističkog područja. U skupini civilnih aktera regrutirani su visoko rangirani članovi šest relevantnih civilnih udruga koji se bave tematikom otpada na području Zagreba. U posljednjoj, ali ne manje važnoj, medijskoj skupini aktera intervjuirano je šest istaknutih medijskih djelatnika velikih nacionalnih i zagrebačkih medijskih kuća koji se intenzivno bave tematikom kojom se bavi i ovaj rad.

2.1.1. Ograničenja istraživanja

U sinopsisu istraživanja predloženo je ukupno 6 ključnih skupina sudionika (politički, upravljački, civilni, medijski, stručni i gospodarski akteri). Ipak, jedna se skupina aktera pokazala nedostupnom za sudjelovanje, a to su bili gospodarski akteri. Budući da je procijenjeno da su preostale skupine aktera sa sociološkog aspekta ipak važnije za rezultate i pouzdanost istraživanja, ova je skupina, najzad, izostavljena, što svakako predstavlja ograničenje istraživanja.

Važna skupina aktera koja je u ovom istraživanju zastupljena tek posredno jesu građani grada Zagreba – oni na čiji svakodnevni život sustav zbrinjavanja otpada najviše utječe i o kojima najviše ovisi uspjeh bilo kojeg postojećeg ili novog konceptualnog rješenja. Iako je dio njihovih stavova artikuliran kroz stavove udruga civilnoga društva, to nije dovoljno za široko spoznavanje njihovih razmišljanja o ovoj temi. Ta činjenica predstavlja određeno ograničenje ovoga istraživanja, ali spoznaje iz ovoga rada svakako mogu predstavljati polaznu točku za buduća istraživanja ovog fenomena koja će svakako uključivati i građane. Dodatno, u metodološkom smislu, ovaj rad može doprinijeti razvoju pouzdanog kvantitativnog metodološkog instrumenta za buduća sociološka i ina istraživanja tematike gospodarenja otpadom u Zagrebu i Hrvatskoj. Ostala ograničenja istraživanja spadaju u standardna ograničenja istraživanja kvalitativnog tipa, a to su prije svega, nemogućnost generalizacije i odabira optimalnog uzorka sudionika.

2.2. Sociodemografska obilježja sudionika

Kao što je već navedeno, u empirijskom je istraživanju sudjelovalo 30 ključnih aktera za sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu, raspoređenih u pet ključnih skupina. U skupini stručnjaka dominirali su muškarci (5:2), kod političkih aktera nije bilo ni jedne žene (5:0), skupinom upravljača potpuno su dominirale žene (6:0), kod civilnog sektora zastupljena su 4 muškarca i 2 žene, a u medijskoj skupini 4 žene i 2 muškarca. Ukupno je, dakle, formiran prilično uravnotežen uzorak s 16 muškaraca i 14 žena.

U stručnoj skupini zabilježena je najveća prosječna dob sudionika – 60,8 godina. Stručni akteri s iskustvom ciljano su odabrani jer je pretpostavljeno da imaju najopsežnije i najtrajnije uvide u sustav. Druga prosječno najstarija skupina medijski su djelatnici s 53,3 godine, što govori o tome da je nišno novinarstvo uglavnom rezervirano za iskusne novinare, ali i upozorava na činjenicu da u mlađim generacijama ima sve manje novinara specijaliziranih za okolišne teme. Upravljački su akteri prosječne dobi od 48 godina, reklo bi se, na vrhuncu radne karijere. Intervjuirani civilni akteri prosječne su dobi 45,8 godina, ali su zanimljivo podijeljeni: tri sudionika su u tridesetima, a tri u kasnim pedesetima. Intervjuirani političari su u dobi od 40,2 godine, a to upućuje na činjenicu da je tematika zaštite okoliša u našim strankama ipak povjerena mlađim kadrovima, što daje određenu nadu u budućnost političkog bavljenja ovom temom. Doduše, treba dodati da su kontaktirani i neki iskusniji političari, ali nisu bili zainteresirani za sudjelovanje.

Obrazovna struktura ispitanika je natprosječna, nije intervjuiran ni jedan sudionik koji nema visoku stručnu spremu. Svi intervjuirani stručnjaci imaju doktorat znanosti, kod upravljačkih aktera imamo tri sudionika s doktoratom, jednog s magisterijem znanosti i dva s magisterijem struke. Svi civilni i medijski akteri imaju fakultetsko obrazovanje, a u skupini političara imamo dva sudionika s magisterijem znanosti i tri sa završenim fakultetom.

Intervju sa svakim od sudionika slijedio je isti načelni set tema i pitanja (v. prilog 1), ali je, zbog posebnosti pristupa u kvalitativnom intervjuu, svaki imao specifičnu dinamiku. Naime, nije se inzistiralo na točnom poretku tema nego je, ovisno o odgovorima sudionika, razgovor usmjeravan u smjeru koji se činio plodnim, pazeći pritom da do kraja intervjuja ipak budu razmotrene sve predviđene teme.

3.
VIŠERAZINSKA ANALIZA
NORMATIVNOG OKVIRA
O OTPADU U ZAGREBU I
HRVATSKOJ

Istraživanje za potrebe ovoga rada¹⁶ uključivalo je kvalitativnu analizu sadržaja normativnog okvira o otpadu na lokalnoj, nacionalnoj i europskoj razini. Kvalitativna analiza sadržaja usmjerena je na otkrivanje značenjskog konteksta nabrojanih jedinica analize. Upravo je stoga za ovaj rad odabrana metoda kvalitativne analize sadržaja, a kao jedinica analize uzeti su ključni normativni dokumenti o otpadu na različitim razinama (Perkov, 2021: 66).

Postupak odabira dokumenata koji se prikazuju i analiziraju u ovome radu proveden je analizirajući brojne dokumente i medijske sadržaje, ali i kroz konzultacije s mnogim relevantnim stručnjacima za ovo područje.

Okvir za europsku politiku gospodarenja otpadom nastaje desetljećima, a njegova su ishodišta sadržana u Rezoluciji Vijeća Europske unije o Strategiji gospodarenja otpadom (97/C76/01) koja se temeljila na tada važećoj Okvirnoj direktivi o otpadu (75/442/EEC) i drugim europskim propisima na području gospodarenja otpadom. Politika Europske unije o otpadu višeslojna je i tematizira se u mnogim dokumentima različitog tipa i razina, a kroz spomenutu su analizu i konzultacije odabrani ključni dokumenti. Radi se o 7. programu djelovanja za okoliš Europske unije iz 2013. godine, Akcijskom planu Europske unije za kružno gospodarstvo iz 2015. i tri ključne konsolidirane direktive koje trenutno utječu na normativni okvir o otpadu u Europske unije (EU), a implementirane su i u hrvatsko zakonodavstvo. U priopćenju za medije Europskog vijeća u povodu donošenja »Paketa o otpadu« ističe se da njegovim donošenjem želi »povećati recikliranje otpada i doprinijeti stvaranju kružnoga gospodarstva. Njime će se potaknuti upotreba ambalaže koja se može reciklirati i ponovno upotrebljavati te poboljšati način na koji se gospodari otpadom.« U odnosu na razdoblje izrade doktorskog istraživanja na kojem se temelji ova knjiga, doneseni su neki novi normativni dokumenti koji se u ovom poglavlju prikazuju i analiziraju po prvi put. Na europskoj razini radi se o novom, 8. planu djelovanja za okoliš i novom Planu za kružno gospodarstvo te Europskom zelenom planu, a na nacionalnoj razini analizira se novi Zakon o gospodarenju otpadom iz 2021.

Prije prikaza i analize europskih direktiva o otpadu važno je razjasniti što direktive predstavljaju u okviru pravnog poretka EU. Direktive, za razliku od uredbi i odluka, nemaju izravnu primjenu u pravnom sustavu pojedine države članice nego ih države članice implementiraju u nacionalno zakonodavstvo, tako da države članice provode postupak ostvarivanja obvezujućeg učinka direktiva.

¹⁶ Ovo je poglavlje rada u odnosu na poglavlje disertacije restrukturirano i kondenzirano, a njegovi su dijelovi objavljeni u časopisu *Socijalna ekologija*. <https://hrcak.srce.hr/clanak/394743>.

Trenutno je na snazi šest direktiva o otpadu EU koje su već unesene u hrvatsko zakonodavstvo, njihove su izmjene i dopune iz 2018. u postupku uvođenja u hrvatsko zakonodavstvo, a za analizu su odabrane tri ključne, šireg opsega. To su: Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća 94/62/EZ od 20. prosinca 1994. o ambalaži i ambalažnom otpadu, Direktiva Vijeća 1999/31/EZ od 26. travnja 1999. o odlagalištima otpada i Direktiva 2008/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 19. studenoga 2008. o otpadu. Prilikom prikaza i analize u obzir se uzimaju najnovije verzije dokumenata u koje su uključene izmjene i dopune, a na snazi su od svibnja 2018. godine.

Gospodarenje otpadom u Republici Hrvatskoj uređeno je sljedećim ključnim dokumentima: Zakonom o održivom gospodarenju otpadom (NN 94/13, 73/17, 14/19 i 98/19), Zakonom o potvrđivanju (ratifikaciji) konvencije o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovu odlaganju (NN 3/94), Strategijom gospodarenja otpadom Republike Hrvatske (NN 130/05), Planom gospodarenja otpadom Republike Hrvatske za razdoblje 2017.–2022. (Narodne novine broj: 3/17), Odlukom o implementaciji Plana gospodarenja otpadom Republike Hrvatske za razdoblje 2017.–2022. godine.

Osim dokumenata vezanih isključivo uz otpad, na sustav gospodarenja otpadom utječu i druge strategije, zakoni i podzakonski akti kao što su, npr. Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske (NN 106/17), Zakon o zaštiti okoliša (NN 80/13, 153/13, 78/15 i 12/18, 118/18), Zakon o zaštiti prirode (NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19), Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske (NN 30/09), Nacionalna strategija zaštite okoliša (NN 46/02), Nacionalni plan djelovanja na okoliš (Narodne novine broj: 46/02), Zakon o gradnji (NN 153/13 i 20/17, 39/19, 125/19), Zakon o prostornom uređenju (NN 153/13 i 65/17, 114/18, 39/19, 98/19), Zakon o vodama (NN 153/09, 63/11, 130/11, 56/13 i 14/14) i Zakon o zaštiti zraka (NN 130/11, 47/14 i 61/17). Za analizu u ovome radu odabrana su tri dokumenta procijenjena kao ključna, a to su važeća Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske iz 2005., Zakon o održivom gospodarenju otpadom iz 2013. i aktualni Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske za razdoblje 2017.–2022. godine.

Na razini Grada Zagreba na sustav gospodarenja i zbrinjavanja otpada, osim ključnog dokumenta Plana gospodarenja otpadom Grada Zagreba za razdoblje od 2018.–2022. i ranije navedenih europskih i nacionalnih dokumenata, utječu i dokumenti prostornog uređenja Grada Zagreba i Razvojna strategija Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine.

Tablica 1. Normativni dokumenti o gospodarenju otpadom koji se analiziraju u radu

NORMATIVNA RAZINA	TIP DOKUMENTA		
	STRATEŠKI	PLANSKI	ZAKONSKI
Europska Unija	– 7. program djelovanja za okoliš Europske unije (2013) – 8. program djelovanja za okoliš Europske unije (2022) – Europski zeleni plan	– Plan Europske unije za kružno gospodarstvo (2015) – Rezolucija Europskog parlamenta od 10. veljače 2021. o novom akcijskom planu za kružno gospodarstvo	– Direktiva 1994/62/EZ o ambalaži i ambalažnom otpadu – Direktiva 1999/31/EZ o odlagalištima otpada – Direktiva 2008/98/EZ o otpadu
Republika Hrvatska	– Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske (2003)	– Zakon o održivom gospodarenju otpadom (2013) – Zakon o održivom gospodarenju otpadom (2021)	– Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske 2017.–2022.
Grad Zagreb		– Plan gospodarenja otpadom Grada Zagreba za razdoblje od 2018.–2022.	

U sljedećem će se poglavlju prikazati rezultati analize odabranih ključnih dokumenata.¹⁷

¹⁷ Za ekstenzivniji prikaz metodologije vidjeti u doktorskoj disertaciji: Perkov, I. (2021) »Društveni aspekti sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu«. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. URL: https://dr.nsk.hr/islandora/object/ffzg_%3A3A3906 (7. 12. 2021.)

3.1. Sažeti prikaz odabranih dokumenata

7. program djelovanja za okoliš Europske unije (2013.)

7. program djelovanja za okoliš Europske unije pod nazivom »Živjeti dobro unutar granica našeg planeta« donesen je 2013. godine, a vrijedio je do 2020. godine. Putem 7. programa djelovanja za okoliš EU se usuglasila da će, uz istovremeno poštivanje prirodnih granica Zemlje, povećati svoj trud u zaštiti prirodnog kapitala, potaknuti resursno učinkoviti rast s niskom razinom emisije CO₂ i inovacije te zaštititi zdravlje i blagostanje svojih građana. U dokumentu se navodi da će »ova zajednička strategija usmjeravati buduće akcije institucija i država članica Unije koje imaju zajedničku odgovornost u provedbi i postizanju prioritetnih ciljeva programa« (Europska komisija, 2013: 1).

Program nudi 9 prioriteta: (1) zaštititi, očuvati i povećati prirodni kapital Unije, (2) pretvoriti Uniju u resursno učinkovito, zeleno i konkurentno gospodarstvo s niskom razinom emisije CO₂, (3) zaštititi građane Unije od pritiska u vezi s okolišem i opasnosti za njihovo zdravlje i blagostanje, (4) povećati koristi zakonodavstva Unije u području okoliša boljom provedbom istih, (5) povećati znanje o okolišu i proširiti bazu dokaza za bolju utemeljenost politika, (6) osigurati ulaganja u politiku okoliša i klimatsku politiku te rješavati popratne troškove povezane s okolišem u svim društvenim aktivnostima, (7) povećati uključenost pitanja u vezi s okolišem u druga politička područja i osigurati koherentnost prilikom stvaranja novih politika, (8) poboljšati održivost gradova na području Unije i (9) povećati djelotvornost Unije u rješavanju međunarodnih izazova povezanih s okolišem i klimom (Europska komisija, 2013: 2).

Ističe se i uspjeh dosadašnjih mjera i optimistične perspektive: »Poboljšanja provedba postojećeg zakonodavstva donijet će brojne koristi. Prema studiji Komisije iz 2012. godine, potpuna provedba zakonodavstva Europske unije o otpadu trebala bi uštedjeti 72 milijarde eura godišnje, povećati godišnji promet sektora gospodarenja otpadom i recikliranja u Europskoj uniji za 42 milijarde eura te stvoriti 400 000 novih radnih mjesta do 2020.« (Europska komisija, 2013: 3)

Program djelovanja za okoliš uviđa važnost većeg pristupa javnosti informacijama poboljšavanjem razumijevanja o ekološkim pitanjima i pomažući ljudima u stvaranju boljeg okoliša, a nudi i operative prijedloge. Program prepoznaje potrebu za naprednijim sustavom inspekcija i nadzora, kao i za boljim pristupom pravosuđu u ekološkim pitanjima. Znanstveno istraživanje, nadzor i izvještavanje o razvoju u vezi okoliša pokazatelji su većeg razumijevanja okoliša. »Građani i donositelji politika moraju imati veći pristup bazi znanja kako bi se politika temeljila na čvrstom razumijevanju stanja u okolišu. Istovremeno, načelo opreznosti i dalje će biti vodilja Unije po pitanju donošenja odluka u ovom području«. U programu se posebno tematiziraju urbana područja: »Prvi je cilj pomoći gradovima u ostvarivanju veće održivosti. Europa je gusto naseljena, a predviđa se da će do 2020. godine 80 % građana živjeti u gradovima ili u blizini gradova. Gradovi često dijele iste probleme poput loše kvalitete zraka, velike razine buke, emisije stakleničkih plinova, oskudnost vodom i otpad. Ovi se problemi moraju rješavati zajedničkim radom. Upravo je zbog toga cilj Programa djelovanja za okoliš promicanje i širenje inicijativa koje potpomažu inovaciju i dijeljenje najboljih praksi u gradovima« (Europska komisija, 2013:4).

U listopadu 2019. Vijeće Europske unije usvojilo je zaključke sa smjernicama za politike Europske unije u području okoliša i klimatskih promjena za razdoblje od 2021. do 2030. godine. Pozvalo je Komisiju da najkasnije početkom 2020. predstavi ambiciozan i usmjeren prijedlog 8. programa djelovanja za okoliš koji je konačno usvojen¹⁸ 29. ožujka 2022. godine, a prikazuje se u sljedećem potpoglavlju.

8. program djelovanja za okoliš Europske unije (2022.)

Opći program djelovanja Unije za okoliš do 2030. donesen je nakon dugih i intenzivnih pregovora 6. travnja 2022. godine, gotovo tri godine nakon što je bilo prvotno planirano. Njegovom kasnom donošenju najviše je doprinijela pandemija koronavirusa, ali odgađanje je imalo i političke dimenzije jer se akteri nisu mogli dogovoriti oko nekih dijelova programa.

Programom se, kako se navodi u 2. stavku njegova 1. članka, nastoji »ubrzati zelena tranzicija na klimatski neutralno, održivo, netoksično, resursno učinkovito te otporno i konkurentno kružno gospodarstvo, utemeljeno na obnovljivoj energiji, na pravedan i uključiv način, te se nastoji zaštititi, obnoviti i unaprijediti stanje okoliša, među ostalim, zaustavljanjem

¹⁸ <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2022/03/29/council-adopts-8th-environmental-action-programme/>

i preokretanjem trenda gubitka bioraznolikosti. Njime se podupire i jača integrirani pristup politici i provedbi koji se temelji na europskom zelenom planu.« U petom se stavku 1. članka dodatno navodi da se »temelji na načelu opreznosti, načelima preventivnog djelovanja i popravljivanja onečišćenja na samom izvoru te na načelu da onečišćivač plaća«.

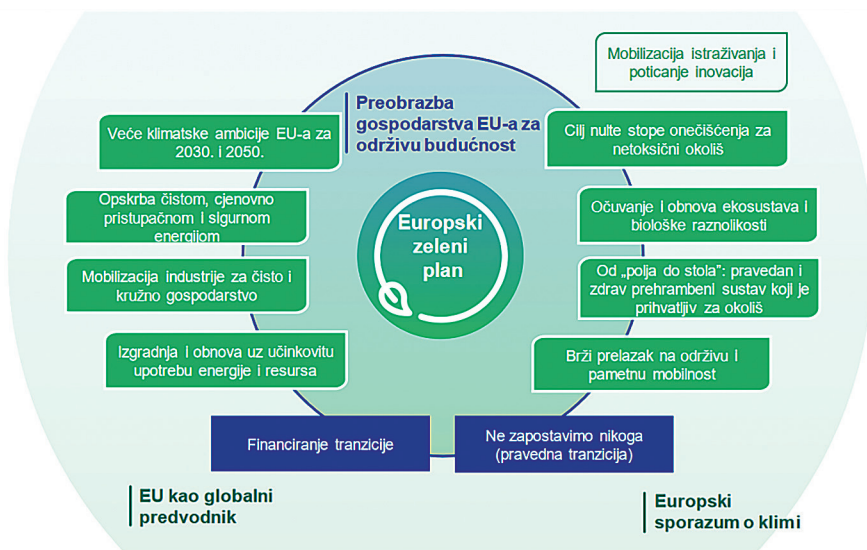
Osmi program djelovanja za okoliš ima dugoročni prioritetni cilj da najkasnije do 2050. ljudi žive dobro unutar granica planeta. Njime se želi postići održivi rast i resursno učinkovito gospodarstvo, klimatska neutralnost i smanjenje nejednakosti unutar Unije. Šest je međusobno povezanih prioritetnih ciljeva 8. programa, a oni su navedeni u članku 2. To su: »(1) postizanje cilja smanjenja emisija stakleničkih plinova do 2030. i klimatske neutralnosti do 2050.; (2) unapređenje sposobnosti prilagodbe, jačanje otpornosti i smanjenje osjetljivosti na klimatske promjene; (3) napredak u uvođenju modela regenerativnog rasta, odvajanje gospodarskog rasta od upotrebe resursa i uništavanja okoliša te ubrzavanje prelaska na kružno gospodarstvo; (4) ostvarenje nulte stope onečišćenja zraka, vode i tla te zaštita zdravlja i dobrobiti Europljana; (5) zaštita, očuvanje i obnova bioraznolikosti te jačanje prirodnoga kapitala (posebno zraka, vode, tla, šuma, slatke vode, močvarnih područja i morskih ekosustava); (6) smanjenje pritisaka na okoliš i klimu povezanih s proizvodnjom i potrošnjom (posebno u područjima energetike, industrijskog razvoja, zgrada i infrastrukture, mobilnosti i prehrambenog sustava).«

U trećem su članku navedeni i detaljno opisani preduvjeti za postizanje prioritetnih ciljeva koji uključuju »brzu i potpunu provedbu zakonodavstva i strategija Unije o okolišu i klimi te nastojanja da se postigne izvrsnost u okolišnoj učinkovitosti na razini Unije te na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini«. U tu je svrhu Unija spremna osigurati dodatne ljudske i materijalne kapacitete. U 4. se članku propisuje Okvir za praćenje provedbe programa u kojem se navodi da »Komisija, uz potporu Europske agencije za okoliš (EEA) i Europske agencije za kemikalije (ECHA), ne dovodeći u pitanje njihovu neovisnost, na godišnjoj osnovi prati, procjenjuje i izvješćuje o napretku Unije i država članica s obzirom na postizanje prioritetnih ciljeva utvrđenih u članku 2. Nikakve sankcije, međutim, nisu predviđene, pa je svrha praćenja da »Europski parlament, Vijeće i Komisija uzimaju u obzir i svake godine razmjenjuju mišljenja o procjeni kao i o poduzetim mjerama i mogućim budućim djelovanjima.« Člankom 5. je propisano da »Komisija do 31. ožujka 2024. provodi preispitivanje sredinom programskog razdoblja«, a člankom 6. da Komisija do 31. ožujka 2029. provodi evaluaciju Osmog programa djelovanja za okoliš.

Europski zeleni plan (2020.)

Europski zeleni plan donesen je 2020. godine i predstavlja najobuhvatniji i najambiciozniji set mjera i politika posvećen socijalno-ekološkim temama u europskoj povijesti. Glavni je cilj Plana postizanje klimatski neutralne Europe do 2050. godine.

Europska unija u svojoj komunikaciji¹⁹ navodi da je »Europski zeleni plan nova strategija rasta kojom se EU nastoji preobraziti u pravedno i prosperitetno društvo s modernim, resursno učinkovitim i konkurentnim gospodarstvom u kojem 2050. neće biti neto emisija stakleničkih plinova i u kojem gospodarski rast nije povezan s upotrebom resursa. Usto, nastoji se zaštititi, očuvati i povećati prirodni kapital EU-a te zaštititi zdravlje i dobrobit građana od rizika povezanih s okolišem i utjecaja okoliša na njih. Ta tranzicija istodobno mora biti pravedna i uključiva.« Nadalje se navodi da je »Zeleni plan sastavni dio strategije Komisije za provedbu Programa Ujedinjenih naroda do 2030. i ciljeva održivog razvoja te drugih prioriteta najavljenih u političkim smjernicama predsjednice von der Leyen«.

Slika: ključni ciljevi Europskog zelenog plana

¹⁹ [https://mingor.gov.hr/UserDocsImages/Istaknute %20teme/Zeleni %20plan/Europski %20zeleni %20plan %20HR %20\(pdf\).pdf](https://mingor.gov.hr/UserDocsImages/Istaknute%20teme/Zeleni%20plan/Europski%20zeleni%20plan%20HR%20(pdf).pdf).

Kako bi se ostvarile ambicije europskog zelenog plana, moraju se »osigurati znatna ulaganja«. Komisija je procijenila da će za postizanje trenutnih ciljeva u području klime i energije do 2030. godine »biti potrebna dodatna godišnja ulaganja u iznosu od 260 milijardi EUR, odnosno oko 1,5 % BDP-a u 2018.« U dokumentu se pomalo dramatično navodi i da bi se »sva djelovanja i politike EU-a trebala ujediniti kako bi EU postigao uspješnu i pravednu tranziciju prema održivoj budućnosti«.

Jedno od poglavlja ove komunikacije posvećeno je upravo otpadu. Navodi se da bi se »održivom politikom proizvoda mogao znatno smanjiti otpad. Ako se otpad ne može izbjeći, njegova gospodarska vrijednost mora se oporabiti, a njegov utjecaj na okoliš i klimatske promjene izbjeći ili svesti na najmanju moguću mjeru. Za to je potrebno novo zakonodavstvo, uključujući ciljeve i mjere za rješavanje problema prekomjernog pakiranja i stvaranja otpada. Usporedno s time, poduzeća iz EU-a trebala bi imati koristi od snažnog i integriranog jedinstvenog tržišta za sekundarne sirovine i nusproizvode. Za to je potrebna dublja suradnja u svim lancima vrijednosti, kao u slučaju Saveza za kružno gospodarstvo u području plastike. Komisija će razmotriti pravne zahtjeve kako bi potaknula tržište sekundarnih sirovina s obveznim recikliranim udjelom (na primjer ambalaža, vozila, građevinski materijali i baterije). Kako bi se pojednostavnilo upravljanje otpadom za građane i osigurali čišći sekundarni materijali za poduzeća, Komisija će predložiti i model EU-a za odvojeno prikupljanje otpada. Komisija smatra da bi EU trebao prestati izvoziti otpad izvan EU-a te će stoga preispitati pravila o pošiljkama otpada i nezakonitom izvozu.«

U zelenom se planu navodi kako je on izrazito povezan s Europskom industrijskom strategijom i Novim planom za kružno gospodarstvo koji se tematizira kasnije u ovom poglavlju. Navodi se i da »usporedive i provjerljive informacije imaju važnu ulogu u omogućavanju kupcima da donose održivije odluke i smanjuju rizik od 'zelenog marketinga' (*greenwashing*)«. Osim toga, ističe se da je »od ključne važnosti promicanje novih oblika suradnje s industrijom i ulaganja u strateške lance vrijednosti«. Posebno se apostrofiraju i digitalne tehnologije kao »ključne za postizanje ciljeva održivosti zelenog plana u mnogim različitim sektorima«.

EU i u ovom dokumentu ističe svoju važnost u međunarodnom poretku. U Planu se prepoznaje da globalni izazovi klimatskih promjena i uništavanja okoliša zahtijevaju globalni odgovor. Pritom se EU obvezuje da će »nastaviti promicati i provoditi ambiciozne politike u području okoliša, klime i energije diljem svijeta. Razvit će jaču diplomaciju za ostvarenje zelenog plana usmjerenu na uvjeravanje i poticanje drugih da preuzmu svoj udio

u promicanju održivijeg razvoja. EU će i dalje raditi na tome da Pariški sporazum ostane neophodan multilateralni okvir za borbu protiv klimatskih promjena.«

Plan Europske unije za kružno gospodarstvo (2015.)

Godine 2015. donesen je još jedan važan dokument za tematiku otpada u Europi. Temeljen je na 7. programu djelovanja za okoliš, sastoji se od osam poglavlja i u potpunosti je posvećen kružnom gospodarstvu. Akcijski plan usmjeren je na djelovanje na razini Europske unije koja ima visoku dodanu vrijednost. Međutim, ističe se da će za ostvarenje kružnoga gospodarstva »biti potrebno dugoročno uključivanje dionika na svim razinama, od država članica, regija i gradova do poduzeća i građana« (Europska komisija, 2015: 3). Treće je poglavlje posvećeno gospodarenju otpadom, a odmah se ističe da »gospodarenje otpadom ima središnju ulogu u kružnom gospodarstvu: njime se određuje način primjene hijerarhije EU otpada u praksi. Hijerarhijom otpada utvrđuje se redoslijed prioriteta od sprječavanja nastanka otpada, njegove pripreme za ponovnu uporabu, recikliranja i oporabe energije do odlaganja, npr. na odlagališta otpada (Europska komisija, 2015: 9). Posljedica načina na koji prikupljamo naš otpad i gospodarimo njime mogu biti visoke stope recikliranja i vraćanje vrijednih materijala u gospodarstvo ili pak nedjelotvoran sustav u kojem otpad koji se najviše može reciklirati završava na odlagalištima ili u spalionici, uz moguće štetne utjecaje na okoliš i znatne gospodarske gubitke. Za postizanje visoke razine oporabe materijala ključno je poslati dugoročne signale tijelima javne vlasti, poduzećima i ulagačima te na razini EU-a uspostaviti odgovarajuće uvjete kojima se to omogućuje, uključujući dosljednu provedbu postojećih obveza.« (Europska komisija, 2015: 9).

U dokumentu se navodi da se u tom trenutku u Europi reciklira »samo 40 % otpada iz kućanstava EU, a tim se prosjekom prikrivaju velika odstupanja među državama članicama i regijama jer u nekim područjima stope recikliranja otpada iznose čak 80 %, dok su u drugim niže od 5 %« (Europska komisija, 2015: 9). Ističe se i da je »potrebno unaprijediti prikupljanje i razvrstavanje otpada« kako bi se podigla razina visokokvalitetnog recikliranja, a potrebni su i jasniji izračuni recikliranog otpada i veći poticaji za recikliranje. (Europska komisija, 2015: 9).

Kada se otpad ne može reciklirati, »u većini je slučajeva bolje oporabiti njegovu energiju nego odložiti ga na odlagalište, i u smislu utjecaja na okoliš i u gospodarskom smislu. Stoga proizvodnja energije iz otpada može

imati važnu ulogu pri stvaranju sinergija s energetsom i klimatskom politikom EU-a, ali se taj proces mora ravnati prema načelima EU-ove hijerarhije otpada«. (Europska komisija, 2015: 9) U ožujku 2020. donesen²⁰ je novi Plan EU za kružno gospodarstvo.

Novi akcijski plan Europske unije za kružno gospodarstvo (2020.)

Prva je rečenica novog plana EU za kružno gospodarstvo dramatična i glasi: »Planet Zemlja samo je jedan, ali do 2050. trošit ćemo kao da ih imamo tri. Očekuje se da će se u sljedećih četrdeset godina globalna potrošnja materijala kao što su biomasa, fosilna goriva, metali i minerali udvostručiti, a godišnja proizvodnja otpada povećati za 70 % do 2050.« No Europska unija misli da će strateško opredjeljenje zapisano u ovdje predstavljenim aktima djelovati: »Budući da polovina ukupnih emisija stakleničkih plinova te više od 90 % gubitka biološke raznolikosti i nestašice vode proizlaze iz ekstrakcije i prerade resursa, europskim zelenim planom pokrenuta je usklađena strategija za klimatski neutralno, resursno učinkovito i konkurentno gospodarstvo. Proširenjem kružnoga gospodarstva s predvodnika i na ostale gospodarske aktere znatno će se doprinijeti postizanju klimatske neutralnosti do 2050. i odvajanju gospodarskog rasta od upotrebe resursa. Osim toga, tako će se osigurati da EU dugoročno ostane konkurentan i da nijedan dionik ne bude zapostavljen. Kako bi se te težnje ostvarile, EU treba ubrzati tranziciju na model regenerativnog rasta koji planetu vraća više nego što od njega uzima te nastojati potrošnju resursa dovesti u granice mogućnosti planeta, što znači smanjiti potrošački učinak i u sljedećem desetljeću udvostručiti stopu kružne upotrebe materijala.«

Odmah u uvodnom dijelu navodi se i poveznica s otpadom, odnosno njegovim izbjegavanjem: »Kružno gospodarstvo građanima će donijeti visokokvalitetne, funkcionalne i sigurne proizvode koji su učinkoviti i cjenovno pristupačni, duže traju i mogu se ponovno upotrijebiti, popraviti i visokokvalitetno reciklirati. Niz novih održivih usluga, modela »proizvod kao usluga« i digitalnih rješenja povećat će kvalitetu života građana, stvoriti inovativna radna mjesta te modernizirati znanje i vještine.«

Drugo poglavlje Akcijskog plana posvećeno je isključivo održivim proizvodima pri čemu se navodi da se »do 80 % učinka proizvoda na okoliš utvrđuje u fazi dizajna, ali linearna narav procesa 'uzmi-proizvedi-upotrijebi-baci' za proizvođače nije dovoljan poticaj da prijeđu na kružnu proizvod-

²⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0098&from=DA>.

nju«. Da bi se situacija poboljšala i da bi »proizvodi bili usklađeni s klimatski neutralnim, resursno učinkovitim i kružnim gospodarstvom te kako bi se smanjila proizvodnja otpada i osiguralo da rezultati koje postižu predvodnici održivosti postanu novi standard, Komisija će predložiti zakonodavnu inicijativu politike za održive proizvode. U središtu te zakonodavne inicijative bit će proširenje područja primjene Direktive o ekološkom dizajnu na više od proizvoda koji koriste energiju kako bi se okvir za ekološki dizajn mogao primijeniti na što širi raspon proizvoda i funkcionirati u skladu s načelima kružnosti.« U istom će smjeru ići i inicijative za poboljšanje položaja potrošača kako bi se i njih potaknulo da više kupuju održive proizvode.

Akcijskim se planom nadalje posebno tematiziraju grupe proizvoda od posebnog značenja, a to su: »elektronika i informacijsko komunikacijska tehnologija; baterije i vozila, ambalaže, plastika, tekstil, građevine i zgrade te hrana i hranjive tvari«. Kao odgovor na sve veću količinu otpadne elektronike, Komisija će predstaviti: »Inicijativu za kružnu elektroniku, kojom će mobilizirati postojeće i nove instrumente«. Kad je u pitanju ambalaža, »količina materijala koji se upotrebljavaju za ambalaže konstantno raste te je 2017. zabilježena rekordna količina ambalažnog otpada – 173 kg po stanovniku. Kako bi se do 2030. osiguralo da se sva ambalaža na tržištu EU-a može ponovno upotrijebiti ili reciklirati na gospodarski održiv način, Komisija će revidirati Direktivu 94/62/EZ 27 kako bi postrožila obvezne zahtjeve za ambalaže koje se mogu stavljati na tržište EU-a.« Kako bi pak proširila upotrebu reciklirane plastike i doprinijela održivijoj uporabi plastike, Komisija će predložiti obvezne zahtjeve za reciklirani sadržaj i mjere za smanjenje otpada za ključne proizvode kao što su ambalaža, građevinski materijali i vozila, pri čemu će uzeti u obzir i aktivnosti Saveza za kružnu plastiku.

Četvrto je poglavlje Plana posvećeno baš otpadu i otvara se prezentacijom negativnog stanja: »Unatoč nastojanjima na razini EU-a i na nacionalnoj razini, količina otpada koji proizvodimo ne smanjuje se. Godišnja proizvodnja otpada iz svih gospodarskih aktivnosti u EU-u iznosi oko 2,5 milijarde tona, ili 5 tona po glavi godišnje, a svaki građanin u prosjeku proizvede gotovo pola tone komunalnog otpada. U odvajanje stvaranja otpada od gospodarskog rasta trebat će uložiti velik trud duž cijelog lanca vrijednosti i u svakom kućanstvu.« Da bi se situacija promijenila, u Planu se ističe da će »Komisija u kontekstu revizije Direktive 2008/98/EZ predložiti i ciljeve smanjenja nastanka otpada za konkretne tokove otpada u okviru šireg skupa mjera. Uz to će poboljšati provedbu nedavno donesenih zahtjeva za programe proširene odgovornosti proizvođača, davati poticaje te podupirati razmjenu informacija i dobrih praksi u recikliranju. Sve će to pomoći da se znatno smanji

ukupna proizvodnja otpada i prepolovi količina preostalog (nerecikliranog) komunalnog otpada do 2030.« U završnom dijelu dokumenta EU vrednuje svoju poziciju u međunarodnom poretku, pa se u Planu ističe da će »EU u ovom području postići uspjeh samo ako njegov rad potakne i globalni prelazak na pravedno, klimatski neutralno, resursno učinkovito i kružno gospodarstvo«. Postoji sve veća potreba za raspravama o određivanju »sigurnog prostora za djelovanje«, pri čemu bi upotreba različitih prirodnih resursa ostala ispod lokalnih, regionalnih i globalnih pragova, a utjecaj na okoliš bio unutar granica našeg planeta«.

Ključne konsolidirane direktive Europske unije o otpadu

Direktiva 1994/62/EZ o ambalaži i ambalažnom otpadu (1994.)

Članak 1. Direktive o ambalaži utvrđuje ciljeve, pri čemu je kao prvi istaknut »usklađivanje nacionalnih propisa za gospodarenje ambalažom i ambalažnim otpadom« kako bi se spriječio njihov štetan utjecaj na okoliš i osiguralo unutarnje tržište tadašnje Europske zajednice (čl. 1.). Osim toga, već se 1994. vidi težnja ka kružnom gospodarstvu, pa tako stoji da »Direktivom utvrđuje mjere kojima je osnovni cilj sprječavanje proizvodnje ambalažnog otpada te, kao dodatna temeljna načela, ponovna uporaba ambalaže, recikliranje i drugi oblici oporabe ambalažnog otpada i, stoga, smanjenje konačnog zbrinjavanja takvog otpada kako bi se doprinijelo prijelazu na kružno gospodarstvo« (čl. 1.).

Članak 4. usmjeren je na sprječavanje nastanka ambalažnog otpada što podrazumijeva »preventivne mjere kako bi se spriječio nastanak ambalažnog otpada i smanjio utjecaj ambalaže na okoliš« (čl. 4.). Članak 5. utvrđuje ponovnu uporabu, a izmijenjen je na temelju izmjena sadržanih u Direktivi 2008/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća Europe od 19. studenoga 2008. o otpadu, kojom se potiče »povećanje udjela ponovno uporabljive ambalaže koja se stavlja na tržište i sustava koji omogućuju ponovnu uporabu ambalaže tako da je siguran za okoliš« (čl. 5.).

Članak 6. obuhvaća oporabu i recikliranje sa zacrtanim ciljevima recikliranja određenih vrsta otpada do određene godine, uključujući i pravila za izračunavanje uspješnosti ispunjenja tih ciljeva.

Direktiva 1999/31/EZ o odlagalištima otpada (1999.)

Direktiva o odlagalištima donesena je 26. travnja 1999. godine, a dopunjavana je i mijenjana u četiri navrata – uredbama iz 2003. i 2008. te Direkti-

vama iz 2011. i 2018. Njezin je osnovni cilj poticanje kružnoga gospodarstva i »postupno smanjenje odlaganja otpada, posebno otpada koji je pogodan za recikliranje ili drugi postupak uporabe, i s pomoću strogih operativnih i tehničkih zahtjeva za otpad i odlagališta predvidjeti mjere, postupke i smjernice za sprječavanje ili što veće smanjenje štetnih učinaka na okoliš« (čl. 1.).

Članak 3. propisuje da države članice moraju primjenjivati direktivu za sva svoja odlagališta s posebno reguliranim pravom za odlagališta koja od nje smiju biti izuzeta. Nadalje, članak 4. propisuje da se sva odlagališta mogu svrstati u jednu od tri kategorije: (1) odlagališta za opasni otpad, (2) odlagališta za neopasni otpad i (3) odlagališta za inertni otpad. Člankom 5. određeno je državama članicama da raspišu strategije za značajno etapno smanjenje količina biorazgradivog otpada koji se odlaže na odlagališta i potpuno zaustavljanje odlaganja tekućeg, eksplozivnog i bolničkog otpada te automobilskih guma. Također, državama se nalaže sprečavanje deponiranja odvojeno prikupljenog otpada pogodnog za recikliranje ili uporabu, a države članice trebaju poduzeti i »potrebne mjere kako bi osigurale da se do 2035. količina odloženog komunalnog otpada smanji na 10 % ukupne količine (po masi) nastalog komunalnog otpada ili manje« (čl. 5.). Osim toga, prethodno navedenim člankom propisuju se i pravila za izračun ispunjenja zadanih ciljeva, upute o komunikaciji s tijelima EU, a predlaže se državama članica da međusobno razmjenjuju najbolje prakse (čl. 5.). Članak 6. propisuje dozvoljene vrste otpada za tipove odlagališta pri čemu se utvrđuje da se na odlagališta odlaže samo otpad podvrgnut obradi, osim inertnoga otpada čija obrada nije moguća (čl. 6.).

Što se postojećih odlagališta tiče, članak 14. propisuje da »države članice poduzimaju mjere kako bi se spriječile da odlagališta kojima je izdana dozvola, ili koji već obavljaju djelatnost u vrijeme prijenosa ove Direktive u nacionalno zakonodavstvo nastave s radom« bez da usklade sa zahtjevima iz Direktive. U slučaju neusklađenosti države su dužne provesti postupke sanacije odlagališta (čl. 18.).

Direktiva 2008/98/EZ o otpadu (2008.)

Najvažniji propis europske pravne stečevine o otpadu nesumnjivo je Direktiva iz 2008. godine. (Službeni list EU, L312/3). Riječ je o najopsežnijoj i najsadržajnijoj od postojećih direktiva, sastoji se od 7 poglavlja, 43 članka i 5 priloga, a najsadržajnija je i konceptualno. Člankom 1. široko je definirano da se njom »utvrđuju mjere za zaštitu okoliša i zdravlja ljudi sprječavanjem ili smanjenjem nastanka otpada, štetnih učinaka nastanka otpada i

njegovim gospodarenjem, smanjenjem ukupnog utjecaja uporabe resursa i povećanjem učinkovitosti takve uporabe, što je ključno za prijelaz na kružno gospodarstvo i osiguravanje dugoročne konkurentnosti Unije» (čl. 1.). Najvažniji, članak 4., koji se prenosi u mnoge druge dokumente povezane sa zbrinjavanjem otpada u Europskoj uniji na svim razinama normiranja odnosno se na hijerarhiju otpada, a postavljen je kao redosljed prioriteta zakonodavstva i politike o sprječavanju nastanka otpada i gospodarenju otpadom. Hijerarhija je postavljena kroz: (1) sprječavanje, (2) pripremu za ponovnu uporabu, (3) recikliranje, (4) druge postupke oporabe, npr. energetske oporabu i (5) zbrinjavanje (čl. 4.). Kad primjenjuju hijerarhiju otpada, države članice poduzimaju mjere kojima potiču rješenja koja nude najbolji ukupni učinak na okoliš. »Države članice osiguravaju da razvoj zakonodavstva i politike o otpadu bude potpuno transparentan postupak u kojem se poštuju postojeći nacionalni propisi o savjetovanju i uključivanju građana i svih dionika. Države članice uzimaju u obzir opća načela zaštite okoliša kao što su predostrožnost i održivost, tehnička provedivost i ekonomska održivost, zaštita resursa, kao i ukupne učinke na okoliš i zdravlje ljudi te gospodarske i socijalne učinke» (čl. 4.).

U članku 7. opisan je način i procedure sastavljanja popisa opasnoga otpada. Člankom 8. detaljno su i ekstenzivno opisani načini i postupci kojima države trebaju poticati proširenje odgovornosti proizvođača svih vrsta proizvoda. Članak 9. propisuje mjere za sprječavanje nastanka otpada kroz poticanje održivih modela proizvodnje, poticanje izrade trajnih i popravljivih proizvoda, poticanje ponovnog korištenja dijelova proizvoda, poticanje doniranja hrane i druge postupke. Pozornost se posvećuje i smanjenju nastanka smeća koje onečišćuje more (čl. 9.). Članak 10. potencira oporabu otpada i nalaže odvojeno prikupljanje kako bi rezultati oporabe bili što bolji, a sugerira izbjegavanje spaljivanja odvojeno prikupljenoga otpada.

Članak 11. usmjeren je na poticanje stvaranja mreža za pripremu za ponovnu oporabu i popravak i uspostavljanje odvojenog skupljanja »barem za papir, metal, plastiku i staklo te, najkasnije do 1. siječnja 2025., za tekstil« (čl. 11.). Članak 12. obvezuje države članice da se otpad podvrgava postupcima sigurnog zbrinjavanja ako nije provedena njegova oporaba.

Članak 13. odnosi se na zaštitu ljudi i okoliša u kojem se sugerira postupanje s otpadom koje ne ugrožava ni ljudsko zdravlje i ne ugrožava voda, zrak, tlo, biljke ili životinje; ne uzrokuje neugodnosti u pogledu buke ili neugodnih mirisa; i provodi se bez štetnih utjecaja na krajolik, a članak 14. utvrđuje načelo da »onečišćivač plaća«.

Peto poglavlje odnosi se na planove i programe gospodarenja otpadom koje trebaju izraditi države članice. Članak 28. obvezuje kako slijedi: »članice osiguravaju da njihova nadležna tijela izrade jedan ili više planova gospodarenja otpadom«, a u »planovima gospodarenja otpadom navodi se analiza postojećeg stanja gospodarenja otpadom u dotičnoj geografskoj cjelini i mjere koje je potrebno poduzeti kako bi se osigurali najbolji uvjeti za pripremanje otpada za ponovnu uporabu, recikliranje, oporabu i zbrinjavanje prihvatljivo za okoliš«.

Članak 31. odnosi se na javne rasprave i utvrđuje da »relevantni dionici, nadležna tijela i šira javnost imaju priliku sudjelovati u izradi planova gospodarenja otpadom i programa sprječavanja nastanka otpada, i imaju pristup programima nakon dovršetka njihove izrade«, a članak 32. utvrđuje da članice prema potrebi surađuju s drugim zainteresiranim državama članicama i Komisijom kako bi sastavile planove gospodarenja otpadom i programe sprječavanja nastanka otpada.

Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske (2005.)

Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske donesena je 2005. godine. U polaznim odredbama još uvijek važeće strategije dijagnosticirano je zabrinjavajuće stanje u sektoru, pa tako u dokumentu stoji da je »utvrđeno da je neodgovarajuće gospodarenje otpadom najveći problem zaštite okoliša u Hrvatskoj« i da »količina otpada raste, a infrastruktura koja bi taj otpad trebala zbrinuti nije dostatna«. U dokumentu se navodi da je svrha donošenja strategije uspostava okvira unutar kojeg će Hrvatska morati smanjiti količinu otpada koji proizvodi, a otpadom koji je proizveden održivo gospodariti te da je donesena u skladu s tada važećim zakonskim propisima i obvezama proizašlih iz pregovora s Europskom unijom.

Strategija je podijeljena na četiri ključna dijela: (1) ocjenu postojećeg stanja gospodarenja otpadom; (2) osnovne ciljeve i mjere za gospodarenje otpadom; (3) mjere za gospodarenje opasnim otpadom; i (4) smjernice za oporabu i zbrinjavanje otpada. Osnovna su načela strategije sljedeća: (1) hijerarhija gospodarenja otpadom (izbjegavanje i smanjivanje nastajanja otpada te smanjivanje njegovih opasnih svojstava); (2) korištenje najboljih dostupnih tehnologija u odnosu na troškove i ekološku prihvatljivost; (3) odgovornost proizvođača (proizvođač proizvoda od kojega potječe otpad odgovoran je za odabir rješenja najprihvatljivijeg za okoliš); (4) neovisnost i blizina (uspostavljanje integrirane mreže za potrebe građevina i postrojenja za oporabu, recikliranje, obradu i odlaganje otpada); (5) podupiranje pribli-

žavanja i priključivanja EU-u (ugradnja EU politika); (6) uklanjanje nedostataka dosadašnje politike i prakse gospodarenja otpadom; (7) onečišćivač plaća (obvezivanje zagađivača na preventivne mjere, naknadu troškova posljedica njihova otpada); (8) pravo na pristup informacijama, sudjelovanje javnosti u odlučivanju i pristup pravosuđu; (9) uloga odgoja i obrazovanja (edukacija svih društvenih skupina); (10) priprema za otvoreno tržište; i (11) etapni razvoj (postupno poboljšavati sustav, kroz mjerljive etape, uz praćenje, nadzor i provjeru izvršenja etapnih zadataka).

U analizi zakonodavnog okvira ističe se da on »nije uspješno nametnut, pa je nadzor nad gospodarenjem otpadom manjkav«. Ocjenjuje se i da je tadašnje (2005) stanje velikim dijelom posljedica neprovođenja propisa i nedostatka financijskih sredstava. Rečeno je da je na tom planu veliki iskorak bio tada važeći Zakon o otpadu iz 2004. godine, a u dokumentu je planirano potpuno usklađenje s pravnim stečevinama EU do 2006. godine.

Zanimljivo je, s petnaestogodišnjim odmakom, vidjeti viziju i prioritete tada donesene strategije koji su izrazito ambiciozni, a otpad se proglašava i nacionalnim prioritetom. Vizija zapravo djeluje potpuno idealistička, gotovo utopijska: »zamisao gospodarenja otpadom Republike Hrvatske je tzv. koncept bez deponija kojem se teži kao idealu. Za njegovo ostvarenje bilo bi potrebno zatvaranje kruga od izbjegavanja nastajanja otpada, smanjenja količina i štetnosti, reciklaže i oporabe (mehaničke, biološke, energetske) do iskorištavanja inertnog ostatka. Preduvjeti za postizanje tog cilja stalni su odgoj i obrazovanje svih ciljnih grupa i sudjelovanje građana od prve zamisli do realizacije i upravljanja.« Osim toga, strategija, pomalo neočekivano, prilično dramatično opisuje tadašnje stanje u sustavu – »Problemi su, u gospodarenju otpadom u Hrvatskoj, posebno izraženi, a donedavno sporo rješavanje problematike svih vrsta otpada dovelo je do kritične situacije u najvećem broju jedinica lokalne samouprave. Stoga je i rješavanje problema gospodarenja otpadom, posebno komunalnim i opasnim, apsolutni prioritet.«

Prepoznaju se i sljedeći, vrlo konkretni problemi: »nedovoljna svijest pravnih osoba da svoj otpad trebaju zbrinuti same, nedovoljna edukacija građana i zaposlenika tvrtki o gospodarenju otpadom, nedovoljno poznavanje prakse i trendova gospodarenja otpadom u EU, sustav dostavljanja podataka je postavljen, ali ne zadovoljava provođenje, prevelik broj neuređenih, nekontroliranih i za okoliš opasnih odlagališta otpada, nepotpuna prostorna definiranost lokacija odlagališta, središta za gospodarenje otpadom te ostalih građevina i postrojenja sustava gospodarenja otpadom, nepostojanje projektne dokumentacije i potrebnih dozvola, neriješeni imovinskopravni

odnosi na dijelu postojećih i potencijalnih lokacija građevina i postrojenja, nedovoljna primjena tržišnih principa i načela da 'onečišćivač plaća', teškoće prigodom regionalnog udruživanja i organiziranja radi uspostave suvremenih sustava gospodarenja komunalnim i drugim neopasnim otpadom. Financiranje gospodarenja otpadom ni približno ne odgovara potrebama. Cijena usluge sakupljanja i zbrinjavanja otpada ne odgovara stvarnoj cijeni pružene usluge pa se iz cijene ne mogu pokriti ukupni troškovi gospodarenja otpadom.«

Edukacija upravnih struktura, stručnjaka i javnosti ključna je za rješavanje problema gospodarenja otpadom. U edukaciji bi trebali sudjelovati vrlo široki društveni akteri, od državne uprave, regionalne (područne) i lokalne samouprave, znanstvenika, stručnjaka, udruga, gospodarstvenika, sredstava javnog priopćavanja, mjesnog pučanstva, ukupne javnosti i pravo građana na zdrav okoliš, informaciju, sudjelovanje u odlučivanju i pristup pravosuđu. Izazovu će se lakše odgovoriti ako svi (građani, javnost) budu osposobljeni i potaknuti na sudjelovanje u procesima odlučivanja glede upravljanja i gospodarenja otpadom.

Zakon o održivom gospodarenju otpadom (2013.)

Zakon o održivom gospodarenju otpadom donio je Hrvatski sabor 2013. godine, a dosad je mijenjan i dopunjavan u tri navrata, zadnji put 2019. godine. U ovome poglavlju analizira se verzija koja je na snazi od 1. siječnja 2020. godine. Zakon se sastoji od ukupno 12 poglavlja i 4 dodatka.

Prvo poglavlje sadrži 6 članaka. Članak 1. definira da se zakonom »utvrđuju mjere za sprječavanje ili smanjenje štetnog djelovanja otpada na ljudsko zdravlje i okoliš tako da se smanjuje količina otpada u nastanku i/ili proizvodnji te se uređuje gospodarenje otpadom bez uporabe rizičnih postupaka po ljudsko zdravlje i okoliš, uz korištenje vrijednih svojstava otpada.« Isto tako, odmah se ističe poštovanje hijerarhije otpada i definira se da se sustav postavlja uključujući red prvenstva gospodarenja otpadom, načela, ciljeve i način gospodarenja otpadom, strateške i programske dokumente u gospodarenju otpadom, nadležnosti i obveze u gospodarenju otpadom, lokacije i građevine za gospodarenje otpadom, djelatnosti gospodarenja otpadom, prekogranični promet otpada, informacijski sustav gospodarenja otpadom te upravni i inspekcijski nadzor nad gospodarenjem otpadom. Vrlo je važan članak 6. koji definira načela sustava koji određuje da se »gospodarenje otpadom temelji na uvažavanju načela zaštite okoliša propisanih zakonom kojim se uređuje zaštita okoliša i pravnom stečevinom Europske

unije, načelima međunarodnog prava zaštite okoliša te znanstvenih spoznaja, najbolje svjetske prakse i pravila struke, a osobito na sljedećim načelima: (1) načelo da 'onečišćivač plaća' – proizvođač otpada, prethodni posjednik otpada, odnosno posjednik otpada snosi troškove mjera gospodarenja otpadom te je financijski odgovoran za provedbu sanacijskih mjera zbog štete koju je prouzročio ili bi je mogao prouzročiti otpad; (2) 'načelo blizine' – obrada otpada mora se obavljati u najbližoj odgovarajućoj građevini ili uređaju u odnosu na mjesto nastanka otpada, uzimajući u obzir gospodarsku učinkovitost i prihvatljivost za okoliš; (3) 'načelo samodostatnosti' – gospodarenje otpadom obavljat će se na samodostatan način omogućavajući neovisno ostvarivanje propisanih ciljeva na razini države, a uzimajući pri tom u obzir zemljopisne okolnosti ili potrebu za posebnim građevinama za posebne kategorije otpada; (4) 'načelo sljedivosti' – utvrđivanje porijekla otpada s obzirom na proizvod, ambalažu i proizvođača tog proizvoda kao i posjed tog otpada uključujući i obradu.«

Drugo poglavlje sastoji se od 10 članaka (članak 7. do članka 16.), a regulira gospodarenje otpadom. Članak 7. definira red prvenstva (hijerarhiju) postupanja s otpadom: (1) sprečavanje nastanka otpada, (2) priprema za ponovnu uporabu, (3) recikliranje, (4) drugi postupci oporabe, npr. energetska uporaba i (5) zbrinjavanje otpada, i to sve poštujući najbolje moguće ishode za okoliš, ljudsko zdravlje i održivost. Članak 8. utvrđuje da se »otpad mora oporabiti. Oporaba otpada provodi se u skladu s načelima i načinima gospodarenja otpadom iz ovoga Zakona«. Članak 9. utvrđuje da se »gospodarenje otpadom provodi tako da se ne dovodi u opasnost ljudsko zdravlje i koji ne dovodi do štetnih utjecaja na okoliš«, a članak 10. određuje da se skupljanje otpada provodi sukladno javnom interesu. Članak 11. zabranjuje odbacivanje otpada u bilo koji dio okoliša.

Treće poglavlje odnosi se na planske dokumente, napose o Planu gospodarenja otpadom Republike Hrvatske koji je definiran kao dokument koji »određuje i usmjerava gospodarenje otpadom na temelju analize postojećeg stanja na području gospodarenja otpadom i postavlja ciljeve gospodarenja otpadom«, a zatim se detaljno opisuje njegov djelokrug koji je u ovome radu predstavljen u sljedećem potpoglavlju. Članak 18. govori o Planu sprječavanja nastanka otpada koji je sastavni dio krovnoga plana, a u 19. se kaže da u vezi s Planom Hrvatska može surađivati sa zemljama članicama i Komisijom. Četvrto poglavlje propisuje nadležnosti i obveze u sektoru gospodarenja otpadom Republike Hrvatske. Članak 23. ističe da »gospodarenje otpadom i učinkovitost gospodarenja otpadom osiguravaju Vlada i Ministarstvo propisivanjem mjera gospodarenja otpadom«, a provedbeno je

tijelo na razini države Fond za zaštitu okoliša. Jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave dužne su »na svom području osigurati uvjete i provedbu propisanih mjera«, pri čemu s drugim jedinicama »mogu sporazumno osigurati zajedničku provedbu mjera«.

Članak 35. normira odvojeno prikupljanje otpadnog papira, metala, stakla, plastike i tekstila te krupnog (glomaznog) komunalnog otpada za koji je zadužena lokalna samouprava koja osigurava infrastrukturu. Važan je članak 39. koji utvrđuje: »Jedinica lokalne samouprave dužna je o svom trošku, na odgovarajući način osigurati godišnje provedbu obrazovno-informativnih aktivnosti u vezi s gospodarenjem otpada na svojem području, a osobito javne tribine, informativne publikacije o gospodarenju otpadom i objavu specijaliziranih priloga u medijima kao što su televizija i radio«. Članak 42. određuje da proizvođači svih vrsta proizvoda trebaju postupati kako bi se nepovoljni utjecaj na okoliš sveo na najmanju moguću mjeru. Članak 47. definira da svaki proizvođač otpada mora skladištiti i razdvajati vlastiti otpad na mjestu nastanka. Člankom 53. do članka 66. reguliraju se odvojeno prikupljanje i načini postupanja s različitim vrstama otpada. Članak 66 regulira povratnu naknadu, stimulativnu mjeru koja građane potiče na povrat određenih vrsta otpada (društveno je najpoznatiji primjer prikupljanje boca).

Peto poglavlje zakona uređuje građevine za gospodarenje otpadom. Uvodno se u 83. članku određuje da su te građevine od državnog interesa, a dijele se na građevine za gospodarenje otpadom od državnog (spalionice, centri za gospodarenje i odlagališta opasnog otpada), županijskog (odlagališta otpada i kazeta za zbrinjavanje azbesta), odnosno lokalnog značaja (sve ostale građevine za gospodarenje otpadom). Sedmo poglavlje Zakona (članak 118. do članka 136.) odnosi se na prekogranični promet otpadom. Članak 118. ističe da se »na prekogranični promet otpada u Republiku Hrvatsku, iz Republike Hrvatske i kroz Republiku Hrvatsku primjenjuje [...] Uredba (EZ-a) br. 1013/2006 Europskog parlamenta i Vijeća o otpremi pošiljaka otpada«.

Osmo poglavlje sadrži tri članka (članak 137. do članka 139.), a odnosi se na informacijski sustav gospodarenja otpadom koji »služi u nadzoru provedbe i upravljanjem sustavom gospodarenja otpadom Republike Hrvatske«.

Deseto poglavlje odnosi se na inspekcijski nadzor koji provode inspektori zaštite okoliša. Jedanaesto poglavlje sadrži prekršajne odredbe u slučaju kršenja zakona. Članak 167. određuje teže povrede zakona i propisuje da će se novčanom kaznom u iznosu od 300.000,00 do 700.000,00 kuna kazniti prekršitelji, a definira se ukupno 17 težih povreda zakona kojima je zajedničko kažnjavanje dovođenja u opasnost ljudskog zdravlja i dovođenja do

štetnih utjecaja na okoliš, ugrožavanje kvalitete zraka, tla, podzemlja, vode ili mora, ugrožavanje životinja, bilja ili gljiva u znatnoj mjeri, ili na širem području, ili ugrožavanje života, ili zdravlja ljudi.

Zakon o gospodarenju otpadom (2021.)

Aktualni zakon o gospodarenju otpadom na snazi je od 16. srpnja 2021. godine. Ima 192 članka raspoređenih u 18 poglavlja. Prvo poglavlje nosi naslov Opće odredbe, a u njemu se definira područje primjene zakona, primjena pravne stečevine EU, nudi se ekstenzivan popis pojmova povezanih s otpadom te se oni definiraju (čl. 4.). U kontekstu ove knjige, najvažniji su članci Zakona 5–8. Naime, u 5. se članku definiraju Temeljni zahtjevi gospodarenja otpadom pri čemu se navodi da se gospodarenje otpadom mora provoditi na način kojim se ne ugrožava zdravlje ljudi i ne uzrokuje štetni utjecaj na okoliš, a posebno: (1) ne uzrokuje rizik od onečišćenja mora, voda, tla i zraka te ugrožavanja biološke raznolikosti; (2) ne uzrokuje neugodu zbog buke i neugodnih mirisa; (3) ne uzrokuje štetan utjecaj na krajolik ili mjesta od posebnog interesa i (4) ne uzrokuje nastajanje eksplozije ili požara. Članak 6. Zakona navodi Red prvenstva gospodarenja otpadom koji se nije mijenjao u odnosu na raniji Zakon, usklađen je s europskom hijerarhijom otpada i podrazumijeva »(1) sprječavanje nastanka otpada, (2) pripremu za ponovnu uporabu, (3) recikliranje (4) ostale postupke oporabe, npr. energetska oporaba i (5) zbrinjavanje«.

Člankom 8. istaknut je javni interes provođenja zakona koji se sastoji u sljedećim točkama. Drugo poglavlje zakona tematizira nadležnosti i ovlasti različitih tijela, a zanimljivo je da su u čl. 13. kao relevantni akteri i dalje navedeni Centri za gospodarenje otpadom. Članak 16. donosi promjenu u odnosu na prošli Zakon jer se u njemu sada definira uloga centara za oporabu otpada. U trećem se poglavlju opisuju mogućnosti smanjenja stvaranja otpada, a u 4. se definiraju obveze proizvođača i posjednika otpada. Peto poglavlje tematizira obavljanje djelatnosti gospodarenja otpadom te detaljno opisuje uvjete i način dobivanja dozvole za tu djelatnost, a u 6. se govori o otpadu iz rudarske industrije.

Po važnosti se potom ističe 7. poglavlje u kojem su elaborirani ciljevi gospodarenja otpadom. Kad je u pitanju komunalni otpad, navodi se da se radi »prelaska na gospodarstvo koje je u većoj mjeri kružno i u kojem se što dulje zadržava vrijednost proizvoda, materijala i resursa, a stvaranje otpada se svodi na najmanju moguću mjeru Republika Hrvatska treba ostvariti sljedeće ciljeve: (1) najmanje 50 % ukupne mase otpada proizvedenog u

kućanstvima i otpada iz drugih izvora čiji tokovi otpada su slični toku otpada iz kućanstva, uključujući barem papir, metal, plastiku i staklo, mora se oporabiti recikliranjem i pripremom za ponovnu uporabu, (2) najmanje 55 % mase komunalnog otpada mora se oporabiti recikliranjem i pripremom za ponovnu uporabu do 2025. godine, (3) najmanje 60 % mase komunalnog otpada mora se oporabiti recikliranjem i pripremom za ponovnu uporabu do 2030. godine i (4) najmanje 65 % mase komunalnog otpada mora se oporabiti recikliranjem i pripremom za ponovnu uporabu do 2035. godine.« Radi se o ambicioznijim cijevima u odnosu na prethodni Zakon, a oni su usklađeni s novim izmjenama u Direktivama Europske unije.

Osmo poglavlje tematizira javnu uslugu skupljanja komunalnog otpada, a nadležnost za to daje se jedinicama lokalne samouprave. Deveto je poglavlje posvećeno posebnim kategorijama otpada, a u 10. se normira proširena odgovornost proizvođača proizvoda koja je važna u kontekstu cilja smanjenja ukupne količine proizvedenog otpada. Jedanaesto poglavlje normira ekonomske instrumente u sustave, različite poticaje za poželjno postupanje s otpadom i kompenzacije građanima koji žive u blizini odlagališta.

Dvanaesto poglavlje zakona u člancima 109.–111. propisuje planske dokumente u području gospodarenja otpadom na nacionalnoj i na lokalnim razinama. Utvrđeno je da se nacionalni plan donosi jednom u šest godina. Posebno je, u kontekstu ovoga rada, važan članak 114. u kojem se navodi da je »jedinica lokalne samouprave, odnosno Grad Zagreb, dužna [...] o svom trošku, na odgovarajući način osigurati godišnje provedbu informativnih aktivnosti u svezi gospodarenja otpadom na svojem području, a osobito najmanje jednu javnu tribinu, te informativne publikacije o gospodarenju otpadom«.

Trinaesto poglavlje normira prekogranični promet otpadom, a u četrnaestom se tematizira informacijski sustav gospodarenja otpadom koji bi trebao pojednostaviti praćenje svih aktivnosti i baza podataka povezanih s otpadom na nacionalnoj razini. Sljedeća poglavlja (15–17) tematiziraju inspekcijske i upravne nadzore te prekršajne kazne u slučaju kršenja zakonskih odredbi. Razlozi za kažnjavanje i visine kazni normirane su vrlo ekstenzivno i detaljno u preko 100 točaka i podtočaka. Posljednje poglavlje Zakona rezervirano je za prijelazne i završne odredbe.

Zaključno se može reći da je Zakon iz 2021. godine osuvremenjen u odnosu na Zakon iz 2013. godine, u njemu se reflektira snažnija opredijeljenost za poštivanje europske agende povezane s otpadom koja je snažno usmjerena ka kružnom gospodarstvu i poštivanju hijerarhije otpada. U odnosu na Zakon iz 2013. godine proširuje se odgovornost jedinica lokalne

samouprave koje imaju isključivu odgovornost za uslugu prikupljanja i gospodarenja otpadom na svom teritoriju. Od dodatnih važnih novosti vrijedi istaknuti da je proširena odgovornost proizvođača jednokratne plastike.

Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske (2017.)

Na temelju Zakona o održivom gospodarenju otpadom iz 2013. godine, u siječnju 2017. donesen je Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske za razdoblje 2017.–2022.²¹ U prvom poglavlju plana govori se o tada aktualnom stanju u sustavu gospodarenja otpadom u Hrvatskoj.

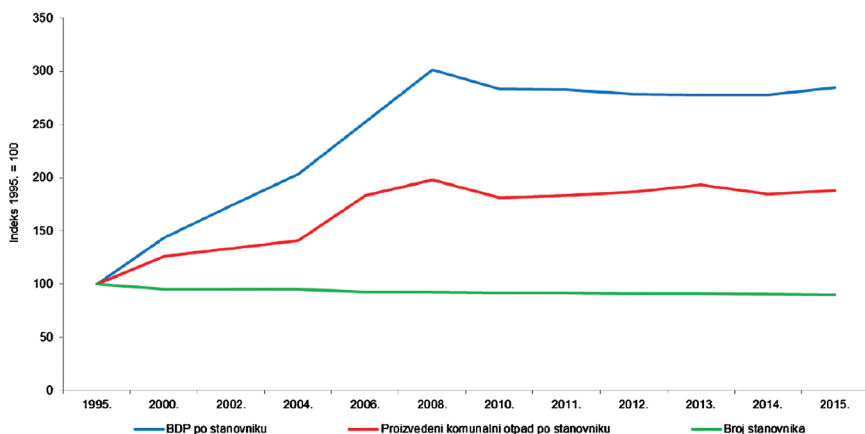
U dokumentu se koristi podatak o ukupnoj evidentiranoj količini proizvedenog otpada (komunalnog i proizvodnog) koja je u 2014. (godina sa zadnjim sistematiziranim podacima) iznosila oko 3,7 milijuna tona, što je za 10,5 % više u odnosu na 2012. godinu. Notira se i da u ukupnoj količini otpada 97 % čini neopasni otpad, dok preostalih 3 % čini opasni otpad. S obzirom na porijeklo otpada, najveći udio 2014. godine nastaje u kućanstvima (31 %), čime su obuhvaćene različite vrste otpada koje proizvode građani – od komunalnog otpada do drugih vrsta otpada kao što su, npr. otpadna vozila. Ako se promatraju gospodarske djelatnosti, najveći su proizvođači otpada sektor uslužnih djelatnosti i sektor građevinarstva, svaki s udjelom od 17 %. Navodi se da je odlaganjem na odlagalište zbrinuto 56 % ukupne količine obrađenog otpada (proizvodnog i komunalnog) preuzetog s područja RH, dok je postupcima oporabe obrađeno 44 %. Sljedeće potpoglavlje odnosi se na stanje s komunalnim otpadom, navode se postoci odvojeno prikupljenog komunalnog otpada i promjene u metodologiji kategoriziranja.

Navodi se kako ukupna količina komunalnog otpada stalno raste (izuzevši godine gospodarske krize). Navodi se i da je u 2015. godini količina miješanog komunalnog otpada iznosila 1 262 844 tona (76 % proizvedenog otpada). Odvojeno je sakupljeno 24 % ili 391 074 tona ostalih vrsta proizvedenog komunalnog otpada. U gradu Zagrebu, koji je u fokusu ovoga rada, 2015. godine je odvojeno prikupljeno 22,2 % otpada, a najviši postotak odvojenog prikupljanja imala je Međimurska županija (38,2 %).

U dokumentu se zatim navodi procjena sastava miješanog komunalnog otpada u 2015. godini. Najveći udio u njemu imaju kuhinjski otpad (30,9 %), papir i karton (23,2 %) i plastika (22,9 %). Radi se o podacima koji jasno ukazuju koliki potencijal ostaje neiskorišten i kolika je mogućnost napretka povezana s odvojenim prikupljanjem, recikliranjem i ponovnom

²¹ Naknadno je, 3. 1. 2022., donesena i Odluka o donošenju Izmjena Plana gospodarenja otpadom Republike Hrvatske za razdoblje 2017.–2022. godine.

uporabom. Nakon toga se u dokumentu navode procjene količina različitih vrsta otpada i pokazuje se koliko se njihova količina i način zbrinjavanja mijenja kroz godine.

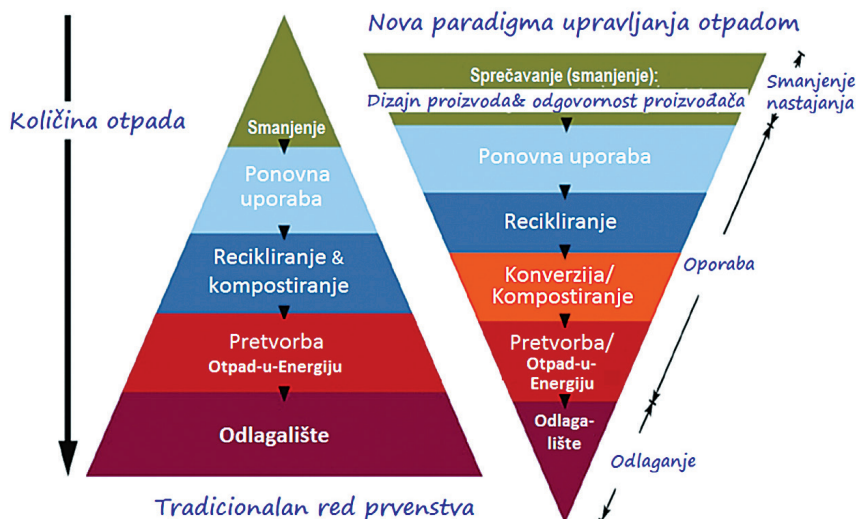
Rast količine otpada u RH od 2005. do 2015. (NN 3/2017)

Sljedeće potpoglavlje (1.2) opisuje građevine, uređaje i sustave za gospodarenje otpadom u Hrvatskoj. Prema podacima Hrvatske agencije za okoliš i prirodu (HAOP), 2016. godine na području RH ukupno je 84 izgrađenih reciklažnih dvorišta i 46 mobilnih reciklažnih dvorišta. U dokumentu se navodi da »broj uspostavljenih reciklažnih dvorišta, uključujući i mobilne jedinice, nije zadovoljavajući te ga je u narednom razdoblju potrebno povećati«.

Prema podacima HAOP-a, tijekom 2015. godine otpad se odlagao na 148 odlagališta otpada. Na 135 odlagališta odlagao se komunalni otpad, dok se na 13 lokacija odlagao isključivo proizvodni otpad. Sljedeći dio dokumenta tematizira trenutne postupke s otpadom. Za mnoge vrste otpada navedene su zabrinjavajuće ocjene. Za biootpad stoji da su »količine odvojeno sakupljenog biootpada iz kućanstava zanemarive, a najzastupljeniji način gospodarenja ovom vrstom otpada još uvijek je odlaganje«.

U drugom se poglavlju Plana govori o osnovnim ciljevima pri čemu se ističe da »ciljevi gospodarenja otpadom RH proizlaze iz ocjene stanja gospodarenja otpadom i obvezama koje proizlaze iz zakonodavstva i propisa EU«. Tablično su prikazani ciljevi, preuzete obveze i trenutno stanje. Posebno se ističe 8 glavnih ciljeva: (1) unaprijediti sustav gospodarenja komunalnim otpadom; (2) unaprijediti sustav gospodarenja posebnim kategorijama

otpada; (3) unaprijediti sustav gospodarenja opasnim otpadom; (4) sanirati lokacije onečišćene otpadom; (5) kontinuirano provoditi obrazovno-informativne aktivnosti; (6) unaprijediti informacijski sustav gospodarenja otpadom; (7) unaprijediti nadzor nad gospodarenjem otpadom i (8) unaprijediti upravne postupke u gospodarenju otpadom.

Red prvenstva gospodarenja otpadom (izvor: www.strukturnifondovi.eu)

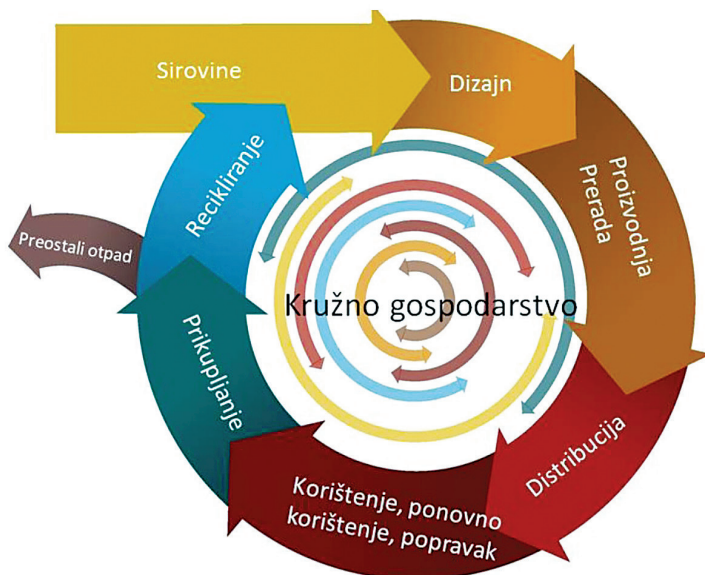
Nadalje, u trećem poglavlju stoji da je potrebno uspostaviti sustav gospodarenja komunalnim otpadom koji potiče sprječavanje nastanka otpada, odvajanje otpada na mjestu nastanka i sadrži infrastrukturu koja omogućuje ispunjavanje ciljeva i gospodarenje otpadom sukladno redu prvenstva gospodarenja otpadom kako bismo zaustavili trend rasta proizvedenog komunalnog otpada, povećali stupanj odvojenog prikupljanja i recikliranja te smanjili udio odloženog biorazgradivog otpada. »Takav sustav daje naglasak na ponovno korištenje, popravak, obnavljanje i recikliranje postojećih materijala i proizvoda. Ono što se smatralo 'otpadom' može se pretvoriti u resurs te se u tom smislu predlaže cjelokupni sustav gospodarenja komunalnim otpadom.«

Prvi je korak u cjelokupnom sustavu osigurati provođenje mjera za sprječavanje nastanka otpada. Najvažnije su mjere u poglavlju sprječavanja nastanka otpada uspostava Centara za ponovnu uporabu i osiguranje potrebne opreme za kućno kompostiranje. Sustav treba uključivati kompostane, sor-

timnice, reciklažna dvorišta za odvojeno prikupljeni otpad i centre za gospodarenje otpadom. Miješani će se komunalni otpad (*ostatni* otpad) prikupljati u okviru javne usluge prikupljanja miješanog komunalnog otpada koju pružaju davatelji te usluge, a prikupljeni će se otpad dopremiti do Centra za gospodarenje otpadom (CGO) izravno ili putem pretovarnih stanica.

Četvrto poglavlje donosi kriterije za određivanje načelnih lokacija i potrebnih kapaciteta novih građevina i postrojenja. Šesto poglavlje tematizira organizacijske aspekte gospodarenja otpadom i raspodjelu odgovornosti između privatnih i javnih subjekata koji se bave gospodarenjem otpadom. »Gospodarenje otpadom od interesa je za RH. Gospodarenje otpadom osiguravaju Vlada RH i Ministarstvo zaštite okoliša i energetike propisivanjem mjera gospodarenja otpadom.«

Sedmo poglavlje donosi vrlo ekstenzivan provedbeni program mjera za ostvarivanje ciljeva Plana. Podijeljene su u mjere koje se odnose na cijeli sustav, na posebne kategorije otpada, na opasni otpad, mjere sanacije, mjere edukacijskih aktivnosti, za unapređenje informacijskog sustava, za unaprjeđenje nadzora i upravnih postupaka. Dan je i popis najvažnijih projekata prikazan u tablici.

Ilustracija kružnog gospodarenja otpadom (NN 3/2017)

Deveto je poglavlje posvećeno sprečavanju nastanka otpada u skladu s europskim strategijama o optimalnom korištenju prirodnih resursa i kružnom gospodarstvu. Ciljevi kružnog gospodarstva prikazani su na slici, a navodi se da su »za prelazak na kružno gospodarstvo potrebne promjene u cijelom lancu vrijednosti, od učinkovitog upravljanja resursima, dizajna proizvoda, novih poslovnih i tržišnih modela, novih načina pretvaranja otpada u resurse do novih modela ponašanja potrošača. To podrazumijeva potpunu promjenu postojećeg gospodarskog sustava i inovacije, ne samo u tehnologiji, već i u organizaciji, društvu, metodama financiranja i politikama.« Aktualni Zakon o gospodarenju otpadom donesen je 23. srpnja 2021. godine.

Plan gospodarenja otpadom Grada Zagreba za razdoblje 2018.–2023. (2018.)

Na razini Grada Zagreba na sustav gospodarenja i zbrinjavanja otpada, osim ključnog dokumenta Plana gospodarenja otpadom Grada Zagreba za razdoblje od 2018.–2023. i ranije navedenih europskih i nacionalnih dokumenata, utječu i dokumenti prostornog uređenja Grada Zagreba te Razvojna strategija Grada Zagreba za razdoblje do 2020. U Uvodu se navodi da je »ostvarivanje strateških ciljeva višegodišnji proces kojim se jamči jačanje sustava gospodarenja otpadom i njegovo funkcioniranje s ciljem postupnog smanjenja pritiska na okoliš i ljudsko zdravlje, racionalnog korištenja resursa i ostvarivanja održivosti, a što se ostvaruje planovima gospodarenja otpadom«.

Zatim se iznose osnovna načela, pri čemu se ističe da se »gospodarenje otpadom temelji na poštivanju načela zaštite okoliša propisanih zakonom kojim se uređuje zaštita okoliša i pravna stečevina Europske unije, načelima međunarodnog prava zaštite okoliša te znanstvenih spoznaja, najbolje svjetske prakse i pravila struke«, a osobito na sljedećim načelima: (1) »načelo da onečišćivač plaća«, (2) »načelo blizine«, (3) »načelo samodostatnosti« i (4) »načelo sljedivosti«. Potom se definira red prvenstva koji propisuje da se u svrhu sprječavanja nastanka otpada te primjene propisa i politike gospodarenja otpadom primjenjuje red prvenstva gospodarenja otpadom, i to: (1) sprječavanje nastanka otpada, (2) priprema za ponovnu uporabu, (3) recikliranje, (4) drugi postupci oporabe, npr. energetska oporaba i (5) zbrinjavanje otpada. Prema redu prvenstva gospodarenja otpadom prioritet je sprječavanje nastanka otpada, potom slijedi priprema za ponovnu uporabu, zatim recikliranje, pa drugi postupci oporabe, dok je postupak zbrinjavanja

otpada, koji uključuje i odlaganje otpada, najmanje poželjan postupak gospodarenja otpadom.

U potpoglavlju Način gospodarenja otpadom stoji da se gospodarenje provodi tako da se ne dovodi u opasnost ljudsko zdravlje i koji ne dovodi do štetnih utjecaja na okoliš, a osobito kako bi se izbjeglo sljedeće: (1) rizik od onečišćenja mora, voda, tla i zraka te ugrožavanja biološke raznolikosti, (2) pojava neugode uzrokovane bukom i/ili mirisom, (3) štetan utjecaj na područja kulturno-povijesnih, estetskih i prirodnih vrijednosti te drugih vrijednosti koje su od posebnog interesa i (4) nastajanje eksplozije ili požara. Potom se navode ciljevi utvrđeni Planom gospodarenja otpadom Republike Hrvatske.

Posebno potpoglavlje (2.1) posvećeno je ulozi edukacije i komunikacije s javnošću u gospodarenju otpadom. Ističe se da su prioritetna područja »mjere usmjerene na recikliranje, smanjenje upotrebe plastike, pitanje bacanja otpada u okoliš i razbacivanje hrane«, a sve u skladu s naporima za ostvarenje kružnoga gospodarstva. »Vijeće Europske unije (Vijeće i Europski odbor regija) u svojim najnovijim komunikacijama ističu ključnu ulogu potrošača u tranziciji prema kružnom gospodarstvu, ali bitnu ulogu u poduzimanju mjera kojima će se jačati svijest dionika o važnosti održive potrošnje, sprječavanja nastanka otpada, očuvanja resursa i zaštite okoliša, te odgovornosti imaju i državne institucije te jedinice lokalne (regionalne) samouprave. Svi ovi aspekti trebaju se uključivati u obrazovne programe i informativne kampanje.«

U potpoglavljima 2.2 i 2.3 govori se o svim, u ovom radu već navedenim, europskim i nacionalnim strategijama, zakonima, planovima i drugim aktima koji su uzeti u obzir prilikom donošenja gradskog plana. Posebno je zanimljivo da su u Plan u poglavlju 2.4 uvršteni isječki iz zagrebačkih prostorno-planskih dokumenata u kojima stoji da »osnova cjelovitog sustava gospodarenja otpadom ima težište na sprječavanju nastajanja otpada i u što većoj reciklaži kako bi se smanjila količina otpada koji je potrebno obraditi«, a usto kaže i da se: »Prostornim planom omogućava, u skladu s lokalnim uvjetima, smještaj građevina za reciklažu sirovine iz otpada, posebno reciklažnih dvorišta, zelenih otoka i posuda što se postavljaju na javnim površinama.«

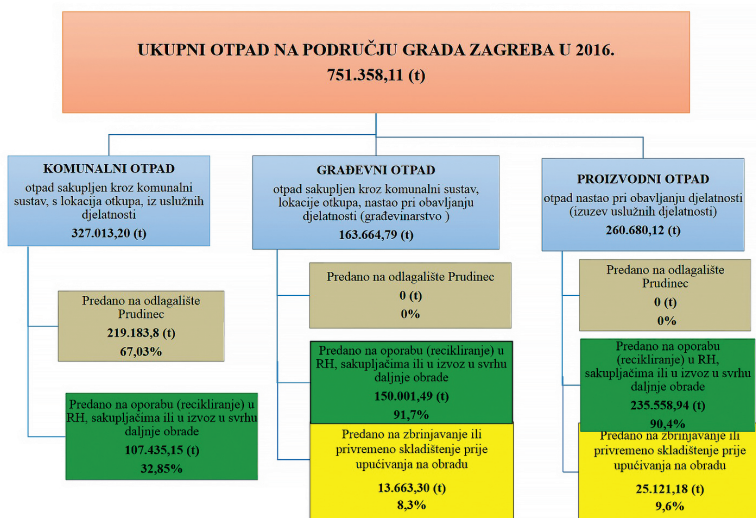
Navedeni su i konkretni podaci o potencijalnim mjestima za specijalna postrojenja, pri čemu se kaže da je »unutar površine infrastrukturnih sustava na lokaciji Resnik predviđen centar za gospodarenje otpadom i reciklažno dvorište građevinskog otpada na lokaciji Resnik-Ostrovci. Lokacija Obrešćica određuje se za potrebe smještaja kompostane«, ali da je »cjeloviti su-

stav gospodarenja otpadom predviđen kao sustav podložen promjenama i unaprijeđivanjima te se prostorne mogućnosti utvrđuju sukladno posebnim zakonima i propisima«. U prostornom se planu spominje i odvojeno prikupljanje otpada (npr. papir, staklo, plastika, metalni ambalažni otpad i drugo) i kaže se da je ono »predviđeno posudama, odnosno spremnicima postavljenim na javnim površinama, ovisno o lokalnim uvjetima«, a odvojeno prikupljanje otpada predviđeno je u posudama »na cijelom području grada«. Osim toga, odvojeno je prikupljanje predviđeno »preko reciklažnih dvorišta i/ili mobilnih reciklažnih dvorišta« i postavljanjem tzv. »zelenih otoka« na javnim površinama te postavljanjem podzemnih spremnika za odvojeno prikupljanje otpada u središnjem gradskom prostoru.

Posebna je sekvenca u Prostornom planu posvećena lokaciji neopasnog otpada Jakuševac-Prudinec. U njoj, između ostalog, stoji da je »odlaganje neopasnog otpada na sanacijom pripremljenu površinu odlagališta Prudinec predviđeno do završetka gradnje sukladno građevnoj dozvoli. Neopasni otpad će se odlagati na uređenom dijelu odlagališta Prudinec tako da omogućiti uređivanje ove površine u skladu s namjenom određenom Generalnim urbanističkim planom (GUP) grada Zagreba, odnosno drugim prostornim planom niže razine. Na ovoj lokaciji je moguće i provoditi sortiranje i predbradu komunalnog otpada, glomaznog otpada, građevnog otpada, sortiranje odvojeno prikupljenih komponenti otpada te biološku obradu otpada u postojećoj kompostani«. U dokumentu se spominje i dugoročni plan zatvaranja odlagališta Prudinec, ali se ističe da će, »radi užihe vremenskog trajanja procesa slijevanja i otplinjavanja površine tijela odlagališta (najmanje 30-ak godina poslije konačnog zatvaranja odlagališta)«, to biti uređeno posebnom studijom.

Za potrebe uspostave cjelovitog sustava za gospodarenje otpadom Grada Zagreba u Prostornom planu određuju se sljedeće lokacije: (1) kao lokacija za reciklažu i odlaganje neopasnog građevnog otpada i zemljanog iskopa u funkciji sanacije klizišta Kostanjek određuje se lokacija unutar šireg područja nekadašnje tvornice cementa u Podsusedu, sukladno posebnom projektu; (2) lokacija Resnik-Ostrovci, sjeverno od Centralnog uređaja za pročišćavanje otpadnih voda Grada Zagreba, određuje se za potrebe reciklaže i odlaganja zemljanog iskopa i neopasnog građevnog otpada; (3) određuje se nastavak biološke obrade biorazgradivog otpada u kompostani na lokaciji u Markuševcu; (4) određuje se lokacija Obrešćica za potrebe smještaja kompostane; (5) istražuje se lokacija Savica-Šanci uz postojeću TE-TO – kao rezervna lokacija u istraživanju za postrojenje za termičku obradu otpada.

U trećem se poglavlju donosi analiza i ocjena postojećeg stanja sustava gospodarenja otpadom u Zagrebu, a u prvoj se rečenici ističe da je »postojeće stanje sustava gospodarenja otpadom u Gradu Zagrebu rezultat njegova višegodišnjeg i postupnog razvoja od kraja 70-ih godina 20. stoljeća«. Posebno je potpoglavlje rada posvećeno komunalnom otpadu, a u prvoj se rečenici ponavlja zakonska definicija prema kojoj je to »otpad nastao u kućanstvu i otpad koji je po prirodi i sastavu sličan otpadu iz kućanstava, osim proizvodnog otpada i otpada iz poljoprivrede i šumarstva«. Nakon objašnjenja metodologije praćenja količine otpada navodi se važan podatak da u 2016. godini »udio miješanog komunalnog otpada u ukupnoj količini komunalnog otpada iznosi 67,03 % dok udio odvojeno sakupljenog komunalnog otpada iznosi 32,97 %«.

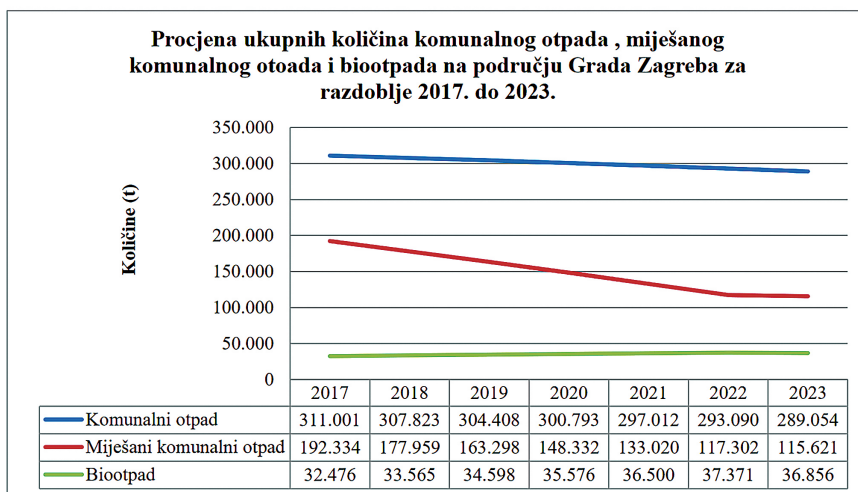
*Količine različitih vrsta otpada u Zagrebu u 2016. godini.
(Službeni glasnik Grada Zagreba 13/2018)*

Potpoglavlje 3.1.5 tematizira divlja odlagališta, pri čemu se kaže da »postojanje 'divljih odlagališta', osim što pokazuje još nedovoljno razvijenu ekološku svijest ljudi, educiranost i informiranost, opasnost je za okoliš, i to ponajprije zbog potencijalnog izvora onečišćenja tla, površinskih i osobito podzemnih voda te zraka u neposrednom okruženju 'divljeg odlagališta'«.

Potpoglavlje 3.2 posvećeno je obrazovno-informativnim aktivnostima. U njemu stoji da Grad Zagreb godinama, sukladno zakonskim propisima,

provodi takve aktivnosti. »Informacije o održivom gospodarenju otpadom ažurno se objavljuju na službenim stranicama Grada Zagreba te o informativno-edukacijskim kampanjama, radionicama i manifestacijama, a dostupne su i preko infogalerija na različitim lokacijama gradske uprave, preko priopćenja za medije te odgovorima na pojedinačne upite javnosti.« Osim toga, Grad »sudjeluje ili podupire održavanje manifestacija kojima se obilježavanju važni datumi zaštite okoliša, a zajedno s drugim akademskim i stručnim institucijama svake druge godine organizira Međunarodni simpozij gospodarenja otpadom«. Navodi se i niz drugih aktivnosti, poput višegodišnje akcije »Moj zeleni Zagreb« kojom se podiže svijest javnosti o pravilnom odlaganju otpada.

Potpoglavlje 3.4 opisuje postojeće građevine, uređaje i sustave za gospodarenje otpadom. Prvo se opisuju i popisuju reciklažna dvorišta (RD). Trenutno Grad Zagreb raspolaže s deset RD-ova i pet mobilnih RD-ova. Zatim se opisuje stanje i situacija na odlagalištu Prudinec, pri čemu se kaže da je završen postupak sanacije i da se »građenje odlagališta otpada Prudinec obavlja prema građevinskoj dozvoli iz 2000. Prema toj dozvoli građenje će se obavljati sve dok se ne popune sve plohe, izvede završni prekrivni sloj i izvedu svi zdenci za otplinjavanje. Može se zaključiti kako, uz smanjenje trenutačne količine odloženog otpada po godišnjoj stopi od 10 %, odlagalište Prudinec ima kapacitet za ugradnju otpada do kraja 2029.«

*Procjena ukupnih količina otpada u Zagrebu (2017–2023)
(Službeni glasnik Grada Zagreba 13/2018)*

Sljedeći odjeljak spominje postrojenje za obradu građevnog otpada smještenog na lokaciji odlagališta Prudinec kojim upravlja Zagrebački holding d.o.o. – podružnica Zagrebačke ceste. Nakon toga slijedi odjeljak o kompostanama za iskorištavanje odvojeno sakupljenog zelenog otpada i biootpada na području Grada Zagreba koje se obavlja na dvjema lokacijama, u kompostanama Markuševac i Prudinec.

Četvrto poglavlje Plana govori o procjeni količina otpada koje će nastajati u Zagrebu do 2022. godine, a temelji se na metodologiji definiranoj u dokumentu Izrada jedinstvene metodologije za analize sastava komunalnog otpada, određivanje prosječnog sastava komunalnog otpada u Republici Hrvatskoj i projekcija količina komunalnog otpada (HAOP 2015).

Peto je poglavlje posvećeno uspostavljanju cjelovitog i održivog sustava gospodarenja otpadom u Gradu Zagrebu (CSGO), a ističe se da je to »prvorazredno gospodarsko i okolišno pitanje i pitanje kvalitete života te je mnogo više od same komunalne usluge«. Konceptijski je CSGO kružni, što znači da osigurava održivo gospodarenje resursima i produžavanje životnog vijeka materijala i proizvoda. Navodi se da »danas CSGO u Gradu Zagrebu nije u potpunoj funkciji te ga je ovim planom u idućem razdoblju potrebno unaprijediti sukladno PGO RH i navedenoj Implementaciji PGO RH te po uzoru na druge napredne zemlje EU-a i najbolju svjetsku praksu«, a za to će biti potrebna koordinacija i naponi svih struktura. U 6. su poglavlju tablično prikazani ciljevi gospodarenja otpadom u Zagrebu i koji proizlaze iz strateških i planskih dokumenata te načela i podataka prikazanih u ovom prikazu, a u 7. se poglavlju tablično prikazuju mjere za postizanje tih ciljeva. Tablice sadrže opis mjere, mehanizme provedbe, nositelja i sudionike, a radi se o vrlo ekstenzivnim tablicama koje nije potrebno prenositi.

*Dionici gospodarenja otpadom u Zagrebu
(Službeni glasnik Grada Zagreba 13/2018)*

Osmo poglavlje donosi sažet popis od 16 mjera važnih za provedbu Plana, a to su: (1) provedba obrazovno-informativnih aktivnosti, (2) uspostava ili implementiranje novog sustava naplate usluga gospodarenja otpadom i sustava evidencije nastanka i tijeka otpada, (3) nadzor nad odgovornim i propisanim odlaganjem otpada, (4) nabava i distribucija kućnih kompostera, (5) izgradnja centra za ponovnu uporabu za Grad Zagreb, (6) nabava spremnika i vozila za odvojeno sakupljanje suhih reciklata u sustavu »od vrata do vrata«, (7) nabava dodatnih spremnika za odvojeno sakupljanje otpadnog tekstila smještenih na javnim površinama i u sklopu zelenih otoka, (8) izgradnja reciklažnih dvorišta i nabava mobilnih reciklažnih dvorišta, (9) nabava spremnika i vozila za odvojeno sakupljanje biootpada, (10) izgradnja postrojenja za obradu biootpada, (11) izgradnja i sudjelovanje u financiranju izgradnje postrojenja za sortiranje odvojeno sakupljenog papira/kartona, metala, stakla, plastike i drva (sortirnica), (12) izgradnja i sudjelovanje u financiranju izgradnje postrojenja za obradu miješanoga komunalnog otpada, uz financiranje iz EU fondova, (13) izgradnja Centra za gospodarenje otpadom Zagreb, (14) izgradnja reciklažnog dvorišta za prihvrat građevnog otpada i plohe za zbrinjavanje građevnog otpada koji sadrži azbest, (15) plan aktivnosti rada odlagališta otpada Prudinec do konačnog zatvaranja sukladno građevinskoj dozvoli i početku rada CGOZ-a i (16) uspostava ili unaprjeđenje informacijskog sustava održivog gospodarenja otpadom Grada Zagreba u okviru cjelovitog informacijskog sustava zaštite okoliša Grada Zagreba. U 9. se poglavlju tablično navode iznosi i mogući izvori financiranja za implementaciju mjera, a u 10., također tablično, rokovi i nositelji izvršenja aktivnosti.

Jedanaesto, zaključno poglavlje, nakon ponovnog isticanja važnosti sustava i pozivanja na europsku i nacionalnu regulativu, donosi popis najvažnijih ciljeva, a to su: (1) smanjiti ukupnu količinu proizvedenog komunalnog otpada za 5 % do 2022. godine, u odnosu na 2015. godinu, što kvantificirano za Grad Zagreb znači smanjenje za oko 15 500 tona, (2) odvojeno sakupiti 40 % mase proizvedenog biootpada koji je sastavni dio komunalnog otpada do 2022. godine, u odnosu na 2015. godinu, što kvantificirano za Grad Zagreb iznosi oko 37 000 tona, (3) postići izdvajanje iz komunalnog otpada 60 % korisnih sastojaka i biootpada do kraja 2022. godine, a ovo postignuće nastavlja se na preuzetu obvezu prema Europskoj uniji o izdvajanju iz komunalnog otpada 50 % korisnih sastojaka i biootpada do 31. prosinca 2020., (4) odvojeno prikupiti 75 % nastalog građevnog otpada. Zaključno se još jednom navodi važnost napretka sustava koji će pozitivno utjecati na okoliš, a još se jednom Grad obvezuje na komunikaciju i edukaciju građana o ovoj problematici.

3.2. Komparativna analiza normativnih dokumenata

Iz prikaza i analize sadržaja dokumenata razvidno je da je tematika gospodarenja otpadom izrazito normirano područje na različitim razinama; postoje europski, nacionalni i lokalni okvir, svaki od njih s različitim tipovima dokumenata – strateškim, planskim i zakonskim. Visoka normiranost područja znači, s jedne strane, vrijednosnu usmjerenost na suočavanje s problemima povezanim s gospodarenjem otpadom, ali nam, s druge strane, govori i da na terenu, u stvarnom svijetu ima puno problema koje treba riješiti.

Na europskoj razini nalaze se vrlo široko postavljeni strateški dokumenti iz kojih proizlaze direktive sa zakonskom snagom koje države članice trebaju uključiti u nacionalna zakonodavstva. Najjači naglasak na europskoj razini stavljen je na kružno gospodarstvo i poštivanje hijerarhije otpada kojom se utvrđuje redoslijed prioriteta od sprečavanja nastanka otpada, njegove pripreme za ponovnu uporabu, recikliranja i uporabe energije do odlaganja, npr. na odlagališta otpada. Europske strategije i akcijski planovi ekstenzivno tematiziraju i važnost sustavne i javno financirane edukacije građana te njihovo uključivanje u procese donošenja odluka. Direktive, s druge strane, vrlo precizno i ciljano govore samo o onim aspektima sustava zbog kojih su donesene.

Konceptualno najširi dokumenti analizirani u ovome radu su, donekle očekivano, europske strategije, odnosno 7. i 8. europski program djelovanja za okoliš te Europski zeleni plan. Budući da se radi o dokumentima koji tematiziraju okoliš i društvo u širem smislu, otpad je samo jedan od segmenata njihova interesa. Širina obuhvata iščitava se i iz podnaslova tih dokumenata »Živjeti dobro unutar granica našeg planeta«. Ideje očuvanja okoliša u dokumentima se navode vrlo načelno. Kada je otpad u pitanju, on se izrijeком rijetko spominje, ali se suočavanje s njegovim posljedicama podrazumijeva kada se govori o »resursno učinkovitom gospodarstvu« i »očuvanju zdravlja«. Za ovaj rad najzanimljiviji su segmenti dokumenta koji posebno ističu problematiku urbanih područja u smislu zaštite okoliša te promovirano načelo »zagađivač plaća«. To pokazuje da EU gradove u smislu zaštite okoliša i sustava za gospodarenje otpadom smatra posebno osjetljivima, a pokazuje

i da oni koji otpad proizvode trebaju snositi velik dio odgovornosti za kasnije postupanje s njime. Isticanje važnosti informiranja i podizanja svijesti građana o ekološkim problemima također je zanimljivo u kontekstu rada.

Akcijski planovi Europske unije za kružno gospodarstvo iz 2015. i 2020. godine znatno su fokusiraniji na sustav gospodarenja otpadom od strategija, štoviše, ističu da je gospodarenje otpadom centralna točka kružnog gospodarstva kojem treba težiti u praksi. U njima se posebno potencira i promovira hijerarhija otpada koja utvrđuje redosljed prioriteta od sprečavanja nastanka otpada, njegove pripreme za ponovnu uporabu, recikliranja i oporabe energije, do odlaganja, npr. na odlagališta otpada. Dokumenti su kritični prema postojećem stanju i zazivaju sustavno praćenje izvršenja akcijskog plana i drugih strateških dokumenata. U smislu potrebe za edukacijom, dokumenti su nedvosmisleni kada kažu da je za stjecanje odgovarajućih vještina na svim razinama nužna zastupljenost u odgojno-obrazovnom sustavu. Sama dinamika donošenja dvaju planova u razmaku od samo pet godina naglašava usmjerenost Europske unije na kružno gospodarstvo.

Direktive predstavljene u dokumentu uglavnom se deduciraju iz ranije spomenutih dokumenata i s njima su usklađene, ali je njihov fokus uži. Najznačajnija od predstavljenih direktiva ona je o otpadu u širem smislu iz 2008. godine koja je izmjenama i dopunama usklađena s Akcijskim planom za kružno gospodarstvo. Ostale su direktive usmjerene na vrlo specifične segmente sustava gospodarenja otpadom – na odlagališta otpada ili neke specifične vrste otpada. Njihova je vrijednost u tomu što presudno utječu na nacionalne normativne okvire o otpadu jer imaju zakonsku snagu. Drugim riječima, da predstavljene direktive ne postoje, zagrebački i hrvatski normativni okvir o otpadu najvjerojatnije bi izgledao daleko drugačije.

Nacionalna razina normirana s tri ključna dokumenta oslikava određenu nekonzistentnost i neusklađenost. Najširi, strateški akt iz 2005. godine pregazilo je vrijeme te je sadržajno i vrijednosno donekle neusklađen s europskim strateškim dokumentima. Posljednjih godina u medijima se više puta pojavila vijest da je novi strateški dokument u visokoj fazi izrade, ali do dana zaključenja ovoga rada on još nije donesen niti je javnosti predstavljen njegov nacrt. Ipak, imajući navedeno u vidu, strategija je zanimljiv i bogat dokument. Iako star 17 godina, kvalitetno anticipira smjer razvoja europskih politika gospodarenja otpadom koji se obistinio u stvarnosti. Osim toga, jako je kritična prema stanju sustava u vrijeme donošenja i već tada prepoznaje da je nužno brzo i obuhvatno djelovanje. Da se proklamirano u strategiji obistinilo u stvarnosti, okoliš bi danas u Hrvatskoj bio puno manje opterećen otpadom i segmentima njegova sustava. Ali to upozorava na

drugi hrvatski problem – neprovođenje ili nedovoljno provođenje vlastitog normativnog okvira. Bilo kako bilo, izrada novog strateškog dokumenta u ovom području trebala bi biti među prioritetima hrvatske vlasti.

Zakon iz 2013. godine u više je navrata mijenjan i dopunjavan i u njega su, u osnovi, prenijete sve nužne direktive EU. Zakon je od predstavljenih dokumenata najprecizniji, ima jasno definirane ciljeve i odgovornosti, što je i logično očekivati od zakonskog teksta koji ne smije ništa prepuštati slobodnoj interpretaciji. Isto se odnosi i na novi Zakon iz 2021. godine koji je dodatno osuvremenjen najnovijim europskim smjernicama i agendama postupanja s otpadom.

Planski su dokumenti usklađeni s europskim normativnim okvirom. Štoviše, značajan je dio europskih dokumenata doslovno preveden i prepisan u naše planove. Ipak, dojam je da su u dokumentima prisutne određene kontradikcije i da nisu dovoljno ambiciozni. Kontradikcije se očituju u paralelnom zalaganju za centre za gospodarenje otpadom i planiranim rastućim odvajanjem otpada na mjestu nastanka. Ako se većina otpada u doglednom razdoblju odvojeno prikupi na mjestu nastanka i zbrine u skladu s principima kružne ekonomije i hijerarhije otpada koje proklamira Europska unija, planirani centri za gospodarenje (s trenutno predviđenim kapacitetima i tehnologijom) neće imati svrhu.

S druge pak strane, odvoženje odvojeno prikupljenog otpada u takve centre poništiti će trud uložen u njihovo odvojeno prikupljanje. Također, dokumenti nisu dovoljno jasno formulirani u smislu provedbene odgovornosti. Budući da smo i ranije imali planove za postupanje s otpadom i da velik dio zapisanoga u njima nije proveden u propisano vrijeme, izvjesno je očekivati da ista sudbina očekuje i aktualno važeće planske dokumente na nacionalnoj i lokalnim razinama. Zanimljivo je pritom napomenuti da u Hrvatskoj postoje lokalne zajednice koje su i u prošlom razdoblju s otpadom postupale puno sustavnije i ozbiljnije od drugih. Neke lokalne zajednice nisu, kao većina, dopustile da planovi ostanu »mrtvo slovo na papiru«. Kao primjeri dobre prakse u smislu postupanja s otpadom u stručnim se i znanstvenim radovima najčešće spominju otok Krk i nekoliko općina u Međimurskoj županiji. Navedene su jedinice lokalne samouprave došle do izrazito iznadprosječnog stupnja odvojenog prikupljanja otpada na kućnom pragu.

Jedan od gradova koji nijedan od svojih dosadašnjih planova postupanja s otpadom nije ispunio jest Zagreb. Najveća je mana gradskog plana gospodarenja otpadom izostanak konkretnih lokacija za neke od segmenata sustava, što zapravo dovodi u pitanje cijeli proklamirani koncept. Teško je, naime, zadovoljiti ideju kružnog gospodarstva i poštivati hijerarhiju ot-

pada ako lancu sustava nedostaju određene karike. Zagrebačkom sustavu trenutno nedostaju kompostane, sortirnice, lokacije za zbrinjavanje nekih specifičnih vrsta otpada poput građevinskog. Drugi najveći uočeni nedostatak zagrebačkog, ali i općenito hrvatskog normativnog okvira manjak je inzistiranja na edukaciji i uključenju građana u procese u vezi sa sustavom gospodarenja otpadom.

Ovim se radom pokušava i odgovoriti na pitanje što bi se trebalo učiniti da se hrvatski normativni okvir o otpadu unaprijedi i postane instrument postizanja boljeg i učinkovitijeg sustava koji bi pozitivno utjecao na okoliš, resursnu učinkovitost i, u konačnici, na višu kvalitetu života građana. Prvi je korak u tom procesu postizanje širokog društvenog konsenzusa o modelu gospodarenja otpadom koji bi bio konzistentan i usklađen s europskim smjernicama postupanja. Konkretno, to bi značilo napuštanje ili značajnu promjenu projekata izgradnje regionalnih centara za gospodarenje otpadom.

Drugi je važan korak za poboljšanje sustava donošenje novih i međusobno usuglašenih dokumenata, prije svega nove strategije gospodarenja otpadom, a potom, na temelju nje, novog nacionalnog i novih lokalnih planova gospodarenja otpadom. Pritom se može donijeti i novi zakon koji bi regulirao ovu tematiku ako bi se procijenilo da bi izmjene i dopune postojećeg bile previše opsežne.

Međutim, i ova je analiza pokazala da postojeći normativni akti ne uspijevaju presudno utjecati na stvarno stanje na terenu. Stoga bi treći, ali i ključni korak pri kreiranju novog normativnog okvira trebao biti jasno propisivanje nadzora i praćenja provedbe navedenih dokumenata. Ta bi dimenzija trebala biti navedena već u strateškom dokumentu, detaljno razrađena u nacionalnom planskom dokumentu, a konkretno operacionalizirana u svakom od lokalnih planskih dokumenata. Provedbena dimenzija podrazumijevala bi operacionalizaciju svih ciljeva, a praćenje provođenja jasnu odgovornost za ispunjenje svakog od ciljeva navedenih u planovima.

Tablica 2. Sažet prikaz ključnih obilježja normativnih dokumenata o gospodarenju otpadom koji se analiziraju u radu

NORMATIVNA RAZINA	TIP DOKUMENTA		
	STRATEŠKI	PLANSKI	ZAKONSKI
Europska Unija	7. program djelovanja za okoliš Europske unije (2013) – širi fokus (otpad je samo dio razmatranja) – inzistiranje na edukaciji i informiranju javnosti – nema provedbenu dimenziju	Plan Europske unije za kružno gospodarstvo (2015) – širi fokus (otpad jedan od ključnih segmenata) – ključni pojam: hijerarhija otpada – inzistiranje na edukaciji i informiranju javnosti – nema preciznu provedbenu dimenziju, ali traži njezinu implementaciju na nacionalnim normativnim razinama	Direktiva 1994/62/EZ o ambalaži i ambalažnom otpadu – uža fokus (specifična vrsta otpada) – jasna provedbena dimenzija Direktiva 1999/31/EZ o odlagalištima otpada – uža fokus (odlagališta) – jasna provedbena dimenzija Direktiva 2008/98/EZ o otpadu – fokus na sustav gospodarenja otpadom – opsežan i koherentan dokument – inzistiranje na edukaciji i informiranju javnosti – presudan utjecaj na hrvatsko zakonodavstvo – jasna provedbena dimenzija

Republika Hrvatska	Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske (2003) – fokus na sustav gospodarenja otpadom – zastario dokument – nema jasnu provedbenu dimenziju – potrebno i najavljeno donošenje nove strategije	Zakon o održivom gospodarenju otpadom (2013) – fokus na sustav gospodarenja otpadom – najprecizniji hrvatski normativni dokument – jasna provedbena dimenzija – jasno utvrđuje odgovornosti, nadležnosti i sankcije – mijenjan i dopunjavan u skladu s EU direktivama	Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske 2017.–2022. – fokus na sustav gospodarenja otpadom – donekle usklađen s europskim dokumentima – oslikava nekonzistentnost hrvatskog okvira – nema preciznu provedbenu dimenziju – odgovornosti nisu jasno definirane – manjak inzistiranja na edukaciji i informiranju javnosti
Grad Zagreb	Plan gospodarenja otpadom Grada Zagreba za razdoblje 2018.–2022. – fokus na sustav gospodarenja otpadom – odgovornosti nisu jasno definirane – nedostaju lokacije za neke od ključnih dijelova sustava – nema preciznu provedbenu dimenziju – manjak inzistiranja na edukaciji i informiranju javnosti		

3.3. Zaključna razmatranja o normativnom okviru

Društvene norme predstavljaju poveznicu dominantnih društvenih vrijednosti i stvarnog svijeta. Drugim riječima, kao društvo kroz norme pokušavamo ostvariti vrijednosti koje njegujemo. U slučaju teme ovoga rada te su vrijednosti zdrav okoliš i resursno učinkovito gospodarstvo, a svi dokumenti analizirani u ovome radu oblikovani su s idejom njihova ostvarenja. Ipak, normativni okvir ne može u svim okolnostima i u potpunosti utjecati na stvarno stanje na terenu i na djelovanje društvenih aktera. Da bi norme bile djelotvorne, moraju biti sustavne i konzistentne i, što je još važnije, moraju se poštivati.

Europski je okvir o otpadu obuhvatan i izrazito zahtjevan za države članice EU, a hrvatski okvir zaostaje u pogledu osviještenosti o suvremenoj problematici gospodarenja otpadom. Zaostajanje se najslikovitije očituje u činjenici da je postojeća strategija postupanja s otpadom stara 17 godina i da nema garancija da će uskoro biti donesena nova. Nacionalni i gradski plan postupanja s otpadom i zakon koji regulira to postupanje novijeg su datuma i u većoj su mjeri usuglašeni s europskim dokumentima, između ostalog, i zato što moraju biti.

U promatranim europskim strateškim dokumentima otpad je izrijeком relativno rijetko zastupljen, ali se u tematiziranju okolišnih problema ta tematika podrazumijeva. Europski planovi za kružno gospodarstvo fokusirani su uglavnom na otpad i nude širok prikaz europskog viđenja problematike. Nacionalna se strategija stoga puno više može povezati s europskim planom nego s okvirnom europskom strategijom. Europske direktive su pak direktno uključene i u hrvatske planove postupanja s otpadom i u sektorski zakon. Europski plan za kružno gospodarstvo, hrvatska strategija te nacionalni i gradski plan donose pregled postojećeg stanja, a direktive i zakoni, zbog svoje prirode, taj segment izostavljaju. S druge strane, europske direktive i nacionalni zakon imaju jasne instrumente provjere provedbe. Strateški dokumenti tu dimenziju nemaju, a u planskima je uglavnom načelno iskazana.

Proučavajući i analizirajući opsežnu normativnu dokumentaciju dolazi se do nekoliko zaključaka. Prvo, zagrebački se i hrvatski normativni doku-

menti deduciraju iz europskih, a u određenoj se mjeri i doslovno prepisuju. Komparativnom je analizom ustanovljeno da hrvatski normativni okvir nije konzistentan. Zastarjela strategija ne uvažava najnovije europske trendove u pogledu kružnog gospodarstva i održivog gospodarenja otpadom, pa imamo svojevrсни hibridni, u realnosti neodrživi model. Naime, hrvatski normativni akti još uvijek upućuju i na izgradnju centara za gospodarenje otpadom i na vrlo ambiciozne planove odvojenog prikupljanja otpada. Problem se očituje u činjenici da se ti akti ne mogu simultano provesti.

U strateškim se dokumentima raspravlja o rizicima povezanim s otpadom, a zakoni i direktive tu komponentu zanemaruju. Najočitija razlika između europskog i hrvatskog nacionalnog okvira jest u poimanju važnosti edukacije građana i uloge civilnog sektora. U europskom je normativnom okviru snažno izražena opredijeljenost za što većim uključenjem javnosti u procese donošenja odluka i inzistira se na edukaciji građanstva o pitanjima zbrinjavanja otpada. U hrvatskom i zagrebačkom normativnom okviru te se težnje spominju u manjem intenzitetu i s manjim očekivanjima. A upravo je edukacija najšire populacije najvažniji čimbenik osvještavanja problema i pronalaženja rješenja. Iako su u ovome radu navedeni određeni nedostaci i nekonzistentnosti postojećeg nacionalnog i gradskog normativnog okvira o otpadu, za sam kraj vrijedi istaknuti da bi se stanje na terenu značajno poboljšalo u slučaju njegove implementacije. Stoga i u ovom sustavu do daljnjega najveći problem ostaje nepoštivanje donesenih normi. Doprinos ovakvih analiza je u ukazivanju na probleme, što može pomoći u oblikovanju boljih i učinkovitijih politika.

4.
**REZULTATI ISTRAŽIVANJA
O DRUŠTVENIM ASPEKTIMA
SUSTAVA GOSPODARENJA
OTPADOM U ZAGREBU**

Ovaj je prikaz najvažnijih nalaza istraživanja tematski, što znači da su odabrane tematske cjeline interesantne za analizu. U svakoj tematskoj cjelini prvo se predstavljaju najzanimljiviji i najindikativniji dijelovi odgovora sudionika raspoređeni po grupama, a onda se daje sinteza i kritički osvrt autora na tematski blok. Citati sudionika istraživanja daju se u originalnom obliku, u slobodnoj, razgovornoj formi koja sa sobom ponekad nosi dramaturgiju odnosa među različitim akterima. Radi zaštite identiteta sudionika, njihovi citati označeni su simbolima ovisno o grupama kojima pripadaju. Tako stručni akteri imaju oznake S1–S7, politički akteri P1–P5, upravljački akteri U1–U6, civilni akteri označeni su simbolima C1–C6, a medijski oznakama M1–M6. Jedna oznaka, primjerice S3 ili P5 kroz cijeli se prikaz odnosi na istu osobu, čime se postiže konzistentnost prikaza i mogućnost povezivanja stavova i mišljenja pojedinog aktera o svim temama. Da bi se ukazalo na što veći broj dobivenih uvida i da se ne bi izostavile neke poante iz izlaganja sudionika, o svakoj se temi daju sažeti, ali sadržajni citati svakoga od intervjuiranih.

4.1. Opće društvene prilike u Zagrebu i Hrvatskoj

Uvodno pitanje imalo je za cilj svojevrsnu relaksaciju sudionika istraživanja, postavljeno vrlo široko i u ležernoj formi. Dobiveni odgovori o procjeni općeg društvenog stanja u Hrvatskoj i procesima koji su ključno obilježili razvoj Hrvatske od osamostaljenja nude dobar kontekstualni okvir za stavove sudionika o daljnjim, više fokusiranim temama.

Stručni akteri

- S1 *»Društvene procese u Hrvatskoj obilježava ignoriranje struke u korist politike. Tako je kod nas uvijek bilo, a tako će i ostati. To vam je to.«*
- S2 *»Dakle, Zagreb je grad u kojem su mnogi sektori, a posebno ovaj komunalni zakočen snažnim klijentelističkim odnosima koji su, kad se stvari analiziraju, ustvari izgrađeni s velikom štetom za građane.«*
- S3 *»Pretežno loše stanje u svim segmentima. Zato što se ne sluša starije i pametnije, a ne gleda se ni prema vani da se vidi kako ozbiljne zemlje rade. A političari, koji su glavni, oni vam ne slušaju nikoga.«*
- S4 *»Nekako mi se čini da Zagreb prerasta svoje nekakve kapacitete koje ima. Urbanizam kao da više ne postoji. Arhitektura je tu negdje, ali mislim da se struka ne sluša. Hrpa tih nekakvih investitora.«*
- S5 *»Negativna selekcija u politici koja rezultira lošom javnom upravom, koja nije u stanju ni razumjeti, a kamoli provesti osnovne ciljeve razvoja, a kamoli održivog razvoja.«*
- S6 *»Definitivno je došlo do napretka u ekonomskom i civilnom segmentu općenito, političkom baš i ne.«*
- S7 *»Društvo i pojedinac gube kada istini ne gledaju u oči. Zavaravanje je lijev kratkoročnog djelovanja.«*

Stručni su se akteri, kako se iz priloženih izdvojenih citata može vidjeti, prilično negativno izrazili o općim društvenim prilikama i razdoblju koje je minulo. Vidi se snažna kritika politike koju se smatra odgovornom za

nezadovoljavajuće stanje u društvu. Budući da je pitanje postavljeno široko, vidimo različite pristupe u odgovaranju, svaki akter ističe ono što osobno smatra najvažnijim, ne pokušavajući dati društveno poželjne odgovore.

Politički akteri

- P1 *»Pa mislim da u svakom slučaju demokratski procesi su ona vrijednost koju smo dobili od osamostaljenja Hrvatske, dakle da na demokratskim višestranačkim izborima možemo izabirati svoje predstavnike, kako na lokalnoj razini tako i na nacionalnoj.«*
- P2 *»Pa dobro, nažalost rat, nakon toga ulazak u Europsku uniju. To su dvije najvažnije, sve ostalo je naše, privatizacija, i možda recimo sad u novije vrijeme veliki odlazak mladih ljudi iz Hrvatske, odnosno, znači migracije stanovništva gdje u biti iz Hrvatske ljudi izlaze, a manje ulaze.«*
- P3 *»Pa gledajte, ono što je od 90-ih godina, zapravo od same samostalnosti do danas, jedan ključni problem koji utječe na razvoj Hrvatske je pitanje od kojeg se vjerojatno svima figurativno rečeno diže kosa na glavi, a to je pitanje korupcije, koja je jedna društvena pojava koja je najraširenija u hrvatskom društvu. Nažalost, proces pretvorbe i privatizacije koji je jako negativno utjecao i na svaku vrstu razvoja, i Hrvatske i Zagreba, što je nažalost, svjedoci smo da se nastavilo kontinuirano do današnjih dana. Mislim, zbog toga je i činjenica da je gradonačelnik čovjek kojem je, protiv kojeg se vode aktivni procesi sudski radi ozbiljnih koruptivnih djela, plus pitanje sukoba interesa.«*
- P4 *»Mislim da je to autoritarnost, znači s jedne strane HDZ-ova i Tuđmanov stil, a s druge strane Bandićev stil koji je neki politički stil, što bi se reklo u literaturi, ali nije to samo populizam, to je naravno sve neke patologije društvene.«*
- P5 *»Nekako smo od osamostaljenja, smatram, prošli kroz tranziciju i imali smo veliku priliku izgraditi malo drugačije društvo, unijeti određene promjene, možda presložiti malo sustav vrijednosti, ali nažalost čini mi se sad nakon tridesetak godina da nismo puno odmakli u tome.«*

Vidljivo je da politički akteri opće stanje u društvu vide kroz prizmu politike. Predstavnici gradske vlasti pokušali su pronaći neke pozitivne strane (P1) ili analizirati opća mjesta (P2), a predstavnici su gradske opozicije odmah krenuli »u glavu« i označili svoje političke protivnike, koji dugo obnašaju vlast u gradu, krivcima za nepovoljno društveno stanje.

Upravljački akteri

- U1 *»Mislim, generalno ne možemo reći da se ne živi kvalitetnije i bolje, da standard nije veći u odnosu na vrijeme od osamostaljenja, da nam prilike nisu veće. Iz konteksta Europske unije, nekakvih mogućnosti studiranja, rada i svega ostalog.«*
- U2 *»Pa mislim, društvene okolnosti, koje normalno su usko vezane s onim političkim, po meni su nekako, tražim pravu riječ, pa daleko od idealnih. Tu postoji više razloga zašto. Razvilo se jedno veliko nepovjerenje ljudi u sam sustav i vjerujem da veliki dio i ovih negativnih, znači demografskih promjena koje imamo sada, kojima svjedočimo, time se odnosim, znači, na ovaj veliki val iseljavanja iz Republike Hrvatske, nije toliko uvjetovan gospodarskim tim nekim uvjetima, znači, zaposlenjem kao takvim, već toj jednoj, mislim tom jednom razočarenju u sam sistem.«*
- U3 *»Pa definitivno na sve aspekte utječe doseljavanje ljudi u Zagreb u zadnjih dvadesetak i više godina, što je puno toga promijenilo, znači, povećao se i broj ljudi i kulturološki se promijenilo i sociološki.«*
- U4 *»Pa ja još uvijek mislim da se mi nismo izvukli iz socijalizma u našim glava, da prelazak na tzv. kapitalizam, iako je pitanje što to u 21. stoljeću znači kapitalizam, dosta to sporo ide kod nas, da će nam trebat' sigurno još najmanje desetak godina da napravimo taj jedan switch u glavi.«*
- U5 *»Ja se time ne bavim, teško mi je reći. Općenito, nestručnost nas je dovela u trenutno stanje.«*
- U6 *»A gledajte, mi smo i prije osamostaljenja kaskali za Zapadom, ajde, u nekim smo stvarima bili dobri. Pa tako je i sad, isti su to ljudi.«*

Skupina upravljača vidi zaostajanje Hrvatske za razvijenim svijetom, bilo da se radi o stavu da je ono naslijeđeno (U4 i U6) ili je posljedica nestručnog upravljanja (U2 i U5). Ipak, neki su se odlučili za isticanje pozitivnih promjena (U1 i U3) u smislu općeg standarda i razvoja.

Civilni akteri

- C1 *»Politička situacija je po mojoj procjeni loša, štoviše katastrofalna. Zato što meni se čini da političari su ljudi koji imaju premalo znanja za određena područja, za određene sektorske politike i premalo komuniciraju s ljudima koji znaju. Mislim da se urušavamo, idemo prema dolje. A što se tiče utjecaja civilnog društva, mislim da neke teme dolaze koje nisu bitne u prvi plan.«*

- C2 *»Demokracija se razvija, naivno smo mislili da će to ići puno brže, ali kako narod treba učiti demokraciju, tako će i političari se naučiti ponašati'. Za sad to ne izgleda još uvijek dobro, vide se pomaci, nisu dovoljno brzi, ali smjer je jasan, bar meni, bez obzira na nestrpljivost našu.«*
- C3 *»Pa ja osobno smatram, ok, Zagreb kao centar Hrvatske i glavni grad od osamostaljenja pa do danas, mislim da je bio zapravo motor razvoja cijele Republike, da je i danas centar izvrsnosti, što u znanstvenom smislu, što u tehnološkom, u svakom zapravo.«*
- C4 *»Ono što najšire bi mogli odrediti da u svom tom protekom periodu koji, dakle, vuče još korijene, još ih možemo i precizirati iz 2000. pa i ranijih godina, znači jedno odsustvo političke volje da se uredi sustav, odnosno da politika, što bi bila njezina temeljna zadaća, služi javnim interesima, dakle svih građana.«*
- C5 *»Pa evo, mogu reći da društvo u Zagrebu na neki način kao da nije svih ovih godina od osamostaljenja do danas dovoljno još uvijek osvijesteno koja je njihova uloga u samom društvu, pa isto tako i po pitanju gospodarenja otpadom. Dobrim dijelom to je zbog krive gradske politike, ne samo prema gospodarenju otpadom nego i prema drugim domenama. I, naravno, to se onda odražava i na kvalitetu života samih građana.«*
- C6 *»Gledajte, od devedesete do danas sigurno, što se može i po statistici vidjeti, rast bruto nacionalnog dohotka, BDP-a, i automatski s tim vam raste i nekakva svijest o zaštiti okoliša. Također treba reći da ulaskom u Europsku uniju, taj civilni sektor, NGO raste još više i bez njega je nemoguće krenuti dalje.«*

Civilni su akteri podijeljeni u odgovorima o temeljnim obilježjima društvenih procesa. Neki su se odlučili istaknuti širu društvenu sliku i vide pozitivne društvene promjene (C2 i C6) ili povlašten položaj Zagreba unutar Hrvatske (C3), a ostali upozoravaju da je razvoj, zahvaljujući lošem političkom upravljanju, nedovoljno brz.

Medijski akteri

- M1 *»Politika na ovim prostorima služi za bogaćenje u 90 % slučajeva. Pa, mislim da su u tom smislu utjecaja u svijesti, podizanja svijesti*

za okoliš i probleme okoliša, da su tu najviše napravile udruge, znači civilni sektor da je tu primarni. Uz pomoć medija, recimo to tako.»

- M2 *»Društveni problem je što je politika zainteresirana za svoje ciljeve i nije im važno ono što je društvu važno i korisno. Znači, mislim da ne samo vladajući nego općenito da krug politike previše sebe stavlja u centar svog razmišljanja, a manje ono što je nama građanima, odnosno društvu potrebno.«*
- M3 *»Jednostavno, moj dojam je, koliko sam razgovarao s raznim stručnjacima, predstavnicima javnosti svih vrsta, da su ljudi ipak očekivali nešto više, bolju organizaciju, bolju provedbu. Jer evo, od osamostaljivanja prošlo je puno godina, puno problema vezanih uz zaštitu okoliša još nije odgovarajuće riješeno.«*
- M4 *»S druge strane, i društvena infrastruktura u smislu nekakve edukacije građana je isto naslijeđena, zapravo je uopće nije ni bilo previše, to se događalo stihijski preko komunalnih, komunalnog društva tek tu i tamo, znači ništa sustavno, ne.«*
- M5 *»Ono što sam ja primijetio po završetku Domovinskog rata je gubitak moralnih vrednota. To se vidi svaki dan po tome što u prometu više ne možeš biti siguran da ćeš ako imaš prednost proći, a to se sve reflektira i na život ljudi jer ljudi smatraju da su možda, ljudi sebe stavljaju na prvo mjesto, smatraju da samo oni imaju pravo na sve i da njihova obitelj mora biti na prvom mjestu. Dakle, onako, jednom riječju, jedna velika moralna sebičnost, ono što sam primijetio od Domovinskog rata.«*
- M6 *»Pa mislim da svakako smo postali otvoreniji na neka šira društvena pitanja. Počelo se, pretpostavljam, govoriti o koječemu o čemu prije nije bilo govora. I s vremenom su ljudi počeli, što se najviše vidi naravno danas, razmišljat' o nekim stvarima o kojima, pa uključujući, dakle, i brigu o okolišu, o otpadu, o čemu nije bilo govora. Puno toga se promijenilo, apsolutno. Govori se puno više o ljudskim, manjinskim pravima, o pravima drugačijih, u bilo kojem obliku.«*

Medijski akteri istaknuli su negativne strane hrvatske tranzicije, M5 ističe moralnu dekadenciju društva, M1 i M2 za loše društvene prilike optužuju političke elite, M3 ističe neorganiziranost, a M4 manjak edukacije građanstva. M6 vidi dobre učinke demokratizacijskih procesa i veće poštivanje ljudskih prava.

4.2. Najveći društveni problemi u Zagrebu i Hrvatskoj

Nakon uvodnog, neutralno intoniranog pitanja, slijedilo je pitanje o prepoznavanju društvenih problema u gradu i državi. Važno sociološko pitanje koje pritom dodatno pomaže kasniju temu fokusiranu na okoliš i sustav gospodarenja otpadom smjestiti u šire društvene okvire. Primjerice, ako sudionik na pitanje o najvećim društvenim problemima istakne korupciju, logično je očekivati da će se takav njegov stav reflektirati i na neke druge specifične teme.

Stručni akteri

- S1 *»Jednostavno ignoriranje ekološke znanosti. Danas vi više ne možete ignorirati fiziku i elektrotehniku nego koristite struju. Ali ekološku znanost još možete i možda će se još dugo moći. A posljedice su jednako relevantne za društveni život i za čovječanstvo. Samo što to još ljudi ne vide.«*
- S2 *»Klijentelizam. Dakle, možete lako vidjeti koje su to sredine koje su oslobođene tog stiska klijentelističkog, gdje je omogućen slobodan razvoj, gdje su poduzetnici mogli imati slobodan pristup, gdje stvari nisu zatvorene što se tiče nekakvih javnih nabava i što se tiče određenih usluga, tako da su to točkasta mala mjesta.«*
- S3 *»Ne poštuje se struka, razne asocijacije (npr. HGK) dopustile su deindustrijalizaciju Zagreba i cijele zemlje. Imamo znanje, imamo ljude, dobro, neki su već otišli, ali dalje imamo nadprosječno sposoban narod. Ali ono što ti ljudi rade, nitko ne vidi ili ne želi vidjeti. To je glavni problem, iz njega nastaju svi ostali, od nezaposlenosti do depopulacije.«*
- S4 *»Mislim da je nezainteresiranost ljudi, pogotovo mlađe populacije za bilo kakve političke odluke i donošenje bilo kakvih odluka. Drugo, kad malo bolje pogledate, vi ne možete ljude dignut' uopće na nekakav, neki ajmo, nazovimo to prosvjed, nekakvo masovnije okupljanje.«*

- S5 *»Pa to je destrukcija vrijednosti, sustava vrijednosti, a koje onda do-
vodi do toga da mladi odlaze jer ne žele živjeti u zemlji koja je kli-
jentelistička, u kojoj vlada pravilo po babi i stricu, gdje se kvaliteta
obrazovanja i vlastite kompetencije ne vrednuju, odnosno nisu nika-
kva garancija uspjeha. Dapače, kod nas se kvalitetni ljudi sustavno
degradiraju i ne da im se prilika zato što predstavljaju konkurenciju
onima koji drže, koji upravljaju, a koji su lošije kvalitete. Dakle, pot-
puno se događa suprotno od onoga što je preduvjet uspješnog razvoja
sustava.«*
- S6 *»Nedostatak korištenja struke u donošenju odluka; nažalost, većina
odluka donosi se populistički kako bi se osigurali glasovi, bez obzira
na realne potrebe koje su stručno utemeljene.«*
- S7 *»Niti jedno radno mjesto, od direktora do portira, financirano iz na-
šeg zajedničkog novca ne može dobiti bez partijske podobnosti i doka-
zane poniznosti. Prema globalnom indeksu konkurentnosti, među 140
zemalja svijeta u svim kategorijama smo na začelju. Hrvatska jedina
u EU čiji se BDP u posljednja tri desetljeća nije povećao za najmanje
deset posto.«*

Stručnjaci su, dakle, istaknuli važne društvene probleme. Uglavnom su se osvrnuli na generalne društvene probleme poput urušavanja vrijednosnog sustava, klijentelizma i nepotizma (S2, S5 i S7), nedovoljne participacije građana u demokratskim procesima (S4) i gospodarske zaostalosti uvjeto- vane deindustrijalizacijom zemlje (S3), a ostatak je istaknuo zanemarivanje struke općenito (S6) ili zanemarivanje vlastite, ekološke struke (S1).

Politički akteri

- P1 *»Demografski problemi, demografija, zato što je za budućnost Hrvat-
ske bitno da se veći broj dakle ljudi rađa nego što umire. Isto tako
da mlade osobe ostaju u Hrvatskoj. Mislim da je to ključan problem
u Republici Hrvatskoj za njezin opstanak. To su one tri komponente
države, dakle, teritorij, suverenitet i narod, ljudi koji žive.«*
- P2 *»Pa, Zagreb ima još specifične probleme oko toga jer je jedna od, zna-
či osim društvenih procesa koji su utjecali i gospodarskih kriza koja
je utjecala na Zagreb, u Zagrebu je utjecalo i to da je u biti gradona-
čelnik jedan čovjek 18 godina i da sva nestabilnost koja je povezana*

uz njegov politički rad i uz njegovo funkcioniranje se također prenosi i na funkcioniranje grada.«

- P3 *»Pa, nažalost, isti su problemi, ali percepcija korupcije kroz grad Zagreb, ako izuzmемо sada posljednjih godinu dana kada je aktualna vlada, zaista u aferama iz dana u dan. Bandić je 20 godina gradonačelnik, povukao je toliko afera iza sebe. I čak ne vidim da je rješenje u Zagrebu to da se samo da dođe do promjene, nego da jednostavno treba potpuno novi, potpuno novi sustav novih ljudi koji, pa možda čak i do sada nisu aktivno sudjelovali u politici.«*
- P4 *»A teško mi je to baš sad svesti na jedan ili dva problema. Mogu reći u Zagrebu, to mi je lakše, a mislim da su to donekle i problemi u Hrvatskoj. Znači u Zagrebu, a opet teško jedan-dva, ali ajmo reći da je otpad, promet i, recimo, upravljanje javnim poduzećima. Ta tri. Ako hoćemo uzet policy, pustimo sad korupciju, demokraciju. Nego od policy tema otpad, promet, javno poduzeće. Evo ta tri.«*
- P5 *»Nedostaje općenito građanske i političke kulture. Pravosudni sustav koji je jedan od rak-rana definitivno je puno doprinio jer bilo kakva čak akcija, koja je trebala pokazati ljudima da životom u nekoj pravednoj državi, bi zapela u višegodišnjim sporovima koji se ne rješavanju, pa se vraćaju na početak i tako dalje. Jednostavno ljudi izgube nadu u svemu. I mislim da s obzirom da evo 20 godina imamo skoro istu vlast u gradu Zagrebu, da je to isto u tom smjeru što sam i govorio, dakle znak te nezrelosti ako ništa drugo.«*

Kod političkih aktera i u odgovorima na ovo pitanje vidi se snažna usmjerenost na dijagnosticiranje političkih problema kao ključnih društvenih problema. Jedan predstavnik vlasti odlučio se za isticanje relativno neutralnog, demografskog problema, a svi ostali, pa čak i jedan akter iz vladajuće većine, pošli su od lokalne razine i lokalne vlasti koju optužuju za nagomilane društvene probleme grada, a na državnoj razini prepoznaju iste procese.

Upravljački akteri

- U1 *»Pa sigurno depopulacija. Mislim, i to će bit' problem koji će utjecat' na sve. Na gospodarstvo, na, ne znam, mirovinski i zdravstveni sustav, na bilo koji segment života. Mislim da je to, taj se problem naravno manje osjeti u Zagrebu jer dio ljudi koji napuštaju nekakve svoje zavičaje još uvijek dolazi u Zagreb. Loša je i administrativno-teritorijalna*

podjela. Imamo definitivno previše jedinica lokalne samouprave. A Zagreb ima tu jednu, možemo reć', krizu upravljanja, gdje čak, neću sad ocjenjivat' koliko je netko dobar, koliko loš, ali činjenica je da dugo već nema promjene.«

- U2 *»U Zagrebu stvari kud i kamo bolje funkcioniraju nego u nekim dijelovima Hrvatske. Naravno, trebalo bi funkcionirati puno bolje. Ono što je veliki problem, ja to kažem zato što do unazad dvije godine, mislim, ja sam imao svoju privatnu firmu i zapošljavao ljude, najveći problem je ta nesigurnost koju vi imate. Pa pravna nesigurnost do kraja. I to onemogućava dosta neko normalno poslovanje, onemogućava vam, vi se cijelo vrijeme hrvate s osnovnim pretpostavkama, umjesto da se skoncentrirate na svoj posao i da ga probate unaprijedit' u onome što radite.«*
- U3 *»Pa, recimo, na nacionalnom nivou su to ekonomski problemi, ali su oni regionalno specifični, znači, ekonomski problemi određeni područjima države, dok su opet druga područja države ekonomski puno, puno bolje stojeća, znači nekakva neravnomjerna raspoređenost. Na nivou grada tu je i korumpiranost i netransparentnost upravljanja gradom.«*
- U4 *»Kao dva ključna... Zagreb je dosta, zapravo najveći grad u Hrvatskoj, dosta je on multikulturalan, on je primjer koji je drugačiji od ostatka Hrvatske, upravo zato što je takav kakav je, što je velik, što sva zbivanja se događaju, nažalost, još uvijek u Zagrebu, nisu disperzirana toliko po ostatku Hrvatske, tako da je on uvijek onako po mom sudu drugačiji puno nego ostatak Hrvatske.«*
- U5 *»Pa gledajte, iz zakona nekako sve ide. A zakoni su napravljeni tako da svakom ulaganju, svakom projektu treba previše vremena za realizaciju. I dok je tako, nema tu kruha. I isto je i općini maloj i u velikom Zagrebu.«*
- U6 *»Glavni problem je što se ne poštuje stručno mišljenje. Mislim da taj problem vuče onda mnoge druge, kao što su manjak posla, korupcija i još puno toga.«*

Interesantno je da su se upravljački akteri koncentrirali na ekonomske probleme (U2,4,5,6), bilo da se radi o stavu da su za njih krivi zakonski razlozi ili nepoštivanje struke. Čak četiri aktera (U1–U4) prepoznala su pak situaciju u Zagrebu drugačijom u odnosu na ostatak Hrvatske, smatrajući da njegova veličina doprinosi manjoj prisutnosti nekih nacionalnih problema kao što su depopulacija i nezaposlenost. S druge strane, kod Zagreba se

očituje problem koji nije prisutan na nacionalnoj razini, a to je kontinuitet vlasti u dugom vremenskom razdoblju. Treba pritom imati na umu da su upravljački akteri u istraživanju uglavnom zaposlenici grada koji, na neki način, ovise o vladajućim strukturama.

Civilni akteri

- C1 *»Pa mislim da je klijentelizam strašan problem. Nepotizam isto u sklopu toga i, po mojoj procjeni, jedno nepoznavanje problematike od strane političara, tako da se ne razvijaju pametne strategije koje bi dugoročno donijele prosperitet Republici Hrvatskoj i građanima. Pa, Zagreb ima specifičnu situaciju zato što praktički barata s jednom ogromnog količinom novca u odnosu na našu hrvatsku situaciju. Proračun grada Zagreba je oko 7 i pol milijardi kuna i s tim novcem se u biti može uhljebiti jako puno ljudi koji su kotačići u sustavu i, kako kaže gradonačelnik, žetončići koji funkcioniraju po potrebi, po narudžbi, tako da je po meni situacija još gora u gradu Zagrebu.«*
- C2 *»Pa, problem je premreženosti, znači premreženosti politike sa sudstvom, iako to zvanično nije, ali mislim da se vidi kako se inače mjeri ova korupcija, indeks korupcije. Nema epiloga sudskog, nema ni sudskog ni javnog, jednostavno problemi se pojavljuju, nastanu afere, velika buka i na kraju to nestane u sklopu novih problema kojih ne nedostaje. Evo dodatno, još bih dodao da su se ljudi pomirili da to tako je. Znači tek sad počinje nekakvo buđenje.«*
- C3 *»Pa, ja mislim da je najveći društveni problem bezidejnost, odnosno nedostatak perspektive razvoja, gdje su mnogi, pogotovo mladi, razočarani u ovo društvo. Dakle, razočarani su što zbog korupcije, što zbog toga što vide da, i postoji jedna ideja da se može uspjeti samo ako imaš nekog iz rodbine u sustavu. Isto ta ideja da je sve protkano korupcijom se može vidjeti u načinu kako djeluje gradska uprava grada Zagreba. Znači svi govore, ako si Bandićev, onda ćeš doći do posla u gradskoj upravi.«*
- C5 *»To su veliki, teški i duboki problemi koje je zapravo vrlo kratko i sažeto teško, teško izložiti. To je zapravo jedna opća društvena kriza morala, kako u humanim odnosima, tako u odnosu na ekološka pitanja, što su na kraju krajeva i rezultati odnosa prema čovječanstvu i ljudima općenito, znači reflektirajuće. Dakle, i preveliki utjecaj zapravo određenih interesnih grupacija i pojedinaca na opća kretanja*

u društvu, detektirana, općepoznata i detektirana u velikom postotku prisutnost korupcije, pa možemo čak reći možda i neke grublje izraze koje ja sad ne bih upotrijebio. Pa, čak u Zagrebu su i jednako ili u većoj mjeri izraženi.»

- C5 *»Najveći drugi problemi su nezaposlenost, posebice nedovoljna zaposlenost mladih, potplaćenost brojnih poslova i slično. I to da građani dosta malo mogu utjecati na te procese, odnosno nedovoljno su informirani. I kada i pokušaju utjecati, dosta često ne vide rezultate toga. Sve što sam spomenuo su problemi dosta karakteristični i za Zagreb, posebice neuvažavanje mišljenja građana, jednostrane odluke gradske vlasti, nekakav maćehinski odnos prema sustavu zaštite okoliša.»*
- C6 *»Pa, to što smo mi nezadovoljni sa svim. Znači, nemamo, napravljeno je puno, nije ono što bi trebalo, ali kod nas čovjek koji je uspio je lopov i kriminalac, nikako se ne gleda pozitivno. Na primjer, sad odlazak u inozemstvo, svi se trude pokazat' kako tu kod nas ništa ne valja i kako trebaju svi otić' iz države. Jer to i mediji poentiraju na to. Pa nije tako. Gledajte, nije bajno, mi smo demokracija koja je mlada, 25 godina, koja se uči demokraciji. Ne. Jedino to da se politika mijesha u struku, što ne bi trebalo. Znači politika vam određuje direktore javnih poduzeća, a ne bira ih na temelju referenci, nego na temelju pripadnosti stranci.»*

Vidljivo je iz širine citata, koji su izdvojeni kao najvažniji dijelovi izlaganja civilnih aktera, da su oni izrazito kritični i da žele upozoriti na društvene probleme. Najviše se ističu klijentelizam i korupcija koji se energično spominju, a spominje se i nezainteresiranost mladih za ostanak u Hrvatskoj i visoka nezaposlenost koja je posljedica korupcije. Spominju se i moralna kriza i bezidejnost. Jedan akter (C6) pak smatra da situacija nije toliko loša koliko se prikazuje.

Medijski akteri

- M1 *»Uh. Dobro, korupcija, nepotizam, nestručnost, mislim da su to najveći, da su oni generatori svega. Svugdje, sve je prožeto time, kažem, bavio sam se nekim drugim temama i zapravo uvijek prije ili kasnije dođete do toga. Mislim da je situacija u Zagrebu još drastično gora nego u nekim drugim sredinama, jedna od najgorih u državi. Kod Za-*

greba je zapravo specifično to što je toliko velik. I onda bilo koja devijacija zapravo ima jako velike posljedice.»

- M2 *»Nesigurnost u zaposlenosti, dobivanju posla, nesigurnost, nemogućnost za mlade ljude da ostvare dostojan posao za koji bi bili dostojno odgovarajuće plaćeni. Dakle, krećem od mladih ljudi najviše. Također i dobivanje stambenog prostora za život. Znači osnova, gledamo društveno, osnova mladima za život je ostanak u Hrvatskoj. A Zagreb je ipak centar politike, da na svaki način je to vodeća metropola i glavni grad, pa samim time su ti svi mogući problemi i eksponirani.»*
- M3 *»Pa, najveći društveni problem, kažem opet ad hoc, bez sad nekog dubinskog razmišljanja je loš standard, problem s traženjem radnih mjesta, s jedne strane, i s druge strane, nažalost vrlo visoka razina korupcije, nepotizma, lošeg kadrovanja i tako u društvu i općenito. Nažalost prilično loše organizirana država.»*
- M4 *»To je prije svega korupcija, znači da se u javnoj nabavi vrlo nejasno određuju nabavljači komunalne opreme, to je problem nestručnosti osoba koje vode komunalna društva jer se tamo spremaju u hladovinu nestručni ljudi koji ne odgovaraju svojim obrazovanjem, svojim iskustvom, uopće vođenju tako velikih tvrtki, to je opće neka nespremnost, oni su nekompetentni da bi sudjelovali u europskim projektima, govorim za Zagreb.»*
- M5 *»Ono što prvo mi sad padne na pamet nakon vašeg pitanja je nefunkcioniranje pravne države i pravosuđa. Znači, vi kao običan čovjek, kao pojedinac, kao investitor, kao netko tko želi možda investirati u našu Hrvatsku, ne možete apsolutno ništa napraviti bez dugotrajnog... znači nefunkcioniranje pravne države, neučinkovito i sporo pravosuđe, što sa sobom reflektira niz drugih stvari. Dakle, čovjek je nesiguran sam u svojoj državi.»*
- M6 *»Pa, još uvijek, naravno, su to korupcija i mito na svim razinama, pa čak, dakle, od onih najnižih prema višima. I, nažalost, još uvijek je normalno da se stvari sređuju pod navodnicima preko poznatih, koga god, kako u upravi, tako u zdravstvu, tako u dobivanju posla odnosno zapošljavanju. Čak mislim da je u Zagrebu izraženije to, zato što je to epicentar i položaja i boljih poslova, više poslova, daleko više.»*

Medijski su se akteri, možda zbog prirode svoga posla, najviše koncentrirali na korupciju, klijentelizam i nepotizam, odnosno negativnu kadrovsku selekciju i zapošljavanje »preko veze« te nefunkcioniranje pravosuđa.

Spomenuti su nezaposlenost (posebno) mladih i nizak standard građana koje bismo sociološki mogli povezati s prethodno navedenim problemima.

Na kraju prikaza odgovora sudionika o najvećim društvenim problemima može se reći da sve skupine aktera upozoravaju na iste ili slične probleme, najčešće se kao društveni problemi spominju korupcija, klijentelizam i nestručnost upravljanja. Razlike po grupama ipak postoje: stručnjaci i civilni akteri ističu nešto šire probleme, upravljački akteri fokusiraju se na ekonomske, politički na političke, a medijski djelatnici na one najkonkretnije i društveno najvidljivije.

4.3. Dojam posjetitelja o Zagrebu

Sljedeće je pitanje bilo nešto ležernije, ali također važno za smještanje teme u prostorne okvire. Naime, Zagreb je u posljednjem desetljeću doživio značajni turistički razvoj, broj posjetitelja i turista koji dolaze u Zagreb iz godinu u godinu raste, a organiziraju se brojne kulturne i turističke manifestacije, poput Adventa u Zagrebu, koje utječu na rast broja posjeta. Razvoj turizma utječe i na druge gospodarske djelatnosti, a svakako predstavlja i dodatno opterećenje na sustav gospodarenja otpadom. Ipak, ovim se pitanjem htjelo od sudionika doznati što smatraju o najboljim i najlošijim stranama grada i što misle o dojmu koji on ostavlja na sve brojnije posjetitelje.

Stručni akteri

- S1 *»Zagreb ima svoju ljepotu, svakako. Ljudi koji dolaze možda ne vide sve probleme koje ima. Ali u ekološkom smislu grad sve više nazaduje i to će se odraziti u budućnosti i na turizam.«*
- S2 *»Pazite, Zagreb je jedan lijepi europski gradić. Mislim, to je lijep veliki grad koji ima svoju dušu, ima svoju kulturu, ima svoju tradiciju i to se osjeti kad se prošeće. I mislim da se tu, recimo, i ta gastronomska usluga koja se, mislim, razvila, imate puno lijepih malih restorana gdje ljudi mogu upotpuniti u tih dan, dva, tri, koliko oni provedu u Zagrebu, vide, ne znam, lijepe ulice, posjete nekakve zgodne muzeje koje vide, objekte, crkve, katedralu, šta ja znam, i dobro se pojede za pristojne novce, i to sve skupa stvara jedan dobar dojam. A negativno, pa ne znam, možda gužve eventualne, gradski promet.«*
- S3 *»Sasvim sigurno kad ljudi dođu i vide Lenuzzijevu potkovu, da je ta potkova nešto reprezentativno, pa dođu pred katedralu pa vide, pa čuju da smo imali među prvima i tramvaj i tako dalje. Zagreb ima nešto pokazati, ali moram kazati da to što Zagreb ima za pokazati, to potječe iz kraja 19. i početka 20. stoljeća. Mi imamo tu preveliki utjecaj kod raznih lobija koji nam nude, zamislite si vi, pa Zagreb je pun kanti, pa vi više nemate kud kante metnuti.«*

- S4 *»Zagreb je dosta dobro lociran geografski. Znači, on pruža dobru poveznicu prema Jadranu, prema drugim zemljama u okruženju. Drugo, Zagreb je šarmantan jer nije velik, on je mali, što se tiče ovog turističkog dijela centra. Što obilaze, obilaze centar, eventualno dođu do Jaruna ili Bundeka, Muzej suvremene umjetnosti i to je to. Znači, u vrlo kratkom vremenskom periodu vi možete vidjeti dosta tih znamenitosti. E sad, ono što je nekako možda negativno, što ljudi obično navode kao minus je loša povezanost s drugim gradovima vlakovima. A to znamo da je željeznički sustav naš loš. Onda, negativno im je to što je taj gradski prijevoz takav kakav je, nije baš najpouzdaniji.«*
- S5 *»Ja pretpostavljam da je naša prednost opet to što oni ne znaju ništa o nama, pa očekuju vrlo malo i onda ih zapravo iznenadi urbanost ovog grada jer ovo je jedan lijepi mali srednjoeuropski grad. A što ga najnegativnije može, pa vjerojatno te u zadnje vrijeme nagomilane kante i neodvezen otpad, dakle, te neke slike rugla koje, doduše, ja ne primjećujem, ja se više krećem po centru, pa ja to ne vidim, vidim na televiziji.«*
- S6 *»Čistoća grada, možda raznolikost, sve bolja turistička ponuda, kulturna baština koje stvarno imamo na pretek. A negativne su sigurno sve te kante po centru i fasade, užasne fasade u centru.«*
- S7 *»Ja nisam iz Zagreba, ali poslom sam stalno tu i vidim da se jako pazi na uređenje parkova i čistoću grada. S druge strane, promet je jako zagašen.«*

Stručnjaci su, dakle, redom uvjereni da je Zagreb lijep srednjoeuropski grad koji ima što za ponuditi turistima u kulturnom, gastronomskom i festivalskom smislu te po gostoprimstvu građana. Ipak vrijedi zabilježiti da su čak tri sudionika (S3, 5 i 6) spomenuli kante kao čimbenik negativnog dojma kod posjetitelja iako u pitanju nije spomenut sustav gospodarenja otpadom. Naravno, moguće je da su to istaknuli zbog same teme istraživanja. Osim toga, kao negativna strana zabilježena je zagašenost prometom i, u jednom slučaju, loš izgled fasada u centru grada.

Politički akteri

- P1 *»Najpozitivniji dojam ostavlja definitivno ljubaznost građana, ostavlja dojam starog dijela grada, dakle ta stara središnja jezgra. Vjerojatno, kažem u razgovoru sa strancima, ostavlja i ta sigurnost koja*

im se pruža, mogućnost nesmetano, bez ikakvog straha šetnje po bilo kojem dijelu grada Zagreba, dobra gastronomska ponuda, dobra turistička ponuda. Loš dojam? To su određene situacije, određeni projekti koji su stali u vremenu. To mogu navest' Dinamov stadion. Započet, nikad dovršen.«

- P2 *»Pa mislim da je Zagreb čisti, siguran grad i da ovdje i mogu proći, s obzirom da dolazi siromašnija struktura gostiju. Naša srdačnost, evo naša srdačnost. Mislim da smo kao ljudi srdačni. Loš dojam, ja mislim da je naše nepridržavanje rokova. Ima tih situacija, odnosno da plate nešto više, ili tak', ne znam kak' da kažem, nepridržavanje pravila.«*
- P3 *»Dakle najbolji dojam sigurno ostavlja centar grada. Evo i sada smo na Gornjem gradu, možemo reći da imamo što za ponuditi i turistima i, pa možemo reći, i građanima, dakle imamo jako puno sada turističkog i zabavnog sadržaja u gradu Zagrebu, i preko ljeta i pogotovo zimi ono po čemu smo postali vrlo prepoznatljivi, a to je zagrebački Advent. S druge strane, tu se povlači i jedna negativna, a to je pitanje fasada. Dakle, grad koji želi ozbiljnije se posvetiti turizmu ne može imati u centru grada ove skele.«*
- P4 *»Pa, ja mislim da je najbolji primjer, što teško može netko razumjet' tko nije živio vani, je javna sigurnost. Ja mislim da je to nešto što strani posjetitelji i turisti cijene jer često je nema u svojim gradovima, govorili čak i o nekim gradovima zapadne Europe, da ne govorim SAD-a, da ne govorim Latinske Amerike, da ne govorim Afrike, pa i dobar dio Azije. U smislu infrastrukture, u smislu centra grada, puno je automobila, parkinga, mislim da je to ono, većina europskih gradova napušta taj koncept, da su automobili u centru grada, da ne zauzimaju toliko javnih površina. Na neki način su glavno prijevozno sredstvo, a jesu u gradu unatoč subvencioniranom javnom prijevozu.«*
- P5 *»Taj turistički bum koji se dogodio Zagrebu, neću reć' da se dogodio potpuno slučajno, ali turisti se usput tu zadržavaju. Dakle ne zadržavaju se dulje iako je grad imao te neke određene inicijative i iskorake, pa čak i s tim Adventom gdje je privlačio dodatne turiste, barem iz zemalja iz okolice.«*

Politički su akteri također uglavnom složni da je Zagreb lijep grad, ugodan za život. Od pozitivnih stvari tri su aktera istaknula sigurnost u odnosu na neke druge europske i svjetske metropole. Zamjerke su najviše upućene gradskom prometu i oronulim fasadama, a po jednom su spomenuti i nedovršeni projekti te nesnalaženje u turističkoj ponudi.

Upravljački akteri

- U1 *»Pa, ja mislim da taj neki ipak ležerni način života, što god mi mislili, koliko god kukali, zapravo svi imamo vremena za popit' kavu i ne vidim ja ništa loše u tome. Turisti inače, meni su znale ovak' na konferenciji dolazit kolege izvana, oni bi meni svi rekli, nevjerovatno kako je Zagreb zelen. To je ono što mi ne percipiramo, ali oni tvrde da je Zagreb nevjerovatno zelen. Tako da to iz prve ruke. A negativno, isto tako, apsolutno svi primijete loše stanje fasada, grafite, i kako to dozvoljavamo. Zašto je to uopće tako. I to je to. Loš promet, loš javni promet, nepouzdan.«*
- U2 *»Mislim da je to ta dimenzija. Znači, Zagreb nije velik, nije mali.. Znači, dovoljno je mali da se vi osjećate sigurno, da možete i neplanirano sresti poznanike kad se krećete po gradu, a s druge strane dovoljno je velik da ima šarolike nekakve sadržaje i raznoraznu ponudu, što od kulture do sporta, rekreacije i svih ostalih aspekata, uključujući zdravlje. Uglavnom, jedna od stvari koja se zamjera kod svih ispitanika su fasade koje su jako zapuštene. Onda kod inozemnih posjetitelja grafiti. Ono što se također zamjera je promet.«*
- U3 *»Najbolji dojam ostavlja definitivno arhitektura, i to ovaj stari dio grada, centar grada, znači, taj nekakav turistički aspekt, kultura. Gastrokultura ih isto tako, gastronomija ih, prilično pozitivno imaju iskustva. Od negativnih stvari, ja mislim da je negativna stvar u gradu promet. Posebno javni gradski prijevoz koji je u ovakvom obliku kakav je nedostatan za veličinu grada i broj stanovnika i broj posjetitelja.«*
- U4 *»Najbolji dojam sigurno ostavlja još uvijek, Zagreb je prelijep grad, tu nema sumnje, pogotovo dijelovi grada koje turisti najviše obilaze, a to su naravno centar grada, Kaptol i taj neki uži centar, recimo. Loše je što nemamo nikakvih podzemnih i nadzemnih željeznica koje bi išle s jednog kraja grada na drugi, i ti naši tramvaji i zakrčenost, što idu svi istim dijelom ceste, i auti i tramvaji, sve to stvara ogromne gužve i nije dobro riješeno.«*
- U5 *»Najlošiji dojam po istraživanju Turističke zajednice grada Zagreba ostavljaju grafiti. Smatraju da je grad Zagreb čist grad, prekrasan grad, svi su zadovoljni s ljudima, svi su zadovoljni s vizurom našega grada, ali najviše im smetaju grafiti, nažalost.«*

- U6 *»Najbolje reagiraju na sadržaje i izgled grada, a najgore na ove naše zelene otoke zatrpane smećem i na izgled zgrada u centru. Fasada mislim.«*

Upravljački akteri, kojima je dio posla briga o gradu, vide pozitivne strane u optimalnoj dimenziji i ljepoti grada te kulturnom bogatstvu. S druge strane, čak se četiri puta u negativnom smislu spominju zapuštene gradske fasade, promet i neadekvatno riješen gradski prijevoz.

Civilni akteri

- C1 *»Znam, recimo, kad dođu neki stranci da im se sviđa što imaju besplatno po gradu Zagrebu, recimo, nekakva glazbena događanja, što je centar grada lijep, bogat turistički, odnosno kao kulturna baština. Pa ja vjerujem da primijete zelene otoke prepune otpada, smeća nagruvanoga. Kaotična je situacija što se tiče otpada, to je definitivno, već godinama.«*
- C2 *»Znači, sviđa im se to što je dosta opuštenost u gradu, što ima tih događanja preko ljeta. I ja isto potvrđujem i zimi, znači, potvrđujem da za Zagreb je baš taj dio turistički jako dobro odrađen, i propagandno i sve ostalo, bar meni ostavljaju taj dojam da je to u redu. Centar grada djeluje jako kulturno, u smislu da nema otpada razbacanog okolo zelenih otoka, ali čim se maknete sa strane to se vidi.«*
- C3 *»Pa, mislim da najbolji dojam ostavlja ta jedna, što je Zagreb jedan mali grad sa, recimo, uskim ulicama i osjeća se ta jedna, ajmo reći, ugodna, topla, obiteljska atmosfera, pogotovo za Advent. A ono negativno, moguće neki problemi, na primjer, prometa jer problem prometa, ako uđeš u gužvu, je izrazito velik. I nedostatak infrastrukture, gužve, slabe prohodnosti cesti i slično. Dobro, i tu sigurno na vizuru grada i same fasade ostavljaju koje propadaju, koje su ružne za vidjeti.«*
- C4 *»Pa, Zagreb je evo, kao metropola Hrvatske koja je počela biti sve poznatija u svijetu i zbog sportskih rezultata, postaje naravno biti tema po svijetu i počinje biti nekakva turistička meka za građane koje zanima što se ovdje dešava. I, naravno, Zagreb ima svoju povijest i povijesne dijelove koji najviše privlače turiste. Ima i turističku ponudu koja je razvijena dovoljno da pogoduje tim turistima i zadovoljavanju njihovih afiniteta. A negativan, sustav gospodarenja otpadom i sustav*

transporta, odnosno prometnih gužvi, mislim da to najviše turistima zasmeta.«

- C5 *»Zagreb je imao jednu srednjoeuropsku, ako hoćete, i povijest i tradiciju, znači jedan srednjoeuropski duh. Ali počevši od tog smeća, odnosno to nije otpad, nego smeće doista, to nije dobro.«*
- C6 *»Loš baš i ne znam, ali za dobar dojam sigurno kulturna dobra, naslijeđe koje imamo i čistoća grada u svakom slučaju. Znači, Zagreb, bez obzira što mi mislili o njemu, je relativno čist grad prema drugim velikim gradovima. Gostoljubivost ljudi isto.«*

Civilni su akteri, zato što se radi o ljudima koji se bave ekološkim pitanjima, više nego ostali istaknuli problem otpada kao negativnu stranu grada (4/6). Osim toga, negativnim smatraju i promet u gradu te neuređenost fasada. Pozitivnim pak smatraju ljepotu grada, baštinu i bogate sadržaje.

Medijski akteri

- M1 *»Turistički procvat Zagreba je stihijski. Centar grada, to je mjesto na koje se turiste najviše dovozi, nema niti riješeno parkiranje za autobuse kako treba. A što turisti, turisti vjerojatno vole vidjeti stare zgrade, nekakvu povijest, i ono što znam da po nekom iskustvu je da turisti vole vidjeti autentične stvari.«*
- M2 *»Apsolutno, očuvanje prirodnih površina, što znači sve, čak i livada, dakle, naravno i parkova i uređenje zelene potkove i drvoredi, dakle, Zagreb je poznat kao grad zelenila i parkova, trebao bi se u tom smislu još više razvijati. Mislim da je veliki minus nažalost da je u velikom postotku uništena ipak prirodna vegetacija Zagrebačke gore prema Zagrebu.«*
- M3 *»Najupečatljiviji dojam, relativno lijep stari, ja bih rekao srednjoeuropski grad. Neko njegovo društveno i prirodno naslijeđe, sad da ne nabrajam, od parkova, Medvednice, Gornjeg grada, Kaptola, Zrinjevca, kojččega. Nažalost, prilično je zatrpan smećem, što je nedopustivo.«*
- M4 *»Gostoljubivost naših ljudi, većine. A i centar dobro izgleda, što je je. Mislim da turisti ne vide toliko probleme, osim možda prometa i zelenih otoka, ali to je izraženije van centra gdje oni ne zalaze previše.«*
- M5 *»Pa, Zagreb je još uvijek grad po mjeri čovjeka, mi još uvijek ne stojimo u redovima kao Parižani, po tri-četiri sata putujemo na posao.*

Znači, još uvijek se Zagreb prikazuje kao jedan slatki malo europski povijesni grad s duhom i nadam se da će tako i ostati. Loše je, pa, ono što je vidljivo su te bale smeća koje izlaze iz kontejnera. Sad to možemo objasniti i dječjim bolestima recikliranja.»

- M6 *»Čini im se da smo i jesmo sigurni, sigurna destinacija turistička, pa i za život nekih stranaca ovdje, da smo dobri ljudi, da smo pristupačni, spremni pomoć'. Pa vjerojatno vide u Zagrebu konkretno nagomilan nerazvrstani otpad, vide sigurno da se tu nismo pomakli daleko. E, sad ovisi otkud dođu, ako dođu iz BiH i Srbije, onda za njih smo svemir.»*

Medijski su se akteri fokusirali na ljepotu grada, puno zelenila, primjerenu veličinu i gostoljubivost građana kao pozitivne strane. U negativnom se smislu spominje otpad (4/6) i prometni problemi (2/6).

U sintezi odgovora na ovo pitanje važno je napomenuti da su svi sudionici mahom građani Zagreba. Autor je primijetio da je baš kod ovog pitanja postojao najveći emotivni naboj u odgovaranju. Na temelju prikaza jasno se vidi da gotovo svi sudionici smatraju Zagreb lijepim i sigurnim gradom bogate kulturne baštine i turističke ponude u kojem se može živjeti »život po mjeri čovjeka« te vjeruju da takav dojam ostavlja i na posjetitelje. S druge strane, snažno su se istaknuli problemi prometne zagušenosti i neadekvatnog javnog prijevoza, problemi u sustavu zbrinjavanja otpada te oronule zagrebačke fasade. Politički su akteri najviše istaknuli sigurnost kao pozitivnu stranu, a civilni otpad kao negativnu.

4.4. Stanje zagrebačkog okoliša i kritične ekološko-komunalne točke grada

Uslijedio je set pitanja o općem stanju okoliša i kritičnim ekološko-komunalnim točkama Zagreba i njegove aglomeracije koje su, zbog preglednosti, u ovome prikazu stavljene u istu tematsku cjelinu. Ovaj set pitanja poslužio je kao svojevrsni »most« između širih društvenih pitanja i kasnijih tema vezanih konkretno uz sustav gospodarenja otpadom. Pod općim stanjem okoliša podrazumijeva se kvaliteta vode, zraka i tla i utjecaj okoliša na zdravlje i kvalitetu života građana, a kritične točke odnose se na gradske lokacije i/ili sustave koji su, po mišljenju sudionika istraživanja, problematični.

Stručni akteri

- S1 *»Krajnje loše, a i nemoguće da bude dobro jer ono što se radi i što bi trebalo zvati nekakvim sustavom nije sustav jer ne postoji, nije zasnovano ni na kakvoj suvisloj koncepciji, a jedina suvisla koncepcija na kojoj bi moglo bit' zasnovano je ekološka znanost i ekološka koncepcija, a to u Zagrebu nije slučaj. Kritične točke su sve, od prve do zadnje, od prve do zadnje. Uzgred što imate i artefakte koji su tipični za takav kaos, povezane s drugim elementima društvenog kaosa kod nas. Vi sad već imate nabavljanje stotina tisuća posuda koje su potpuno suvišne.«*
- S2 *»Grad je slabo definirao vodozaštitne zone i propisao poljoprivrednu praksu uz svoje zdence. Puno vode gubimo iz cijevi. Onda sa Sljemennom se slabo gospodari. Još smatram devastirajućim za grad Zagreb pojavu požara s plastikom. Pa promet. Ja ne znam kako ti kreteni to vode, moram tako reći.«*
- S3 *»Mi bismo trebali pitati se tko je nama radio projekte i tko je izvodio, recimo, da smo mi dopustili da imamo tako veliki Jakuševac. Ali ne samo što se otpada tiče. U komunalnom smislu, od svih ostalih, znači tu spada i prometnice, voda, sustav, sve bi to moglo biti puno, puno bolje.«*

- S4 *»Ako gledate stanje okoliša, jer okoliš su tri komponente, voda, zrak i tlo, onda od onih podataka s kojima mi raspolažemo i s kojima se struka zapravo bavi, govorimo o nekakvoj zadovoljavajućoj kvaliteti zraka, zadovoljavajućoj kvaliteti vode, zadovoljavajućoj kvaliteti tla. U komunalnom smislu vam je definitivno kritična točka sad ovaj problem prikupljanja otpada. Ne govorim uopće o zbrinjavanju, govorim o prikupljanju otpada, jer definitivno se nešto dogodilo unutar tog sustava. A gdje su divlja odlagališta?! To je problem. Komunalni problem Zagreba je komunalno redarstvo koje nije u stanju maknuti otpad, ako imate čovjeka koji skuplja u svom dvorištu otpad.«*
- S5 *»Tuga i žalost. Dakle, mi sustav gospodarenja otpadom nemamo u Zagrebu, nemamo ga niti u cijeloj Hrvatskoj. Ima tu i drugih stvari. Mislim da je jedna, recimo, da se događa kriminalna korupcija u području eksploatacije Medvednice [...]. A propustili smo u Zagrebu unazad 10 godina ulagat' u održivost prometa i nekakvog koncepta koji bi uvjetovao da se demotivira ljude da dolaze u centar automobila i da se parkiraju u centru i da se gomilaju u centru.«*
- S6 *»Pročistač otpadnih voda Zagreb i definitivno nedostatak sustava obrade otpada koji treba sadržavati sortirnicu, bioplinско postrojenje, centar za gospodarenje otpadom i energanu. Zato što je, po mom mišljenju, znači to nije samo problem Zagreba, to je problem svih gradova Hrvatske, upravo zato što su ovi bivši ministri govorili da će sve biti jeftinije.«*
- S7 *»Otpad je svakako glavni problem, a bit će, ako nastavimo ovim tempom, još i izraženiji. Često se pravdamo manjkom novca, ali uvjeravam vas da se i s onim što imamo može puno više napraviti za okoliš. Voda nam je još uvijek uglavnom dobra iako je dosta propada i jako je tvrda, a zrak je isto u redu jer ništa više ne proizvodimo. Ipak, sve veći broj automobila ostavlja traga na kvaliteti zraka.«*

Stručnjaci su stanje okoliša u Zagrebu ocijenili uglavnom lošim tonovima, iako 2/7 smatraju da je situacija donekle zadovoljavajuća. Kao kritične točke spominju se različiti aspekti sustava zbrinjavanja otpada. Zanimljivo je da se stručnjaci razilaze oko rješenja tih problema, ali o tome će više riječi biti na kasnijim pitanjima. Čak tri stručnjaka spomenula su sustav vodoopskrbe kao ekološki kritično mjesto jer se puno vode gubi zbog dotrajalih cijevi. Kao ekološki problemi spomenuti su devastacija Medvednice i utjecaj gradskog prometa na kvalitetu zraka. Jedan je stručnjak posebno apostrofirao zanemarivanje ekološke struke.

Politički akteri

- P1 *»Po nekoj ocjeni od 1 do 10 ocijenio bih s 4, dakle, ne mogu reći da je nezadovoljavajuće, ne mogu reći da je zadovoljavajuće. Ono što mogu reći je to da se svijest kod građana mijenja, da je neophodno da imamo mogućnost recikliranja otpada na način da se ljude educira. Kritična točka je trenutno odvoz otpada i njegova daljnja reciklaža. Treba se popraviti da se nađu, odnosno da se riješe lokacijska pitanja, lokacijski problem, a s druge strane tehnički problem provođenja tih sustava reciklaže.«*
- P2 *»Pa mislim, stanje okoliša u Zagrebu je po meni pozitivno. Mi nemamo, znači, velike građevinske zahvate koji bi na to utjecali. Pa, primjerice, što se tiče Medvednice, ona je tu, živa, zdrava, zaštićena, dobro se brinemo o njoj. Imamo jedan Maksimir koji je vrhunski i o njemu se vodi briga. Moj prijedlog je da zabranimo promet u centru grada, to je ekološki problem. Gospodarenje otpadom također treba biti prioritarno.«*
- P3 *»Pa ovako, ne možemo u startu reći da je Zagreb prljavi grad. Kad uspoređujemo sa, ajmo reć's prosječnim europskim metropolama, Zagreb tu stoji, neću reći dobro, ali ću reći korektno. Međutim, ono što je problem, imamo dijelove grada u kojima kvaliteta zraka nije na istoj razini kao u centru grada, kao Jakuševac. A po pitanju odvajanja otpada je, nažalost, Zagreb posljednji u Europskoj uniji od svih metropola. Istaknuo bih staru cementaru. I to vidim kao glavne ekološke probleme.«*
- P4 *»Nije zadovoljavajuće i meni je potpuno smiješno da Zagreb stvarno misli se prijaviti za europsku zelenu prijestolnicu. To mi je ono, kao neki loš vic. Najveći je problem otpad, odvajanje otpada, ne ispunjavamo nikakve uvjete i nećemo skoro. Problem je i voda, oko 50 posto vode iscure iz vodovodnih cijevi, a to je energetska trošak, a onda i financijski trošak, pumpate vodu kroz cijevi koja onda propada.«*
- P5 *»To je nešto što svi moramo mijenjati, kao pojedinci, dakle, moramo osvijestiti, ali to možemo poticati kod ljudi na razne načine, što je otpad, što zagađuje, a što ne zagađuje prirodu, okoliš. Onda svjetlosno zagađenje, za advent rade lampice nepotrebno po cijelu noć. A još dovlačimo promet u strogi centar grada jer će se izgraditi garaže u centru. Dakle, javni gradski prijevoz se ne potiče kao takav.«*

Mišljenja političara o kvaliteti okoliša su podijeljena: dva smatraju da je stanje zadovoljavajuće, jedan da je solidno, a dva ga smatraju lošim. Svih je pet aktera apostrofiralo sustav gospodarenja otpadom kao problematičan. Tri aktera osvrnula se na prometni sustav kao ekološki i komunalno kritičan, a spomenuto je i svjetlosno zagađenje te zagađenje bukom.

Upravljački akteri

- U1 *»Pa, inače mislim da stanje zaštite okoliša nije tako loše. Mislim, imamo i tu sreću u nesreći da je s umiranjem sve te industrije koju smo nekad imali, zapravo mi imamo sad odličnu kvalitetu zraka. Ali problema ima, znači, gospodarenje otpadom, javni prijevoz, biciklistička infrastruktura. Mislim, to su sve stvari gdje nema razloga da smo tako loši. Moglo bi biti bolje. Ima jako puno tih ilegalnih deponija i općenito ta navika da neko ode u šumu i istovari što mu ne treba, mi je, ono, strašno. Ima dosta ovih nesaniranih kamenoloma, to ne u gradu toliko, više u aglomeraciji.«*
- U2 *»Zagreb je relativno, priznat ćete, čist grad. Ima puno više europskih metropola koje izgledaju puno prljavije, ali grad Zagreb i dalje ima problem s divljim odlagalištima otpada. To nastoji riješiti. Mislim da se dosta napravilo što se tiče podizanja te neke ekološke svijesti i što se tiče i poduzetnika, tj. kod industrije. Mislim da je situacija sve u svemu dobra. Ono što je velika šteta što mi i dalje ne koristimo otpad kao resurs. Ali tu je rijeka Sava. Znači, to što država nije, nije učinila, znači nama se konstantno produbljuje fondal rijeke Save, što nam snižava, znači, i razinu podzemnih voda, prevedeno jednostavno. Znači, mi sad budući da ti, ti resursi podzemne vode konstantno tonu, mi ćemo morat' kopat' dublje i dublje da bi došli do pitke vode.«*
- U3 *»Zadovoljavajuće generalno. Problem je Jakuševac i to što se sav otpad se najvećim dijelom još uvijek odlaže, nedostatak drugih postrojenja za obradu otpada. Nedovoljna edukacija i informiranost građana. Trebamo što prije zatvoriti Jakuševac i izgraditi centar za gospodarenje. Ostalo mi se čini sve dobro.«*
- U4 *»Pod zaštitom okoliša de facto podrazumijevamo, dakle, sve što utječe prije svega na zdravlje ljudi, a onda samim time i na prirodu. Otpad je jedan od tih segmenata zaštite okoliša i ako bi izuzeli, recimo, otpad, zaštita okoliša u gradu Zagrebu je na dosta dobroj kvaliteti.«*

- U5 *»Kritičan je otpad svakako. Ali ne zato što ne znamo, nego zato što nam politika i zakoni usporavaju razvoj sustava. Beskonačne javne nabave, pa žalbeni rokovi. Gubimo vrijeme, a okoliš pati. A kad krene konačno nešto, onda se jave zeleni, pa opet sve stane.«*
- U6 *»Mislim da je stanje dobro. Radim na najkritičnijem mjestu za to pitanje, a ja mislim da je dobro. Valjda vam to nešto govori. Uvijek se može malo bolje, ali u globalu, mislim da živimo u jednom od najčišćih i najzdravijih gradova, ajde, velikih gradova Europe. S druge strane, mislim da pročištač otpadnih voda hitno treba sanirati.«*

Upravljački su akteri generalno zadovoljni stanjem okoliša u gradu. Pet od šest sugovornika misli da je stanje zadovoljavajuće ili dobro, ali spominju i neke kritične točke. Najkritičnijom točkom četiri aktera smatraju sustav gospodarenja otpadom, jednom je spomenut zagrebački pročištač otpadnih voda, a jednom razina rijeke Save i opasnost od sve težeg pristupa pitkoj vodi.

Civilni akteri

- C1 *»Pa, po mojoj procjeni je na izuzetno niskoj razini. Iz nedavne prošlosti neke stvari su se promijenile što se tiče gospodarenja otpadom, možda samo prividno, ali to je bilo zahvaljujući velikom angažmanu civilnih udruga, pojedinaca, i prikupljenim desecima tisuća potpisa. Zagreb ima i ima katastrofalne, recimo, vodovodne cijevi, gdje se gubi, kažu stručnjaci, čak 50 % vode koja njima protječe, da ne govorim da su to nekvalitetne cijevi, vjerojatno ima i olova u njima, znam da ima i azbestnih cijevi.«*
- C2 *»Loše, općenito kao i na razini Hrvatske. Postoje ta divlja odlagališta na koja se, recimo, građani znaju prijaviti komunalnoj službi. Nema transparentnosti gdje se što odvozi, što se s tim radi, kako se s tim postupa. Kvaliteta zraka, evo možete, vjerujem da ste razgovarali sa stanovnicima Novog Zagreba što se tiče kvalitete zraka. Pa, mislim da je tu i stvar vodovoda, veliki gubici vode i da su zastarjele cijevi.«*
- C3 *»Smatram ga jako, izrazito lošim, da ne kažem katastrofalnim. To govore i postoci niskog odvojenog prikupljanja otpada, to govori činjenica da se grad Zagreb unazad 20 godina nije pomaknuo s mrtve točke, niti se trudio uvesti odvojeno prikupljanje, niti napraviti cijeli sustav. Znači, u Zagrebu su krivo postavljena načela. Tu su i C.I.O.S,*

zeleni otoci, divlja odlagališta, mogao bih do sutra. Sad je i zeleni otok postao divlje odlagalište.»

- C4 *»Pa, ocijenio bih nezadovoljavajućim. Već je došlo do niza požara na odlagalištu otpada Jakuševac ili u nekim postrojenjima za obradu otpada koja su u grupaciji C.I.O.S. grupe Petra Pripuza, inače suopuženika gradonačelnika. A ovi drugi problemi, promet, zelenilo, tu su isti problemi kao i u gospodarenju otpadom i zaštite okoliša u Hrvatskoj, ne sluša se građane, ne sluša se stručnjake, samo udri po svom.»*
- C5 *»U ekološkom smislu, mi uopće nemamo sustav, a imamo divlja odlagališta koja se ne saniraju. Nemamo burzu otpada. Nemamo saniran Jakuševac, o njemu se toliko priča, na njega se dovodi sav otpad i, onaj koji, građani se trude, građani žele odvajati otpad. A da ne govorim da žele graditi centar za gospodarenje u vodozaštitnom području.»*
- C6 *»Stanje je bolje nego što je bilo, ali daleko je od onog što bi Zagreb trebao. Znači, ja bih se čak usudio reći da je nezadovoljavajuće. Iz razloga što se ne donose odluke, znači, to je osnovno. A nestručni zeleni sprječavaju odluke. Od komunalnog problema stari sustav vodoopskrbe, odnosno stare cijevi. A kanalizacija je više-manje riješena. I otpad opet nema osim odlagališta koje je, recimo, riješeno i dijela kompostiranja, nema riješena prateća infrastruktura.»*

Civilni su akteri najkritičniji prema stanju okoliša na zagrebačkom području. Štoviše, pola ih se izrazilo terminima koji govore o vrlo lošoj ili katastrofalnoj situaciji. U fokusu većine njih je otpad, spominju se požari na odlagalištima i postrojenju C.I.O.S., stanje na odlagalištu Jakuševac, nepostojanje sustava odvojenog prikupljanja otpada. Od ostalih problema ističe se voda, odnosno veliki problemi s vodovodnom mrežom.

Medijski akteri

- M1 *»Kod zaštite okoliša vidimo jedan loš pristup, stihijski gdje se ne planira unaprijed, gdje ne postoji, gdje ne postoje pravi planovi za upravljanje resursima. Jakuševac je jedna tempirana bomba. Tamo se odlaže svašta. Mislim, to brdo je ogromno, ja ne znam jeste se vi nekad provezli onuda, to je brdo zastrašujuće ogromno i kažu da je to druga visinska kota u gradu nakon Sljemena.»*
- M2 *»Apsolutno nezadovoljavajuće zbog toga što se nitko nije potrudio da razvije svijest građana da krenu od sebe, a posebno svijest vladajuće*

strukture. Divlja odlagališta svuda po gradu, pa taj nesretni Jakuševac koji nikad nećemo zatvorit'. A u edukaciju se ništa ne ulaže. Ona je ključ.»

- M3 *»Prilično loše, loše i neorganizirano, vidim hrpe otpada po gradu, vidim kontejnere prepune u kojima nema mjesta. To, nekad su se isto ulice, recimo, ljeti redovno prale zbog prašine, zbog koječega. To vrlo rijetko vidim. Dakle, čini mi se da u tim nekim dijelovima, da razina komunalnih usluga pada umjesto da raste.«*
- M4 *Kritične točke su da nemamo sustavnu kontrolu incidenata da tako kažem. Požari u C.I.O.S.-u su pokazali, Štampar je javno priznao, dakle, da oni nemaju aparaturu za mjerenje dioksina i furana, znači najkanцерogenijih tvari koje nastaju u takvim požarima. To kod nas uopće nema takve sustavne, sustavnog pristupa. I onda, naravno, uz to dolazi populizam Bandićev koji obećava da će se spalit', pa ništa ne napravi, pa obećava da će se zatvorit' Jakuševac pa ništa ne napravi.«*
- M5 *»Još uvijek je zadovoljavajuće. Onako, na prvi pogled Jakuševac više ne smrdi, gradska Čistoća radi, odvozi otpad redovito, Zagrepčani su dobili nove kontejnere za odvojeno prikupljanje otpada, u zagrebačkim školama i vrtićima te kod ostalih stanovnika provodi se intenzivno edukacija kako to činiti. Dakle, što se toga tiče, situacija je, po meni, zadovoljavajuća.«*
- M6 *»Čini se da smo postali osjetljiviji uopće na to pitanje tek u zadnje vrijeme, i pritisak javnosti će nadam se biti sve veći, pa ćemo više i saznavat'. Ali da, očito nam zrak nije čist, voda nam je prepuna i kojekakvih ne samo kemikalija nego i droga, tako da se ona tvrdnja da živimo u čistom gradu pokazuje sve manje točnom.«*

Četiri su medijska aktera stanje okoliša u Zagrebu ocijenili nezadovoljavajućim, apostrofirajući sustav otpada. Novinari su konkretniji od ostalih u imenovanju problema pa je čak tri puta spomenuto odlagalište otpada Jakuševac, a spominje se i tvrtka C.I.O.S. te nesređeni zeleni otoci. Jedan je medijski akter, pak, potpuno zadovoljan stanjem okoliša u gradu.

Za kraj ovog prikaza, može se reći da se približavanjem fokusu teme među skupinama aktera nijansiraju razlike u stavovima. Civilni su akteri najkritičniji prema stanju okoliša i najviše koncentrirani na sustav gospodarenja otpadom, a upravljački su akteri zadovoljni generalnom okolišnom slikom grada. Stručnjaci, osim otpada, ističu i problem vodoopskrbe te prometa. Političari su (očekivano) podijeljeni, a medijski su djelatnici najkonkretniji u definiranju problematičnih točaka.

4.5. Procjena normativnog okvira o otpadu

Nakon uvodnog pitanja drugog dijela intervjua koje je tematiziralo opće stanje okoliša i ekološki kritične točke prešlo se na centralni set pitanja povezan sa sustavom gospodarenja otpada u Zagrebu. Budući da se u sociologiji kultura jednog društva definira pomoću njegovih simbola, vrijednosti i normi, za prvu je temu odabrana procjena normativnog okvira o otpadu na europskoj, nacionalnoj i gradskoj razini. Naime, sociološki gledano, normativni okvir proizlazi iz vrijednosnih odrednica društva. Normativni okvir o otpadu definiran je strategijama, zakonima i drugim dokumentima koji su iscrpno prikazani u prethodnom poglavlju. Budući da su sudionici istraživanja iz svih skupina na različite načine specijalizirani za otpad, prvo se htjelo ustanoviti kako gledaju na dokumente koji normiraju stanje u sektoru.

Stručni akteri

- S1 *»Europa, da pođemo od nje, ona je shvatila nakon dosta godina, trebalo je i njoj da shvati da treba nekad poslušati ekološku znanost. Međutim, to je shvatila pod presijom komercijalnih razloga. Ključni nedostatak hrvatskog zakonodavnog okvira je da je dopušteno stvarati smeće. Tako dugo dok to bude dopušteno, problem će biti moguće samo djelomično riješiti i pitanje je kad će bit' riješen. Načelno bi trebalo biti zabranjeno stvarat' smeće i odrediti rokove u kojima se to treba realizirat'. Zagrebačka razina je točno to sve isto, plan gospodarenja otpadom zagrebački je najvećim dijelom, daleko najvećim dijelom plan za manipulaciju smeća. Tu nema govora o gospodarenju otpada.«*
- S2 *»Sad nikome nije na koncu jasno zašto Hrvatska ima jednu realizaciju na terenu, a drugo pišemo u dokumentima. Dokumentima Zakona o održivom gospodarenju otpadom. Zagrebački plan, oni bi sve u Resnik. Puno se luta, donose se kontradiktorni dokumenti, isto bi i odvojeno prikupljali i gradili centre za gospodarenje. To tako ne ide.«*
- S3 *»Gledajte, kao svaka strategija je napravljena prije xy godina s resursima koje ste imali tada i znanjem koje ste imali tada. Puno veći pro-*

blem su planovi gospodarenja otpadom. Oni trebaju slijedit' nekakvo strateško usmjerenje, ali planovi trebaju definirati jasnije što i kako i na koji način. Nisu dobri, a gradovi ih moraju donijeti zbog države. Zagreb, bojim se, neće moći bez onog pravog, zaokruženog sustava, a to je da na kraju krajeva i završavamo s termičkom obradom.»

- S4 *»To je suludo, već sam naziv govori koliko zapravo zakonodavac uopće ne razumije o čemu piše zakon. Mislim da nisu zadovoljavajući, mislim da je sustav gospodarenja otpadom, vrlo ću vam iskreno reći, minirala još Sanaderova vlada kada je dozvolila državnom tajniku Ružinskom i direktoru Fonda za zaštitu okoliša Mladineu da uvedu sustav depozita i na najkvalitetniji dio otpada, a to je ambalažni otpad od pića i napitaka, oni su na taj način priskrbili Fondu za zaštitu okoliša milijune kuna koje su kroz aferu FIMI Media lijepo raspodijelili tamo gdje je trebalo. Znači, zaključak je da su strateški dokumenti u pravilu nerealni i nisu pisani s namjerom da se po njima radi, da se provode.»*
- S5 *»Nedostaje strategija općenito. Nemamo strategiju postupanja s plastičnim otpadom, što bi trebali svakako imati. Zakoni su prepisani iz Europe i neprilagođeni nama. Znači, svaka niža razina prepisuje od više, kite se velikim riječima, ali nema konkretnih rješenja za konkretna mjesta.»*
- S6 *»Gradski je plan posljedica državnog koji nije stručno, tehnički, tehnološki i ekonomski utemeljen i neprovediv je. Tako ni zagrebački ne može biti drugačiji. Nažalost, u skladu sa zakonom mora se provoditi, pa tako imamo uvođenje sustava odvojenog prikupljanja koje nije opet zaokruženo, odnosno ne postoji infrastruktura koja omogućava cjelovito gospodarenje otpadom.»*
- S7 *»Zakoni često nastaju prema interesu uskih skupina, kao onaj o Agrokoru, o raznim stvarima o čijoj šteti i koristi ćemo još svjedočiti. Postoje i drugi propisi u kojima su inkorporirani nečiji interesi. Za potrebe koncepta centara za postupanje s komunalnim otpadom Kaštijun i Marišćina, na upozorenje EU-a, da planirano bioreaktorsko odlagalište, što nije u skladu s osnovnom politikom gospodarenja otpadom, u propise smo uveli njegovu definiciju. Nema je u EU propisima.»*

Stručnjaci redom imaju negativne komentare na hrvatski normativni okvir o otpadu, a kritiziraju ga iz različitih pozicija i različitim argumentima. Čak petero stručnjaka zamjera lutanje u konceptima gospodarenja otpadom, s tim da se troje od njih zalažu za odvojeno prikupljanje otpada bez

termičke obrade, a dva se energično zalažu za termičku obradu. Jedan je stručnjak ocijenio da je strategija gospodarenja otpadom potpuno zastarjela, a jedan se fokusirao na nedostatak strategije postupanja s plastikom. Stručnjaci prepoznaju činjenicu da je velik dio nacionalnih dokumenata prepisan, odnosno usklađen s europskom regulativom. Vidljivo je nezadovoljstvo među stručnjacima, ali i njihovi vrlo oprečni sudovi o tome što bi trebalo napraviti da se situacija popravi.

Politički akteri

- P1 *»Pa dakle, na razini Europske unije je donesena jedna direktiva koja je kao preporuka došla i u Republiku Hrvatsku, s obzirom da smo članica Europske unije, i po toj direktivi su jedinice lokalne zajednice trebale donijeti svoju odluku na temelju koje će doći do određivanja sustava za rješavanje i zbrinjavanje komunalnog otpada. I grad Zagreb je postupio po toj odluci, dakle, nadležnog ministarstva na način da je tu koristio svoje dispozitivne mogućnosti.«*
- P2 *»Pa, ono što je problem Hrvatskoj da smo mi mijenjali naše strateške dokumente, evo primjerice, tih centara za gospodarenje otpadom, promijenili tri smjera u šest godina. Mi samo krpamo probleme, fali ozbiljna strateška razmišljanja i postavljanja smjernica, čak i fali kompromisa. To je nacionalna sigurnost i nacionalno pitanje i mislim da se tu mora napraviti kompromis od svih stranaka, reći, ljudi ovo je prevažno za Hrvatsku. To vrijedi za državni, pa i za zagrebački, jer oni su svi međusobno povezani.«*
- P3 *»Što se tiče europske razine, djelomično sam upoznat s onime što nam je bilo bitno za lokalnu razinu, a to je što se tražilo od nas da do 2020. postignemo 50 % odvojenog prikupljanja otpada, a do 2022. 60 %. Već sam ranije rekao da mi nismo niti blizu tome. Mi smo donijeli prije godinu dana Plan gospodarenja otpadom, kad kažem mi, govorim Gradska skupština. Ne daj bože da sam glasao za to jer taj dokument nije imao veze s vezom, odnosno i dalje je planirao zbrinjavati otpad na Jakuševcu, miješani komunalni naravno, dok za građevinski otpad i kompostanu, obzirom da su imali pritisak tada svojih koalicijskih partnera, nisu, ostavili su praznu lokaciju.«*
- P4 *»Problem je što se stalno mijenja. To je najveći problem, što Hrvatska nema sustavnu politiku gospodarenja otpadom. Zapravo mislim da nikad nije ni imala. Ako gledam, primjerice, opasni otpad, pa to*

je katastrofa. Znači, mi nismo uopće riješili pitanje opasnog otpada. Znači, užasno je problem što se stalno skače od koncepta do koncepta na nacionalnoj razini. Dođe jedan ministar, ima svoju viziju, dođe drugi, ima drugu, treći treću.»

- P5 *»Pa mislim, imamo potpuna lutanja, imali smo tri, četiri ministra za štite okoliša i svaki je došao s potpuno novim konceptom. Odnosno, ajmo reć', ovaj sad se nadovezao, znači Ćorićev na Zmajlovićev koncept što se tiče centara za gospodarenje otpadom. Istovremeno dobivamo podatke i dokumente iz Europske unije koji govore da je to koncept koji se ne bi trebao uvodit', da oni odustaju od njega, i čak će nam promotriti da li ima smisla da nam više odobravaju korištenje europskih sredstava na te projekte.»*

Četiri od pet političkih aktera apostrofiralo je činjenicu da se luta s odabirom generalnog koncepta za pitanje otpada. Jedan politički akter (vladajuće većine) ističe da su dokumenti korektni i potpuno usklađeni s europskim, što smatra pozitivnim. Političari su spominjali konkretne političke situacije i procedure donošenja odluka, opravdavajući vlastite i kritizirajući tuđe postupke. Spominju i političke pritiske zbog kojih se neke odluke (odustajanje od lokacija za neka postrojenja) donose.

Upravljački akteri

- U1 *»Mislim, pretpostavljam da su na nekoj zadovoljavajućoj razini, da su morali zadovoljit' neke europske direktive. Problem je s našim, ma zapravo, inače naši dokumenti ti strateški, su ono kad ih čitate, uglavnom svi dobri. Problem je što se ne provode. E sad, vjerojatno već u samim dokumentima fali taj provedbeni dio i ono, jasno delegiranje tko je zadužen, u kojem roku, s kojim novcima i tako, to fali.»*
- U2 *»U prostornim planovima je bilo puno više tih lokacija vezano za zbrinjavanje otpada, ali one su se nekako političkom voljom kroz vrijeme brisale. Iako su bile prostorno puno kvalitetnije. Ja mislim da bi ti akti trebali bit' jednostavniji, da bi oni trebali biti čitljiviji. Kod nas su propisane procedure na procedure i procedure, ustvari, a jako često se radi o čistom zadovoljavanju forme gdje se proizvodi hrpa papira, a ustvari nitko se ne pita koja je suština, koja je bit, zašto se to radi i koji je osnovni zaključak.»*

- U3 *»Jesu, znači, to su dokumenti koji su usklađeni s EU dokumentima, to nam je isto obveza. Znači s EU direktivama, uredbama i ostalim dokumentima Europske unije, znači, to je zakon i plan gospodarenja otpadom. Oni su zadovoljavajuće razine, tako i usklađenosti sa svim obavezama i ciljevima koje RH ima. Zagrebački je usklađen s nacionalnim planom, što god da netko o njemu mislio, možda je bilo i nekih boljih tehnologija, drugačijih, ali Hrvatska je išla u smjeru centara za gospodarenjem otpadom.«*
- U4 *»Dakle, veliki problem uopće u Republici Hrvatskoj je što je zaštitu okoliša, pa čak evo i 25 godina u mom djelokrugu bivanja s tom temom, je što ona nikako da izbije na prvo mjesto. A još se jako luta. Te centri, pa manji centri, pa nećemo centre. Dokumenti su profesionalni i problem nije u njima.«*
- U5 *»Sve su dobre ideje. Ja sam dosta realna osoba, pa smatram da kada već donosiš neke stavove o postocima otpada koje trebaju jedinice lokalne samouprave i regionalne samouprave odvojiti, onda trebaš prije toga razmisliti o infrastrukturi koja postoji i polako dizati ljestvicu povećanog odvajanja, a ne megalomanski odrediti, e sad ćemo 50 % toga, 60 % toga, a sami znaju činjenično stanje na terenu. Jako me to nervira, nepromišljanje i, ajmo reć', neplaniranje, i baš me briga, ja sam donio svoj papir. Znači ja sam napisao, a vi gospodo moja nimate nikakve šanse to provesti. Evo, to je problem, to je naša stvarnost nažalost.«*
- U6 *»Što se odlagališta tiče, mi smo unijeli svu EU regulative i poštuju se svi propisi. Gledajte, malo toga u dokumentima ovisi o nama, oni su više manje zadani. Jedino što ovisi o nama, a to su lokacije izvedba, to nije dobro, to šteka. Lokacija se dogovori, onda se pod pritiscima izbaci. A rješenja nema.«*

Upravljački su akteri (4/6) istaknuli usklađenost hrvatskih dokumenata s europskom regulativom. Međutim, usklađenost sama po sebi nije dovoljna da ih ocjene pozitivnima. Kod upravljačkih je aktera izražen stav da su dokumenti korektni, ali da nemaju provedbenu dimenziju i nisu prilagođeni hrvatskom sustavu. Jednom je spomenuto lutanje u konceptima.

Civilni akteri

- C1 *»Pa, ovako, ono što je Europska unija postavila Hrvatskoj, to su zapravo određeni minimumi. I ljestvica je postavljena jako nisko. Znači, Hrvatskoj je na neki način naređeno da ne smije manje od 50 posto odvojenog prikupljenog otpada imati. A jedinice lokalne samouprave bi mogle rješavati, znači, puno bolje i više od tog minimuma, ali izgleda da je to isto područje klijentelizma jer su županije, znači, ti centri za gospodarenje otpadom po Hrvatskoj su na neki način u vlasti županije. A Plan gospodarenja otpadom u gradu Zagrebu 2014. godine bio je još i gori nego sad.«*
- C2 *»Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske ovakav kakav je s centrima za gospodarenje otpadom u kojima je glavno postrojenje mehaničko-biološka obrada je ne samo loš, mislim, to je uopće neprihvatljiv, zato što kada jednom stvorite smeće i onda to smeće ić' odvajat', rezultat toga bude da nemate niti kvalitetne sekundarne sirovine, niti možete sve odvojiti'. Jednaka je stvar s planom gospodarenja otpadom u gradu Zagrebu. Znači predviđen centar za gospodarenje otpadom u gradu Zagrebu je na lokaciji Resnik koja je na 1000 metara, ja mislim, od vodocrpilišta.«*
- C3 *»Hrvatska u pravilu prati ono što joj Europska unija nalaže, s time da smo mi zadovoljni na taj način zato jer Europska unija gura hrvatske propise u dobrom smjeru. Što se tiče grada Zagreba, grad Zagreb se trudi ispuniti one minimalne uvjete, a to isto radi na loš način i mi smo uvijek imali žalbe i prigovore na planove gospodarenja otpadom koji su se redovito odbijali.«*
- C4 *»Zakon o gospodarenju otpadom, on je na neki način dosta širok. On je prepisao europsku direktivu, okvirnu direktivu o otpadu, i on donosi ciljeve i mjere, ali sam po sebi ne detaljizira poslove u gospodarenju otpadom. Zakonom je propisano da u centre za gospodarenje otpadom koji se planiraju izgraditi ide ostatak, odnosno miješani otpad. Iako mi gledamo, upozoravamo da je koncept centara još od starog zakona iz 2005. godine promašen koncept, što se sada tek pokazuje na vidjelo, jer mi od 2005. do danas, 14 godina, smo izgradili tek dva od deset centara koji su bili planirani. I obadva imaju financijske, ekonomske i ekološke probleme.«*
- C5 *»Prvo Strategija kojom su ustanovljeni takvi centri, znači datira iz 2005. Sad si zamislite koliko se u međuvremenu toga promijenilo do*

danas. Ta koncepcija centara, to je nešto što je nespojivo s cirkularnom ekonomijom, znači s općim europskim opredjeljenjem, a posebno je specificirano u direktivi, okvirnoj direktivi o otpadu. Na nju se nastavlja i važeći nacionalni plan iz 2017., svi ostali su usklađeni na način da su usklađeni s temeljnim lošim krovnom dokumentom, znači s Planom gospodarenja Republike Hrvatske.»

- C6 *»Ne, oni su vam, nažalost, proturječni jer svaki put kad vam dođe ministar koji se vodi kao zeleni, pod navodnicima, vam napravi strahoviti zastoj i štetu u cijelom sustavu. Pa tako imamo da je predzadnji ministar donio plan gospodarenja otpadom koji je u suprotnosti sa strategijom. Međutim, on je neprovediv u Hrvatskoj. Znači, ja sad potpišem da taj plan nema šanse da se provede. Hrvatska je svrstana među 7–8 država Europske unije koja ima najlošije rezultate u gospodarenju otpadom.«*

Civilni su akteri vrlo kritični prema normativnim dokumentima. Čak četiri su aktera istaknula uvjerenje da koncept centara za gospodarenje otpadom koji je sadržan u hrvatskim dokumentima nije poželjan, a pritom nije ni usklađen s novijim europskim principima koji zagovaraju cirkularnu ekonomiju. Dvaput je istaknuta zamjerka da su nacionalni i gradski plan neambiciozni te da su koncentrirani samo na ispunjavanje minimalnih uvjeta.

Medijski akteri

- M1 *»Znam da nacionalni plan zapravo prebacuje odgovornost na lokalnu razinu, znači da prepušta gospodarenje otpadom jedinicama lokalne samouprave, mislim županijama, da je to na toj razini, pa onda i dalje niže. A znam da nam Europska unija diktira određene postotke zbrinjavanja, odnosno recikliranja, koje moramo ispuniti, da su te kvote realne, odnosno da su bile realne za postići da se na vrijeme krenulo u provedbu, ali budući da nije, mislim da smo u velikom problemu što se toga tiče, bar što se tiče Zagreba.«*
- M2 *»Gledajte, strategija je dobra, ali realizacija nije odgovarajućom brzinom. Strategija je, dobro, ne realiziramo ono što smo predvidjeli, najgore što mi se čini je, ne zbog nedostatka novca, zbog nedostatka sredstava, nego zbog nedovoljne upućenosti u dobivanje europskih fondova, zbog nedovoljnog angažmana u povlačenju europskih fon-*

dova. Još dodajem da se svi dokumenti uopće ne komuniciraju prema javnosti.«

- M3 *»Generalni stav je da su obično kod nas propisi dosta solidni, ne mogu uvijek govoriti za sve da li su usklađeni s nekim europskim najnovijim praksama, najnovijim direktivama, i tako dalje, jer se to uglavnom više radi, međutim, čini mi se da zapinje na provedbi. Dakle, propis može biti teoretski ne znam koliko dobar, ali ako ostaje na papiru, onda od njega nema koristi.«*
- M4 *»Koliko pratim kroz emisiju, iskreno, to su obična prepisivanja europskih direktiva gdje zapravo ono što nedostaje su akcijski planovi, ono što nedostaje su tijela koja kontroliraju. Mi stalno pričamo recimo o taksi za, kazni za odlaganje koje sad polagano kao nešto sramežljivo bi uveli, ali ta taksa opet kao i ovo podizanje cijena, vi ne vidite da se to onda vraća u sustav na način da će se nešto s time napraviti.«*
- M5 *»Mi na državnoj razini deklarativno imamo sve doneseno. Znači, svi naši planovi su deklarativno usvojeni. Međutim, mi padamo na prvoj stepenici zato što, primjerice, rekli smo da ćemo imati 20 centara za gospodarenje otpadom. Projekti za centre za gospodarenje otpadom napravljeni su prije 20 godina. Znači oni su već sad zastarjeli. Bili su zastarjeli prije 10 godina.«*
- M6 *»Pa, ovako laički čine se dobrima, samo ih se ne provodi. Imamo dakle obavezu odvajanja 50 % korisnog otpada do ove godine. Dakle morali smo već biti spremni. I imamo na kraju krajeva prvi zakon kojim se naložilo odvajanje otpada, donio je Franjo Tuđman, potpisao ga, 1995. Dakle, toliko godina na snazi imamo već odredbu odvajanja otpada, ali nismo se, mislim nešto se jesmo pomakli, ali ne puno.«*

Mišljenja medijskih aktera o normativnim dokumentima su podijeljena. Polovica ih smatra da se radi o solidnim dokumentima koji zapinju u provedbenoj dimenziji. Spominju da nije dovoljno imati sve propisane dokumente, nego treba na terenu ispunjavati konkretne korake. Jedan medijski djelatnik ističe da se radi o pukom prepisivanju, a drugi ističe da je hrvatski okvir zastario u odnosu na europski.

Sumarno se može izdvojiti nekoliko zanimljivih pokazatelja. Stručnjaci i civilni akteri negativno se referiraju na normativni okvir kojem najviše zamjeraju nekonzistentnost, nemogućnost provedbe i manjak akcijske dimenzije. Političari su koncentriraniji na prošle događaje i ističu lutanje u konceptima i rješenjima koji zbrojeni daju konfuzno stanje u sektoru. Upravljači su pohvalili usklađenost s europskim okvirom, ali drže da hrvat-

skim dokumentima nedostaje provedbena dimenzija. Važno je napomenuti da velik broj sudionika koji dokumente smatra nedovoljno dobrima ima diametralno suprotne stavove o tome kako bi se stanje moglo popraviti. Ovi su nalazi konzistentni s nalazima orijentacijskog istraživanja (Perkov, 2018) provedenog u Splitu: »civilni, stručni i medijski akteri kazali su da strategije i zakoni nisu zadovoljavajući zahvaljujući političkim elitama već zato što su se morali uskladiti s odredbama Europske Unije. Nadalje, svi su akteri, osim predstavnika gradske uprave, izuzetno sumnjičavi prema provođenju strategija i planova – vjeruju da je postavljene zahtjeve nemoguće izvršiti bez uključenja građana i unaprjeđenja postojeće infrastrukture te smatraju da će ti dokumenti ostati ‘mrtvo slovo na papiru’. Svi oni gledaju na Europsku Uniju kao na spasitelja Hrvatske u pitanjima zaštite okoliša i gospodarenja otpadom.«

4.6. Stanje odlagališta otpada Jakuševac-Prudinec

Sljedeća se tematska cjelina odnosi na stavove i mišljenja sudionika istraživanja o centralnom i najpoznatijem objektu zagrebačkog sustava gospodarenju otpadom – odlagalištu otpada Jakuševac-Prudinec. Povijest i trenutno stanje odlagališta, preuzeto iz službenih dokumenata, detaljno je opisano u ranijim poglavljima. U istraživačkom se dijelu htjelo ustanoviti stavove osoba specijaliziranih za temu otpada iz svih ključnih skupina o njihovoj procjeni trenutnog stanja na odlagalištu, procjene rizika koji predstavlja za građane Zagreba te perspektive njegova daljnjeg rada i potencijalnog zatvaranja.

Zatvoreni dio odlagališta otpada Jakuševac-Prudinec (Foto: I. Perkov)

Aktivni dio odlagališta otpada Jakuševac-Prudinec (Foto: I. Perkov)

Stručni akteri

- S1 *»Vi imate stvar koja je takva sramota. To je 21. stoljeće. Imate naselje u kojem ne možete disati. Zbog čega? Samo zato što smetlarska mafija, s jedne strane, u savezu s koruptivnom vlašću i u savezu s glupošću čini zločin na zločin na zločin od 1964. kad su zatrpali jedno jutro jezero u kojem su, kristalno jezero u kojem su plivale ribice, djeca se igrala okolo, kamioni su počeli dovoziti unutra smeće. I od onda do danas sve do 16 milijuna tona. Sa svim posljedicama. I nitko ne može reći da se to ne može drugačije. Nitko. Nacionalna sramota, a je l' opasno ili nije opasno, odite tamo, pa dišite. Taman da je apsolutno bezopasno, to je takva agresija psihološka da vi ne možete iz toga ispast' čisti nakon života koji tamo provedete i nakon što tamo 20 ili 15 ili 12 sati dnevno provedete. On je već saniran pod navodnicima. Nemoguća je sanacija.«*

- S2 *»Lošu, zato što je to, svako odlagalište ima štetan utjecaj. Točno da je ono sanirano, ne znam, prije 15 godina za ogromne novce te je smeće prebacivano ovamo tamo, pa su stavljani ti temeljni brtvljeni slojevi, pa je jedan dio pokriven i zatvoren, saniran, međutim, radna površina tog odlagališta je jako velika, to je ovo gdje se sad odlaže, sustav reciklažnog dvorišta je slab. To znači da jako puno problematičnog kućnog otpada tamo završi, jako malo fluo cijevi, žarulja, ne znam, kemikalija kućnih, ovog, onog, ode u reciklažna dvorišta, većina završi na Jakuševcu gdje se to podrobi i onda vam emitira se sve svašta.«*
- S3 *»Mi bismo trebali pitati se tko je nama radio projekte i tko je izvađao, recimo, da smo mi dopustili da imamo tako veliki Jakuševac. To poduzeće za gospodarenje otpadom u Zagrebu, ZGO, je poduzimalo mjere, međutim, onda su počeli dolaziti razni savjetnici, pa su dolazili razni poduzetnici. Sasvim sigurno je kritična točka.«*
- S4 *»Jakuševac je prvenstveno uređeno odlagalište otpada koje je ogromno, veliko brdo u Zagrebu, ali je to, nije nitko donio taj otpad, sve smo to mi Zagrepčani napravili. Dakle, kao uređeno odlagalište, ja ne sumnjam u ispravnost odlagališta, definitivno. Dakle odlagalište koje ima sve potrebne elemente da zadovoljava kriterije sanitarnih uvjeta. Kad se zatvori konačno, mislim kad zatvorimo konačno odlaganje, ne možemo ga zatvorit' ako nismo napravili prije rješenje. Znači treba sustav urediti da napravimo rješenje prije.«*
- S5 *»Meni je žao što mi imamo gradonačelnika koji je rekao prije desetak godina da će se spalit' ako se odlagalište ne zatvori. Pa evo, mislim, dokazao je da se radi o jednoj temi koja je prilično preveliki zalogaj za njegov mali mozak. Mislim da je Jakuševac valjda jedno od najcrnijih točaka u Europi, to mislim. Vi da biste zatvorili neuređeno odlagalište, vi prvo morate regulirat', dakle, dolazak količina otpada na to odlagalište, pa reducirat'. To za mene nije uređeno jer mi i dalje gomilamo ogroman, dakle, mi ćemo još malo imati Sljeme, mi ćemo se za par godina skijati na Jakuševcu, a ne na Sljemeni, kak' to izgleda.«*
- S6 *»Jakuševac je prije sanacije imao znatan utjecaj, danas kada je uređen ovako kako je, njegov utjecaj na okoliš i kvalitetu građana je minimalan. Radi se o najboljem hrvatskom odlagalištu usklađenom sa svim međunarodnim normama. Štoviše, jedno od najboljih odlagališta u Europi na kojem rade vrlo ozbiljni profesionalci.«*
- S7 *»Mehaničko-biološko postrojenje se može iskoristiti i za preradu već odloženog otpada na Jakuševcu i na taj način Zagreb ne bi više trebao*

tražiti mogućnost izgradnje novog odlagališta, a stanovnici oko Jakuševca bi dobili u cijelosti sanirano odlagalište. Umjesto dvostruke koristi sad se događa dvostruki gubitak. Zamislite ludosti, počelo se odvojeno prikupljati biootpad, a nema se kamo s njim. Dvije kompostane u Zagrebu su popunjene drugim biološkim otpadom.»

Procjena stanja na odlagalištu Jakuševac stvara podjelu među stručnim sudionicima istraživanja. Petero ih je zauzelo generalno negativan stav o odlagalištu, a preostalih dvoje tvrde da je riječ o dobro organiziranom i usklađenom odlagalištu. Stupanj kritike razlikuje se među akterima koji su stanje proglasili lošim, dvoje ih misli da je riječ o katastrofi i ekološkoj bombi, preostalih troje vidi dobre strane obavljene sanacije, ali smatra da sustav nije dobro posložen, što se odražava i na odlagalište. Ističe se i da je potrebno konačno zatvaranje, ali to nije moguće bez novih rješenja i postavljanja sustava.

Politički akteri

- P1 *»Pa Jakuševac, ako se ne varam, do 2028. ima važeću građevinsku dozvolu jer se on smatra građevina. Na Jakuševcu su napravljene određena, od samog njegovog postanka, poboljšanja i određene nadopune i ostalo, međutim, dugoročno on definitivno nije rješenje. I već sada mislim da bi kada bi se našla alternativa, da slobodno bi se mogao zatvoriti, međutim, s obzirom na tu dozvolu koju ima, da onda može naravno normalno funkcionirat' i treba.«*
- P2 *»Ali zbrinjavanje otpada na Jakuševcu nismo uopće ozbiljno ni pristupili, zbog toga jer nismo, ono što sam vam rekao, znači mi danas, mi rješavamo probleme pet do dvanaest. Znači kad nam ne'ko kaže da trebamo sutra u 12 nešto napraviti, mi to onda idemo rješavati sutra ujutro u osam. Znači Jakuševac apsolutno treba ga, ako je moguće, zabraniti', ali to sad znači, evo naše politike, mi ga odgađamo 2018., Mirela Holy je odgađala, svi odgađaju, ali nismo počeli gradit' ni dan danas prvi kamen nečega novoga. Razumijete, alternativnoga. To je, mislim, ok, odgodilo se do 2028., budemo ajde živi, di je 2028.«*
- P3 *»Činjenica je da je gradonačelnik prije 15 godina rekao da ako za 4 godine ne sanira odlagalište otpada da će sam sebe zapaliti na Jakuševcu. To je jedna od njegovih povijesnih izjava. Ali, nažalost, to, evo, prije godinu dana smo, nismo mi nego je većina u Gradskoj skupštini*

odlučila da će odlagalište trajati još sljedećih 9 godina na istom mjestu, s istim problemima, s istim neugodnim mirisima prema građanima. Dakle, moja neka procjena kada sam se bavio time je to da ovisno o smjeru i putanji vjetra neugodne mirise s Jakuševca osjeti 100 000 ljudi u Zagrebu. Naravno, s Milanom Bandićem će ostati to tako, ali onaj tko misli ozbiljno preuzeti upravljanje gradom će se morat' pozabaviti i tom temom.«

- P4 *»Nered, potpuni nered. Pa, dovoljno je čuti građane koji žive tamo kako im je. Znači ja mislim da kompostana, ako se dobro radi, nemam nikakvih problema da bude u gradu. Međutim, isto tako razumijem ljude koji nemaju nikakvog povjerenja prema gradskoj upravi koja kaže da će Jakuševac zatvorit 2012., pa 2015., pa 2017., pa 2019., pa sad 2028.«*
- P5 *»Tamo je odrađena određena sanacija koju neki dovode u pitanje, no, ako ništa drugo, imamo koliko-toliko uređen sustav otpadnih voda, rješavanje onog plina koji je nusproizvod od kojeg je, ne znam, mislim da je već prihod prešao 100 milijuna od prodane električne energije do sada, što su neki pozitivni efekti. Mi smo sada na toj zadnjoj plohi, mislim, sedmoj. Naprosto više neće biti prostora da se dovijeka tamo odlaže.«*

Političari su također podijeljeni oko stanja na Jakuševcu. S jedne strane, ističu pozitivne učinke sanacije (P1 i P5), ali ostali kažu da je i dalje riječ o opasnom odlagalištu koje negativno utječe na kvalitetu života građana Zagreba, posebno onih u neposrednoj blizini. Opozicijski akteri spominju negativnu ulogu gradonačelnika i smatraju ga odgovornim za loše stanje odlagališta, a spominju se i drugi političari na nacionalnoj razini koje smatraju odgovornima za lutanje u konceptima. Spominju se i stalne promjene planova za daljnji rad odlagališta, odnosno odgađanja njegova zatvaranja.

Upravljački akteri

- U1 *»Pa, utječe sigurno na kvalitetu života tamo u neposrednoj blizini jer to se sve vrijeme osjeti. I, ne znam, one vrane koje lete i sve, nije nekakav prizor. Sanirali smo doduše pedeset godina loše neke prakse. Ali sad, da se moglo otić' korak dalje, je. S druge strane, vi imate problem cijelo vrijeme te lokacije. Znači plan ima, je napravljen, dobio je suglasnost koju mora dobit', dođe u Gradsku skupštinu u kojoj*

zastupnici amandmanom skinu te centre. I vi ste zapravo, ono koliko, 10, 15 godina bez lokacije centra. A onda imate Jakuševac.»

- U2 *»Mislim ljudi koji žive na Jakuševcu oni zato i dobivaju odštetu. I ja nisam primijetio da se u posljednje vrijeme smanjio broj stanovnika na Jakuševcu. Već dapače. Tako da ja vjerujem da je njihov, recimo, da je njihov život ili standard života do te mjere loš. A odlagalište kao odlagalište, to je smeće, mora se osjetit', ali sve je napravljeno po propisima i stalno se kontrolira, koliko ja znam.«*
- U3 *»Odlagalište Jakuševac tamo negdje od 60-ih godina, svojim kapacitetom je pri kraju, ono je čak već i proširivano izvan svih mogućih planiranih kriterija, a novo postrojenje još uvijek nije započeto s izgradnjom. Tako da mislim da će biti terminski jako teško uskladiti, znači, korištenje odlagališta još neko vrijeme do izgradnje novog centra za gospodarenje otpadom. Znači, mora biti prekriven i zatvoren i u tom trenutku mora biti otvoren taj novi centar za gospodarenje otpadom.«*
- U4 *»Zagreb ima svoju firmu, Zagrebački centar za gospodarenje otpadom se zove, na koju je prebačeno da vodi brigu sa svim ovim daljnjim pitanjima i oni su odgovorni zato da to naprave. Oni su sada u dokumentaciji koja je potrebna za dobivanje novaca Europske unije. Dakle, došli su do odabira. Pa, ne možemo reći da je sve negativno, nije točno. Ima puno pred nama još posla. Ali nije brate ni sve negativno.«*
- U5 *»Ono što se stalno ponavlja, ali nikako da se uhvati uz javnost, vam je to da Jakuševac ima građevnu dozvolu, to je građevina. To je jedno od najuređenijih, čak imam i taj papir negdje spremljen, najuređenijih odlagališta u Republici Hrvatskoj. Papir imamo. To nitko ne spominje. Koliko ja imam informaciju, svakodnevno su inspekcije tamo i sve je čisto. Dakle, ja imam tu informaciju kao pravnik. A sad da li on predstavlja ili ne predstavlja rizik, ni ja ne bi volio biti tamo pored njega iskreno.«*
- U6 *»Jakuševac je odlagalište napravljeno po najvišim standardima. To je ogromna građevina, stotine inspekcija dolazi i nikad nema problema ni kazni. Sve je na najvišem nivou. To, je li odlaganje idealno za otpad, to je druga priča. Ali odlagalište je uredno, još se gradi i gradit će se dok ima dozvolu.«*

Pet od šest upravljačkih aktera u prvi plan ističe povoljan legalni položaj odlagališta, odnosno činjenicu da je napravljen u skladu sa svim nacionalnim i europskim propisima. Prepoznaju njegov potencijalno loš utjecaj na građane koji žive u blizini, ali drže da je tako u blizini svakog postrojenja

koje ima veze s otpadom. Dvoje aktera kaže da je odlagalište napravljeno u skladu s najvišim standardima.

Civilni akteri

- C1 *»Jakuševac sigurno već godinama srozava kvalitetu života ljudi u tom dijelu Zagreba. Međutim, ni'ko ne može zaustaviti na jednom mjestu zrak i kemikalije. Utječe sigurno štetno i na vodozaštitna područja, ljudi udišu to, mislim, na kraju krajeva, smrdi. Evo, kad uopće ne bi bilo tako štetnih utjecaja i opasnih na ljudsko zdravlje, mislim, neugodno je živjeti u takvom okolišu, u takvoj situaciji.«*
- C2 *»Jakuševac je zločin protiv čovjeka, jednostavno rečeno. Znači, on će ostat' kao spomenik ljudskoj gluposti i bešćutnosti. On se mora pod hitno zatvorit' i jedini način da se Jakuševac zatvori je uspostava dosljednog ekološkog sustava za gospodarenje otpadom, što znači dok se takav sustav ne uspostavi ne vjerujem u mogućnost zatvaranja Jakuševca.«*
- C3 *»Smatram ga jako, izrazito lošim, da ne kažem katastrofalnim. Jakuševac kao takav, kao odlagalište otpada u onom dijelu u kojem je ispunio svoje kapacitete je saniran, ali isto tako prijeti situacija s obzirom da sustav nije uspostavljen, a oni imaju još kapacitete raditi manje od desetak godina. Prvo, naravno, treba napraviti sustav koji smo rekli od individualne odgovornosti, do sortirnica, preko centara za ponovnu uporabu i kompostišta i onda kada u to možemo odvoziti otpad, onda možemo i zatvoriti Jakuševac.«*
- C4 *»Već je došlo do niza požara na odlagalištu otpada Jakuševac i mislim da je to velika opasnost za građane. Tamo se uglavnom stanovnici ne bune zbog smeća na Jakuševcu, nego zbog kompostane na Jakuševcu jer je ona otvorena i zaudara. Rješenje je zatvaranje odlagališta, ali još nemamo alternativu, zahvaljujući nesposobnosti nadležnih.«*
- C5 *»Nemamo saniran, taj Jakuševac, o njemu se toliko priča, na taj Jakuševac se dovodi sav otpad, i onaj koji, građani se trude, građani žele odvajati otpad. Znači, tamo se dovozi taj miješani komunalni otpad i s ekološkog aspekta tu se otvara puno puno tema [...]. Međutim, budućnost Jakuševca je još uvijek prilično izvjesna jer je produžen rad Jakuševca, koliko sam ja upoznat, još uvijek, kroz neke okolišne dozvole i dokumente do 2028., tako da za sada o nekakvom napuštanju Jakuševca realno nema nekakvoga izgleda.«*

C6 *»Pa, nisam baš ja zadovoljan, ali gledajte, vi u Hrvatskoj u ovom trenutku nemate niti jedan grad koji radi u skladu sa zakonom kojeg smo sami donijeli. Ono što je se u pravilu ne dira. Tko god vam priča da to sad treba, gledajte, možete napraviti studiju izvodljivosti, njega možete preselit'. Pod prvo morate naći tako veliku lokaciju gdje ćete taj otpad preselit' i morate dokazat' da je to isplativo. Bez spalionice se to ne može.«*

Civilni su akteri vrlo nezadovoljni stanjem na odlagalištu Jakuševac. Svi su civilni akteri izjavili da je stanje loše, a dvoje ih stanje naziva katastrofalnim, pa čak i »zločinom protiv čovječnosti«. Spomenuto je i da se na njemu događaju opasni požari, da se na njega i dalje gomila miješani komunalni otpad. Smatraju (3/6) i da zatvaranje Jakuševca nije realno prije pronalaska drugog, boljeg rješenja usklađenog s principima kružne ekonomije, a jedan akter drži da je spalionica jedino rješenje.

Medijski akteri

M1 *»Jakuševac je tempirana bomba koja će eksplodirati. Mislim da postoje puno veći problemi nego što se iznosi javno, mislim da se neke stvari kriju. Ono što sam isto saznao slučajno, da u Zagrebu postoje nekakvi mjerači zagađenosti, znači mjesto gdje se uzima zrak, pa se analizira, mi tu jako loše stojimo. Jakuševac treba zatvoriti i što prije prijeći na kružnu ekonomiju, ne smijemo stvarati otpad.«*

M2 *»Prvo, neuređena odlagališta jednako smetlišta. To za one ljude koji u blizini žive, to je katastrofa, kao i u drugim gradovima. A Jakuševac je neodređeno odlagalište na koje ide sve i svašta, i biološko i opasno, i otrovno i svakakvo smeće. Trebamo biti jako zabrinuti oko toga i nešto poduzeti.«*

M3 *»Dakle, s Jakuševcem je dobro da je on saniran u velikoj mjeri u odnosu na ono prvotno stanje, ali loše je da nismo otišli korak dalje, dakle, da nije dovoljno smanjeno, da sustav reciklaže nije dovoljno dobro organiziran, s jedne strane, a s druge strane da taj kraj lanca isto nije organiziran, tako da imamo, nažalost, prilično loš sustav. Rješenje bi bilo zatvaranje Jakuševca i pronalaženje nekog novog boljeg rješenja, ali to je lako reć', a teško napraviti.«*

M4 *»Imate ovaj ugovor za održavanje Jakuševca, znači četiri firme među kojima su i ovi kraljevi zlatnih WC-a koji dobivaju 45 milijuna kuna*

godišnje za izgradnju cesta, uvođenje telefona i ne znam čega na Jakuševcu. Gdje ti novci idu? Sigurno ne na sanaciju. A dodatna sanacija i konačno zatvaranje paralelno s uvođenjem nekog novog rješenja je jedino moguće.»

M5 *»Onako na prvi pogled Jakuševac više ne smrdi, gradska Čistoća radi, odvozi otpad redovito. Na Jakuševcu se stalno kontrolira. Mislim da će se na vrijeme sve to završit', da će on biti zatvoren na vrijeme, da neće biti nekakvih štetnih posljedica.«*

M6 *»Ne znam u kojoj je fazi, je li zadovoljena sanacija odlagališta, mislim, Jakuševac evidentno nije zbrinut, tamo su i česti požari, ne znamo što je na tim, je l' znamo što je tamo odloženo, odnosno što udišemo kad se zapali nešto, to je pitanje. Na Jakuševcu još uvijek završava uglavnom miješani otpad. Dakle, da bi se hrpa tamo smanjila moramo je smanjit' u svakom kućanstvu.«*

Medijski su predstavnici podijeljeni, tri su stanje odlagališta ocijenili pozitivnim, a tri negativnim. Ipak, dvije od tri osobe koje su ga ocijenile pozitivno, drže da sustav nije zaokružen. Jedan je medijski akter izrazio sumnju u korupciju povezanu s tvrtkama koje skrbe o odlagalištu. Dvoje je novinara izrazito zabrinuto i Jakuševac smatraju tempiranom bombom oko koje je hitno potrebno nešto poduzeti.

Sinteza odgovora svih sudionika o stanju na Jakuševcu donosi izrazito podijeljenu sliku. S jedne je strane stav da se radi o najboljem europskom odlagalištu napravljenom po najvišim standardima, a s druge stav da se radi o tempiranoj bombi koja zahtijeva hitnu intervenciju. U skupinama stručnih, političkih i medijskih aktera prisutne su podjele, dio ih stanje smatra dobrim, a dio negativnim, upravljački su akteri skloniji isticanju legalnosti i uređenosti odlagališta, a skupina aktera koja je izrazito nezadovoljna je civilna skupina.

4.7. *Primjeri dobre prakse gospodarenja otpadom u zemlji i inozemstvu*

Budući da su otpad i gospodarenje njime globalni fenomen, a problemi sustava različitog opsega i intenziteta realnost svih suvremenih društava, sudionicima je postavljeno pitanje o tome koja mjesta i gradove u zemlji ili inozemstvu smatraju primjerima dobre prakse na koje bi se Zagreb i Hrvatska trebali ugledati. Treba kazati da navedeni primjeri dobre prakse donekle otkrivaju i model gospodarenja otpadom koji sudionici smatraju primjerenim.

Stručni akteri

- S1 *»Na Krku je eksperimentalno dokazano kako sustav gospodarenja otpada, a može biti učinkovit i usklađen s principima cirkularne ekonomije. Postotak odvojenog prikupljanja koji oni imaju mogla bi imati svaka sredina u Hrvatskoj, ali razno-razni likovi se tome protive.«*
- S2 *»Otok Krk, imate šest općina, jedan grad i gdje praktički, evo njihovo je komunalno poduzeće u vlasništvu tih jedinica lokalne samouprave i nitko nema monopol, smanjili su gubitke, imaju složeni sustav koji svejedno nije preskup i imaju, recimo, gospodarenje otpadom koje je vrh Hrvatske. A vani, a vani, pa Ljubljana je jako dobra. S time da može biti bolje od Ljubljane.«*
- S3 *»Neka si Zagrepčani pogledaju, koji su si jako dobri s Bečanima, da je usred Beča spalionica koja radi vrhunski. Turistička atrakcija koliko je lijepo sagrađeno. Neki kažu, mi ćemo proizvoditi to sa zero waste ili bez otpada. Nema teorije da ćete vi nešto proizvesti i gospodariti s tim, a da nećete imati neki preostatak. Je li to pepeo, je li to nešto drugo, ali nešto mora bit' proizvod.«*
- S4 *»Velika Gorica vam je sigurno dobar primjer. Pa dobro, naši su super gradovi, mislim, ne treba govoriti o gradovima o kojima svi već bruje, Ludbreg, Prelog. Dakle, to su gradovi u kojima se dosta ulagalo u tu infrastrukturu. Čakovec je grad koji je prvi krenuo u odvojeno*

sakupljanje otpada, ali s druge strane morate poslušati te ljude koliko se oni muče da su s tom reciklažom na nuli. Evo, Krk je jedan od primjera koji se često navodi kao super primjer, a i tamo su određeni problemi o kojima se javno ne govori.«

- S5 *»Znači, vi morate znat' što ćete s tim frakcijama otpada radit' i kako ćete ih unovčit' da bi vam one financirale taj skupi sustav. Druga opcija je da vi sve skupite u jednu hrpu, što radi recimo Beč, i da onda naknadno ili odvajate, ili kao što oni rade, neću ulazit' u to, oni sve spaljuju. Ali sustav im je zaokružen i funkcionira.«*
- S6 *»U smislu sustava – svi gradovi koji imaju energane i ostale potrebne dijelove – sortirnice, centre za gospodarenje i MBO postrojenja. A u smislu odlagališta, Jakuševac je primjer svima ostalima.«*
- S7 *»Ja smatram da je nepotrebno odvojeno prikupljati frakcije komunalnog otpada kada postoje tehnologije koje omogućuju izdvajanje frakcija iz mješovitog otpada. Potvrda za to se može vidjeti na, u Krškom, odmah tu blizu. Idealno bi bilo imati jedno veće postrojenje. Mislim da postojeća termocentrala, toplana u Zagrebu, može odigrati značajnu ulogu. Samo se bojim da Zagrepčani još nisu došli na razinu niti zadnjeg predgrađa u Beču, kamoli do centra, Mariahilfer StraÙe i Hundertwasserove spalionice.«*

Politički akteri

- P1 *»Spominje se grad Beč kao uzor kako je to tamo napravljeno. Bez daljnjeg da je, a opet imate druge gradove poput Pariza koji je, kaže grad svjetla, a grad smeća. Kad dođeš, stvarno očajno izgleda. To su sad ti neki disbalansi gdje se mora naći neko zadovoljavajuće rješenje.«*
- P2 *»Znači, ono što mislim da bi trebali, a gdje trebamo uzimati strane konzultante, ja inače sam protiv njih, znači trebali bi ih uzimati na tom području i preuzeti iskustva izvana jer ja mislim da, da me vi ne shvatite krivo, da u nekim područjima je puno toga već vani napravljeno, izmišljeno, a da mi samo trebamo ko Kinezi, to precrtat' i bit' malo bolji.«*
- P3 *»Kažem, pitanje odvajanja otpada je, nažalost, Zagreb posljednji u Europskoj uniji po odvajanju otpada od svih metropola. S druge strane, imamo Ljubljanu koja odvaja 50, 60 posto otpada, dok u gradu Zagrebu prema najboljim tumačenjima je to negdje oko 20 posto. Kod*

nas, a to mislim da smo svi svjedoci, ne postoji kultura odvajanja otpada i neovisno o svim inicijativama, a sjetit ćemo se da je u gradu Zagrebu i Bandić radio promotivne spotove koji su išli u medije.»

P4 *»Pa ne znam, recimo Čakovec, Prelog, Krk. Mislim, Prelog i Krk su naj otišli dalje što se tiče postotka, od tih manjih. Mislim da Čakovec radi dobru stvar. Čakom, znači, komunalno poduzeće u Čakovcu. Mislim, Velika Gorica je imala neke dobre inovacije. Pitajte koliko plaćaju u Ljubljani da im spale RDF gorivo. Znači, to je suludo za-pravo. Onda je on rekao, ne ništa veliki centri, pustimo to, idemo fakat u urbano prikupljanje, od vrata do vrata i Re-use koncepti, sortirnice, Re-use centri u smislu popravljjanja namještaja i tako dalje, odjeće, itd., itd.»*

P5 *»Mislim, i Ljubljana ono što ne može, koja je prijestolnica, broj jedan od metropola od glavnih gradova, isto dio prodaje Austriji, odnosno plaća Austriji da se spali, ne? Mislim, mi imamo zemlje koje su, dakle, oni su čekali i dugi niz desetljeća su razvijali sustave i poboljšavali ih na Zapadu. U jednom periodu popularne su bile spalionice. Mislim, u Njemačkoj ih ima preko 50 čini mi se. Švicarska isto ne znam koliko, Austrija također. Onda su krenuli sa tim centrima za gospodarenja, prešli su i taj period već.»*

Upravljački akteri

U1 *»Piran je prije 15 godina došao na rub svog odlagališta i nema gdje, nema fizički prostora za organizirat' novo, i oni su onda odlučili da 75 posto otpada mora bit' obrađeno, reciklirano, odvojeno i tako. Pa ima, gledajte, imate Beč koji ima, koliko, 7 spalionica koje istovremeno funkcioniraju kao njihov sustav centralnog grijanja i hlađenja ljeti, znači totalno je kruženje, ta energija od spaljivanja otpada se koristi. Ne vjerujem da bi Beč sa, ne znam, nekom kvalitetom života koju ima i svega, trovao svoje građane. Znači vjerojatno koriste sve. Napravili su onu zgodnu foru s Hundertwasserovom spalionicom koja je pokazala, to može biti i nekako drugačije arhitektonski oblikovano i, ne znam, postala svjetska atrakcija.»*

U2 *»Nemamo mi sustav kao Beč gdje je sve posloženo. To je tek sada u nekoj fazi planiranja, projektiranja, jer je taj plan gospodarenja otpadom bio temelj, ustvari bio je polazišna točka, mislim, za uopće onda projektiranje itd. Pa i u Holandiji, oni to jako jako dobro rješavaju.*

- Mislim, unatoč činjenici da je Holandija, znači, jedna delikatna zemlja, znači, tamo je više preko 50 posto zemlje ispod razine mora.»*
- U3 *»Dobro, u Hrvatskoj se često spominje ne znam, Prelog, Krk, Osijek i tako to. Osijek je u zadnjih par godina dosta toga napravio po pitanju odvajanja otpada, ali to su, kad gledate Prelog i Krk, to su male sredine, mali broj stanovnika, većinom je obiteljske kuće, pa je to puno lakše organizirati i ono što treba reći u jednom i drugom, što se stalno spominje, dobar primjer, cijene za odvoz otpada su bitno više, dakle, taj sustav košta. Recimo, ono što se stalno spominje je Ljubljana koja je stvarno napravila puno toga zadnjih godina. Imaju dobar sustav gospodarenja otpadom, međutim, ono što treba reći, oni imaju centar za gospodarenje otpadom koji Zagrebu nedostaje.«*
- U4 *»Male općine se stalno stavljaju kao nekakav ideal. Ako ti gledaš taj ideal, to je nama jedna zgrada u Zagrebu. Znači zbrinuti smeće u jednoj zgradi i zbrinuti smeće na prostoru od 640 kvadratnih kilometara nije isto. Evo, Beč, svi ga spominjemo zato što nam je najbliži. Dakle, oni na kraju tog sustava imaju spalionice. Ali cijeli sustav je posložen. Vi imate kante, vi imate odvajanje, vi imate recikliranje, sve to imate. Al' onda kraj toga je i spalionica. Ali ne možete ići do kraja i onda ne znate što ćete s ostatkom. Jer to nije cirkularno. To je isto jedan od termina koji mi diže živce strašno. Što to znači cirkularno?«*
- U5 *»Beč je dobro posložio sustav. Bili smo tamo, izgleda čisto, uredno, atraktivno. Ljudi s kojima smo pričali su zadovoljni. Imaju oni odvajanje i sve, a na kraju još i energiju koriste. Evo, Beč je nedavno proglašen najkvalitetnijim gradom za život. Pa nije valjda da je i to namješteno?!«*
- U6 *»Poslom sam bio u mnogim gradovima koji su dobro uredili sustav. Čini mi se da su najbolji oni gradovi koji u sustavu imaju energanu, tamo najmanje otpada završi na odlagalištu. Puno gradova u Austriji, Njemačkoj, Britaniji je to tako uredilo. Samo oni imaju sustave desetljećima. A mi imamo samo odlagalište.«*

Civilni akteri

- C1 *»Znači, jedna Amerika je devedesetih godina prestala graditi spalionice radi njegovog utjecaja i radi njegovoj objašnjenja da su dioksini koji nastaju u spalionicama vrlo kancerogeni i štetni. Imamo mi dobrih gradova, kao što je Krk uspio riješiti prije nego što smo uopće*

bili članica Europske unije ili što je, tu je pored Čakovca, u Prelogu riješeno jako dobro.«

- C2 *»Imate naše gradove, Krk prije svih, svi gradovi skoro u Međimurju gore i tako. To su gradovi koji su uhvatili korak s Europom. Ali imate vani i velike gradove, evo recimo Treviso u Italiji je genijalan primjer. Ogromne postotke odvojenog prikupljanja imaju. A uvijek se govori o Italiji kao zemlji otpada.«*
- C3 *»To što je Zagreb veliki, San Francisco je velik pa stigne 90 % odvojenog prikupljanja i nije mu problem. Može se, mislim, kad se pogledaju ostali, Ljubljana je, recimo, jedan jako dobar, najbliži zapravo primjer, i oni su u vrlo kratkom roku došli do, ja mislim 60 %. Ali poanta je to da se može u kratkom roku puno toga postići. A i još par stvari, mislim, Beč je imao i sam po sebi nekoliko požara unutar te spalionice koja se često hvali. Znači nije to savršen primjer, nego je imao problema, što se toga tiče.«*
- C4 *»Primjeri su Čakovec, Krk, Prelog, Crikvenica, Novi Vinodolski, Osijek, to su gradovi koji idu i koji slušaju udruge civilnog društva, ne zato što su udruge civilnog društva neke udruge samo građana, već zapravo, evo, mi smo recimo podružnica europske mreže Zero Waste Europe koja okuplja najbolje gradove s najboljim praksama u Europi.«*
- C5 *»Ljubljana je tu napravila strašan iskorak, uz porast sredstava uloženi u tu infrastrukturu, odvojeno prikupljanje u roku od dvije godine. Prema tome, taj trošak i ta tvrdnja iz grada Zagreba da je to trošak i da je to povećanje uzrokovano time, to je totalni nonsens jer, velim, sve to gledajući kroz ekonomski aspekt, to ne stoji.«*
- C6 *»Beč ima četiri spalionice, mi smo protiv spalionice. Znači dovoljno vam je reć' da samo pet država Europske unije nema energetske oporabu otpada, među njima je Hrvatska. Znači, uglavnom tih pet država su najnerazvijenije države Europske unije. Tako da ne bi mislili da ono, spalionica je nešto bez čega mi ne možemo proć', pitanje je koliko i na koji način. Često spominju kao dobar primjer bez spaljivanja, ali nitko vam nije rekao da dio tog otpada izvoze u Beč na spaljivanje i plaćaju 120 eura za to. Znači, spaljivanje je najmoderniji način obrade otpada.«*

Medijski akteri

- M1 *»Mislim, postoji jako puno dobrih primjera dobre prakse u Europi, Ljubljana, na primjer, gradovi koji, znači, treba ići na ta nekakva studijska putovanja, slušati iskustva drugih, prilagoditi ta iskustva. Nismo svi isti po mentalitetu i naprosto mislim da ne treba izmišljat' toplu vodu u puno slučajeva, već koristiti provjerene primjere.«*
- M2 *»Neke druge zemlje u kojima sam bio, pa i krajevi Hrvatske kao Čakovec, Međimurje, Krk, tamo one njihove Ponikve, oni rade recimo izuzetno dobro. Tako da mislim da je Zagreb mogao puno bolje odraditi taj dio posla oko otpada. Uopće nije smjelo biti ovo da mi kasnimo u svemu.«*
- M3 *»Dakle, nije teško otići u svjetske metropole i vidjeti njihova rješenja, samo ih treba provest', treba ih provest' sa odgovarajućih troškom, dakle ne prevelikim, ne previše koljena u raznim ugovorima itd. Jer ovako ja mogu nekom pričat' ili bilo ko iz gradskih službi da usred Beča postoji velika spalionica otpada koja je k tome i umjetničko djelo Hundertwassera itd., ali kad oni kažu da mi ne živimo u Beču i uz austrijska pravila, mi živimo u Zagrebu i uz hrvatska pravila, ja ne mogu ne dat' im za pravo i ne shvatiti njihov skepticizam.«*
- M4 *»Postoji velika neujednačenost u povlačenju sredstava iz fondova koji su bili do sad, našeg nacionalnog, na raspolaganju, dakle, neke lokalne samouprave poput Krka, Čakovca i Preloga su izdašno koristile tu mogućnost.«*
- M5 *»Evo, recimo, inicijativa koja je potekla, Zlarin otok bez plastike, to su dvije djevojčice koje su pokrenule to. Svi pričamo o Greti Thunberg, međutim, mi imamo takvih Greta u našoj Hrvatskoj koliko hoćeš. Krk je dobar, Osijek je jako napredovao koliko čujem.«*
- M6 *»Mislim, ja razumijem da je manjim sredinama puno lakše, tipa Prelog, Čakovec, Krk, organizirat', obiteljske kuće su u pitanju i sve, ali ako nekom na mikrorazini uspijeva onda se može to ipak nekako, mislim, mora se riješiti po gradovima. Ako može riješiti München, Frankfurt, onda valjda možemo i mi.«*

Tablica 3: Istaknuti primjeri dobre prakse postupanja s otpadom

Primjeri dobre prakse	Stručni	Politički	Upravljački	Civilni	Medijski
4			Beč		Krk
3	Beč				
2	Krk			Krk Prelog Ljubljana	Čakovec
1	Ljubljana Velika Gorica Ludbreg Prelog Krško	Krk Beč Čakovec Prelog Krk Velika Gorica Ljubljana Kina	Krk Piran Nizozemska Prelog Osijek Austrija Njemačka Nizozemska	Beč Čakovec Međimurje Treviso Crikvenica Novi Vinski dolski San Fran- cisco	Beč Ljubljana Zlarin Osijek Ponikve Međimurje München Frankfurt

Činjenica da su najčešće spominjani primjeri dobre prakse Beč i Krk reflektira podjelu u konceptualnom promišljanju o otpadu. Beč je odabir aktera koji smatraju da sustav treba uključivati termičku obradu, a Krk onih koji se tome protive. Naravno, teško je uspoređivati europsku metropolu i hrvatski otok, ali iz oba se primjera može ponešto naučiti. Iz bečkog da sustav funkcionira ako je sustavno strukturiran, iz krčkog da su mogući veliki pomaci ako se u brigu o otpadu uključi cijela lokalna zajednica, donese strateški plan i provodi sustavna edukacija od dječjih vrtića do staračkih domova. Ostaje činjenica da svi akteri ističu da postoje primjeri dobre prakse na koje se Zagreb treba ugledati.

4.8. Uloga skupina ključnih aktera u sustavu gospodarenja otpadom u Zagrebu

Centralni i umnogome ključni dio razgovora sa sudionicima istraživanja bio je onaj u kojem se od njih tražilo da procijene ulogu skupina ključnih aktera za sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu. Radi se o sociološki najpoticajnijem dijelu istraživanja zato što se govori o vrlo složenim i nijansiranim odnosima među skupinama aktera, ali i unutar svake od ključnih skupina. Jedno od ključnih pitanja istraživačkog dijela rada jest postoji li manifestni i/ili latentni sukob među skupinama aktera ili unutar njih. Iako se taj odgovor može sakrivati i u odgovorima u dosad predstavljenim tematskim cjelinama, ovdje su ti odgovori puno jasniji i precizniji, a odnosi među skupinama se razotkrivaju. Prvo će se, po modelu kojim su predstavljeni odgovori u dosadašnjim tematskim cjelinama, prikazati stavovi svih skupina o svim skupinama, a onda će se ustanovljene relacije i tablično i grafički prikazati radi lakšeg razumijevanja.

Uloga stručnih aktera

Stručni su akteri predstavnici najheterogenije i najbrojnije skupine koja je zastupljena u istraživanju. Sustavom gospodarenja otpadom bave se ili bi se trebali baviti stručnjaci različitih profila, od onih tehničke struke (građevinari i arhitekti ključnih postrojenja, urbani planeri, strojari itd.), preko prirodoslovaca (biolozi, kemijski inženjeri, fizičari) i biomedicinskih stručnjaka (javnozdravstveni eksperti), sve do ekonomskih i pravnih stručnjaka, pa i sociologa. U medijskom i javnom prostoru često se mnogi akteri pozivaju na struku i stručnjake kada je u pitanju sustav gospodarenja otpadom, no ranije je pokazano da su oni sami nezadovoljni svojim statusom.

Stručni akteri

S1 *»Mali broj postoji koji su spremni misliti stvar dosljedno i pošteno do kraja, najveći broj se ponaša oportunistički, a oportunizam je tu,*

a oportunizmu je tu sjajan saveznik loša informiranost. Loša obaviještenost o problemu, loš uvid u problem. Lako ćeš se složiti sa svim glupostima koje postoje, sa svim naopakim stvarima i s vlastima ako si nisi dao truda da uđeš duboko u problem, a to je pitanje etičkog motiva. Jer postoji problem koji je golem, postoje golemo zdravstveno-ekološki problemi, postoje ljudski problemi. Nama treba sustav bez otpada.»

- S2 *»Sve je teže dobit' neovisne stručnjake. Dakle, danas je sve, imate i čak na sveučilištu znanost koja je u rukama politike, pa je tako u dosegu političkih utjecaja i dodjeljivanje i određenih projekata, doznaka, znanstvenih projekata, pa i napredovanja. Svega. Nađe se ipak neovisnih. Imate profesora Uršića, to su ljudi obično koji su pri kraju karijere i koje ne mogu ugroziti, a imaju savjest i onda kažu. Međutim, onda ih minoriziraju i marginaliziraju i ništa. A nasuprot njima nastaju glasni ovi režimski stručnjaci koji idu tako daleko da su čak institucionalizirali, pa imate Hrvatsku udrugu stručnjaka za zaštitu okoliša, imate Hrvatsku udrugu stručnjaka za gospodarenje otpadom.»*
- S3 *»Tehničari su skloni, jer oni materijaliziraju, su skloni isticati prednosti, rijetko govore o nedostacima. A ovi drugi s društveno-humanističkih područja premalo znaju tehniku, pa im se može svašta uvaliti. Nažalost, premalo se ljudi bavi s problemima otpada za koje bi mogli reći stručnjaci, ja ih mogu nabrojati, jer takav stručnjak je sasvim sigurno ovaj spomenuti, Viktor Simončić, koji se u to razumije sto puta bolje od mene jer cijeli život se s time bavi.»*
- S4 *»Što se tiče struke, struka je sada tu kroz, zahvaljujući nekim medijima, u zadnjih, to ja pratim kao jedan fenomen, u zadnjih 4–5 godina, postali su svi stručnjaci kad je u pitanju otpad i problematika otpada i ono što oni nude kao rješenje. Pogotovo su vam interesantni oni okrugli stolovi u kojima u principu jedni drugima pričaju, a ljudi slušaju. To je meni apsolutno suludo, ali dobro, to je trend tih okruglih panel rasprava.»*
- S5 *»Ne znam koliko su oni zaista podijeljeni, ja mislim da struka, ja kad kažem struka, onda ne mislim tu na znanstvenike koji dolaze sa različitih instituta koji nisu u životu ništa radili osim pisali po papiru. Ja bih sve te stručnjake stavio u jedno miješano tijelo, pa neka oni argumentiraju onima koji dolaze iz prakse i vrlo brzo bi shvatili da to što govore ne drži vodu. Struka je nedovoljno definiran pojam i svaka šuša se proglašava strukom.»*

- S6 *»Ne sluša se stručnjake, ne konzultira ih se. Politika donosi stručno neutemeljene odluke, npr. kompostana u Brezovici, recikliranje građevinskog otpada u Susedgradu. S tim da treba istaknuti da su stručnjaci oni koji se time bave i imaju reference. To je lako otići i provjeriti. A nama se javno prezentira da su struka neki koji o tome pojma nemaju i koji pričaju bajke o životu bez otpada.«*
- S7 *»Razočaran sam stručnom nepismenošću akademske elite. Imate javno prisutne stručnjake kao što je bivši ministar Dobrović koji govori o kružnom gospodarstvu. Ovaj pristup podržava i većina 'zelenih', bilo nevladinih organizacija, bilo dijela akademske zajednice. Ali to nije realno.«*

Stručnjaci su, dakle, u određenoj mjeri autorefleksivno, trebali dati sud o skupni kojoj i sami pripadaju. Iz njihovih se odgovora jasno naziru obrisi dviju suprotstavljenih skupina stručnjaka. Vrlo pojednostavljeno, jednu skupinu predstavljaju stručnjaci skloni konceptima kružnog gospodarstva i *zero waste* pokreta, čiji je integralni dio odvojeno prikupljanje otpada na kućnom pragu, a protivne se bilo kakvoj termičkoj obradi otpada, tzv. spalionicama. S druge strane, skupina je stručnjaka koja smatra da za sustavno rješenje problema otpada, na kraju lanca sustava, treba postojati neki oblik termičke obrade otpada.

Iz odgovora se može iščitati da svaki intervjuirani akter svoju stručnost i stručnost skupine stručnjaka koji imaju slične stavove smatra superiornom u odnosu na stručnost suprotstavljene skupine. Drugim riječima, stručnjake s kojima se konceptualno ne slažu uopće ne smatraju stručnjacima kompetentnima za odlučivanje o sustavu gospodarenja otpadom.

Politički akteri

- P1 *»Nema unisonog mišljenja. Pa kažem, što sam rekao, bitna je edukacija, edukacija, recimo, prilikom najjednostavnije stvari, prilikom odvajanja otpada. Tu je bitna edukacija. Tako mislim da je ovo isto bitno i koliko god trebalo, bitno je da se ti stručnjaci koji imaju različita razmišljanja, da sjednu za stol, da se održavaju javne tribine, da se o tome priča i da se onda nakon brojnih razgovora, rasprava, iskristaliziraju barem neka rješenja.«*
- P2 *»Tu imamo puno stručnjaka iz kabineta koji napišu neku studiju, nešto stave u dokumente, što se poslije ne može uopće provesti, i onda tek imamo lošu situaciju. Znači fali malo iskustva i znanja u praksi. A to*

nema u Hrvatskoj, to ljudi nemaju za gospodarenje otpadom. To bi trebalo uvesti izvana, ta iskustva, iskustvena znanja, ne?»

- P3 *»Trenutno, trenutno nikakvu, trenutno gotovo nikakvu, jer uvijek ćete naći jednoga stručnjaka koji ima diplomu iz toga područja koji će napisati ono što vlastodršci pod navodnicima žele da se napiše, ali kada govorimo o stručnoj javnosti onda to nije jedna ili dvije osobe nego se to organizira na puno ozbiljniji način s ozbiljnim javnim raspravama.«*
- P4 *»Imamo dio stručnjaka koji je povezan s firmama, koji svako zagovara svoju tehnologiju. Onda imamo dio stručnjaka koji rade studije utjecaja na okoliš za gradove i ono, kakav je projekt, takvu će studiju napisat'. Imamo dio stručnjaka na fakultetima koji, neki od njih i javno djeluju, ali rijetko koji, Uršić i Dobrović, ajde, ali jedan vuče vodu na svoj mlin uvijek, a drugi je ipak političar. Ok, imamo i stručnjake neke u udrugama, Marijan Galović, recimo. Pa evo, Marko Košak u Zelenoj akciji je isto stručnjak. Ok, on nije završio taj fakultet, nego se educirao na različite načine u cijelom svijetu.«*
- P5 *»Pa bilo je vrlo malo stručnjaka koji su zapravo komentirali cijeli postupak. Dio njih je naravno zaposlen, odnosno angažiran od strane bilo države, bilo grada kako bi se kreirali dokumenti, kako bi se osmislilo sustav. Dakle, postoji više tijela gdje sjede razni stručnjaci. Oni koji su upućivali kritike su oni koji su više organizirani kroz udruge, da tako kažem, nezavisni.«*

Političari su svjesni da unutar struke nema jednoznačnog i jasnog stava vezanog uz poželjan i dugoročan model vezan uz gospodarenje otpadom. Predstavnici vlasti ističu da konsenzusa unutar struke nema i zazivaju pokušaj pomirenja različitih stavova ili angažiranje vanjskih stručnih konzultanata s više praktičnog iskustva. Opozicijski pak akteri spominju da među stručnjacima uvijek postoje oni koji su spremni potpisati izvještaje u skladu sa željama vlasti i u načelu su skloniji stručnjacima koji zagovaraju kružno gospodarstvo.

Upravljački akteri

- U1 *»Pa, meni su nevidljivi. Problem sa stručnjacima općenito je to što ne postoji povjerenje, da, to je isto jedan problem, ne postoji povjerenje u njihovu neovisnost, njihovog stručnog stava i rada. Ono, veži konja gdje ti gazda kaže i tako.«*

- U2 *»Pa, struka je izradila plan, mislim, i sve studije, znači od studija utjecaja na okoliš do svega ostalog. Mislim, i utjecaja na ekološku mrežu i tako dalje. Mislim, to moraju bit' ljudi koji su adekvatne struke ako govorite o struci.«*
- U3 *»Njihova uloga je trenutno sporadična, znači, pojedini stručnjak bude uključen u neki problem, u neku izradu dokumenta, ili nešto, nije ta stručna skupina baš jako jako prisutna, nažalost, trebala bi bit' puno više. Sad opet ovisi u kom dijelu budu angažirani, ako ih angažiraju nevladine udruge onda uglavnom zastupaju samo jednu stranu, što nije dobro. Tako da, trebalo bi uvijek sagledati dvije ili tri strane možda.«*
- U4 *»Ja mislim da ovi koji bi zapravo trebali imati argumentirane rasprave o otpadu jako malo su prisutni u javnosti. Tu mislim na profesoricu Anić Vučinić, Kalamburu i mnoge druge. A ova druga skupina zapravo ne prenose ljudima istinu koliko stvari za koje se zalažu koštaju. Vrlo su jasni ciljevi i vrlo je jasno što ti ljudi hoće. I ako uspiju na tržištu to napraviti', svaka čast, skidam kapu.«*
- U5 *»Kao i u svim pitanjima u Hrvata, ali u svim pitanjima. Ne bi se slučajno desilo da se jedna grupa pametnih ljudi sjedne i donese zajednički zaključak. Ne, u Hrvata je uvijek najbitnije, ja sam najpametniji, moje je najbolje. Svi su podijeljeni, svi su najpametniji, svi su podijeljeni. Ja ne mogu ocijenit' tko je najpametniji, ja nisam te struke, ja nisam to završavao.«*
- U6 *»Imate stručnjake koji se time bave i rade projekte i studije i znaju o čemu se radi. Oni su uglavnom okupljeni u Hrvatskoj udruzi za gospodarenje otpadom. Imate i drugi dio stručnjaka, popularan u civilnim udrugama i medijima, ali puno toga što oni govore uopće ne stoji.«*

I upravljački akteri uočavaju podjele unutar skupine stručnjaka, a i oni su sami podijeljeni oko toga tko je u pravu. Dvoje aktera upozorilo je da stručnjaci nisu istinski neovisni i da govore u korist onih koji su ih angažirali, bilo da su to vlasti ili civilni sektor. Troje je aktera ocijenilo da su relevantni stručnjaci oni koji su dosad radili u izradi dokumentacije za grad i koji imaju praktično iskustvo; stručnjake koji se referiraju na kružno gospodarstvo smatraju medijski prisutnijima, ali manje relevantnima. Jedan je upravljački akter potpuno razočaran u nepomirljivost stavova stručnjaka.

Civilni akteri

- C1 *»Pa, postoji vrlo mali broj stručnjaka koji se bave specifično ovom problematikom. No, sreća je naša što imamo nekolicinu, mali broj stručnjaka koji su stvarno fantastični, izvrsni. Ja bih usporedio, recimo, našeg profesora Stanka Uršića s Paulom Connettom, američkim znanstvenikom, koji je utjecao u Americi, doslovce njegovi savjeti su uvaženi.«*
- C2 *»Općeniti problem struke i stručnjaka u Hrvatskoj je što u nekom trenutku su svi stručnjaci za sve. Dakle, procjena stručnjaka treba se raditi individualizirano opet, znači, da se treba gledati transparentnost općenito i područja o kojem se raspravlja. Imate povezanost s određenim interesnim grupama. To uključuje, znači, i određene udruge koje su, recimo, strukovne udruge, mogu i spomenuti, poput udruge HUGO koja je jako usko vezana kada se pogleda njihovo djelovanje i članova i financiranje te udruge. Znači nije loše pratiti tok novca.«*
- C3 *»Postoje različita razmišljanja, to je jasno, ali mi uvijek nekako krećemo od toga tko ima interes financijski. Onda postoje oni stručnjaci koji su razvijali sustave kao, na primjer, na Krku gdje su bili Stanko Uršić i Slaven Dobrović i koji i danas isto nude ta rješenja, besplatno praktički. S druge strane, imamo određene stručnjake koji se bave procjenom utjecaja na okoliš, a sve te procjene izrazito su skupe. I, prema informacijama koje imamo, uvijek sve idu u korist investitora jer investitor plaća te procjene.«*
- C4 *»Dakle, imamo krajnosti stručnjaka i onda ne znaš tko je zapravo čiji, tko je pravi stručnjak i čija teza je ispravna. S jedne strane, udruga HUGO, s druge, neovisni stručnjaci koji pokazuju primjere dobre prakse. Međutim, unatoč tome javnost to ne vidi dovoljno i ne vidi da su ovi stručnjaci koji su okupljeni u tu HUGO udругu, dosta često nastupaju i medijski samo da bi proveli neku tehnologiju ili zagovaraju neku politiku nekog na vlasti bez dovoljno argumentacije.«*
- C5 *»Imate, ajmo to tako reći, polarizaciju u stavovima i imate grupu stručnjaka, ja neću sad imenovati određene fakultete koji doista rade u skladu i s općim principima zaštite okoliša, znači i regulativom europskom, i koji su vrlo u tome predani. Ima ih i koji i u vlastitom interesu proklamiraju ideje, stavove, pod kvaziznanstvenim u posve suprotnom smjeru. I upravo se na te stručnjake kojima se i daje i medijski publicitet poziva i aktualna vlast.«*

- C6 *»Ja samo jedno mogu reći, znači, ako vam gradonačelnik ovlaštenom inženjeru građevinarstva pred kamerama može reć' da on nema pojma i da njegova baba zna armirati beton napraviti, dalje nemamo šta pričati o tome. Mislim, oni istupaju u granicama mogućnosti, ali opet je odluka politička na kraju.«*

Civilni akteri prepoznaju polarizaciju unutar skupine stručnih aktera, ali su skloniji skupini stručnjaka koja se zalaže za koncept odvojenog prikupljanja i kružnog gospodarstva, a skupini koja smatra da na kraju sustava treba termička obrada zamjeraju povezanost s političkim i upravljačkim strukturama. Jedan je akter jako razočaran općenitim nepoštovanjem struke.

Medijski akteri

- M1 *»Pa, ja stručnjake ne vidim, iskreno govoreći. Mislim, imate, recimo, kad se otvaraju te teme otpada, bilo je po kvartovima, nekakva edukacija je bila o razdvajanju, to sam ja otišao vidjet' šta. Mislim, oni nisu ništa pričali pametno na tim edukacijama, to je onako bez veze bilo i zapravo oni koji vam to obrazlažu su namještenici grada, ne neki stručnjaci.«*
- M2 *»Na prvo mjesto rješavanja svih ekoloških problema, pa i otpada u gradu Zagrebu stavljam struku, znanost, stručnjake, bez njih ni koraka, koji bi u svom znanstvenom radu trebali argumentirano i apsolutno ispravno i točno predložiti pravilna rješenja. Nisam siguran da li Uršić pretjeruje ili ne, meni je on fantastičan, uvijek mi je bio fantastičan i uvijek sam se njemu za savjet obraćao. A ima i ovih na platnom spisku.«*
- M3 *»Pa, stručnjaci su, tako, možda da povučem neku paralelu kao s novinarima. Ima onih koji se prilagođavaju tržištu, zahtjevima. Poznata je priča da ima puno stručnjaka koji će napisat' ono što investitor želi, bilo to u studiji utjecaja na okoliš. Ima onih koji će držat' do profesionalizma i koji se nisu spremni prodat', pojednostavimo to. Međutim, oni prvi će često proći financijski bolje.«*
- M4 *»Zlatko Milanović je rekao da se ljudi ne svađaju, nego da svi stave sve na papire. Kompromis za pobornike razdvajanja je da će priznat' na kraju, kad ih stisnete do kraja, da imate nekakav dio koji je toliko zamazan, toliko nereciklabilan koji ćete negdje morat' spalit'. A ova druga ekipa, HUGO i to, ne znam, meni je posve nejasno kako može*

ne'ko tko je projektirao nešto što ne funkcionira dobit' ponovno posao, to je dobro pitanje.«

- M5 *»Moji gosti su vrlo različitih svjetonazora. Spomenuo sam Vam kad smo govorili o toj famoznoj spalionici otpada i tako dalje, dakle, neki od mojih stručnjaka su a priori protiv toga, drugi moj gost kaže, da-pače, zašto to ne bi napravili. Imam osjećaj da ima nekoliko suprotstavljenih strana, i da svi lobiraju za svoju stranu i da nikako nismo uspjeli.«*
- M6 *»Pa, po pitanju okoliša mi se čini pretihima. Može ih se nabrojat' na prste jedne ruke, one koji upozoravaju i viču stalno, ali ne primjećujem da ima nekih prosvjeda na tu temu, većih prozivanja. Jedno vrijeme možda je bilo, sad je opet zamrlo sve. Znanstvenici u svijetu se dosta oglašavaju po tom pitanju.«*

Medijski djelatnici koji su baveći se temom zaštite okoliša razgovarali sa stručnjacima različitih profila (pa i sa svima koji su zastupljeni u ovom istraživanju, ali čiji identitet ne smijemo otkrivati), iznijeli su podijeljene stavove. Dvoje je novinara izrazilo stav da stručnjaci nisu dovoljno primjetni u javnosti. Svjesni su podjela unutar struke, a dvoje je aktera primijetilo da je dio stručnjaka motiviran novcem.

Uloga političkih aktera

Uvažavajući sve rečeno o važnosti svih skupina aktera, jasno je da u Hrvatskoj i Zagrebu konačan sud i odluke o svim važnim procesima, pa tako i o sustavu gospodarenja otpadom, donosi politika. U nekim je prethodnim tematskim cjelinama već upozoreno da postoji diskontinuitet politika i koncepata gospodarenja otpadom unatrag nekoliko desetljeća. Procjena uloge političkih aktera iz vlasti i opozicije predstavlja se u ovom potpoglavlju.

Stručni akteri

- S1 *»I jedni i drugi su očito na neki način povezani glede donošenja i provođenja odluka, ali oni donose krive odluke. Na krivoj odluci ne možete napraviti zdrav sustav i zdravo rješenje nijednog problema. A iza toga što stoji? Glupost i lijenost.«*
- S2 *»Pa, nažalost, ona je dominantna, ta uloga je dominantna i štetna. I sve, dakle, sve nevolje polaze od toga što se politika uplela u uprav-*

ljanje sustavom i što je, naravno, njezin kriterij tada, nije naravno, ali u tom slučaju je, orijentiran koruptivno, odnosno klijentelistički, ako hoćete blažim rječnikom. I to je rak-rana, dakle, sustava, i u Zagrebu i u mnogim drugim gradovima.«

- S3 *»Prejaki je utjecaj raznoraznih organizacija na političare i ono što se predlaže gradu, evo, ako kaže Tehnix, dosta mi je jedna kanta i jedan kamion za sve, a ja to neću, nego ja ću uvesti milijun ovog plus vrećice plus ovo ono, sve skupa, onda o čemu mi pričamo.«*
- S4 *»Gledajte, politički akteri su spavači dok im je dobro. U kontekstu da dok ga ne diraš, odnosno, dok ne čačkaš neke određene teme, to je ok. Da li će oni donijeti neke odluke, pa će ta odluka možda biti i kontra nekakve političke skupine, odnosno njihove stranke, te stranke unutar koje jesu, ili će podržati dobru ideju druge stranke, to neće.«*
- S5 *»Mislim da su katastrofalni zato što su politikanski, nitko ne govori argumentirano, nego svi u biti kupuju glasove jeftinim izjavama koje ne drže vodu. Dakle, niti jedna strana, uključujući tu i ove naše uvjetno rečeno zelene koje iznimno cijenim, smatram da mogu i da znaju, i ne znam otkuda dolazi ta jeftina priča o populizmu s cijenom i borbom oko cijene.«*
- S6 *»Loše, populistički djeluju, kao što sad vidimo, to im se obija o glavu. Ne slušaju struku, odustaju od gotovih rješenja zbog nekakvih prosvjeda, zbog toga što su negdje gdje trebamo nešto izgradit' konačno, neki njihovi ili koalicijski birači.«*
- S7 *»Kod nas pišu zakone oni kojima je po političkoj raspodjeli pripalo neko rukovodeće mjesto. Kako može voditi resor okoliša netko tko ne razumije okoliš. Sretni imaju skromne, ali učene političare koji znaju što mogu i prilagođavaju obaveze mogućnostima, a manje sretni imaju neuku i rastrošnu političku elitu. Mi smo manje sretni.«*

Stručnjaci su se redom negativno očitovali o utjecaju politike na sustav gospodarenja otpadom. Zamjeraju im nedjelovanje, nepoštivanje stručnih kompetencija, populizam, činjenicu da o okolišnim temama odlučuju needucirani kadrovi, podložnost različitim utjecajima te političke borbe koje sustavu ne donose ništa dobro.

Politički akteri

- P1 *»Dakle, nema nekog ujednačenog razmišljanja, oporba gleda tu isključivo priču kao biranje političkih poena. Dakle, oni, s jedne strane,*

govore o problemu koji dvojbeno postoji, s druge strane, ne nude rješenja.«

- P2 *»Znači, ja bih to razdvojio. Prvo, što se tiče okoliša, znači, mislim da o okolišu skrbimo dobro, odnosno očuvamo ga u segmentima kakav je. Pa, mislim da politika, znači cijela politika, ne govorim o pojedinim akterima, mislim da politika kasni jer da nije odradila, sva politika, da nije odradila svoju edukativnu i preventivnu ulogu kad ju je već trebalo odradit', nego mi trčimo za dokumentima kad ih usvaja i kad nam država naloži, kad nam Europa naloži.«*
- P3 *»Uloga političkih aktera je ključna, dakle, zato što donose dokumente, odluke na razini grada, zakone na razini države kojima se stvaraju norme na koji način će se rješavati pitanje zbrinjavanja otpada. Kada gledamo razinu vlasti i oporbe u gradu Zagrebu, tu oporba nažalost, osim što ima pravo raspravljati i glasati protiv toga, a znamo da su u manjini, nema neku značajniju ulogu.«*
- P4 *»Postoji politička korupcija neviđenih razmjera. I to traje već desetljećima. Prijedlozi oporbe, udruga, ništa se ne uvažava, samo se tjera po svom. Politička trgovina s nacionalom razinom, svoj krug navodnih stručnjaka, odabrane tvrtke koje posluju. Ali, evo, čini mi se da je sve to skupa pred pucanjem.«*
- P5 *»Pa, mislim, to nije samo zbog toga što je netko u vlasti, neko na opoziciji, ali doslovno, barem kod nas, a i u Saboru i u Gradskoj skupštini, oni koji su na vlasti, oni koji su većina, apsolutno nisu kritični na bilo koji prijedlog koji dođe od strane gradonačelnika. Skoro ispada da su tu, pošto uglavnom šute, su tu da bi to proveli, da bi digli ruku, koja je ključna, jer bez toga ne možemo dalje, bez te odluke. Na kraju piše da je odluku donijela Gradska skupština. Nisu informirani, nemaju znanje i onda je vrlo teško vratiti stvar.«*

Politički akteri o svojoj se skupini izjašnjavaju uglavnom u rivalskim relacijama. Akter iz vlasti proziva opoziciju za politikantstvo i nenuđenje pravih rješenja dok se drugi akter vladajuće većine »posuo pepelom« i kaže da cijela politika ne čini dovoljno za sustav. Opozicijski su akteri pak vrlo oštri prema vladajućima, prozivaju ih za korupciju, neuvažavanje stručnih i opozicijskih mišljenja i, sumarno, vrlo loše upravljanje sustavom.

Upravljački akteri

- U1 *»Sigurno ima dosta prostora za popravak, za nekakvo unapređenje stanja. Mislim da nema, ključna stvar je da nema te odluke o prioritetima. A zapravo mislim da među kolegama bi se dalo, da nas se pretrese, istresti puno dobrih i projekata i prijedloga koji bi možda bili kvalitetniji. Koji bi možda nekome pomogli da dobije sljedeće izbore. Ali politika to ne sluša.«*
- U2 *»Pa, mislim, što se tiče politike, ona je ta koja daje svoj posljednji obol. Ona može jedan dokument prihvatiti tako kako ga dobije ili ga može potpuno preoblikovati. A amandmanom vi možete bez obrazloženja stručnog, ikakvog unijeti potpuno suprotne stvari.«*
- U3 *»Pa, recimo, prečesto je prisutan populizam. Dakle, promjena odluke političara, danas ovo sutra ono, bez stručnih podloga, bez stručnosti u pozadini. Pa i Brezovica vam je jedan od primjera kad smo ga već spomenuli, dakle, odabir lokacije bez informiranja građana, onda pobuna lokalnog stanovništva, pa populizam političara koji odmah odustaju od lokacije, a da pritom nema adekvatno drugo rješenje, pa se gubi vrijeme i godine.«*
- U4 *»Dakle, ja za sebe, imam struku, imam zvanje, imam čak i doktorat, ali nije važno to ništa, ali temeljnom nekom temom, zaštitom okoliša bavim se cijeli svoj radni vijek. Ja ne podcjenjujem nikoga, međutim, kada je recimo uzletio Most tu je bio taj krah sustava potpun, gdje vam se odjednom iz nekog, jedne priče gdje je taj sustav otpada trebao ići.«*
- U5 *»Kod nas u Zagrebu specifična situacija desila, da nešto što je od 2014., ako ne i prije bilo ucertano kao lokacija za biootpad, se jednom političkom voljom izbrisala, bacilo se grad Zagreb unazad, ajmo reć' dobre dvije-tri godine. Politika nezaustavljivo utječe na razvitak bilo čega.«*
- U6 *»Političari dolaze po političke poene prije izbora. Okoliš i odlagališta nisu im inače u fokusu, osim kada su u pitanju veliki projekti. Sve što se ovdje radi, radi se stručno, ali politika ipak vodi glavnu riječ kad su u pitanju odluke.«*

Upravljački su se akteri o političarima izjasnili iz vlastite pozicije. Izražavaju stav da političari vrlo često obezvrijede njihov stručni rad promjenom dokumenata koje izrađuju upravljački akteri. Svjesni su činjenice da politika ima zadnju riječ i ističu neku vrstu vlastite nemoći. Zamjeraju im

i podilaženje biračima te odustajanje od ključnih projekata radi političkih poena.

Civilni akteri

- C1 *»Pa, mislim da je klijentelizam strašan problem. Nepotizam isto u sklopu toga i, po mojoj procjeni, jedno nepoznavanje problematike od strane političara, tako da se ne razvijaju pametne strategije koje bi dugoročno donijele prosperitet Republici Hrvatskoj i građanima. Upravljanje s otpadom, odnosno smećem u gradu Zagrebu je jako loše, radi se sve stihijski, mislim da se troši ogromna količina novca, a da praktički nemaju dobro uopće razrađen sustav.«*
- C2 *»Mislim da tu, osim velikog utjecaja partikularnih interesa, kako bi rekli, znači, nećijih interesa koji nisu toliko javni koliko su osobni, je veliki problem u neznanju. Jer ja drugačije ne mogu sebi objasniti da netko je u stanju ugroziti i život svoje djece, mislim zdravlje i svoje djece, jer jednostavno je neznanje to koje ubija. Glavni problem je premreženost politike sa sudstvom.«*
- C3 *»Moje osobno mišljenje je da je došlo do jedne izrazito visoke razine bahatosti i arogancije gradske vlasti i da je to balon pred puknućem. Sad je možda i razmišljanje da je možda gradonačelnik već pred kraj života, u smislu možda mu je dijagnosticirana neka bolest i slično, pa mu je tako svejedno u životu, ali i da nije tako, kako god, imam osjećaj da je nezadovoljstvo u Zagrebu izrazito veliko i da bi taj balon mogao puknuti pod uvjetom da se od političkih aktera nađe neko nov, netko tko zna i ne'ko tko nije povezan s prijašnjim strukturama.«*
- C4 *»Politički akteri, vlast, što se tiče vlasti, uloga je naravno negativna zbog toga što se ne donose akti i ne provode se mjere koje bi se trebale, barem ne u dovoljnoj količini. Opozicija, ona je aktivna u predlaganju rješenja i u kritici prema postojećoj politici, tako da tu možemo vidjeti da oporba se zapravo dobro drži jer prati tu temu, iako bi mogla još i više jer bi mogla predlagati više rješenja.«*
- C5 *»Vlast je koncentrirana u interesnoj sferi gradonačelnika i njemu pripadajuće interesne grupacije koja i ne samo u segmentu otpada, ali tu je vrlo izražajna, da zapravo se kroz tu politiku raznoraznim trgovanjem utjecajima iznalaze modusi na koji način će se oni realizirati, znači, ti ciljevi. Oporba ima osamljenih primjera, međutim, ne sustavno i ne dovoljno glasno.«*

- C6 *»Mi donesemo zakon, čak nismo u stanju ni zakon prepisati. Evo, prošle godine u petom mjesecu, 30. 5. je donesena nova direktiva o otpadu koja je počela vrijedit', ne znam, 20 dana poslije, tak' nekako, znači u 6. mjesecu, a mi smo donijeli izmjenu zakona o održivom gospodarenju otpadom 14. 2. ove godine.«*

Civilni su akteri najkritičniji prema ulozi političara, 5/6 aktera proziva ih za interesnu povezanost, sklonost korupciji i nepoštivanje struke i civilnoga društva. Spominje se i stihijski rad, premreženost politike i sudstva te nestručnost osoba zaduženih za odlučivanje.

Medijski akteri

- M1 *»Vlast donose odluke, oni imaju većinu u skupštini i tako da zapravo skupština provodi volju gradonačelnika, tako da, i što se tiče zbrinjavanja otpada je takva situacija. Često se događa da uvijek iste građevinske tvrtke dobivaju neke poslove za održavanje s gradom, i tako, mislim da tu ima, zapravo, to je jedno opće mjesto za koje se uvijek govori kada se priča o Zagrebu, a to je klijentelizam.«*
- M2 *»To je vrlo loše, to je najniža razina, neprolazno takoreći. Međusobne političke svađe i nadmudrivanja su uzrok, odnosno kao posljedicu imaju zastoj u realizaciji onoga što bi trebalo ustvari biti realizirano. Mi obični građani smo taoci borbe za vlast vladajućih i njihovih općenata.«*
- M3 *»Pa, mislim da je uloga političkih aktera apsolutno vrlo velika, prije svega onih koji su na vlasti jer oni donose odluke, oni barataju javnim novcem i određuju za šta će se, kako i koliko potrošiti, kada itd. A budući su stvari organizirane da je to sve unutar Holdinga, gradskih poduzeća, podružnica, ima više vrsta organizacije, tako da je tu apsolutno njihova vlast velika i odgovornost velika s te strane.«*
- M4 *»Naši političari nisu svjesni da se takve strateške stvari ne mogu ostvariti u jednom mandatu, oni su samo opsjednuti provizijama koje dobivaju u jednom mandatu, a šta će se dogoditi u drugom, trećem, četvrtom, oni uopće nemaju tu viziju.«*
- M5 *»Prvo, mislim da ako želite se baviti otpadom u gradu Zagrebu, morate se povezati s političkom strukturom, što u samom startu nije normalno. Znači, mislim da se natječaji zato ne provode onako kako bi trebalo i da nisu transparentni.«*

M6 *»Ne primjećujem da se opozicija nešto jako angažirala oko toga i sama nije predložila neka efikasnija rješenja, barem ih ja nisam primijetio, a pozicija pak ne čini dovoljno, apsolutno. To je to, čini mi se da kupuje se vrijeme, kupuje se oprema, a učinaka nekih većih nema.«*

Ni medijski akteri nisu zadovoljni ulogom političke »kaste« po pitanju otpada. Percipiraju da politika ima ključnu ulogu, ali misle da je ne izvršava u korist građana. Spominju klijentelizam, oportunizam i manjak vizije za strateške projekte. Na opoziciju se osvrnuo samo jedan akter rekavši da ne rade dovoljno po pitanju otpada.

Sumarno se može reći da su sve skupine ključnih aktera, osim samih političara, negativno ocijenile doprinos politike sustavu gospodarenja otpadom u Zagrebu. Najkritičniji su civilni akteri, stručnjaci ih prozivaju za nestručnost, a upravljački akteri za prekrajanje njihovih dobrih prijedloga. Političari pak, kad ocjenjuju vlastitu skupinu, problem vide u političkim rivalima, a ne u sebi samima.

Uloga civilnih aktera

Civilno je društvo po definiciji korektiv i nadopuna vlasti. U zemljama u tranziciji njihova je uloga posebno važna u procesima uspostave demokratskih načela. Udruge civilnog društva razvijaju se u Hrvatskoj intenzivno od osamostaljenja. Niz udruga civilnog društva djeluje upravo na području zaštite okoliša, a manji dio njih specijaliziran je baš za sustav gospodarenja otpadom. Civilne udruge koje se bave zaštitom okoliša u Zagrebu nastoje sudjelovati u procesima donošenja odluka o sustavima gospodarenja otpadom, no njihov je stvarni utjecaj na konačne odluke ograničen. Civilne udruge djeluju kroz edukaciju, a često i kroz organiziranje različitih prosvjednih aktivnosti u slučajevima kada se protive nekim potencijalnim ili ostvarenim odlukama vlasti. U ovom se potpoglavlju pokušava ustanoviti kakav je pogled svih skupina odabranih ključnih aktera na ulogu civilnog društva u sustavu gospodarenja otpadom u Zagrebu.

Stručni akteri

S1 *»Naše civilne udruge uglavnom ne poznaju dovoljno problem, ne znaju dovoljno ekologije i nemaju uopće jasan, konceptualno jasan i tehnički dorađen, prijedlog nikakav. Prema tome one su, one ovdje samo*

- dižu uzbunu da je to loše, što inače vidimo svi. To je jedan od razloga zašto se ovdje teško rješava problem. Nisu dorasle problemu.»*
- S2 *»Dobro, dakle to je važna spona i to je često moguće jedina snaga. Dakle, oni su bitni i važno je da ljudi vide na koncu svoju odgovornost jer su frustrirani činjenicom da sve svuda prolazi i da ovaj radi što hoće. I onda se ljudi bune, i prosvjedi su ti koji jedini mogu imati snažan utjecaj na gradske politike. Oni su stvarni spas u zadnji čas.«*
- S3 *»Civilne udruge uglavnom nam prodaju faktoide, nedokazane stvari. Njihova je uloga u sustavu katastrofalna, neinformirano donose stavove i plasiraju ih u javnost, a često tako zaustave i važne projekte.«*
- S4 *»U Zagrebu se iskristaliziralo nekoliko civilnih udruga koje su dosta glasne po tom pitanju. Vezali su se uz neke određene stručnjake koji su njihovi, ajmo to tako reći, istomišljenici. Dosta su glasni, ali ne vidim ja da su oni napravili nešto u kontekstu nekakvog napretka, da su nešto napravili u pozitivnom smjeru. Imam osjećaj da rade na jačanju NIMBY efekta, a ne da ga na neki način dovedu u nekakve normalne okvire.«*
- S5 *»Da, mislim da ima jako puno tih, to nisu čak, ja to ne bih nazvao udrugama, to su prije građanske inicijative, ta nekakva ad hoc okupljanja građana kada pomisle da im gori pod petama i da će se nešto dogoditi' na njihovu štetu, pa se onda okupe. Znači, protiv interesa građana Republike Hrvatske se zagovaraju vlastiti partikularni pojedinačni interesi pod krinkom: ja se borim za okoliš.«*
- S6 *»Vrlo je mali broj udruga koje zaista ispunjavaju svoju ulogu. Recimo, Hrvatska udruga za gospodarenje otpadom. Veći broj eksponiranih udruga je drugim skrivenim motivima i djeluju vrlo neprofesionalno.«*
- S7 *»Nije sramota da neke skupine, neke zelene akcije uspiju srušiti projekt, sramota je kada takve skupine to čine bez stručnih argumenata ili čak i zbog nekog osobnog interesa. Njima građani vjeruju više od političara.«*

Stručni akteri većinom su se negativno izrazili o ulozi civilnih aktera u sustavu gospodarenja otpadom. Zamjeraju im različite stvari, od nedovoljne stručnosti, povezanosti s interesnim grupacijama, neprofesionalnosti, pa sve do pojačavanja negativnih osjećaja i reakcija kod građana. Samo jedan stručni akter ulogu civilnih udruga smatra pozitivnom, štoviše smatra ih jedinim spasiateljem za sustav.

Politički akteri

- P1 *»Djeluju politički pristrano. Mogao bi objasniti iz mejlova koje šalju te udruge, onda kad ih pročitaš, a prije toga dva dana čuješ da je to stav određene političke grupacije, onda vidiš o čemu je riječ. Kao i ne samo ti koji se bave otpadom, nego oni koji se bave isto promatranjima izbora i tako.«*
- P2 *»Kad govorimo o civilnim udrugama, ja bi tu razdvojio. Znači postoji jedna udruga, Zelena akcija, koja je ozbiljna i koja radi edukaciju i, stvarno, po meni, i najviše radi u gradu Zagrebu, najozbiljnija, i sve druge udruge, ja ne vidim uopće nekakav veći doprinos. Druge udruge ne vidim toliko bitno u tom iskoraku.«*
- P3 *»Ovak, oni su jako puno radili, dakle, s njima mogu reći da imam zaista vrlo, vrlo pozitivno iskustvo što se tiče njihovog djelovanja. Ali što se tiče njihove uloge u odlučivanju o tome, njihova uloga je gotovo nikakva.«*
- P4 *»Civilne udruge su jako važne, imamo niz sposobnih udruga u sektoru zaštite okoliša, prije svih Zelenu akciju. A druga strana medalje su ovi koji se prodaju za civilno društvo, a zapravo to nisu, kao što je HUGO, oni su čisti eksponat interesa. Privatnih i političkih interesa.«*
- P5 *»Pa, mislim, što se više pritišće ljude, što je taj sustav zapravo išao prema tome da bude loš i da se pokazuje kao loš, kao teško provediv, to su se više pojavljivale inicijative koje su se pretvarale u udruge ili su neke postojale, naravno, kako bi se iskazivalo nezadovoljstvo, pa postupno i do toga da su počeli nuditi vlastita rješenja za te probleme. No, kako zapravo nema sluha i nemate dvosmjerne potrebne komunikacije, sad na kraju ljudi izlaze na ulice.«*

Politički predstavnik vlasti smatra da civilne udruge djeluju politikantski u korist oporbe, a drugi predstavnik vladajuće većine ističe da je udruga Zelena akcija pozitivan primjer profesionalnosti, a druge smatra nedoraslima. Opozicijski akteri, s druge strane, cijene rad civilnih udruga, smatraju ih važnim sugovornikom u odlučivanju o sustavu i tvrde da bi u slučaju dolaška na vlast s njima surađivali.

Upravljački akteri

- U1 *»Pa, mislim, što se više pritišće ljude, što je taj sustav zapravo išao prema tome da bude loš, to je više udruga. Od nekih, poput Zelene ak-*

- cije, dobijemo argumentirane prigovore. Ali najčešće se radi o udrugama koje samo koče projekte, bez da imaju znanja.«*
- U2 *»Ne možete vi uvijek samo biti kontra, a bez da snosite uopće ikakvu odgovornost za to što ćete možda zablokirati neki projekt ili program od kojeg bi imalo koristi ukupno pučanstvo. I da jednostavno prolazite nekažnjeno. Treba postojati uloga civilnih aktera, ali i njihova financijska odgovornost ako se pokaže da griješe.«*
- U3 *»Naše iskustvo s njima je negativno. Iako oni jesu neki korektiv društva, trebali bi biti i naš korektiv, međutim, često, gotovo uvijek je to, znači, protivljenje bilo čemu, svi se protive novim lokacijama, novom postrojenju. A ne nude ni alternativu.«*
- U4 *»Udruga HUGO razumijeva situaciju. S udrugom HUGO mi se možemo razgovarati argumentima. Ima takvih udruga još. Ali s ovima nema razgovora jer oni su sami sebi najbitniji i najpametniji. A to nije dobro.«*
- U5 *»Gledajte, po meni, ako ja gledam u udruge, udruge nisu samo tu da pljuju, udruge su da pomognu, udruge su da ponude suradnju, udruge su da pomognu građanima. Nije pomaganje građanima, e ja sam tu stavio smeće ispred Poglavarstva. Pa to je teatrologija.«*
- U6 *»Udruge se često nabacuju blatom na naš posao, na ono za što smo se školovali i za što mnogi ljudi marljivo rade. To mi jako smeta. Udruge moraju postojati, ali mislim da naše nisu na stručnoj razini, više se bave politikantstvom.«*

Upravljački su akteri jako razočarani, pa čak i ljuti kada govore o ulozi civilnih aktera u sustavu. Smatraju ih nekompetentnima i odgovornima za zaustavljanje nekih važnih projekata. Dvoje aktera ističe da se civilne udruge bave samo pljuvanjem po svemu što se radi, bez konstruktivnih prijedloga. Sažeto, upravljači su ih definirali kao grupu koja je »uvijek kontra«.

Civilni akteri

- C1 *»Ja ne kažem da neke civilne udruge, koje su možda produžena ruka politike, nešto ne dobivaju i nešto ne odrađuju, profitiraju, ali mislim da ove udruge koje su neovisne i koje praktički rade ono za opće dobro, koje nisu u službi nekih parcijalnih interesa, mislim da teško postižu određene rezultate. U gradu Zagrebu ima više ekoloških udruga i jako dobro međusobno surađuju i mogu stvarno pohvaliti pojedince koji odvajaju od svog slobodnog vremena.«*

- C2 *»Interes građana je veći kada se nešto događa baš u njihovoj neposrednoj blizini i kada osjete ugroženost. Ali zato smo i radili te tribine, da bi osvijestili ljudima da riješit' se toga na način da ode nekom drugom u dvorište nije rješenje, da moramo ponuditi rješenje. Tek tada možemo stat' pred bilo koga u gradu ili pred bilo koga u upravljačkim strukturama i reć', mi imamo rješenje.«*
- C3 *»Ima udruga, znači postoji naš skup, četiri-pet udruga koje redovito surađujemo, a postoje one koje ne djeluju aktivistički, ali to proizlazi iz toga što su oni interesne skupine, kao na primjer Hrvatska udruga za gospodarenje otpadom koja predstavlja interese onih koji rade studije za utjecaj na okoliš. Plus one koji razvijaju sustav koji nije temeljen na ekološkim načelima i hijerarhiju gospodarenja otpadom, i oni kroz neke svoje tribine i slično guraju svoje ideje.«*
- C4 *»Pa evo, naša uloga, mogu reći, je dosta bila značajna prilikom donošenja nacionalnog planova gospodarenja otpadom. Ukratko, prvo mogu reći tko smo zapravo mi kad pričamo o okolišnim organizacijama ili civilnom društvu. U Hrvatskoj postoji Zeleni forum, to je mreža organizacija za zaštitu okoliša koje se bave i transportom, i klimom, i energetikom, i tako dalje.«*
- C5 *»Imali smo, da vam iskreno velim, ne znam točno koliko, više ne brojimo prosvjede, bezbroj prosvjeda, znači, učestvovanje u svim javnim raspravama, znači, prilikom donošenja dokumentacije relevantne koja se odnosi na to područje i područje zaštite okoliša. Naše primjedbe nisu, iskreno, uvažavane gotovo nikada. Primjedbe građana i javnosti, zainteresirane javnosti se ne respektiraju.«*
- C6 *»Oni imaju svoju viziju da je reciklaža Biblija i to je jedna dogma koje se drže zadnjih 25 godina otkad je postala demokracija u Hrvatskoj i nisu napravili, nažalost, osim štete, ništa. Vrlo malo udruga je pozitivno usmjereno. To su u pravilu stručne udruge koje imaju stručnjake u svojim redovima, ali se njih onda baš mimoilazi.«*

Pripadnici, odnosno intervjuirani članovi vodstva zagrebačkih civilnih udruga koje se bave otpadom ističu svoj volonterski položaj u radu za opće dobro i svoju ulogu, dakako, smatraju pozitivnom. Podsjećaju da su organizirali niz prosvjeda i uspjeli utjecati na neke odluke iako nisu ni izbliza zadovoljni time koliko ih se sluša i uvažava. Civilne udruge koje promoviraju kružno gospodarstvo zamjeraju civilnoj udruzi HUGO da je u paktu s vlastima, a predstavnik HUGO-a smatra da sve ostale udruge rade više štete nego koristi. Iskristalizirala se situacija u kojoj su sve civilne udruge koje se

bave otpadom u Zagrebu na jednoj strani, a HUGO, načelno također civilna udruga, na drugoj.

Medijski akteri

- M1 *»Pa, mislim da su u tom smislu utjecaja u svijesti, podizanja svijesti za okoliš i probleme okoliša, da su tu najviše napravile udruge, znači civilni sektor da je tu primarni. Uz pomoć medija, recimo to tako.«*
- M2 *»Nažalost su te civilne udruge, ajmo ih tako nazvati, prožete više politikom nego borbom za čist okoliš. U smislu tom da kad treba i kad ne treba, da u svakom trenutku se postavljaju napadački prema onim političkim strukturama, lijevim ili desnim koje im ne odgovaraju. Kompletno svoje djelovanje, instrumentaliziraju svoje djelovanje prilagođujući se sebi odgovarajućim političkim.«*
- M3 *»Pa, civilne udruge u svakom slučaju su važan kontrolni mehanizam, često u nedostatku boljih koji bi trebali postojati, ali tako, iz mog iskustva i saznanja govore da nisu dovoljno dobri iz raznoraznih razloga.*
- M4 *»Civilne udruge, one imaju veliki problem s financiranjem. Vrijedi ona da kakva god da je Zelena akcija ipak je dobro da postoji [...]. Znači, ljudi se tamo bave nečime zato što su napisali projekt i on im je prošao. I nisu, kako bih rekao, tko njih evaluira. Znači, ciljevi projekta su uglavnom sakriveni u onoj frazi: podizanje javne svijesti i edukacija javnosti.«*
- M5 *»Smatram da jako dobro rade. Zahvaljujući pojedincima koji vode te udruge i koji su članovi udruge i mislim da jedini spas u opstanku i u nekim pravilnim, u prihvaćanju nekih pravilnih i normalnih normi ponašanja će poteći iz civilnih udruga.«*
- M6 *»Djeca su nam nezainteresirana. Kad su bili prosvjedi Greta Thunberg, klinci u srednjim školama, pa i same škole su pružale otpor tome. Dakle, deklarativno samo smo za nekakav civilizirani građanski odgoj, ali u praksi ga nema.«*

Medijski su akteri podijeljeni oko angažmana i uloge civilnih aktera. Troje aktera smatra njihovu ulogu pozitivnom, smatraju ih korektivom politike, a jedan akter ističe da su civilne udruge napravile najviše za kvalitetu okoliša u Hrvatskoj. Preostali akteri ističu druge momente, činjenicu da civilne udruge imaju problema s financiranjem, stav da nedovoljno doprinose edukaciji mladih generacija, a jedan akter smatra da se više bave politikom nego vlastitim poslom.

Sumarno, vrijedi istaknuti da svi akteri percipiraju potencijalni značaj civilnih udruga za sustav gospodarenja otpadom, ali se svi ne slažu u tome kakav utjecaj one trenutno imaju. Stručnjaci i upravljački akteri ocjenjuju njihov doprinos negativnim, pri čemu stručnjaci više zamjeraju nedovoljnu profesionalnost, a upravljački akteri njihovu preveliku kritičnost i zaustavljanje nekih projekata iz politikantskih razloga. Politički su akteri podijeljeni – predstavnik vlasti smatra da djeluju u službi opozicije, a predstavnici oporbe smatraju njihovu ulogu uglavnom pozitivnom i spremni su s njima surađivati. Članovi udruga ističu svoj altruizam i volonterski rad za opće dobro, a dijagnosticirana je i podjela unutar civilnog sektora u kojoj je većina udruga na strani kružnog koncepta gospodarenja otpadom.

Uloga medija

Mediji u demokratskim društvima predstavljaju sponu između donositelja odluka i korisnika tih odluka, odnosno javnosti. U slučaju otpada u Zagrebu i Hrvatskoj njihova je uloga da najširoj javnosti predstavljaju stavove svih skupina aktera koje su predstavljene u ovom istraživanju te da educiraju javnost o gospodarenju otpadom i o zaštiti okoliša. U nastavku se nalaze navodi predstavnika svih skupina koji procjenjuju ispunjavaju li naši mediji navedene zadaće.

Stručni akteri

- S1 *»Mediji se ponašaju kao interesne skupine, na njih utječu politički procesi i manipulacije. Točka. Iz toga sve ostalo proizlazi. Djeluju onako kako moraju ili kako procijene da im je najlukrativnije. Osobno sam doživio oštru cenzuru.«*
- S2 *»Tu i tamo možete naći i lokalne, regionalne portale gdje neki steknu ugled i oni kažu, ne, ne, ja hoću to napisat'. I oni riskiraju, kažu, nemaju problema jer dobiju od županije, šušku, ovo-ono, onda ih njihov, pa nemoj to pisat' i tako dalje.«*
- S3 *»Mediji prenose pretežno 'fake news', a to je povezano s raznim organizacijama koji na njih utječu. Oni stvaraju mišljenje, ovo ne valja, ono ne valja i tako dalje. Nažalost, premalo se ljudi bavi s problemima otpada za koje bi mogli reći da su stručnjaci.«*
- S4 *»A općenito, meni je kod medija problem taj što u Hrvatskoj ne gledate uopće, nitko ne govori o dobrim stvarima, samo vijesti koje ima-*

ju nekakav negativan prizvuk zauzimaju prostor u eteru. Navodno to ljudi slušaju, navodno to ljude zanima, to vole čut', pa je gledanost bolja.»

- S5 *»Do prije dvadesetak godina ste vi imali medije, odnosno novinare koji su bili specijalizirani za određene teme. I ja sam kad sam počeo radit' ovaj posao, komunicirao s novinarima koji su se bavili zaštitom okoliša. Toga danas više nema.«*
- S6 *»Mediji imaju svoj način rada, uglavnom populistički, vrlo rijetko iznose realne činjenice. Ne uspijevaju procijeniti tko je pravi stručnjak, pa često kao stručnjake predstavljaju amatere koji su bili na kojekakvim tečajevima. Ne rade dovoljno na edukaciji.«*
- S7 *»Ovisi kako koji. Veliki mediji ovise ili o politici ili o privatnicima i nisu neovisni. A manjih medija koji se bave profesionalno temom okoliša također ima, iako su malobrojni.«*

Stručni su akteri o medijima iskazali raznovrsne, ali uglavnom negativne stavove. Odgovori 6 od 7 stručnjaka medije oslikavaju negativno. Razlozi su: ovisnost o politici i kapitalu, donošenje »lažnih vijesti«, populizam, nepostojanje profesionalnog »nišnog« novinarstva, nedovoljan rad na edukaciji građana i isticanje negativnih aspekata svih vijesti.

Politički akteri

- P1 *»Pa, mogu djelovat' puno bolje i mislim da bi se njihova uloga trebala biti da educiraju građane, a da se ne traže nekakve spektakularne ili ekskluzivne vijesti koje onda ili naglo dižu atmosferu, ili naglo spuštaju atmosferu, ili unose paniku, ili unose neku radost, sreću, a onda, kažem, to nije realno stanje stvari. Često su i politički pristrani.«*
- P2 *»Pa, što se tiče uloge medija o otpadu u Zagrebu, evo sad su reciklažna dvorišta puno, oni upozoravaju na probleme, dosta često se bave opozicijskom politikom. Ono što mislim da fali, a to, nažalost, nameće im tržište, fali edukativna uloga medija što se tiče otpada i fali preventivno reagiranje medija.«*
- P3 *»Kada je bila tema gospodarenja otpadom u gradu Zagrebu i kada se donosio Plan gospodarenja otpadom, ja se zaista ne mogu požaliti da mediji to, barem lokalni mediji, nisu popratili i upozoravali na određene probleme. Ali nažalost, lokalne teme u gradu Zagrebu vrlo rijetko imaju priliku se probiti do nacionalnih medija i to je ono što smatram velikim, velikim problemom.«*

- P4 *»Mediji, što ja znam, mislim da čak u zadnje vrijeme rade dosta veliki pritisak oko teme otpada na gradove. Pa, mislim, čak i da, ja bih rekao, čak i da su profesionalni.«*
- P5 *»Sve više i više medija, dakle, vrlo otvoreno govori o tome i sami to istražuju i dokazuju određene sprege, koliko je to zapravo štetno za grad, ne samo neuspješno nego i financijski štetno.«*

Predstavnici političkih aktera iz redova vladajuće većine ističu da su mediji na strani opozicije i da neobjektivno izvještavaju o temama okoliša. Opozicijski akteri, uz dozu rezerve, pozitivno oslikavaju ulogu medija po pitanju otpada te ističu da raste interes i profesionalnost medija u vezi s tim.

Upravljački akteri

- U1 *»Nije uvijek profesionalno, ali mislim da to čak nije nužno proizašlo iz loše namjere, ono, da je čak neki javni interes u pozadini, ali je možda nedostatak baš stručne ekspertize u nekom području.«*
- U2 *»Kako koji, neki su profesionalni i nepristrani, ali mislim da pod izgovorom, pa znate, mi moramo prodati novine, se nekako otisnulo u jedan senzacionalizam i od svega se radi neka priča i stvara se neka insinuacija da tu iza je još nešto što se ne želi reći ili što se krije, mulja ili tako, a što u velikoj većini slučajeva nije tako. Sve pod krinkom da, kao da se proda, je l', da se dođe do publike, do tih čitatelja i tako.«*
- U3 *»Mislim pozitivno je opće pričati o toj temi, znači utjecati na svjesnost ljudi o nekakvoj problematici i temi, sad na koji način to rade, naravno, da to ovisi o svakome, o njegovoj kući, uredniku i ostalome, tako da ista tema može bit' obrađena na različite načine. Ja kažem ugrubo pozitivna čisto zbog svijesti ljudi koja se podiže na taj način.«*
- U4 *»Ja sam za to da nas se kritizira kad nas se treba kritizirat', u konačnici kritiziram i ja nas stalno, konstantno, svaki dan. Međutim, uloga medija nije valjda samo kritika, za boga dragoga. Oni bi nam trebali pomoći barem u edukaciji. Sad je to vrlo loše.«*
- U5 *»Negativno, cijelo vrijeme negativno izvještavaju. Sad je postalo ono, kako ja to zovem, natjecanje u pljuvanju. Ne vidim ni jedan medij koji je pokušao pozitivno utjecati na građane.«*
- U6 *»Pišu samo kad se dogodi neki incident ili kad se pojavi pritisak od strane lokalne zajednice. Nemaju onu edukativnu ulogu koju bi trebali imati, posebno veći mediji. Osim toga, često kao stručnjake predstavljaju one koji to nisu.«*

Upravljački su akteri podijeljeni oko uloge medija. Tri aktera vide pozitivne strane povećanja interesa za temu otpada iako ističu razlike u kvaliteti praćenja među različitim medijima. Ostala tri aktera ističu da mediji pišu odveć negativno i senzacionalistički, bez želje da educiraju javnost.

Civilni akteri

- C1 *»Kad bi mediji bili slobodni, moja pretpostavka je da bi se svega u nekoliko mjeseci moglo jako dobro educirati stanovništvo i da bi se mogao najbolji mogući koncept izabrati. Ali mediji toliko na kapaljku daju informacije, tako da ima više zbrke i onda su ljudi zbunjeni, jedanput čuju jedno, drugi put čuju drugo.«*
- C2 *»Mediji su obično usko vezani i uz kapital i uz politiku. Dakle, mediji kao mediji. Novinari kao novinari pokušavaju i rade, vjerujem, puno u okviru mogućnosti, ovisno o trenutku i o slobodi koju imaju.«*
- C3 *»Što se tiče medija, tu ima više stvari. Prvo, mi smatramo da ima doista kvalitetnih novinara što se bave ovom tematikom i ova emisija na HRT-u Eko, ili kako se već zove, ne mogu se sad sjetit', ali vrlo je kvalitetna i mislim da je dobar voditelj i urednik.«*
- C4 *»Mislim da su mediji na neki način dosta otvoreni i jednoj i drugoj strani. Počeli su kritički propitivati posljednjih godina više ovaj koncept centara za gospodarenje otpadom s obzirom da s postojećim centrima je došlo do faze da oni više nisu niti ekološki, niti ekonomski nikako isplativi, niti učinkoviti, niti pouzdani, ajmo to tako nazvati.«*
- C5 *»Njihova uloga bi mogla biti velika u smislu edukacija, odnosno objektivno informiranje ima svoju strašnu ulogu u društvu, ali objektivno informiranje. Ima medija koji prenose objektivno, ima ih, i to treba priznati.«*
- C6 *»Mediji su, kao svuda u svijetu, takvi da njih interesira isključivo afera. Njih ne interesira ono što je pozitivno napravljeno. Senzacionalistički u centar stavljaju nezadovoljnike.«*

Civilni sudionici istraživanja također imaju podijeljena stajališta o ulozi medija. S jedne strane, zamjeraju im ovisnost o privatnom kapitalu i politici te senzacionalistički pristup, a s druge, spominje se da objavljuju stavove obje strana i da postoje mediji koji objektivno i profesionalno prate tematiku otpada.

Medijski akteri

- M1 »Kako koji, postoje neovisni mediji koji se zaista trude, ali neovisni mediji su ponovo pritisnuti od strane države financiranjem odnosno nefinanciranjem. I postoje mainstream mediji koji su u nekakvom komercijalnom sustavu, koji žive od reklama i koji moraju paziti šta pišu, tako da svako na neki način u svojoj kategoriji zapravo radi ono što može.«
- M2 »Imali smo nekad sjajnu ekipu za bavljenje okolišem Branku Šeparović, Silvu Celebrini, Tanju Devčić, Lidiju Komes... Danas toga nema, doduše Iličković radi dobar posao. Ali u globalu, uloga medija danas je minimalna, neangažirana, slaba, neadekvatna.«
- M3 »Gašenje nišnog novinarstva je odigralo ulogu, lakše je bilo meni, kolegama, kolegicama, kažem, koji su možda spadali dugi niz godina u tu takvu skupinu, koji smo bili svakodnevno u tome, nego nekom mlađem kolegi koji jedan dan prati Sabor, drugi dan gleda cijene na placu, treći dan ide u zagrebačku Čistoću, četvrti dan prati turizam na Jadranu.«
- M4 »Gledajte, mediji, ja sam ko medvjed, ja sam endemska vrsta zato što radim u javnom mediju i jer si mogu priuštiti da se bavim isključivo time. Vi u jednom privatnom mediju ili u informativnom programu kod nas, ljudi danas o ovom mobitelu, sutra o ovoj flaši, prekosutra o predsjedničkim kandidatima, kako ga na što bacaju.«
- M5 »Dobro, ovako, prvo, mi grebemo po površini. Mi radimo samo požarne mjere kad se nešto ružno desi, kad je, recimo, loša kvaliteta zraka u gradu, kad je prevelika količina smeća, kad se otpad ilegalno odlaže, i onda to radimo dva-tri dana, i onda na to svi naprosto zaboravimo.«
- M6 »Pa, mislim da svakako smo postali otvoreniji na neka šira društvena pitanja. Počelo se, pretpostavljam, govoriti o koječemu o čemu prije nije bilo govora. I toga, recimo, prije nije bilo, da se tuži privatno novinare, i to ja mislim da nas stvarno sputava.«

Intervjuirani novinari podijelili su raznovrsne stavove o ulozi vlastite skupine. Dvoje aktera ističe da se profesionalno bavljenje temom okoliša izgubilo u posljednje vrijeme jer su novinari prisiljeni »svažtariti«, a jedan se akter priključuje toj ocjeni prepoznajući vlastiti položaj, u kojem se u javnom mediju može baviti samo okolišem, privilegiranim. Jedan akter ističe da postoje velike razlike između *mainstream* i nezavisnih medija, a drugi spominje česte tužbe protiv novinara kao razlog nedovoljnog bavljenja temom.

Sumarno, može se reći da su stavovi o medijima prilično heterogeni. Stručnjaci ih ocjenjuju uglavnom negativno, a upravljački, civilni i politički akteri podijeljeni su oko njihove uloge. Navodi se niz argumenata *pro et contra*; političari iz vladajuće većine smatraju da su mediji u službi opozicije, a opozicijski akteri pozitivno ocjenjuju njihovu ulogu.

Uloga upravljačkih aktera

Upravljački su akteri osobe na odgovornim funkcijama koje sudjeluju u izradi strateških i normativnih dokumenata. Načelno su neovisni o politici i ostaju na položaju kad se mijenja politička vlast. Potpoglavlje donosi stavove sudionika o ulozi upravljačkih aktera u sustavu gospodarenja otpadom u Zagrebu.

Stručni akteri

- S1 *»Očito na neki način povezani s politikom i novcem glede donošenja i provođenja odluka, ali oni donose krive odluke. Na krivoj odluci ne možete napraviti zdrav sustav i zdravo rješenje niti jednog problema.«*
- S2 *»Oni su, dakle, u velikim sustavima, gradovima su oni marionete u rukama. Sad je vrijeme za te strategijske odluke, jer mi smo u vremenu u tranziciji. Glavni kriteriji za ta mjesta su podobnost i poslušnost.«*
- S3 *»Prejaki je utjecaj raznoraznih organizacija na to sve skupa i ono što se predlaže gradu. Ti ljudi možda nešto i znaju, ali ništa oni ne odlučuju.«*
- S4 *»Mislim da oni uopće ne koriste tu svoju situaciju i poziciju koju imaju jer, po meni, političar bi trebao imati dovoljno dobru, s obzirom na poziciju koju imaju, trebali bi imati mogućnost da, eto, poslože stvari kako je to najbolje za građanstvo. Ali ne, prvenstveno će napraviti što je bolje za njih.«*
- S5 *»To su ljudi koji su postavljeni po babi i stricu, i sukladno tome imaju i kompetencije i kvalitete, i tako rade svoj posao.«*
- S6 *»Ima među njima sposobnih ljudi. Ali uglavnom se radi o stranačkim ljudima koji neće ići protiv svojih stranaka.«*
- S7 *»Oni svakako nisu neovisni, a upoznavši mnoge od njih, mogu reći da ih dobar dio nije ni stručan. Kad imate ured za kruške i jabuke, ne može ovaj na vrhu nikako biti jednako sposoban za jedno i drugo.«*

Svi intervjuirani stručnjaci slažu se u ocjeni da upravljački akteri koji imaju dužnost upravljati sustavom gospodarenja otpada u Zagrebu nisu neovisni, odnosno da značajan utjecaj na njihovo djelovanje imaju političari. Kritika u osnovi ne ide direktno na račun upravljačkih aktera, nego na sustav koji onemogućuje da upravljački akteri budu neovisni o politici. Nekoliko je stručnjaka istaknulo da među upravljačima ima sposobnih ljudi.

Politički akteri

- P1 *»Mislim, izabrani su ljudi da taj dio odrađuju na najbolji mogući način. E, sad, kažem, na njima je odgovornost, za to primaju plaću. Ako ima lobiranja ili pritiska s nekim natruhama kaznenih djela, onda se treba u svakom slučaju prijaviti, evidentirati i reagirati na to.«*
- P2 *»Pa, oni pokušavaju, i trude se, u tome imaju operativne sposobnosti, ali mislim da nije, da već po tome što je Ured za zaštitu okoliša spojen s Uredom za gospodarstvo vidi se da se time ne namjerava nitko previše baviti.«*
- P3 *»Ne može se čistačica zaposliti u gradu Zagrebu da to amenuje Milan Bandić. Dakle, koliko god oni imali određene ideje, oni koji su možda stručni u tom dijelu, ne mogu donositi odluke.«*
- P4 *»Znači, bivši pročelnik Bandićev zdravstva koji je imao hrpu afera i što sve ne, mislim, i optužnice, on je ravnatelj Zavoda, znači Bandićeva desna ruka. Takvi su i u drugim uredima.«*
- P5 *»To je prestrašno. Dakle, u pet godina šest direktora je promijenio Holding, na čelu Čistoće. Drugi problem je, i oni su lišeni uopće mogućnosti odlučivanja jer su oni podružnica Holdinga i uprava odlučuje o svemu.«*

Politički akteri su i oko ovog, kao uostalom i oko svih postavljenih pitanja, podijeljeni. Predstavnik vladajuće većine smatra da se radi o dobro odabranim ljudima koji profesionalno rade svoj posao i imaju odgovornost za sustav. Drugi predstavnik vlasti također o njima misli pozitivno, honorira njihov trud, ali drži da zaštita okoliša nije u fokusu gradske uprave. Opozicijski akteri potpuno su oprečnog mišljenja, smatraju da se radi o osobama zaposlenima zbog političke podobnosti i poslušnosti te kadrovima koji nemaju samostalnost u odlučivanju. Jedan akter ističe da se ni spremačica u Gradu Zagrebu ne može zaposliti bez odobrenja gradonačelnika.

Upravljački akteri

- U1 »Mislim da je općenito problem što se prvo odluka donese negdje drugdje, pa se onda ide prema nama. A zapravo mislim da među kolegama bi se dalo, da nas se pretrese, istresti puno dobrih i projekata i prijedloga koji bi možda bili kvalitetniji.«
- U2 »Uzmite u obzir da vi kao struka, tj. kao stručno tijelo, vi možete proizvest' bilo koji dokument koji može bit' toliko iskasppljen, da tako kažem, od strane politike, kad dođe u Skupštinu ili u Sabor do nivoa neprepoznatljivosti.«
- U3 »Gledajte, uloga je stručna isto tako, od pripreme dokumenata, provedbe dokumenata je, naravno, da nisu u potpunosti neovisni o politici. A uloga je pozitivna sasvim sigurno.«
- U4 »Vi morate shvatiti da mi imamo politiku kroz temu skupštine. Dakle, to je politika, a skupština je ta koja, zapravo, mi dajemo prijedloge, a oni odlučuju.«
- U5 »Upravljački akteri moraju poštovati propise i moraju prilagođavat' svoje odluke tim propisima. I mislim da to rade vrlo dobro.«
- U6 »Poštivanje procedura i stručnost su glavne karakteristike. Problem je što se dio rješenja ne usvaja iz političkih i populističkih razloga.«

Upravljači o skupini kojoj pripadaju imaju uglavnom pozitivno mišljenje. Ističu stručnost u izradi normativnih dokumenata i stručnih prijedloga te poštivanje propisa i procedura. Ipak, i oni uviđaju da je politika ta koja često mijenja njihove prijedloge i donosi konačne odluke.

Civilni akteri

- C1 »Mislim da nemaju niti stručnjake koji mogu dati jedan kvalitetan koncept, a niti njih zanimaju najbolja rješenja. Njih zanima samo to koliko će se novca nešto provući, i da to kao zvuči, i oni često nazivaju ove svoje koncepte ekološki, međutim oni, kad se gleda prema ekološkim načelima su neekološki.«
- C2 »Do trenutka dok je imenovanje takvih pročelnika političko, isključivo političko, njihova neovisnost je više nego upitna. Neki pokušavaju provest' ono što je u njihovim mogućnostima, odnosno u njihovom krugu djelovanja moguće, i to pokušavaju izvest' najbolje što mogu.«

- C3 *»Ja mislim da su oni dosta vezani uz samu politiku, ali konkretno teško mi je procijeniti jer oni ne donose konačnu odluku. Oni su tu da provedu ono što politika kaže.«*
- C4 *»Njihova uloga nije neka, kako bih to rekao, nije presudna s obzirom da politika zapravo donosi akte, nažalost u slučaju Zagreba to nisu neovisna tijela. Gradski uredi su dosta inertni. Nisu spremni prihvatiti argumentaciju građana.«*
- C5 *»Njihova uloga je u vidu provođenja gradonačelnikove politike koja se svodi na realizaciju, znači od interesa određenih grupacija. Eto, to je znači, oni su tu produžena ruka. Ili ćete tako raditi, ili nećete, pa ćete biti izloženi pritiscima raznoraznim, i onda ćete vidjeti zapravo da to je nemoguća misija i da ako se s tim ne možete nositi da nemate izbora drugog.«*
- C6 *»Pa opet, načelnici nisu postavljeni po referencama nego na neki drugi način. Trude se da rade dobro, al' su podložni opet politici koja ih može maknut' kako ih je dovela.«*

Civilni akteri izražavaju stav da upravljački akteri nisu neovisni u radu nego su podložni pritiscima političara na vlasti. Dodaju da su produžena ruka politike te da su i postavljeni na funkcije zbog političke podobnosti.

Medijski akteri

- M1 *»Upravljači, ne znam, to zakonodavstvo je opet na neki način loše, i nisam vidio da postoje bilo kakvi penali za neprovođenje tih planova, barem ne koliko ja znam.«*
- M2 *»Dakle, mislim da smo mi još uvijek zemlja koja se ne može odviknuti od slijepe poslušnosti politici i da je to tako. Gube se radna mjesta i slično.«*
- M3 *»Kojesta bi trebalo biti u ovoj našoj zemlji, u ovom našem gradu, ali, nažalost, koliko je poznato, nije. I tu je često problem, znamo kako se kadrovira, kako se nažalost često dijele poslove, naravno razvijene su tehnike prikriivanja i kroz javne nabave, i kroz koješta.«*
- M4 *»Pa odgovorit ću vam anegdotu. Jedna od direktorica Čistoće je rekla kad je ona postala direktorica Čistoće da se otvorila kladionica da l' će bit 6 mjeseci ili godinu dana. Znači oni služe da se gradonačelnik ima na nekom Pedru izderati kad stvari eskaliraju.«*

- M5 *»Pa gledajte, oni dobro odrađuju svoj posao. Skupština donosi redovito zakone. Sad, kakvi su ti zakoni, jesu li oni dobri, jesu li oni loši, njih se to više ne tiče. S druge strane, ljudi koji rade u Gradskom poglavarstvu su egzekutori.«*
- M6 *»Ne mogu ništa bez onih nalogodavaca, dakle, komunalna poduzeća su u vlasništvu grada, dakle oni poštuju ono što grad donese. A što se grada tiče, ne vidim tu nikakvu veću zainteresiranost za okolišno pitanje.«*

Medijski su akteri iznijeli raznovrsne stavove o kvaliteti rada i ulozi upravljačkih aktera. Dvoje aktera smatra da oni rade dobar posao u okviru svojih ovlasti. Jedan je akter istaknuo problematičnost čestih promjena osoba na upravljačkim pozicijama zbog kojih se ne može ostvariti kontinuitet upravljanja. Drugi akter smatra da gradske strukture nisu dovoljno zainteresirane za okoliš.

Sumarno, valja reći da su sudionici istraživanja većinski izrazili stav da upravljački akteri u Gradu Zagrebu nisu neovisni u odnosu na političke aktere koji ih biraju i postavljaju. Stručnjaci su kategorični u stavu da upravljači samo provode politički donesene odluke. Upravljači sami za sebe misle da rade dobar posao, ali su i oni svjesni ograničenja svojeg utjecaja na konačne odluke. Političari na vlasti smatraju upravljače sposobnim kadrovima koji imaju odgovornost za sustav, a opozicija i civilne udruge čvrsto su uvjereni da upravljački akteri podilaze politici i donose pragmatične odluke te da se postavljaju po kriterijima političke podobnosti i poslušnosti.

Uloga gospodarskih aktera

Gospodarskim akterima u sustavu gospodarenja otpadom smatraju se svi oni koji imaju ekonomski interes za sudjelovanje u njemu. Radi se o heterogenoj skupini u koju pripadaju i velike, ponekad i monopolističke, kompanije koje se bave određenim segmentima posla vezanim uz zbrinjavanje otpada, ali i male tvrtke koje se bave vrlo specifičnim poslovima. Nitko od navedenih nije iskazao interes za sudjelovanje u istraživanju, ali su se o njihovoj ulozi izjasnile sve ostale skupine ključnih aktera.

Stručni akteri

- S1 »Akteri tipa, reći ću vam izravno, Pripuza. Imate svake godine skoro ili svake godine i nešto, goleme požare reda veličine sto metara u dužinu, 40 u širinu, 40 u visinu, 2000 tona nekoga otpada koje se, gle čuda, uvijek sam zapali i otruje cijeli grad. O lovi koju popali neću ni govoriti.«
- S2 »Zagreb je grad u kojem su mnogi sektori, a posebno ovaj komunalni zakočen snažnim klijentelističkim odnosima koji su, kad se stvari analiziraju, ustvari izgrađeni s velikom štetom za građane. Dakle, sustav je zakočen i zbog toga što neke klijentelističke sprege tu ostvaruju ogromne profite.«
- S3 »U cijelom svijetu je oduvijek pitanje otpada mafijaški posao. Bojim se da i kod nas ima puno mutnih poslova, a puno se o tome i šuška u kuloarima.«
- S4 »Pozitivni su. Tvrtka svaka koja je unutar, bila ona u sustavu ili će ući u taj sustav, mora financijski i održivo poslovat'. Dakle nećete raditi ništa zbog čiste demagogije. Oni gledaju samo svoj interes, financije, ako to financijski se oni mogu pokriti, ako to ima nekakav smisao, oni će to raditi, ako nema smisao, pa tko će vam to raditi. Pa tu trebaju biti veliki igrači, ali i ti veliki igrači imaju brojke«
- S5 »Ja mislim da njihova uloga trenutno ne postoji. Ja ne znam koliko mi imamo gospodarstvenika u Hrvatskoj koji su privatnici, znači koji predstavljaju privatni sektor, koji žive od gospodarenja otpadom. Bilo ih je. Mislim da tu nema ekonomske računice. Mislim da je to prilično netransparentno.«
- S6 »Gospodarstvo je tu da uvijek spašava situaciju. A često je, neopravdano na udaru kritika. Najveće i najpoznatije firme čine više za okoliš od svih civilnih udruga koje mašu po ulicama.«
- S7 »Mi našoj najboljoj firmi, Tehnixu, ne damo da radi u Hrvatskoj, a oni svoja rješenja za otpad prodaju diljem svijeta. Jasno je da iza toga stoje vrlo sumnjivi interesi.«

Stavovi stručnjaka o gospodarstvenicima koji posluju u sektoru gospodarenja otpadom raznovrsni su i donekle oprečni. Dva aktera vide njihovu ulogu u sustavu izrazito pozitivnom, a s druge strane su tri stručnjaka koji drže da se radi o skupini sklonoj korupciji i klijentelizmu pa čak i »mafijaškom« načinu djelovanja. Jedan akter ističe primjer jedne velike i bogate

hrvatske tvrtke kojoj je onemogućeno poslovanje u Hrvatskoj, a drugi akter smatra da je bavljenje otpadom u Hrvatskoj potpuno neisplativo.

Politički akteri

- P1 *»Mislim da oni dobro rade, ove tvrtke koje se bave na određeni način zbrinjavanjem otpada, da oni imaju svoj tu interes, Unija Nova, Agroproteinka, to su ozbiljne firme privatne koje se bave tim godinama i mislim da oni to na taj način kvalitetno obavljaju i da tu nema zbora oko toga i da je to potrebno.«*
- P2 *»Znači ono što je problem u gradu Zagrebu da poduzeća koja sudjeluju u Hrvatskoj u gradu Zagrebu, mi ih nismo na nikoji način prisilili i natjerali da oni što vani rade, da oni jedan dio svojega budžeta odvajaju za održivi razvoj područja u kojem djeluju. Što se naših tvrtki u zbrinjavanju otpada, odnosno o odvoženju otpada tiče, činjenica je da je privatnik uvijek brži od države.«*
- P3 *»Da, odgovor na to pitanje je da je jedan od značajnih gospodarskih subjekata, odnosno njihov predstavnik je suoptuženik u procesima koji se vode protiv Milana Bandića. Pa ja mislim da je to dovoljno jasno kakva je njihova uloga u ovim postupcima vezanim za zbrinjavanje otpada u Zagrebu.«*
- P4 *»Da, dobro, mislim tu sad postoje velike firme, isto tako i strane firme koje hoće tehnologiju prodati ovdje, znači stvarno su užasno različiti interesi tih poslovnih aktera, ne znam kako ih jednoznačno ocijenit'. Znači C.I.O.S., oni zapravo hoće preuzeti cijeli biznis s otpadom.«*
- P5 *»Kako se zove, CE-ZA-R grupa. Mislim da je osam-devet aktivnih ugovora trenutno za različite vrste otpada u gradu danas. Dakle, o njima se upravo sudi u aferi Agram. A inače se natječaji provode tako da ih može zadovoljiti samo jedna, unaprijed odabrana tvrtka.«*

Političari iz vladajuće većine istaknuli su primjere dobre prakse poslovanja privatnih tvrtki u sektoru, a jedan od njih ističe da bi velike strane kompanije trebalo prisiliti da dio dobiti ulože u zaštitu hrvatskoga okoliša. Opozicijski akteri, s druge strane, ističu sumnje u korupcijske afere povezane s politikom i tvrtkama, osobito velikim, koje posluju s otpadom u Zagrebu.

Upravljački akteri

- U1 *»Pa dobro, mi imamo u Zagrebu taj specifični odnos koji postoji između grada i jedne tvrtke. Generalno, mislim da ne bi trebao bit' ni problem da privatni sektor u tom procesu sudjeluje, ali bi opet trebalo to sustavno riješit' pa znat' točno koji su to poslovi za koje se nadmeće privatni sektor.«*
- U2 *»Mislim da je situacija sve u svemu dobra. Ono što je velika šteta što mi i dalje ne koristimo otpad kao resurs. U svim europskim zemljama privatne tvrtke koje se bave otpadom su ustvari firme koje jako, jako dobro i profitabilno posluju. Mislim da kod nas nije se desila ta promjena paradigme.«*
- U3 *»U principu što se gospodarstva tiče nema neakvih, da tako kažem, nesuglasica, nerazumijevanja, oni štite svoje interese, snalaze se u situaciji kakva je, znači i u propisima i dokumentima nalaze tu nekakvo svoje mjesto i mislim da to dobro funkcionira.«*
- U4 *»Privatni biznis je privatni biznis. Sa stanovišta privatnog biznisa on ulazi u to da hoće zaradit'. Pa to mu ne možete ništa osporit'. Pa to i je tema privatnog biznisa. Uvijek mora postojati javni sektor i javni sektor svojim ponašanjem će odlučiti koga će prepustiti privatnog biznisu ili neće.«*
- U5 *»To su ljudi koji su na tržištu, koji se javljaju na natječaj, koji na temelju natječajnih propozicija i uvjeta koji se propisuju mogu ili ne moraju dobiti posao. Znači to je tržišna djelatnost.«*
- U6 *»Pa ja ću vam reći, recimo C.I.O.S, CE-ZA-R se bavi s oporabom otpada. To rade profesionalno, nema nikakvih problema. Ostatak od uporabe koji dolazi na odlagalište uvijek dolazi s urednim papirima.«*

Upravljački akteri pozitivno se izražavaju o ulozi gospodarskoga sektora na zagrebački sustav zbrinjavanja otpada. Ističu da se radi o privatnom poslu koji djeluje po tržišnim pravilima i u njihovome poslovanju ne vide ništa sporno.

Civilni akteri

- C1 *»Recimo, na moje veliko čuđenje i iznenađenje su došli predstavnici Hrvatske udruge poslodavaca, znači predstavnici HUP-a. I ja nisam mogao vjerovati da su oni se bunili za ovaj ekološki sustav, da su oni*

rekli da će gospodarstvo biti zakinuto ako se ne budu ti centri za gospodarenje otpadom megalomanski, koji su planirani još 2007.»

- C2 *»Priroda privatnog kapitala je u suprotnosti s javnim interesom u ovakvim situacijama. Privatni kapital može pomoć', odnosno privatne tvrtke, ne znam se izrazit', može pomoć', ali ne bit' nositelj sustava.«*
- C3 *»Kada govorim za Pripuza i za C.I.O.S. Ono što radi on, reciklira opasni otpad i običan otpad i tako dalje, i to je ok. Nije problem ako se poduzetnik bavi reciklažom, to je nešto pozitivno, pitanje je način na koji se bavi i je li to na štetu opće populacije. Ali bilo je puno sumnjivih odluka.«*
- C4 *»Konkretno, to su tvrtke koje najčešće dobivaju poslove, unosne poslove u otpadu što se tiče gospodarenja otpadom, zbrinjavanja određenih frakcija otpada. Neke od njih spominju se u sudskim procesima. Ne bih se kladio da su to čisti poslovi.«*
- C5 *»Ova uloga mora biti, odnosno usluga mora biti javna. Znači usluga gospodarenja komunalnim otpadom, odnosno prikupljanja mora biti javna usluga jer sve skupa vodi, po nama, u jednom mogućem neizvjesnom i neželjenom smjeru.«*
- C6 *»Pa, oni su jedini koji se bore za zaštitu okoliša stvarno na terenu. Znači C.I.O.S., CIAK su firme koje su napravile vrlo veliku korist društvu iako ih prozivaju da su to kriminalci, kraljevi otpada. Pero Pripuz na primjer.«*

Civilni su akteri kritični prema ulozi gospodarstvenika u sektoru. Tri su civilna aktera izrazila sumnju da se radi o poslovima u kojima ima elementarna korupcije. Dva aktera pak ističu da bi gospodarenje otpadom trebalo obavljati unutar javnog sektora jer se radi o javnoj usluzi. Jedan akter, suprotno od svih ostalih, smatra da su gospodarstvenici jedini koji se brinu za zaštitu okoliša na terenu.

Medijski akteri

- M1 *»To je ponovo primjer koji nastaje zbog temeljno lošeg upravljanja. Ima možda profesionalnih postrojenja, ali tu su vječite opravdane sumnje u korupciju. Sustav je vrlo netransparentan.«*
- M2 *»E, ovako, njima treba nadzorna služba neutralna, kako bi to rekli, međunarodna, nepodmitljiva. Znači, oni bi trebali biti pod kontrolom, pod vrhunskom kontrolom svoga djelovanja, rada. Mislim da su nji-*

hove zarade enormne, a na temelju neispravnog, nezakonitog rada i prevare građanstva.«

- M3 *»Naravno da su oni potrebni, bez gospodarstva nema ništa, ali je sada na onima koji raspisuju natječaje, rade projekte studija utjecaja na okoliš odgovornost da izaberu najbolja rješenja, najbolja u tehničkom, tehnološkom, financijskom i svakom drugom smislu, u odnosu na problem koji treba riješiti i u odnosu na građane. A to kod nas tako ne ide.«*
- M4 *»Zašto toga nema svugdje po Hrvatskoj, tih malih nekih obrtnika koji bi prerađivali posebne vrste plastike. Zato što komunalci jednostavno ne mogu to isporučiti'. Naša najveća i najuspješnija firma, Tehnix, ne želi više poslovati u Hrvatskoj. To puno govori.«*
- M5 *»Prvo, mislim da ako želite se baviti otpadom u gradu Zagrebu, morate se povezati s političkom strukturom, što u samom startu nije normalno. Znači, mislim da se natječaji za to ne provode onako kako bi trebalo i da nisu transparentni.«*
- M6 *»Oporabitelji i sakupljači, njima je naravno u interesu da sustav se razvije, ne znam da li, nisam primijetio da su oni sami ulagali u povećanje nekakvih svojih kapaciteta, sve je dosta jednako kao i prije pet, deset godina.«*

Intervjuirani novinari ističu različite stavove povezane s gospodarskim akterima. Troje je novinara vrlo sumnjičavo u transparentnost njihova poslovanja i ističu povezanost nekih tvrtki i politike, a zazivaju i jači nadzor nad njihovim poslovanjem. Dvoje aktera ističe da se radi o tržišnoj djelatnosti u kojoj ne vide ništa loše, a preostali sudionik smatra da se tvrtke naprosto ne trude dovoljno.

Zaključno, može se reći da su stavovi sudionika istraživanja o ulozi gospodarstvenika u sektoru otpada podijeljeni i raznovrsni. Dio stručnjaka ih kritizira i smatra koruptivnima, a drugi dio drži da se primjereno bave tržišnom djelatnošću. Slična podijeljenost vidljiva je i među medijskim djelatnicima. Političari vladajuće većine drže da tvrtke rade dobar posao, a opozicija ih optužuje za korupciju i klijentelizam. Upravljački akteri u njihovoj ulozi uglavnom ne vide ništa sporno dok civilne udruge, s druge strane, ističu puno negativnih stavova, prije svega vezanih uz sumnje na korupciju.

4.9. Razvoj grada Zagreba

Budući da su sudionici iznijeli niz stavova vezanih uz društvene probleme grada i države, stavove o komunalnom i ekološkom stanju Zagreba te procjene stanja u gospodarenju otpadom, zanimljivo je bilo proučiti kako, s tim svim u vidu, gledaju na razvojnu perspektivu grada u bližoj i srednje dalekoj budućnosti.

Stručni akteri

- S1 *»Nastavit će se razvijati kao i dosad, znači, potpuno pogrešno. Kao što sam već i rekao, ne uvažava se struka, nego se donose političke i politikantske odluke, i to u svim sferama društva, od ekonomije, ekologije, do urbanizma i uređenja grada. Nisam optimist, iza ove vlasti koja drma 20 godina ostat će spaljeni grad.«*
- S2 *»Dakle, Zagreb ne razvija sustav gospodarenja otpadom. I taj razvoj je vidljivo zakočen i ja sasvim očekujem da će se to tako zakočeno i klijentelistički nastaviti i dalje. Gdje se to vidi? Ako je nužnost danas što veći dio otpada pretvorit' u sirovinu, onda ćete vi kompletirati sustav na način da imate sve elemente da je to moguće provesti, a to bi značilo odvojeno prikupljanje, i to bi značilo reciklažni centar sa sortirnicom i kompostiranjem. E, sad, dao sam vam primjer otpada, ali tako je u svemu.«*
- S3 *»Trenutno ne vidim s postojećom vlašću nikakvu viziju razvoja Zagreba. Osobito u situaciji koju je izazvao potres. I potres i kriza će nas dodatno iznenaditi. Promjene najviše ovise o vlasti, a pozitivne promjene nećete valjda očekivati od nekoga tko u 20 godina nije napravio ništa osim kozmetike.«*
- S4 *»A gledajte, razvoj je nešto što mi ne možemo, nećete zaustaviti to u svakom slučaju. Možete imati nekakve okvire u kojima možete predvidjeti razvoj grada. Što se tiče društva, bilo bi super kad bi se ipak počeo razvijat' u kontekstu zainteresiranosti ljudi. Jer čemu i sva izgradnja, nuđene infrastrukture i sve, ako vi nemate ljude s kojima možete neke stvari pokrenuti. Ali bojim se da ćemo to još dugo čekati.«*

- S5 *»Mislim, Zagreb ima najveće šanse u Hrvatskoj, on ima tu prednost u odnosu na ostatak Hrvatske da je metropola, da je zapravo najurbanije mjesto i da, i dalje u biti privlači kvalitetan kadar iz drugih dijelova Hrvatske. Naravno, preduvjet je promjena upravljačke strukture i dolazak na vlast nekoga tko je sposoban napraviti veliku i ozbiljnu reviziju. Ja neću ulaziti u to da li takav uopće postoji.«*
- S6 *»Zagreb je glavni grad i uvijek će imati primat u svim segmentima. I danas stoji bolje od svih drugih gradova u Hrvatskoj, a mislim da će se te razlike i povećavati. A kad bi se slušalo stručnjake, moglo bi se još puno toga napraviti.«*
- S7 *»Stanje u Zagrebu se neće poboljšati, kako što se tiče otpada tako i drugih stvari. Naprosto nema sluha za dobra rješenja. Dapače, broj divljih odlagališta će rasti bez obzira na još ljepše spremnike. Radnici Čistoće će se ubijati radeći na nečemu što nema perspektive.«*

Pet od sedam stručnih aktera pesimistično je u smislu razvoja grada i iznosi mnoge probleme koji taj razvoj sprečavaju, prije svega probleme političke naravi. Dvoje aktera pak ističe da Zagreb, zahvaljujući tome što je najveći i glavni grad te zbog koncentracije poslova i kvalitetnog kadra, ipak ima razvojnu perspektivu značajno bolju od ostatka zemlje.

Politički akteri

- P1 *»Činjenica je da je grad Zagreb u ekspanziji, da se širi, što je neminovno. Govorimo da se infrastruktura mora poboljšati, da se mora ići u korak s vremenom i da samim time u nekim stvarima zaostajemo za drugim europskim gradovima, a po nekim stvarima smo opet i bolji od njih. Tako da mislim da je u gradu Zagrebu puno velikih projekata koji bi se trebali ostvariti u daljnjoj budućnosti.«*
- P2 *»Pa, razvoj vidim stihijski, odnosno ovisi o društvenim i gospodarskim kretanjima na nivou države, ali što se tiče toga, mi smo sad u Europskoj uniji i ovisit ćemo o tome kako ćemo se pozicionirati na toj karti Europske unije. Znači, ako gospodarstvo procijeni da smo mi za ulaganje, mi ćemo biti za ulaganje. Nažalost, naša vlada u tom svom konceptu ne vidi nekakve vizije za budućnost.«*
- P3 *»To vam jako ovisi kako će proći sljedeći izbori u gradu Zagrebu. Jer Milan Bandić otvoreno vodi grad u nekom smjeru s kojim se ja ne mogu složiti. Ne samo zato što sam izabran na platformi koja je bila suprotna*

od njega, nego iz jednostavnog razloga što hiperizgradnja, prenamjene zemljišta, bojim se da bi od Zagreba moglo napraviti grad kakav mi ne pamtimo, evo i Vi i ja koji smo, možemo reći sličnijih, sličnih godina, grad koji ipak ima i zelenila i parkova, grad koji je ugodan za život.«

P4 *»Teško mi je to reći, ali meni se čini da je to ipak sada neka, da je neka točka kritična pucanja u gradu Zagrebu. Mislim, ja pratim Bandićev rad već jako dugo i mislim da sad stvarno je pod najvećom pritiskom nego ikad, bez obzira što je bio u pritvoru dva puta i što sve ne. Znači, cijela oporba je protiv, recimo, zagrebačkog Manhattana, sve strukovne udruge, konsenzus potpuni oko toga. Mediji, ono, pokrivaju i kritiku tog projekta, što prije nije bio slučaj, recimo. Pa, ja mislim da je kraj ipak blizu, da, ne znam točno kako će taj kraj izgledat', al' mislim da je blizu.«*

P5 *»Ovisi, naravno, o nekom tko je na vlasti, on diktira tempo, daje dakle ritam i smjer. Smatram da, ono, nekako dolazimo do kraja ove faze u kojoj se nalazimo i vjerujem s obzirom da slušam i participiram, slušam druge koji govore o tome i koji ne samo se nadaju nego i žele aktivno sudjelovati, vidim da upravo razmišljaju više strateški, što treba osigurati gradu, na koji način se on treba, dakle, razvijati. Dakle, definitivno imamo ostavštinu prijašnjeg sistema i on nas jako obilježava i sigurno će morat' proć' nekoliko generacija da se ta stvar promijeni od samog kućnog odgoja, pa do sustavnog odgoja, službenog odgoja i obrazovanja i tako dalje.«*

Politički su akteri, kao i u odgovorima na druga pitanja, i u smislu razvoja fokusirani na političku dimenziju. Jedan akter vladajuće većine smatra da se grad razvija te da će tako i nastaviti, a drugi član vladajuće većine vidi stihiju u napretku grada i ovisnost o Europskoj uniji u razvojnom smislu. Sva tri opozicijska aktera izrazito su kritična prema aktualnoj gradskoj vlasti koja, prema njihovom sudu, onemogućuje razvoj grada. Smatraju da će razvoj u budućnosti ovisiti o promjeni vlasti, a čini im se da je kucnuo čas da se vlast, nakon dugog kontinuiteta, ipak promjeni zbog opterećenosti mnogim aferama.

Upravljački akteri

U1 *»Zagreb kao glavni grad sigurno ima velike potencijale za razvoj. Geografska lokacija mu je uvijek bila vrlo kvalitetna i bit će, i mislim da i u kontekstu Europske unije gdje je sad, i u toj mogućnosti da se*

pozicionira kao neki regionalni lider za ovo što se ne smije zvat Balkanom, je l', kako se to kaže, jugoistočna Europa. Tako da, ono, Zagreb sigurno ima šanse.«

- U2 *»Zagreb kao glavni i najveći grad se nastavlja razvijati, ali svoj taj rast i bogatstvo ustvari se isijava na neposrednu svoju okolicu s kojom je Zagreb u nekom međuovisnom odnosu. Imamo zajedničke strateške projekte. Njih je ukupno devet. I, znate što, i mislim da je, ono što je jako važno, imamo i redovite sastanke. Znači, Zagreb sam po sebi i ima najveću snagu i, kako reći, ima sve predispozicije da se najviše i razvije. Zato što ima i najviše intelektualaca, ima najviše poduzetnika.«*
- U3 *»Zagreb će se razvijati i dalje. I u zadnjim desetljećima se jako razvio, svim kritikama unatoč. Prirodno je da glavni grad bude motor države. Ali može se bolje, samo treba uvažavati struku.«*
- U4 *»Pa, sudeći prema tome da sve više se ide na, Vladine odluke idu time da aglomeracije se događaju na području Republike Hrvatske, onda ga vidim u umrežavanju s, dakle, našim općinama i gradovima koji su oko nas.«*
- U5 *»Za još jači razvoj su potrebne velike investicije, veliki projekti. Najviše tu može napraviti državna vlast, znači, ne lokalna, nego baš državna. Danas za početak projekta trebate godinama prikupljati dokumentaciju, rokovi su katastrofa. Ako se to ubrza i pojednostavi, Zagreb će prodisati.«*
- U6 *»Evo, kao što smo rekli za otpad, treba posložiti sustav, dobiti projekte, europski novac je tu najvažniji. Isto vrijedi za sve ostale projekte koji znače razvoj grada. Treba maknuti politiku i uključiti struku i specijaliste za izvlačenje novca iz fondova EU.«*

Upravljački akteri fokusirani su (4/6) na vodeću i povoljnu ulogu koju Zagreb ima u Hrvatskoj i misle da će tu ulogu nastaviti koristiti za vlastiti razvoj. Dvoje aktera posebno je naglasilo razvojnu priliku u povezivanju s aglomeracijom i susjednim jedinicama lokalne samouprave. Dvoje aktera kaže da je za razvoj najvažnija nacionalna, a ne lokalna politika te vide potencijal u europskim razvojnim fondovima.

Civilni akteri

- C1 *»Mislim da bi Zagreb mogao biti jedna dobra cjelina sa svojim zagrebačkim prstenom u smislu razvoja grada i razvoja te periferne zone.*

A ovo što se sad u gradu Zagrebu događa, to su po meni neka Potemkinova sela. Grade se tako paradno neki projekti, neke stvari koje ostvaruju jedan privid velikog razvoja grada Zagreba. Istovremeno znamo da pojedini dijelovi grada nemaju ni vodu, kanalizaciju, jako lošu prometnu povezanost.«

- C2 *»Mislim da najviše ovisi o, kako Zagreb tako i ostatak Hrvatske, najviše ovisi o državnoj politici, znači, politici na nivou države. Kada se promijeni, znači, treba se povećat' demokratičnost, znači, utjecaj referenduma na događanja i takve stvari, i onda se može, mislim, puno više učiniti.«*
- C3 *»Vidim mogući razvoj Zagreba u pogledu EU fondova i natječaja. Mislim da su oni pozitivni jer se tu traži jedan stroži kriterij kako se taj novac troši. Dakle, treba se pratit', treba imat' račune i Europska unija će u konačnici, neće zabranit', nego će oduzet' ta sredstva ako vidi da se nešto špekulira. Sve ovisi najviše o politici, vidimo opet malverzacije, sad i s adventskim štandovima, žičaru plaćamo umjesto da smo izvukli novac iz fondova. To je sve zbog gradonačelnika i njegovih prijatelja.«*
- C4 *»Pa, trenutno sam pesimističan s obzirom na politiku gradske vlasti, i na strategije koje su donijeli, i na gradske odluke koje su donesene, planove za narednih, ajmo reć', pet godina. Tako da u tom pogledu sam, naravno, pesimističan zato što to ne vodi k nekakvim poboljšanjima, ali optimizam ulijeva to da možda možemo očekivati neku smjenu nakon 19 godina u vodstvu vlasti. Otvaranje zelenih poslova koji su jedno od najvećih generatora zapošljavanje na razini Europske unije. U Zagrebu takve poslove ne vidimo.«*
- C5 *»U bližem i srednjem razdoblju, zapravo, grad Zagreb, to je općeprisutna dekadencija, ajmo to tako reći. Zatim, za dugi niz godina grad Zagreb se, ajmo reći da nismo pesimistični, nego realni, neće moći riješiti puno nagomilanih problema. Grad Zagreb nema ni viziju razvoja, kad gledate, nemate niti strategije srednjoročnog nekakvog razvoja, a pogotovo se ne vidi u projekcijama za dalje.«*
- C6 *»To je teško, gledajte, kažem, trend zadnje je uzlazan u svemu. A sad kako će se kretat', za privredu vam je užasno teško predvidjeti jer ovisite, mi jesmo malo izolirani i specifični, ali u pravilu ovisite o širem okružju. Ako dođe do recesije u Europi, nas će pogodit' prije ili poslije. Nećemo se izvući.«*

Civilni se akteri generalno nadaju razvoju, ali osuđuju trenutnu političku situaciju u gradu i zemlji. Prilike vide u europskim fondovima, »zelenim« poslovima, povezivanju s aglomeracijom, ali smatraju da aktualna vlast neće iskoristiti te potencijale. Spomenuta je korupcija i nedonošenje razvojnih planova strateškog karaktera. Zazivaju i nadaju se skoroj promjeni političke vlasti.

Medijski akteri

- M1 *»Grad se razvija na temelju planova, a planovi se donose loše. To je neko moje temeljno područje kojim se bavim, znači, prostorni planovi, i planovi nisu razvojni, nisu stratejski. Da biste bilo šta napravili u gradu, morate imati prostorni okvir za to, znači, prostor se mora planirati tako da se uključuju stručnjaci različitih profila. To je ono što kod Zagreba ne postoji.«*
- M2 *»Kao prvo, mislim da se Zagreb pod dosadašnjim vodstvom čak dosta dobro razvijao i mogao je učiniti puno više, ali su napravljeni neki dobri koraci. Treba još puno pomaka, posebno u prometnom smislu, pa javni prijevoz. Ali radi se, i razvija se, i nastaviti će se.«*
- M3 *»Ja sam optimist po prirodi, pa uvijek očekujem promjene, ali imam dovoljno godina života, iskustva, pogotovo profesionalnog, dakle, sigurno spadam u iznadprosječno upućene, informirane ljude, pa bi to tako najkraće sažeo da to u vrlo velikoj mjeri ovisi o političarima na čelu grada i njihovim odlukama, i njihovoj kadrovskoj politici, i tako dalje.«*
- M4 *»Hah, to najviše ovisi o politici i o tome tko je na vlasti. S obzirom na one koji su sad i koji bi mogli biti, nisam baš optimist. Mislim da oni koji vrijede neće doći na poziciju upravljanja, a onda nema ni pravog razvoja. Tako da, nastaviti će se po starom.«*
- M5 *»Postoji jedna grupa entuzijasta, mladih ljudi koji su okupljeni u neku neinteresnu skupinu, to su mladi arhitekti, mladi urbanisti koji daju prijedloge za neki humaniji oblik grada, možda, evo, nazovimo ga pametni grad, Zagreb, grad budućnosti, ali oni još uvijek nisu uspjeli probiti se da, recimo, mediji više o tome govore. Ako takve poslušamo, bit će bolje, ali bojim se da je realnije da će biti sve po starom.«*
- M6 *»Pa, jednako ja mislim, kako u Zagrebu tako i bilo gdje drugdje u Hrvatskoj, mora se dogoditi nekakav clean start, očistiti se, raščistiti se od struktura koje tako razmišljaju, kojima je normalno da se tako*

ponašaju. Dakle, malo-pomalo kroz razotkrivanje takvih ponašanja i situacija ljude, biraće naučit' da to nije normalno, da je to neoprostivo i da niti jedan koruptivni čin nije dozvoljen naprosto. Od najmanjeg do bilo čega prema gore. I djecu tako učit'.«

Medijski akteri smatraju da razvoj grada najviše ovisi o političkoj situaciji. Jedan je akter zadovoljan stanjem i nada se nastavku razvoja, a drugi vide probleme u nedostatku razvojnih planova i nepoštivanju struke. Zazivaju promjene te pružanje prilike mladim i stručnim ljudima.

Sumarno, može se reći da sudionici istraživanja nisu odveć optimistični kada je u pitanju razvoj grada Zagreba u bližoj i srednjoj budućnosti. Stručnjaci su pesimistični zbog političke situacije. Političari su podijeljeni, opozicija je vrlo kritična te za loše stanje i lošu razvojnu perspektivu optužuje trenutnu gradsku vlast, a akter vlasti pozitivno vidi trenutno stanje i smjer razvoja. Civilni su akteri pesimistični zbog uloge trenutne vlasti, a prilike vide u europskim fondovima i stvaranju zelenih poslova. Upravljački akteri najskloniji su isticanju pozitivnog položaja Zagreba unutar Hrvatske i Europe te posljedično iskazuju optimističniji stav prema njegovom daljnjem razvoju. Dojam je da većina aktera najveću odgovornost za razvoj grada stavlja na političku vlast u gradu te da razvoj ocjenjuje u odnosu na moguće rasplete sljedećih izbora.

4.10. Dugoročno održivo rješenje

Najzad se došlo do posljednjeg i najvažnijeg pitanja postavljenog u intervjuima s ključnim akterima. Radi se o njihovim stavovima i mišljenjima vezanima uz dugoročno održivo rješenje za sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu. Odgovor na ovo pitanje je složen, svaki je ispitanik tijekom intervjua iznio više prijedloga koji su dio dugoročnog i održivog rješenja. Stoga je autor istraživanja u tijeku intervjua zapisivao natuknice koje je prepoznao kao dio dugoročnog rješenja. Postavljajući posljednje pitanje autor je sa sudionicima prvo verificirao je li dobro zabilježio komponente odgovora, a potom su sudionici odgovore dopunjavali. Tako se došlo do niza važnih uvida te obuhvatnih i koherentnih stavova sudionika pogodnih za analizu i interpretaciju. Budući da su odgovori na ovo pitanje složeni i u nekim slučajevima izrazito ekstenzivni, radi preglednosti se prikazuju u natuknicama. Te su natuknice, međutim, vrlo bogate sadržajem i nude obuhvatan uvid u stavove sudionika, a predstavljaju i bogat izvor za interpretaciju istraživačkih nalaza.

Stručni akteri

S1

- znanstveno-ekološki dosljedno zasnovan sustav,
- potpuno digitaliziran sustav,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana i osoblja komunalnih poduzeća (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika i djelatnika),
- centri za reciklažu, oporabu i sortiranje,
- edukacija građana,
- uspostavljanje kružne ekonomije,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- civilni nadzor (nezavisno volontersko građansko vijeće).

S2

- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta, sortirnica (dva ili tri centra na području grada) i kompostana,
- uspostavljanje sustava individualne odgovornosti za odloženi otpad,
- uspostavljanje kružne ekonomije,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- zabrana spaljivanja otpada,
- model nagrada i kazni.

S3

- reciklaža i ponovna uporaba,
- mehaničko biološka oporaba otpada (MBO),
- odvojeno prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- termička obrada (spaljivanje) otpada koji je neisplativo reciklirati ili ponovno upotrijebiti,
- centri za gospodarenje otpadom,
- zatvaranje odlagališta otpada Jakuševac,
- angažiranje i korištenje usluga tvrtke Tehnix.

S4

- odvajano prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- mehaničko biološka oporaba otpada (MBO),
- termička obrada (spaljivanje) otpada koji je neisplativo reciklirati ili ponovno upotrijebiti (suvremena plazma tehnologija),
- županijski centri za gospodarenje otpadom.

S5

- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- odvajano prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- poskupljenje usluge odvoza za sve one koji ne recikliraju, a zadržavanje trenutne razine cijena za one koji recikliraju,
- individualizirana odgovornost građana (sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- spaljivanje ostatka otpada u postojećim cementarama,

- uvažavanje struke,
- sustavna stručna edukacija građana.

S6

- odvojeno prikupljanje suhe i mokre frakcije i papira,
- mehaničko biološka oporaba otpada (MBO),
- termička obrada (spaljivanje) u energani pomoću koje bi se od neiskoristivog otpada dobivala energija,
- poštivanje hijerarhije otpada,
- sustav kompostana,
- sustavna stručna edukacija građana.

S7

- korištenje najboljeg rješenja na tržištu – onoga tvrtke Tehnix,
- termička obrada (spaljivanje) otpada koji je neisplativo reciklirati ili ponovno upotrijebiti,
- sustavna stručna edukacija građana.

I u pogledu konačnog, dugoročno održivog rješenja za sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu stručni su sudionici podijeljeni. Ipak, postoje aspekti oko kojih se uglavnom slažu, a to je prije svega potreba za sustavnom i stručnom edukacijom građana o postupanju s otpadom. Ipak, iz njihovih se odgovora i razlika u stavovima može naslutiti da bi sadržaj tih edukacija bio različit. Svi se slažu i u ocjeni da je otpad potrebno odvojeno prikupljati, ali nema suglasja po pitanju broja frakcija. Tri stručnjaka sklonija sustavu gospodarenja otpadom čiji je dio i energetska oporaba (spaljivanje) ističu da odvojeno treba prikupljati samo one frakcije otpada koje je ekonomski isplativo reciklirati, a zalažu se i za mehaničko-biološku (MBO) obradu otpada. S druge strane, dva stručnjaka koja zagovaraju koncept kružnog gospodarstva bez termičke obrade otpada misle da sve vrste otpada treba odvojeno prikupljati na mjestu nastanka, uvesti sustav individualne odgovornosti za odloženi otpad i odustati od koncepta centara za gospodarenje otpadom. Treća podskupina s dva predstavnika smatra da je sustav hrvatske tvrtke Tehnix u kojem se otpad razvrstava u njihovom postrojenju optimalno rješenje. Važan segment koji stručnjaci također ističu jest da sustav, o kojem god da se radi, treba biti kompletan i uključivati različite podsustave (kompostane, sortirnice, reciklažna dvorišta) te da treba biti konceptualno konzistentan.

Politički akteri

P1

- sustavna stručna edukacija građana,
- rješavanje lokacijskih i tehničkih pitanja vezanih uz cijeli sustav,
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta, sortirnica i kompostana,
- uvažavanje struke i praćenje primjera dobre prakse iz Zapadne Europe.

P2

- nacionalni konsenzus i sustavni plan postupanja s otpadom,
- sustavna stručna edukacija građana,
- komunikacija s građanima,
- individualizirana odgovornost građana (sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- prihvaćanje i implementacija koncepta pametnog grada,
- uspostavljanje gradskog ureda za gospodarenje otpadom.

P3

- sustavna stručna edukacija građana,
- uključivanje građana i civilnih udruga u odlučivanje o sustavu,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- uspostavljanje sustava individualne odgovornosti za odloženi otpad,
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta, sortirnica i kompostana,
- izgradnja velikog centra za zbrinjavanje otpada koji bi bio izvan Zagreba,
- zatvaranje odlagališta otpada Jakuševac,
- uspostavljanje kružne ekonomije.

P4

- sustavna stručna edukacija građana,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- funkcioniranje pravosuđa i kažnjavanje korupcijskih afera u sustavu,

- zabrana spaljivanja otpada,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- uspostavljanje kružne ekonomije.

P5

- sustavna stručna edukacija građana,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- uspostava pametnih spremnika prilagođenih različitim dijelovima grada,
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta, sortirnica (dva ili tri centra na području grada) i kompostana,
- uspostavljanje sustava individualne odgovornosti za odloženi otpad,
- uspostavljanje kružne ekonomije,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- zatvaranje odlagališta otpada Jakuševac.

Svi se političari, sudionici ovoga istraživanja, slažu da je potrebno vršiti sustavnu i stručnu edukaciju građana o sustavu gospodarenja otpadom. Dakako, kao i kod stručnjaka, zbog razlika u stavovima, izvjesno je da bi sadržaj tih edukacija bio ponešto različit. Predstavnici vlasti nisu se izjasnili oko cjelovitog koncepta (treba li on ili ne sadržavati termičku obradu), ali ponudili su neka konkretna politička rješenja kao što su osnivanje specijaliziranog gradskog ureda za otpad i ishodovanje svih potrebnih dozvola te osiguravanje tehničkih uvjeta i sredstava za sve dijelove sustava. Prvi predstavnik vlasti, P1 zalaže se za uvažavanje struke, P2 ističe da Zagreb treba usvojiti koncept pametnog grada, a zalaže se i za komunikaciju s građanima i uspostavu individualizirane odgovornosti za stvoreni otpad. Sva tri predstavnika gradske opozicije zalažu se za koncept gospodarenja otpadom usklađen s principima kružne ekonomije koji uključuje odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka te uspostavu sustava individualizirane odgovornosti. Dva su predstavnika opozicije za odustajanje od centara za gospodarenje otpadom i za zatvaranje odlagališta Jakuševac. Jedan akter posebno ističe važnost pravosuđa koje bi trebalo kažnjavati postojeće afere u sustavu, a jedan se posebno fokusira na potrebu za pametnim spremnicima prilagođenim različitim dijelovima grada.

Upravljački akteri

U1

- podizanje svijesti građana o nekorištenju jednokratnih proizvoda,
- sustavna stručna edukacija građana,
- smanjenje ukupne količine otpada za odlaganje,
- odvojeno prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- termička obrada (spaljivanje) otpada koji nije moguće drugačije zbrinuti.

U2

- uspostava ekonomski najisplativijeg sustava gospodarenja otpadom,
- korištenje otpada kao resursa,
- odvojeno prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- sažeto i ciljano informiranje građana.

U3

- uspostava centara za gospodarenje otpadom,
- zatvaranje odlagališta otpada Jakuševac,
- termička obrada (spaljivanje) otpada koji je neisplativo reciklirati ili ponovno upotrijebiti
- odvojeno prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- poštivanje normativnih dokumenata.

U4

- sustavna stručna edukacija građana,
- odvojeno prikupljanje samo suhe i mokre frakcije otpada,
- uspostava centara za gospodarenje otpadom,
- termička obrada (spaljivanje) otpada koji nije moguće drugačije zbrinuti,
- sustav sortirnica i kompostana.

U5

- podizanje svijesti građana o postupanju s otpadom,
- drakonske kazne za ilegalno odlaganje otpada,

- odvojeno prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- pojednostavljivanje procesa javne nabave,
- termička obrada (spaljivanje) otpada koji nije moguće drugačije zbrinuti,
- slijeđenje primjera dobre prakse zapadnoeuropskih zemalja,
- poboljšanje razine usluge komunalnih poduzeća.

U6

- termička obrada (spaljivanje) otpada koji nije moguće drugačije zbrinuti,
- poštivanje normativnih dokumenata,
- odvojeno prikupljanje otpada koji je isplativo reciklirati,
- mehaničko biološka oporaba otpada (MBO),
- termička obrada (spaljivanje) u energiju pomoću koje bi od neiskoristivog otpada dobivali energiju,
- poštivanje hijerarhije otpada.

Upravljački akteri manje od dosad predstavljenih skupina inzistiraju na edukaciji – spomenula su je samo dva aktera, od kojih je jedan izjavio da edukacija mora biti ciljana i sažeta. Razvidno je da nijedan upravljački akter nije sklon sustavu kružnog gospodarenja bez termičke obrade. Što se odvojenog prikupljanja tiče, upravljači ga podržavaju, ali svi odreda dodaju da treba odvojeno prikupljati samo one frakcije koje je ekonomski isplativo reciklirati. Pet od šest upravljača smatra da termička (energetska) oporaba treba biti dio sustava gospodarenja zagrebačkim otpadom. Nitko od intervjuiranih nije se izjasnio za napuštanje koncepta centara za gospodarenje otpadom, a dvoje ih spominje da ih je potrebno što skorije izgraditi. Spomenuti su i neki konkretni prijedlozi kao što je potreba drakonskog kažnjavanja ilegalnog odlaganja otpada, potreba poštivanja normativnih dokumenata i hijerarhije otpada te pojednostavljivanje postupaka javne nabave.

Civilni akteri

C1

- uspostavljanje kružne ekonomije,
- sustavna stručna edukacija građana,

- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta, sortirnica i kompostana,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- suradnja politike i civilnih udruga.

C2

- uspostavljanje kružne ekonomije,
- sustavna stručna edukacija građana,
- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana i osoblja komunalnih poduzeća (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika i djelatnika),
- centri za reciklažu, oporabu i sortiranje,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- civilni nadzor (nezavisno volontersko građansko vijeće),
- suradnja politike i civilnih udruga.

C3

- uspostavljanje kružne ekonomije,
- sustavna stručna edukacija građana,
- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- poštivanje hijerarhije otpada,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- centri za reciklažu, oporabu i sortiranje,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- zabrana spaljivanja otpada,
- suradnja politike i civilnih udruga.

C4

- uspostavljanje kružne ekonomije,
- sustavna stručna edukacija građana,

- prevencija nastajanja otpada zabranom proizvodnje materijala koji se ne mogu reciklirati,
- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta i sortirnica,
- izgradnja većeg broja manjih kompostana,
- otvaranje zelenih radnih mjesta,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- suradnja politike i civilnih udruga.

C5

- uspostavljanje kružne ekonomije,
- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta i sortirnica,
- izgradnja većeg broja manjih kompostana,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom,
- zatvaranje odlagališta otpada Jakuševec.

C6

- poštivanje hijerarhije otpada,
- mehaničko biološka uporaba otpada (MBO),
- termička obrada (spaljivanje) u energiju pomoću koje bi se od neiskoristivog otpada dobivala energija,
- sustav kompostana.

Civilni su akteri izrazito naklonjeni sustavu kružnog gospodarenja otpadom čiji dio nije termička obrada (spaljivanje) otpada. Takav je stav izrazilo 5 od 6 intervjuiranih, a svi spominju i potrebu za odvojenim prikupljanjem otpada na mjestu nastanka. Četvero od njih spominje i potrebu za sustavnom i stručnom edukacijom građana te uspostavom sustava individualizirane odgovornosti građana za vlastiti otpad. Pet se aktera slaže da je sustav

potrebno posložiti od početka do kraja, s tim da jedni više ističu sortirnice, a drugi kompostane. Četiri se puta spominje i teza da je potrebo odustati od izgradnje centara za gospodarenje otpadom. Od ostalih teza, koje su spomenute jednom, vrijedi istaknuti prijedlog za otvaranje većeg broja »zelenih« radnih mjesta te potrebu poboljšanja suradnje politike i civilnih udruga, a spominje se mogućnost zabrane proizvodnje proizvoda koje nije moguće reciklirati. Samo jedan civilni akter sklon je sustavu gospodarenja koji uključuje mehaničko-biološku i termičku obradu otpada.

Medijski akteri

M1

- uspostavljanje kružne ekonomije,
- sustavna stručna edukacija građana,
- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka.

M2

- sustavna stručna edukacija građana,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- centri za reciklažu, oporabu i sortiranje,
- suradnja politike, gospodarstva i civilnih udruga.

M3

- sustavna stručna edukacija građana,
- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- dosljednost i kontrola, institucionalna i vaninstitucionalna.

M4

- sustavan pristup i snažna politička volja,
- komunikacija među svim relevantnim akterima,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,

- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta i sortirnica,
- odustajanje od koncepta centara za gospodarenje otpadom.

M5

- sustavan pristup i držanje jedne politike,
- sustavna stručna edukacija građana,
- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- uspostava pametnih spremnika prilagođenih različitim dijelovima grada,
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta, sortirnica (dva ili tri centra na području grada) i kompostana,
- zatvaranje odlagališta otpada Jakuševac.

M6

- sustavna (javno financirana) stručna edukacija građana,
- smanjenje ukupne količine otpada koji treba odlagati,
- odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka,
- individualizirana odgovornost građana (vrećice s barkodovima, sustav nagrađivanja i kažnjavanja korisnika),
- uspostava sustava funkcionalnih reciklažnih dvorišta i sortirnica.

Medijski akteri, novinari i urednici koji se bave temom otpada u prvi plan stavljaju potrebu za sustavnom i stručnom edukacijom građana, a to u osnovi jest njihova uloga. Što se tiče novinara, njih 4 od 6 smatra da bi dio sustava trebalo biti odvojeno prikupljanje na mjestu nastanka i individualizirana odgovornost za nastali otpad. Dvaput se spominje potreba za smanjenjem ukupne količine otpada koji je potrebno odlagati. Dvaput je spomenuta i potreba za sustavnim pristupom problematici i držanje jedne konzistentne politike. Spominje se i uspostava sustava reciklažnih dvorišta i sortirnica u različitim oblicima, a jedan akter ističe potrebu za suradnjom politike, gospodarstva i civilnog društva.

Zaključno, može se reći da po pitanju sustavnog i dugoročnog rješenja za sustav otpada u Zagrebu nema konsenzusa među skupinama ključnih

aktera, a ni unutar samih skupina. Ipak, količina navedenih prijedloga za poboljšanje sustava sugerira da se akteri slažu u ocjeni da postojeći sustav nije zadovoljavajući. Stručnjaci su po pitanju sustava podijeljeni u čak tri skupine, jedna se zalaže za kružnu ekonomiju bez termičke obrade (spaljivanja otpada), druga smatra da sustav treba uključivati i termičku obradu, a pripadnici treće vjeruju da je za rješenje dovoljna implementacija sustava jedne hrvatske tvrtke. Najveći jaz u stajalištima nazire se između civilnih aktera koji su izrazito naklonjeni kružnome gospodarstvu bez termičke obrade i upravljačkih aktera koji su tom konceptu neskloni i smatraju da termička obrada dijela otpada nema alternativu. Političari su, po već viđenom obrascu, podijeljeni na predstavnike vlasti koji se zalažu za neka konkretna, tehničko-administrativna rješenja i predstavnike opozicije čija su razmišljanja bliska razmišljanju većine civilnih udruga. Medijski akteri naglašavaju da je uloga edukacije, za koju su kao skupina na neki način i odgovorni, najvažnija.

4.11. Rasprava

Intervjui s ključnim akterima, ekstenzivno predstavljeni u ovom poglavlju, pokrili su brojne teme, radilo se o dugim i složenim razgovorima koji su donijeli bogate i sociološki relevantne podatke. Intervjui su otvoreni razgovorom o širokim društvenim temama i problemima, stanju i perspektivama grada Zagreba, a zatim se preko općih pitanja o stanju okoliša i infrastrukture došlo do centralnih pitanja o sustavu gospodarenja otpadom u njegovim različitim aspektima i dijelovima. Dio interpretacije nalaza predstavljen je u pasusima koji se nalaze ispod citata sudionika na svako od pitanja, a u ovom se poglavlju donosi sinteza ključnih mjesta. Dobiveni podaci i vrlo slojeviti odnosi među skupinama aktera te unutar tih skupina navode na zaključak da se dio odgovora za društvene probleme i probleme gospodarenja otpadom krije upravo u relacijama među odabranim skupinama. Konsenzus među trideset visokokvalificiranih i specijaliziranih aktera teško je postići po bilo kojem pitanju, ali iz svih predstavljenih odgovora može se zaključiti da svi akteri smatraju da je društvene i ekološke prilike u Zagrebu i Hrvatskoj moguće i potrebno poboljšati, a sustav gospodarenja zagrebačkim otpadom potrebno znatno unaprijediti.

Cilj je prvih pitanja bila šira društvena kontekstualizacija, pa su ključni akteri, inače fokusirani na okoliš i otpad, dali svoje sudove o općim društvenim problemima Zagreba i Hrvatske. Već na tim pitanjima kristalizirale su se relacije među različitim skupinama, pri čemu se politička skupina našla na najvećem udaru ostalih skupina. Kao najveći hrvatski problemi prepoznati su korupcija, klijentelizam i nepoštivanje struke u odlučivanju o važnim društvenim pitanjima, a frekventno su se spominjali i problemi nezaposlenosti, nedovoljno visokog standarda, demografske devastacije i besperspektivnosti mladih. Radi se o nalazima koji su konzistentni s dosadašnjim brojnim istraživanjima provedenima u Hrvatskoj o vrlo različitim temama.

Opće društveno stanje većinom je procijenjeno nezadovoljavajućim iako je dio aktera istaknuo i neka pozitivna kretanja od osamostaljenja Hrvatske do danas. Već iz odgovora na prvo pitanje može se zaključiti da su četiri skupine aktera na neki način fokusirane na političke aktere i da u njima vide

izvore društvenih problema te ih smatraju odgovornima za stanje u društvu, bilo da ga ocjenjuju dobrim ili lošim. Također se može zapaziti svojevrsna autorefleksija u svim skupinama aktera jer na situaciju u društvu gledaju kroz prizmu vlastite struke ili društvene uloge, a to se posebno ističe kod političkih i civilnih aktera. Dominantan je dojam da su sudionici bili skloniji isticanju društvenih problema u odnosu na pozitivna kretanja iako je pitanje bilo postavljeno u potpuno neutralnoj formi. S druge strane, slobodna forma dovela je do različitih razina apstrakcije u odgovorima zbog čega nisu optimalni za komparaciju. Ali osnovni cilj pitanja baš je time zadovoljen, dobiven je širi uvid u to kako sudionici razmišljaju o stanju u društvu u kojem žive. Može se reći da sve skupine aktera upozoravaju na iste ili slične probleme, ali razlike po grupama ipak postoje: stručnjaci i civilni akteri ističu nešto šire probleme, upravljački akteri fokusiraju se na ekonomske, politički na političke, a medijski djelatnici na one najkonkretnije i društveno najvidljivije.

Što se Zagreba tiče, kod svih je aktera prepoznat emotivan naboj dok su govorili o dobrim i lošim momentima vezanima uz njihov grad. Sugovornici su redom izjavili da je Zagreb lijep i uglavnom siguran grad koji ima što pokazati rastućem broju posjetitelja, počevši od kulturne i arhitektonske baštine, preko zelenih oaza i mnoštva događanja, do gostoljubivosti njegovih građana. Od negativnih strana najčešće su istaknute nedovoljno dobro riješena vodna i prometna infrastruktura, javni prijevoz, oronule fasade te dijelovi sustava gospodarenja otpadom.

Pitanje o općem stanju okoliša u Zagrebu izazvalo je podjele među skupinama aktera. Civilni su akteri najkritičniji prema stanju okoliša i najviše koncentrirani na sustav gospodarenja otpadom, a upravljački su akteri zadovoljni generalnom okolišnom slikom grada. Stručnjaci, osim otpada, ističu i problem vodoopskrbe te prometa.

Društvene norme proizlaze iz društvenih vrijednosti i po definiciji oslikavaju konsenzus društva o poželjnom postupanju po različitim društvenim pitanjima. Polazeći od te pretpostavke, od sudionika istraživanja tražilo se da procijene kvalitetu normativnog okvira na gradskoj, nacionalnoj i europskoj razini. Stručnjaci i civilni akteri negativno se referiraju na normativni okvir kojem najviše zamjeraju nekonzistentnost, nemogućnost provedbe i manjak akcijske dimenzije. Političari su koncentriraniji na prošle događaje te ističu lutanje u konceptima i rješenjima koji rezultiraju konfuznim stanjem u sektoru. Naravno, za takvo stanje krive političke suparnike. Slične je rezultate pokazalo i već spomenuto orijentacijsko istraživanje provedeno

2018. godine u Splitu (Perkov, 2018) u kojem stoji da su sudionici bili naklonjeni prebacivanju odgovornosti. Upravljači su pohvalili usklađenost s europskim okvirom, ali drže da nacionalnim i gradskim dokumentima nedostaje provedbena dimenzija. Važno je napomenuti da velik broj sudionika koji dokumente smatra nedovoljno dobrima ima dijametralno suprotne stavove o tome kako bi se stanje moglo popraviti. Iz svih se odgovora iščitava i snažan utjecaj europske regulative na naše dokumente i velika diskrepancija između onoga što je proklamirano u dokumentima i stanja na terenu.

Sljedeća tablica oslikava odnose među skupinama aktera koje su sudjelovale u istraživanju, odnose koji su ekstenzivno opisani na prethodnim stranicama. Odabrane boje oslikavaju složenost i podijeljenost odnosa među skupinama i unutar samih skupina.

Tablica 4: Odnosi među skupinama ključnih aktera i unutar njih

	Stručni	Politički	Upravljački	Civilni	Medijski
Stručni					
Politički					
Upravljački					
Civilni					
Medijski					

Pozitivan međudnos

Negativan međudnos

Podijeljen međudnos

Zelena boja koja oslikava skladan odnos među skupinama najmanje je frekventna boja u tablici, a to puno govori samo za sebe. Pozitivnu procjenu uloge vlastite skupine dali su samo upravljački i civilni akteri, a to sugerira homogenost i usklađenost stavova unutar tih skupina. Ranije je dijagnostici-rano da upravljački akteri uglavnom imaju slična mišljenja o sustavu gospo-darenja otpadom, ali i o drugim, širim društvenim temama. Manje su kritični prema aktualnoj društvenoj situaciji od ostalih skupina aktera te su skloniji sustavu zbrinjavanja otpada koji uključuje termičku obradu otpada. Civilni su akteri također homogeni, ali sa sasvim drugačijim uvjerenjima. U svim je ostalim skupinama prisutna podijeljena slika o skupini kojoj sami pripadaju.

Jedini odnos među skupinama aktera koji se može proglasiti pozitivnim jest odnos između medija i civilnih udruga – jedni o drugima uglavnom se očituju pozitivnim riječima. Kao što je već spomenuto, to je očekivano zato što se, kako je opisano u teorijskom dijelu rada (Bassand 2001; Seferagić, 2007), većina odluka donosi u sprezi ostalih triju skupina, pa su civilne udruge i mediji jedini prirodni saveznici. S druge strane, više je odnosa među skupinama koji su dominantno negativni. Negativno se jedni o drugima izražavaju stručnjaci i političari, civilni akteri i političari te novinari i političari. Politička skupina je, dakle, u najvećim konfliktima s ostalim grupama aktera. Jedini dominantno negativan odnos koji ne uključuje političare jest onaj između upravljačkih i civilnih aktera. Taj je odnos zanimljiv jer su stajališta tih dviju skupina o gotovo svim pitanjima najudaljenija.

Svi su ostali odnosi podijeljeni, drugim riječima, unutar skupina ima i pozitivnih i negativnih mišljenja o drugim skupinama. Takvi su odnosi najčešći, dijagnosticirani su između političara i upravljača, upravljača i stručnjaka, novinara i stručnjaka, novinara i upravljača te stručnjaka i civilnih udruga.

Sudionici istraživanja nisu odveć optimistični kada je u pitanju razvoj grada Zagreba u bližoj i srednjoj budućnosti. Stručnjaci su pesimistični zbog političke situacije. Političari su podijeljeni, opozicija je vrlo kritična, za loše stanje i lošu razvojnu perspektivu osuđuju trenutnu gradsku vlast, a akteri iz vlasti vide pozitivno trenutno stanje i smjer razvoja. Civilni su akteri pesimistični zbog uloge trenutne vlasti, a prilike vide u europskim fondovima i stvaranju zelenih poslova, ali i u promjeni vlasti. Upravljački su akteri najskloniji isticanju pozitivnog položaja Zagreba unutar Hrvatske i Europe te posljedično iznose optimističniji stav prema njegovu daljnjem razvoju. Dojam je da većina aktera najveću odgovornost za razvoj grada svaljuje na političku vlast u gradu te da razvoj ocjenjuje u odnosu na moguće rasplete sljedećih lokalnih izbora.

Po pitanju sustavnog i dugoročnog rješenja za sustav otpada u Zagrebu nema konsenzusa među skupinama ključnih aktera, a ni unutar samih skupina. Ipak, količina navedenih prijedloga za poboljšanje sustava sugerira da se akteri slažu u ocjeni da postojeći sustav nije zadovoljavajući. Stručnjaci su po pitanju sustava podijeljeni u čak tri skupine: jedna se zalaže za kružnu ekonomiju bez termičke obrade (spaljivanja otpada), druga smatra da sustav treba uključivati i termičku obradu, a pripadnici treće vjeruju da je za rješenje dovoljna implementacija sustava jedne hrvatske tvrtke. Sukladno tim uvjerenjima, različiti su i njihovi gradovi-uzori: kod stručnjaka koji

ne žele termički obradu, uzor je najčešće Krk, a kod onih koji ga smatraju poželjnim, Beč. Zanimljivo je da su i ovi nalazi konzistentni s onima dobi-venima u orijentacijskom istraživanju provedenom u Splitu (Perkov, 2018) u kojima stoji da se »proučavajući gledišta aktera o dugoročnim rješenjima vezanim uz odlaganje otpada u Splitu, primjećuje kako ne postoji opća su-glasnost osim vjerovanja da sustav treba mijenjati i da se ne može nastaviti s postojećim modelom.« Najveći jaz u stajalištima nazire se između civil-nih aktera koji su izrazito naklonjeni kružnom gospodarstvu bez termičke obrade i upravljačkih aktera koji su tom konceptu neskloni i smatraju da termička obrada dijela otpada nema alternativu. Političari su, prema već vi-đenom obrascu, podijeljeni na predstavnike vlasti koji se zalažu za neka konkretna, tehničko-administrativna rješenja i predstavnike opozicije čija su razmišljanja bliska razmišljanju većine civilnih udruga. Medijski akteri prepoznaju da je uloga edukacije, za koju su kao skupina na neki način i odgovorni, najvažnija.

5. ZAKLJUČAK

Cilj je ove knjige ponuditi sociološki i bioetički utemeljen doprinos razumijevanju ključnih društvenih odnosa koji utječu na sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu. Motivacija za bavljenje ovom temom može se sažeti u dvije misli – prva je uvjerenje da je »otpad samo sirovina na pogrešnom mjestu«, a druga da »svatko vidi svoj kamion s otpadom kako odlazi, ali malo tko razmišlja o tome kamo on ide«. Knjigom se želio ponuditi znanstveni doprinos u pogledu *veberovskog* »raščaravanja«¹ i *baumanovskog* »trganja zavjese«² s ove važne teme, a ona potencijalno može imati i svoj društveni doprinos u postizanju učinkovitijeg sustava gospodarenja otpadom u Zagrebu i Hrvatskoj.

Suvremeno je društvo bogato mogućnostima, prilikama i izazovima, ali je bogato i rizicima te neizvjesnošću. Zagreb, Hrvatska i svijet suočili su se samo u zadnjih nekoliko godina s puno očitijim, neposrednijim i opasnijim rizicima od otpada. Pandemija COVID-19 značajno je promijenila društvenu percepciju rizika i nema sumnje da će kao tema dominirati sociološkim i bioetičkim radovima te radovima u gotovo svim drugim znanostima u razdoblju koje nam predstoji. Zagreb je, uz pandemiju, pogođen i razornim potresom koji ga je značajno oštetio, a stanovništvo grada i zemlje dugo će se oporavljati od njegovih posljedica.

Globalni problemi otpada i sustava za gospodarenje otpadom predstavljaju izazov za zagrebačko i hrvatsko društvo. Svatko od nas ima pravo na zdrav okoliš, to je pravo zajamčeno Ustavom i mnogim međunarodnim dokumentima, a neodgovorno gospodarenje otpadom može biti prepreka njegovu ostvarivanju. Ova tema sve više zaokuplja znanstvenike i stručnjake različitih profila, političare i upravljače, medije, ali i širu javnost. Razlog tomu je što otpad sve više utječe na svakodnevicu, posljedice njegova neadekvatnog zbrinjavanja sve su prisutnije, a situacija je najizraženija u većim urbanim centrima. Kako ističe Van Loon (2002: 122) »otpad je virulentan modus moderne koji označava neuspjehe samovalorizirajućih zaštitnih sustava poput održivoga razvoja«, a Stokols (2018: 253) se na tom tragu pita okreće li se naša civilizacija, s obzirom na stope korištenja resursa i stvaranja otpada, prema scenariju kolapsa ili će pronaći način za bijeg iz trenutnih nevolja i pronalazak puta u održiviju budućnost.

¹ M. Weber u predavanju *Znanost kao poziv* (njem. *Wissenschaft als Beruf*, 1917) koristi termin »raščaravanje« u opisu znanstvenog i racionalnog pristupa društvenim fenomenima.

² Z. Bauman koristi ovu metaforu u knjizi *Čemu sociologija?* (2015) i navodi da je zadaća sociologije »'trganje zavjese' koja nam priječi da vidimo stvarnost prikrivajući je svojim prijetvornim predodžbama« (2015: 38).

Otpad je desetljećima bio relativno slabo prisutan u svjetskim sociološkim radovima, a u Hrvatskoj je ta situacija bila i izraženija jer se globalno osvješćivanje o ekološkim problemima preklapilo s najturbulentnijim razdobljem naše povijesti u kojem se dogodio izlazak iz propalog socijalističkog sustava i ostvareno je osamostaljenje, ali je doživljen i preživljen obrambeni rat za ostvarenje suverenosti tek nastale države. U takvim su okolnostima ekološke teme bile efemerne i relativno zapuštene. U istom su periodu razvijenije zemlje počele prepoznavati problem i tražiti načine umanjivanja štetnih učinaka otpada i sustava za njegovo zbrinjavanje. Tih su godina stvarani i razvijani koncepti energetske uporabe otpada, počelo se razmišljati o odvojenom prikupljanju i recikliranju, na otpad se sve više počelo gledati kao na resurs, a manje kao na smeće. Razlika je između otpada i smeća ključna – otpad može biti vrijedan resurs, a pomiješani otpad postaje smeće koje postaje ekološki, zdravstveni, bioetički i društveni problem.

U ovome su radu prikazani teorijski koncepti i teze mnogih autora koji su razmatrali sustave gospodarenja otpadom iz različitih perspektiva. U tom se smislu rad oslanja na radove domaćih i stranih sociologa koji su tematizirali sustave gospodarenja otpadom, ekologiju, rizike, gradove i održivi razvoj, ali prezentira i uvažava i druge društvene i humanističke znanosti koje se ovom temom bave, poput filozofije, etike, bioetike, politologije, ekonomije, prava i drugih. Problematika gospodarenja otpadom stavljena je u specifični hrvatski i zagrebački prostorni kontekst te u vremenski kontekst kraja drugog desetljeća trećega milenija. Prikazani su radovi koji se bave ne samo sustavima gospodarenja otpadom nego i održivim razvojem, ekologijom u širem smislu, rizicima, demokratskim odlučivanjem i civilnim društvom, društvenim odnosima moći te mnogim drugim sociološkim i bioetičkim aspektima relevantnima za razumijevanje tematike.

Temeljno polazište rada jest ideja da se u analizi napravi iskorak iz subdisciplinarnog pogleda na problem gospodarenja otpadom. Rad se temelji na ideji da je ova problematika pitanje za čije je razumijevanje nužno uključivanje različitih socioloških subdisciplina, a onda i drugih društvenih te humanističkih znanosti. Drugim riječima, radi se o fenomenu kojem je korisnije pristupiti, proučavati ga i istraživati multiparadigmatски i pluriperspektivno.

Prvi segment istraživačkog dijela rada donio je višerazinsku analizu normativnog okvira o otpadu. Normativni se okvir u teorijskom dijelu rada opisuje kao most između kolektivnih društvenih vrijednosti i stvarnoga stanja u svijetu života, u ovom slučaju – na ulicama Zagreba. U radu su sažeto

prezentirani i analizirani svi ključni normativni dokumenti koji tematiziraju otpad i sustave za njegovo zbrinjavanje na zagrebačkoj, hrvatskoj i europskoj razini.

Proučavajući i analizirajući opsežnu normativnu dokumentaciju dolazi se do nekoliko zaključaka. Prvo, zagrebački se i hrvatski normativni dokumenti deduciraju iz europskih, a u određenoj se mjeri i doslovno prepisuju. Komparativnom je analizom ustanovljeno da hrvatski normativni okvir nije konzistentan. Zastarjela strategija i iz nje proizlazeći zakon ne uvažavaju najnovije europske trendove u pogledu kružnog gospodarstva i održivog gospodarenja otpadom, pa imamo svojevrсни hibridni, u realnosti neodrživi model. Naime, hrvatski normativni akti upućuju na izgradnju centara za gospodarenje otpadom i na vrlo ambiciozne planove odvojenog prikupljanja otpada. Problem se očituje u činjenici da se ti akti ne mogu simultano provesti. Prema mišljenjima relevantnih aktera dobivenih u empirijskom istraživanju, u slučaju ispunjenja navedenih ciljeva – izgradnje svih predviđenih centara za gospodarenje otpadom i maksimalnim uspjehom u odvojenom prikupljanju – ne bi se stvorio održiv sustav. U izgrađenim se centrima za gospodarenje otpadom, naime, u slučaju visokog postotka odvojeno prikupljenog otpada, ne bi imalo što obrađivati. Drugo, u nacionalnim i gradskim normativnim aktima prepoznat je deficit tematiziranja uključenja civilnih udruga, građana i ostalih relevantnih aktera u procese odlučivanja, a očita je i podzastupljenost inzistiranja na edukaciji građana o ovim temama u odnosu na iskazano u europskim dokumentima.

Ključni dio ovoga rada, empirijsko istraživanje metodom dubinskih intervju s ključnim akterima za zagrebački sustav zbrinjavanja otpada ponudilo je mnoge znanstveno i društveno relevantne uvide. Tridesetero ključnih aktera, odabranih po kriterijima relevantnosti i svrstanih u skupine (stručni, politički, upravljački, medijski, civilni) iznijelo je niz značajnih uvida i stavova. Skupine ključnih aktera odabrane su po uzoru na koncepte predstavljene u teorijskom dijelu rada (Bassand, 2001; Seferagić, 2007), a konkretni su sudionici odabrani na temelju detaljnog uvida u znanstvenu i stručnu literaturu te medijske sadržaje o otpadu u Zagrebu. Za ovaj je rad odabrana kvalitativna metodologija koja, usprkos bogatstvu podataka koje pruža, donosi i određena ograničenja i nedostatke. Dobiveni se nalazi ne mogu generalizirati, izbor sudionika nije optimalan, sudionici istraživanja zbog bojazni od otkrivanja njihova identiteta ne moraju biti potpuno iskreni itd. Ipak, u tom, metodološkom smislu, ovaj rad može doprinijeti razvoju pouz-

danog kvantitativnog metodološkog instrumenta za buduća sociološka i ina istraživanja tematike gospodarenja otpadom u Zagrebu i Hrvatskoj.

Ključni su akteri dijagnosticirali najveće hrvatske društvene probleme poput korupcije, klijentelizma i manjka poštovanja prema znanstvenim i stručnim disciplinama te mišljenjima. Nalazi su to koji su konzistentni s nalazima dosad provedenih istraživanja u Hrvatskoj, od kojih su neka predstavljena u teorijskom poglavlju o održivom razvoju u doba tranzicije. Problem su to koji se osjećaju u hrvatskoj svakodnevnici i koji se kapilarno manifestiraju u svim sferama društva, pa tako i u sustavu zbrinjavanja otpada. Stručnjaci su stanje u Hrvatskoj ocijenili nezadovoljavajućim, političari iz vlasti i opozicije natjecali su se u prebacivanju odgovornosti za loše društveno stanje, a civilni su akteri prepoznali najviše društvenih problema. Prepoznati su ključni komunalni i ekološki problemi Zagreba, a to su sustav zbrinjavanja otpada u prvom redu, ali i sustav vodoopskrbe te odvodnje, prometna infrastruktura i javni prijevoz te nedovoljna ulaganja u obnovu gradskih fasada. Zanimljivo je da su se ključni akteri o zagrebačkom sustavu zbrinjavanja otpada, posebice o odlagalištu Jakuševac-Prudinec, izjašnjavali kao o riziku o kojem se adekvatno ne komunicira, a to korespondira s brojnim tezama predstavljenima u teorijskom poglavlju o rizicima (Beck, 1992; Zinn, 2008; Čaldarović, 2012).

U istraživanju su se iskristalizirali društveni odnosi moći među skupinama aktera i još je jednom potvrđena u teorijskom dijelu rada navedena teza (Seferagić, 2007; Čaldarović, 2010) da se najvažnije odluke u suvremenim tranzicijskim urbanim sredinama donose u sprezi ekonomskih i političkih aktera, a da sve ostale skupine uglavnom kozmetički participiraju u tim procesima zato što im stvarno sudjelovanje nije omogućeno. U analizi nalaza istraživanja uočen je manjak dijaloga, pa čak i spremnosti za dijalog između skupina ključnih aktera. Stvaranje učinkovitijeg demokratskog modela upravljanja koji bi značajnije uključivao građane i civilne udruge u procese donošenja odluka zadaća je koja našem društvu tek predstoji.

U nalazima o stanju sustava zbrinjavanja otpada posebno je istaknut problem konceptualne neusuglašenosti i nedosljednosti te manjka društvenog konsenzusa. Posebno je naglašeno da svaki novi ministar vodi svoju, novu politiku. Spomenuti nalaz sadržajno je povezan sa specifičnostima hrvatske političke i društvene tranzicije opisane u teorijskom dijelu rada (Peračković, 2004; Ilišin, 2007). Civilni su akteri u tom smislu bili najkritičniji i smatraju da je sustav koji tijela javne vlasti trenutno propagiraju potpuno promašen i stručno neutemeljen. Političari su i po ovom pitanju problem pokušavali

pronaći u svojim političkim rivalima, a stručnjaci su, izražavajući svoj negativan stav o postojećem stanju, iskazali i dijametralno suprotne prijedloge za poboljšanje sustava. Medijski su akteri istaknuli nedovoljnu transparentnost u donošenju odluka i njihovom prezentiranju najširoj javnosti.

Odnosi između skupina ključnih aktera, ali i unutar skupina, posebno su interesantni. Stručnjaci su izrazito nezadovoljni postojećim stanjem sustava, ali su podijeljeni u smislu rješavanja postojećih problema. Izrazito su nezadovoljni odnosom politike i društva prema stručnjacima svih profila. U pogledu otpada kristaliziraju se dvije skupine stručnjaka: oni koji odgovor vide u potpunoj primjeni principa kružnog gospodarstva bez potrebe za energetsom oporabom (kolokvijalno – spaljivanjem) otpada i oni koji smatraju da je kružno gospodarstvo nužno, ali da je rješenje nemoguće bez energetske oporabe dijela otpada. Političari i u ovoj temi pribjegavaju optuživanju političkih opopenata za konceptualno lutanje. Društveni odnosi među ključnim skupinama očito su trajno poremećeni ili barem značajno podijeljeni, a iznimku čini odnos između civilnih udruga i novinara. Uzevši u obzir ranije spomenutu (teorijski elaboriranu i empirijski pokazanu) spregu među političkim i ekonomskim akterima u procesima donošenja odluka, suživot njihove opozicije, civilnih i medijskih aktera, doima se logičnim. Upravljački akteri, profesionalci koji se u svom svakodnevnom poslu bave izradom normativnih akata i strategija, imaju, očekivano, najpozitivniji stav o normativnom okviru i o okolišno-otpadnoj situaciji u cjelini.

Najvažnije pitanje na koje je čitav ovaj rad pokušao pronaći odgovor jest koje je dugoročno ekološki i socijalno održivo rješenje za sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu. S obzirom na sve navedeno, iluzorno bi bilo od visokokvalificiranih sudionika različitih profila očekivati neki konsenzualan stav. Jedini konsenzus koji po tom pitanju vlada jest da trenutno stanje nije zadovoljavajuće i da se može značajno unaprijediti. Političari misle da se može unaprijediti ako njihova politička opcija zadrži vlast ili dođe na vlast te u suradnji s odabranim stručnjacima odredi i primijeni rješenje. Upravljački su akteri relativno zadovoljni postojećim smjerom i misle da će se, u slučaju realizacije donesenih akata, stanje poboljšavati. Civilni akteri smatraju da je koncept koji proizlazi iz normativnih dokumenata potpuno promašen i da ga treba što skorije napustiti, a medijski su predstavnici nezadovoljni načinom na koji se o ovoj temi komunicira u javnom prostoru i misle da je, u tom smislu, nužan brz napredak.

Odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka, koherentan i cjelovit sustav koji uključuje reciklažna dvorišta, kompostane, sortirnice i popratne

objekte, elementi su oko kojih se većina ključnih aktera ipak slaže. Najveća je suglasnost aktera postignuta u stavu da je potrebno provoditi sustavnu, javno financiranu edukaciju na svim razinama o temi zbrinjavanja otpada. Ipak valja imati na umu da bi, s obzirom na heterogene stavove, sadržaj željenih edukacija bio različit.

Za postizanje dugoročno održivog ekonomski, ekološki i socijalno prihvatljivog sustava ključan je odabir jednog jasnog i nedvosmislenog koncepta te njegovo dosljedno dugoročno provođenje, neovisno o promjenama političke vlasti. Drugim riječima, o konceptu i strateškom smjeru postupanja s otpadom, nakon temeljite, transparentne i uključive javne rasprave treba postojati širok društveni konsenzus, poželjno i parlamentarno dvotrećinski. Taj koncept svakako treba uključivati principe održivog gospodarenja otpadom: odvojeno prikupljanje otpada na mjestu nastanka, individualiziranu odgovornost za stvoreni otpad, sustav nagrada i kazni za dobro ili loše postupanje s otpadom te zaokružen i koherentan sustav koji uključuje pravovremen odvoz svih vrsta otpada, reciklažna dvorišta, kompostane, sortirnice, popratne objekte, suvremenu opremu i kvalitetno organizirane deponije za preostali otpad.

Osim svega navedenog, ključna je edukacija građana, i to na dvije osnovne razine. Prva i važnija jest edukacija svih članova društva o potrebi za sudjelovanjem u demokratskim procesima i javnim raspravama, o potrebi za postavljanjem pitanja nadležnima i inzistiranjem na odgovorima na ta pitanja. Ta razina edukacije uključuje i podizanje svijesti građana o važnosti stjecanja zadovoljavajućeg stupnja osobne informiranosti o društvu koje ih okružuje i pojavama koje utječu na njihov život. Sažeto bi se ta razina edukacije mogla nazvati edukacijom o participaciji u demokratskom društvu, barem na razini lokalne zajednice i komunalnih problema. Druga je razina edukacije, edukacija o meritumu problema, u ovom konkretnom slučaju, o potrebi izbjegavanja stvaranja otpada, o recikliranju, ponovnoj upotrebi, kompostiranju i svim drugim oblicima smanjenja stvaranja otpada. Edukacija je to koja treba početi u dječjim vrtićima, što je dijelom već prepoznato i selektivno implementirano, i biti dio cijelog obrazovnog sustava, a načelno mora biti usuglašena s principima kružnog gospodarstva.

Odabir termina »zbrinjavanje« u odnosu na termin »gospodarenje« u naslovu disertacije na temelju koje je nastala ova knjiga nije bio slučajan – odabirom te riječi pokušalo se ukazati na činjenicu da Zagreb i Hrvatska svoj otpad još uvijek uglavnom samo zbrinjavaju, a njime ne gospodare. Zagreb je 2021. godine dobio gradsku vlast koja je na izborima pobijedila

upravo zahvaljujući inzistiranju na rješavanju komunalnih problema, poglavito problema otpada. Radi se o političkoj opciji koja se promovira kao izrazito ekološki osviještena, ali je u ovom trenutku rano za ocjenu njihova rada po tom pitanju.

Bilo kako bilo, transformacija sustava treba se provesti tako da se otpadom počne gospodariti, a da bi se to postiglo, istraživanja su pokazala, potrebno je najprije uspostaviti dijalog među različitim dionicima procesa odlučivanja. Pritom uloga sociologije i integrativne bioetike može biti od presudnog značenja, a ti stručnjaci neizostavni sudionici interdisciplinarnih timova koji bi mogli oblikovati kulturu dijaloga i upravljati procesima u smjeru pronalaženja inovativnih i održivih odgovora na izazove sustava gospodarenja otpadom. A ključna riječ koja u budućnosti treba definirati odnos čovjeka i društva prema okolišu jest – odgovornost.

Popis literature

- Abdoli, M.; Rezaei, M.; Hasanian, H. (2016) Integrated Solid Waste Management in Megacities. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 2 (3).
- Ahuja, A. (2016) *Integration of Nature and Technology for Smart Cities*. Chicago: Springer.
- Altner, G. (1996) Koncept održivosti između zahtjeva i stvarnosti. *Socijalna ekologija*, 5.
- Bassand, M. (2001) Za obnovu urbane sociologije: Jedanaest teza. (prev. S. Vujović) *Sociologija*, 4.
- Bauman, Z. (2003) *City of Hopes, City of Fears*. London: Goldsmith's College.
- Bauman, Z. (2015) *Čemu sociologija?* (prev. T. Trako Poljak) Zagreb: TIM press.
- Beck, U. (1996) *Risk society*. London: Sage Publications.
- Beck, U. (2001) *Rizično društvo: u susret novoj modernoj*. Beograd: Naklada Filip Višnjić.
- Bernard, H. R. (2006) *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Lanham: AltaMira Press.
- Bjelajac, S. i Vrdoljak, D. (2009) Urbanizacija kao svjetski proces i njezine posljedice. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (2–3).
- Bourdieu, P. (1985) The Forms of Capital, u: Richardson, J. G. (ur.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.
- Brunner, P. H. i Fellner, J. (2007) Setting Priorities for Waste. Management Strategies in Developing Countries. *Waste Management & Research*, 25.
- Bulkeley H., Watson M. i Hudson R. (2007) Modes of Governing Municipal Waste. *Environment and Planning*, 41 (11).
- Buzjak, N., Vuk, D. i Jakovčić, M. (2015) The Issue of Landfill Location: Example of the Tarno Site (Zagreb County, Croatia). *Sociologija i prostor*, 53.
- Castells, M. (1977) *The Urban Question: A Marxist Approach*. London: Edward Arnold.
- Cifrić, I. (1988) Kontekst socijalne ekologije. *Revija za sociologiju*, 19 (1–2).
- Cifrić, I. (1989) Šanse socijalne ekologije. *Revija za sociologiju*, 20 (1–2).

- Cifrić, I. (1989) *Socijalna ekologija*. Zagreb: Globus.
- Cifrić, I. (1997) Ekološko ponašanje i etos odgovornosti. *Socijalna ekologija*, 6 (4).
- Cifrić, I. (2005) Ekološka zabrinutost. Percepcija ekoloških problema kao zabrinjavajućih. *Socijalna ekologija*, 14.
- Cifrić, I. (2012) *Leksikon socijalne ekologije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Cifrić, I. (2012) *Kultura i okoliš*. Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje, s pravom javnosti »Baltazar Adam Krčelić«.
- Cifrić, I. i Čulig, B. (1987) *Ekološka svijest mladih*. Zagreb: CDD i Zavod za sociologiju.
- Colantonio, A. i Dixon, T. (2010) *Urban Regeneration & Social Sustainability: Best Practice from European Cities*. London: Wiley Blackwell.
- Creswell, J. W. (2009) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: Sage.
- Cutter, S. L. (1993) *Living With Risk*. London: Edward Arnold.
- Čaldarović, O. (1985) *Urbana sociologija: socijalna teorija i urbano pitanje*. Zagreb: Globus.
- Čaldarović, O. (1993) Sociologija i održivi razvoj. *Socijalna ekologija*, 2 (3).
- Čaldarović, O. (1994) Rizik i socijalni kontekst. *Socijalna ekologija*, 3.
- Čaldarović, O. (1995) *Socijalna teorija i hazardni život. Rizici i suvremeno društvo*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskoga fakulteta.
- Čaldarović, O. (1996) Socijalne dimenzije strukture ekološkog rizika. *Sigurnost*, 38.
- Čaldarović, O., Rogić, I. i Subašić, D. (1997) *Kako živjeti s tehničkim rizikom?*. Zagreb: Agencija za posebni otpad.
- Čaldarović, O. (2010) Još jednom o urbanoj obnovi. O pojmovima i procesima obnove urbanog naslijeđa. *Kvartal*, 7 (1–2).
- Čaldarović, O. (2012) *Prema društvu uspješno reguliranog rizika?*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- Čaldarović, O. i Škanata, D. (1995) Laičko i ekspertno poimanje tehnoloških rizika. *Socijalna ekologija*, 4 (4).
- Čović, A. (2004) *Etika i bioetika: razmišljanja na pragu bioetičke epohe*. Zagreb: Pergamena.
- Čović, A. (2011) Pojmovna razgraničenja: moral, etika, medicinska etika, bioetika, integrativna bioetika, u: A. Čović i M. Radonić (ur.). *Bioetika i dijete: Moralne*

- dileme u pedijatriji*. Zagreb: Pergamena; Hrvatsko društvo za preventivnu i socijalnu pedijatriju.
- Davies A. (2008) *Geographies of Garbage Governance: Interventions, Interactions and Outcomes*. Aldershot: Ashgate.
- Davoudi, S. i Evans N. (2005) The Challenge of Governance in Regional Waste Planning. *Environ. Plan.*, 24 (5).
- Denzin, N. K. i Lincoln Y. S. (2018) *Handbook of Qualitative Research*. London: Thousand Oaks.
- Dirlik, A. (1999) Place-based Imagination: Globalism and the Politics of Place. *Review*, 22 (2).
- Evans, D. (2012) Beyond the Throwaway Society: Ordinary Domestic Practice and a Sociological Approach to Household Food Waste. *Sociology*, 46 (1).
- Fagan, H. (2002) *Grounding Waste: Towards a Sociology of Waste Networks*. National Institute for Regional and Spatial Analysis, Working Paper Series.
- Fagan, H., O'Hearn, D., McCann, G. i Murray, M. (2001) *Waste Management Strategy: A Cross Border Perspective*. Maynooth: National Institute for Regional and Spatial Analysis.
- Glavač, V. (2001) *Uvod u globalnu ekologiju*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Gregson, N., Metcalfe, A. i Crewe, L. (2007) Identity, Mobility and the Throwaway society. *Environment and Planning D*, 25 (4).
- Gregson, N. i Crang, M. (2015) Waste, Resource Recovery and Labour: Recycling Economies in the EU, u: Michie, J. i Cooper, C. (ur.), *Why the Social Sciences Matter*. London: Palgrave Macmillan.
- De Haan, G. (1995) Sustainable Development – opažanja s antropološkog motrišta. *Socijalna ekologija*, 4(4).
- Hawkins, G. (2006) *The Ethics of Waste: How We Relate to Rubbish*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Hillmann, K. H. (1981) Die globale Überlebensgesellschaft als Herausforderung für die Soziologie, u: Reimann, H. (ur.), *Weltkultur und Weltgesellschaft*, Wiesbaden: Springer.
- Hoornweg, D. i Bhada-Tata, P. (2012) *What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management*. Urban development series. Washington: World Bank.
- Huang, J. (2018) Sustainable Municipal Solid Waste Disposal in the Belt and Road Initiative: A Preliminary Proposal for Chengdu City. *Sustainability*.
- Ignjatović, S. i Tomanović, S. (2011) Socijalni kapital i prostor. *Sociologija i prostor*, 49.

- Ilišin, V. (1998) Demokratska tranzicija u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 139–142.
- Janeš, L. (2021) Integrative Bioethics as the Phenomenology of Life, u: Susi Ferrarello (ur.), *Phenomenology of Bioethics: Technoethics and Lived Experience*. Berlin: Springer.
- Jurić, H. (2007) Uporišta za integrativnu bioetiku u djelu Van Rensselaera Pottera, u: Valjan, Velimir (ur.), *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*. Sarajevo: Bioetičko društvo u BiH.
- Kalanj, R. (1993) Sociologija razvoja i održivi razvoj. *Socijalna ekologija*, 2 (3).
- Kalanj, R. (2009) Sociologija i ideologija. *Socijalna ekologija*, 18 (3–4).
- Karajić, N. i Smerić, T. (1992) Neki sociologijski aspekti odnosa prema prikupljanju i iskorištavanju komunalnih otpadnih tvari. *Socijalna ekologija*, 1.
- Kaza, S., Yao, L. C., Bhada-Tata, P. i Van Woerden, F. (2018) *What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050*. Washington: World Bank.
- Kirn, A. (1992) Od antropocentrične k ekocentričnoj etici, *Socijalna ekologija*, 1 (3)
- Krznar, T. (2008) Prilog istraživanju odnosa čovjeka i okoliša u vremenu (Prikaz jednog časopisa). *Socijalna ekologija*, 17 (2).
- Krznar, T. (2016) *U blizini straha. Iznova o problematici zaštite okoliša u bioetičkom kontekstu*. Karlovac: Veleučilište u Karlovcu.
- Kufrin, K. (1996) Ekološki stavovi i spremnost za ekološki angažman. *Socijalna ekologija*, 5 (1).
- Laraña, E. (2001) Reflexivity, Risk and Collective Action Over Waste Management. A Constructive Proposal. *Current Sociology*, 49.
- Law, J. (1992) Notes on the Theory of the Actor Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity. *Systems Practice*, 5.
- Lay, V. (1993) Koncept održivog razvoja – neke pretpostavke ostvarivanja. *Socijalna ekologija*, 2.
- Lay, V. (1998) O akterima odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u Hrvatskoj. *Socijalna ekologija*, 7 (1–2).
- Lay, V. (2007) Održivi razvoj i vođenje. *Društvena istraživanja*, 16.
- Leburić, A. (2001) Integracija kvalitativnih i kvantitativnih aspekata: perspektive empirijskih istraživanja otoka. *Sociologija i prostor*, 39.
- Lefebvre, H. (1974) *Urbana revolucija*. Beograd: Nolit.
- Matančević, J. i Bežovan, G. (2013) Postaje li civilno društvo u Hrvatskoj čimbenikom društvenih promjena?. *Revija za socijalnu politiku*, 20.

- Ma, J. i Hipel K. W. (2016) Exploring Social Dimensions of Municipal Solid Waste Management Around the Globe – A Systematic Literature Review. *Waste Management*, 56.
- Matešić, M. (2009). Principi održivog razvoja u strateškim dokumentima Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija*, 18 (3–4).
- Matešić, M. (2020) Eko-inovacije za održivi razvoj. *Socijalna ekologija*, 29 (2).
- Mills, C. W. (1959) *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Michie, J. i Cooper, C. (2015) *Why the Social Sciences Matter*. London: Palgrave Macmillan.
- Mišetić, A. (2016) Društveni aspekti urbane regeneracije: participacija i koncept socijalne održivosti, u: Korlaet, A. (ur.) *Strategije urbane regeneracije*, Zagreb: Hrvatski zavod za prostorni razvoj.
- Mišetić, A., Štambuk, M. i Rogić, I. (2004) *Živjeti u Zagrebu*. Zagreb: Institut Ivo Pilar.
- Mišetić, A. i Miletić, G. M. (2014) *Provedba participacijskog procesa na pilot području Dubrovnika*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Mohai, P., Pellow, D. i Roberts, J. (2009) Environmental Justice. *Annual Review of Environment and Resources* 34 (1).
- Moltman, J. (1971) *Mensch. Christliche Anthropologie in den Konflikten der Gegenwart*. Stuttgart, Berlin: Kreuz.
- Mumford, L. (1959) *The City in History*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Murray, R. (1999) *Creating Wealth from Waste*. London: Demos.
- Mustapić, M. (2010) Uloga lokalne zajednice u rješavanju problema odlaganja komunalnoga otpada u tranzicijskoj Hrvatskoj. *Kroatologija*, 1.
- Mustapić, M. (2010) Odnos lokalne zajednice prema problemu odlaganja komunalnog otpada: Studija slučaja Makarsko primorje. *Društvena istraživanja*, 19.
- O'Brien, M. (1999) Rubbish Values: Reflections on the Political Economy of Waste. *Science as Culture*, 8 (3).
- O'Brien, M. (1999) Rubbish-Power: Towards a Sociology of the Rubbish Society, u: Hearn, J. i Roseneil, S. (ur.), *Consuming Cultures: Power and Resistance*. London: Macmillan.
- O'Brien, M. (2008) *A Crisis of Waste?: Understanding the Rubbish Society*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Peračković, K. (2004) Sociologija tranzicije: strukturalni, sociokulturni i neomodernizacijski pristup. *Društvena istraživanja*, 13.

- Perkov, I. (2019) Coping with Ecological Problems in Cities on the Croatian Coast: Sociological Aspects of the Karepovac Waste Disposal Recovery Process in the City of Split. u: *Reflections on the Mediterranean*. Vis: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; VERN; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Perkov, I. (2021) Kritička analiza normativnog okvira o gospodarenju otpadom u Zagrebu i Hrvatskoj. *Socijalna ekologija*, 30 (3).
- Perušić, L. (2019) Narav i metoda integrativne bioetike, u: Čović, A. i Jurić, H. (ur.), *Integrativno mišljenje i nova paradigma znanja*. Zagreb: Pergamena.
- Pravdić, V. (2001) Održivi razvoj i održivost: institucionalizacija i rasprave o tim terminima od Rio de Janeiro 1992. do Johannesburga 2002. *Socijalna ekologija*, 10 (4).
- Radermacher, F. J. (2003) *Ravnoteža ili razaranje: Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Richie, C. (2020) Sustainability and bioethics: where we have been, where we are, where we are going. *The New Bioethics*, 26 (2).
- Rogić, I. (1987) Paleoindustrijska paradigma i razaranje grada. *Pogledi*, 17 (1).
- Sassen, S. (2010) The Global City: Introducing a Concept. *The Brown Journal of World Affairs*, 11(2).
- Seferagić, D. (1988) *Kvaliteta života i nova stambena naselja*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Seferagić, D. (2007) Akteri društvenih promjena u urbanom prostoru hrvatske. *Sociologija i prostor*, 45.
- Seferagić, D. (2013) Razvoj sociologije grada i prostora u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 51.
- Schlosberg, D. (2013) Theorising environmental justice: the expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics*, 22 (1).
- Scott, W. i Gough, S. (2003) *Sustainable Development and Learning: Framing the Issues*. London: Routledge.
- Svirčić Gotovac, A. (2006) Kvaliteta stanovanja u mreži naselja Hrvatske. *Sociologija i prostor*, 44.
- Stake, R. E. (1995) *The Art of Case Study Research*. London: Thousand Oaks.
- Stanić, S. i Buzov, I. (2009) Recikliranje i zbrinjavanje otpada – stavovi i aktivnosti studenata. *Godišnjak Titius*, 2.
- Stanić, S., Buzov, I. i Galov, M. (2009). Prakse urbanog stanovništva u zbrinjavanju kućanskog otpada. *Socijalna ekologija*, 18.
- Stiles, W. B. (1993) Quality Control in Qualitative Research. *Clinical Psychology Review*, 13.

- Stokols, D. (2018) *Social Ecology in the Digital Age: Solving Complex Problems in a Globalized World*. London: Elsevier Academic Press.
- Šimleša, D. (2003) Podržava li biznis održivi razvoj?. *Društvena istraživanja*, 12 (3–4).
- Šimleša, D. (2010) *Ekološki otisak – kako je razvoj zgazio održivost*. Zagreb: TIM Press i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Šućur, Z. (1992) Komunalni otpad i socijalni konflikti. Analiza jednog slučaja. *Socijalna ekologija*, 1.
- Šundalić, A. i Pavić, Ž. (2007) Ekološka svijest mladih: između održivog razvoja i tehnocentrizma. *Socijalna ekologija*, 16.
- Tomašević, L. (2006) Bioetički izazovi. Izazovi globalne bioetike i biotehnologije. *Bogoslovska smotra*, 76 (2).
- Trako Poljak, T. (2019) Microsociological Perspectives for Environmental Sociology (Bradley H. Brewster i Anthony J. Puddephatt). *Socijalna ekologija*, 28 (3).
- Van Loon, J. (2002) *Risk and Technological Culture: Towards a Sociology of Virulence*. London: Routledge.
- Višković, A. (ur.) (2008) *Mudra zajednica: društvena odgovornost za životni prostor*. Zagreb: Hrvatsko društvo za pučku prosvjetu.
- Waas, T., Hugé, J., Verbruggen, A. i Wright, T. (2011) Sustainable Development: A Bird's Eye View. *Sustainability*, 3.
- Wynne, B. (1987) *Risk Management and Hazardous Waste*. London. New York: Springer.
- Zinn, J. (2008) *Social Theories of Risk and Uncertainty: An Introduction*. London: Blackwell Publishing.
- Yearley, S. (1995) Dirty Connections: Transnational Pollution, u: Allen, J. i Hamnett, C. (ur.), *A Shrinking World?*. Oxford: Open University Press.
- Zagorac, I. (2018) *Bioetički senzibilitet*. Zagreb: Pergamena.
- Žažar, K. (2015) Što nakon (društvene) tranzicije? Kritičke crtice uz upotrebu tranzicijskoga pristupa u sociološkim razmatranjima hrvatskoga društva. *Revija za sociologiju*, 45.

Popis dokumenata

Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća 94/62/EZ od 20. prosinca 1994. o ambalaži i ambalažnom otpadu. Službeni list Europske unije, L365/10, 64: 12–25.

Direktiva Vijeća 1999/31/EZ od 26. travnja 1999. o odlagalištima otpada. Službeni list Europske Unije, L182/1, 34: 14–32.

Direktiva 2008/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 19. studenoga 2008. o otpadu i stavljanju izvan snage određenih direktiva. Službeni list Europske Unije, L312/3, 34: 99–126.

Europska komisija (2013) Sedmi program djelovanja za okoliš – opći program djelovanja Unije za okoliš do 2020. »Živjeti dobro unutar granica našeg planeta«.

Europska komisija (2015) Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija. Zatvaranje kruga – akcijski plan EU-a za kružno gospodarstvo.

Europska komisija (2020) Novi akcijski plan za kružno gospodarstvo: Za čišću i konkurentniju Europu.

Europska komisija (2021) Europski zeleni plan.

Generalna skupština Ujedinjenih naroda (1948) Opća deklaracija o ljudskim pravima.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe (1950)

Nacionalna strategija zaštite okoliša. Narodne novine, 46/02.

Nacionalni plan djelovanja na okoliš. Narodne novine, 46/02.

Povelja Europske unije o temeljnim pravima (2016/C 202/02). Službeni list Europske unije, C 202/02, 389–405.

Pravilnik o katalogu otpada. Narodne novine, 90/15.

Razvojna strategija Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine. Službeni glasnik Grada Zagreba, 19/16.

Plan gospodarenja otpadom Grada Zagreba za razdoblje 2018.–2023. (Službeni glasnik Grada Zagreba 13/2018)

Plan gospodarenja otpadom Republike Hrvatske za razdoblje 2017.–2022. (NN 3/2017)

Quality of life indicators (Eurostat)

Strategija gospodarenja otpadom Republike Hrvatske. Narodne novine, 130/05.

Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske. Narodne novine, 30/09.

Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske. Narodne novine, 106/17

United Nations Environment Programme: Annual Report 2015. UNEP Annual Report.

Ustav Republike Hrvatske (NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o građevinskom zemljištu (NN 16/1990-277)

Zakon o održivom gospodarenju otpadom (NN 94/13, 73/17, 14/19, 98/19)

Vijeće Europske unije (2018) Gospodarenje otpadom i recikliranje: Vijeće donijelo nova pravila. Priopćenje za medije, 22. svibnja 2018.

Vijeće Europske unije (2022) Osmi program djelovanja za okoliš.

Zakon o gospodarenju otpadom, Narodne novine 84/2021

Zakon o održivom gospodarenju otpadom. Narodne novine, 94/13, 73/17, 14/19, 98/19.

Zakon o potvrđivanju (ratifikaciji) konvencije o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovu odlaganju. Narodne novine, 3/94.

Zakon o zaštiti okoliša. Narodne novine, 80/13, 153/13, 78/15, 12/18, 118/18.

Zakon o zaštiti prirode. Narodne novine, 80/13, 15/18, 14/19, 127/19.

Zakon o gradnji. Narodne novine, 153/13, 20/17, 39/19, 125/19.

Zakon o prostornom uređenju. Narodne novine, 153/13, 65/17, 114/18, 39/19, 98/19.

Zakon o vodama. Narodne novine, 153/09, 63/11, 130/11, 56/13, 14/14.

Zakon o zaštiti zraka. Narodne novine, 130/11, 47/14, 61/17.

PRILOZI

Prilog 1.

Nacrt polustrukturiranog dubinskog intervjua

»Društveni aspekti sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu« polustrukturirani dubinski intervjua

Poštovani, istraživanje koje provodimo radi se u sklopu izrade doktorske disertacije na doktorskom studiju sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Cilj istraživanja je prikupljanje informacija i stavova o društvenim aspektima sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu. Jamčimo pažljivo postupanje s prikupljenim informacijama te anonimnost Vašega sudjelovanja u istraživanju. Zbog analize podataka, razgovor se snima, a sa snimkom će se također postupati vrlo oprezno, čuvajući povjerljivost podataka. U svakom trenutku možete odustati od daljnjeg sudjelovanja u istraživanju. Zahvaljujemo što ste pristali biti naš sugovornik.

Uvod

1. Kako biste ocijenili društvene (političke, ekonomske i civilne) procese u Zagrebu od osamostaljenja Hrvatske?
2. Što smatrate najvećim društvenim problemima u Hrvatskoj? (nabrojite nekoliko)
3. Što smatrate najvećim društvenim problemima u Zagrebu? (nabrojite nekoliko)
4. Kako općenito vidite razvoj Zagreba i okolice u budućnosti?
5. Što, prema Vašem mišljenju, na posjetitelje Zagreba ostavlja najupečatljiviji dojam?

a) Vrijednosti i stavovi sudionika o očuvanju okoliša i zbrinjavanju otpada

1. Kako biste ocijenili stanje zaštite okoliša i zbrinjavanja otpada u zagrebačkoj aglomeraciji?

2. Jeste li upoznati sa strateškim dokumentima i zakonskim aktima o zbrinjavanju otpada i, ako jeste, kakav je Vaš stav o njima?
3. Jeste li upoznati s Planom gospodarenja otpadom Grada Zagreba i, ako jeste, kakav je Vaš stav o njemu?
4. Koje su, u komunalnom smislu, najkritičnije točke u Zagrebu?
5. Koji su, po Vašem mišljenju, najveći ekološki problemi Zagreba i okolice?

b) Stavovi sudionika o sustavu zbrinjavanju otpada u Zagrebu

1. Sudjelujete li osobno u raspravama/odlučivanju o sustavu zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
2. Tko bi trebao sudjelovati u procesima odlučivanja o sustavu zbrinjavanja otpada?
3. Kako biste procijenili trenutnu ulogu političkih aktera po pitanju sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
4. Kako biste procijenili trenutnu ulogu stručnjaka po pitanju sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
5. Kako biste procijenili trenutnu ulogu upravljačkih aktera po pitanju sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
6. Kako biste procijenili trenutnu ulogu gospodarskih aktera po pitanju sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
7. Kako biste procijenili trenutnu ulogu medija po pitanju sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
8. Kako biste procijenili trenutnu ulogu civilnih udruga po pitanju sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
9. Kako biste procijenili trenutnu ulogu lokalne zajednice i građana po pitanju sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu?
10. Što je, prema Vašem mišljenju, ključni uzrok nezadovoljstva dijela Zagrepčana po pitanju odlagališta otpada i sustava zbrinjavanja?
11. Jeste li se dosad susreli s nekim društvenim aspektima sustava zbrinjavanja otpada?
12. Kako, po Vašem mišljenju, odlagalište Jakuševac i cijeli sustav komunalnog upravljanja otpadom utječe na kvalitetu života građana Zagreba?
13. Koje je, po Vašem sudu, dugoročno rješenje za zbrinjavanja otpada na zagrebačkom području?

Sociodemografske odrednice

Dob:

Spol:

Stručna sprema/zanimanje:

Radno mjesto:

Godine staža:

Članstvo u civilnim ili profesionalnim organizacijama povezanima s problematikom ekoloških rizika:

Članstvo u političkim strankama:

Prilog 2.

Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju

INFORMIRANI PRISTANAK na sudjelovanje u istraživanju na temu »Društveni aspekti sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu«

Istraživač: Ivan Perkov, doktorand na studiju sociologije
(ivan.perkov@gmail.com)

Institucija: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Kratak opis teme istraživanja

Cilj je ovoga istraživanja sustavno prikazati društvene aspekte problematike zbrinjavanja otpada u Zagrebu na temelju analize sadržaja strateških i zakonskih akata te interpretacije podataka dobivenih od ključnih aktera u empirijskom istraživanju u kojemu sudjelujete. Na temelju dobivenih rezultata bit će ponuđen znanstveno utemeljen i socijalno održiv model upravljanja rizicima povezanim sa zbrinjavanjem otpada, utemeljen na vrijednostima socijalne i ekološke održivosti. Takav bi model dugoročno omogućio podizanje kvalitete života građana Zagreba u aspektima zdravlja i sigurnosti, ali i socijalne uključenosti kroz demokratski model upravljanja.

Opis procesa istraživanja

Planiraju se provesti dubinski intervjui s ključnim akterima za sustav zbrinjavanja otpada u Zagrebu. Radi se o neprobabilističkom, namjernom uzorku. Akteri su podijeljeni u sljedeće skupine:

- politički akteri (predstavnici vlasti i opozicije koji se bave tematikom zbrinjavanja otpada, članovi gradskih odbora za teme okoliša i održivog razvoja),

- upravljački akteri (predstavnici gradskih i nacionalnih tijela koji se bave tematikom zbrinjavanja otpada, održivim razvojem ili prostornim planiranjem),
- udruge civilnog društva i zainteresirani građani (predstavnici značajnih udruga i lokalnih inicijativa koji se bave održivim razvojem, ekološkim temama i sustavom zbrinjavanja otpada),
- stručni akteri (stručnjaci iz tehničkog, ekonomskog i društvenog područja koji se bave tematikom zbrinjavanja otpada),
- ekonomski akteri (predstavnici iz gospodarskog sektora, zainteresirani za poslovanje u sustavu zbrinjavanja otpada),
- medijski akteri (predstavnici medija, odnosno novinari i urednici koji se bave tehničkim i društvenim aspektima zbrinjavanja otpada, ekologijom i/ili održivim razvojem).

Istraživač osigurava prostor za održavanje intervjua u prostorima Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu namijenjenima održavanju intervjua i fokus grupa. U slučaju želje sudionika da se intervju provede u prostoru po njihovom odabiru, tražit će se da u tom prostoru budu osigurani adekvatni uvjeti (nepostojanje buke, neprisutnost trećih osoba). Intervju će se snimati uređajem za snimanje zvuka (diktafon).

Mogući rizici i dobici

Nema rizika povezanih s ovim istraživanjem osim korištenja Vašeg dragocjenog vremena. Ne postoji također ni direktan (osobni) dobitak. Dobiiveni rezultati pomažu isključivo ispunjenju navedenih ciljeva istraživanja.

Pravo na odbijanje i odustajanje

Kao što ste slobodno odabrali sudjelovati u istraživanju, slobodni ste u bilo kojem trenutku i odustati od sudjelovanja ili ne odgovoriti na pitanja na koja ne želite.

Povjerljivost

Informacije koje mogu identificirati Vas kao sudionika istraživanja ostaju povjerljive. Nitko osim istraživača (i po potrebi mentora) neće imati pristup podacima u njihovom izvornom obliku. Istraživač će pažljivo čuvati podatke (snimke i transkripte) te oni neće biti dostupni trećim osobama. Istraživač će osobno transkribirati intervjue. Transkribirani dijelovi Vaših

odgovora koristit će se u disertaciji u anonimiziranom obliku te se iz njih neće moći utvrditi Vaš identitet. Za vrijeme trajanja intervjua u prostoriji u kojoj se bude provodio neće biti trećih osoba.

Korištenje dobivenih informacija

Svi podaci prikupljeni tijekom istraživanja dostupni su autoru (i po potrebi mentorima) istraživanja i koristit će se u svrhu izrade disertacije i (potencijalno) znanstvenih radova koji će biti objavljeni nakon obrane disertacije na temelju njezinih nalaza. Osobni podaci sudionika pažljivo će se čuvati. Dijelovi odgovora sudionika važni za disertaciju u pisanom će se obliku u disertaciji koristiti na način da bude nemoguće utvrditi identitet sudionika. Anonimizirani odgovori sudionika ostat će trajno dostupni autoru, mentorima i zainteresiranim znanstvenicima.

Dostupni izvori informacija

Ako u bilo kojem trenutku budete imali dodatnih pitanja ili nedoumica možete kontaktirati istraživača na e-mail adresu: ivan.perkov@gmail.com.

Procijenjeno trajanje intervjua: 60–75 minuta

Pročitao sam i razumio ovaj informirani pristanak te pristajem sudjelovati u istraživanju. Informirani pristanak potpisan je u dva primjerka, od kojih jedan pripada sudioniku istraživanja, a drugi istraživaču.

Datum:

Istraživač: Ivan Perkov

Sudionik:

DODATAK

*Naše smeće, naši odbačeni snovi**

Često se u svakodnevici nađemo u situaciji da neki proizvod s čežnjom iščekujemo i s ushitom kupujemo, a onda ga, nakon nekoliko mjeseci ili godina, više ne trebamo i jedva ga se čekamo riješiti. Ovakvo je djelovanje društveno uvjetovano, a narav kapitalizma drugačije postupanje ni ne omogućuje ili ga barem znatno otežava. Ukratko, otpad je (p)ostao sveprisutan i neizbježan (nus)proizvod života. Normativno, otpad ima dva temeljna svojstva: (1) štetno utječe na okoliš i zdravlje ljudi i (2) ima različita mjesta nastanka i pojavne oblike. Postoji shvaćanje da je otpad samo sirovina na pogrešnom mjestu, a suvremeni se pristupi, poput koncepta kružnog gospodarstva i principa hijerarhije otpada, sve više približavaju takvomu razmišljanju. Otpad je i jedna od ključnih tema sveprisutnog i često pogrešnim značenjima nabijenog koncepta održivog razvoja.

Sociološke su definicije otpada znatno šire i dublje od normativnih. Najviše se fokusiraju na prirodu sustava u kojem živimo, preciznije, na samu srž tržišne ekonomije. Jedna je ugledna britanska teoretičarka to lucidno sažela u tezu: »Kapitalizam roba i usluga te potrošačko društvo kontinuirano pokušavaju prešutjeti otpad koji stvaraju i zakopati njegove neželjene posljedice« (Honor Fagan, 2002). Pritom, kako reče najvažniji svjetski aktivni sociolog rizika Joost Van Loon, »isprobana strategija odbijanja, utemeljena na načelu izbacivanja iz vida, iz uma, tako dobro uprizorena u kanti za otpad, više ne djeluje«. Došli smo tako do znanstvene klime u kojoj se otpadom ipak treba baviti i to zato što »kada govorimo o dizanju zastora sa socijalne konstrukcije globalnog konzumerizma, prvo trebamo podići poklopac kante s otpadom« (Honor Fagan: 2002). O otpadu u kontekstu rastućeg konzumerizma govori i Gay Hawkins (2006) koji napominje da je u suvremenom društvu pravilna etika otpada nemoguća zbog kulture distanciranja, odbacivanja i rasipnosti, a potom zaključuje da zapravo trebamo mijenjati »vlastiti odnos prema gubitku vrijednosti«, kako on vidi stvaranje otpada.

* Tekst je prvotno objavljen kao kolumna na *Universitas portalu* 11. 11. 2021., a nastao je na temelju izlaganja održanog na 4. *Osječkim danima bioetike* 8. 11. 2021.

Otpad kao globalni simbol neodrživosti civilizacije

Sociološki gledano, najvažniji su elementi kulture jednoga društva njegovi simboli, vrijednosti i norme. Otpad možemo promatrati kroz vrijednosnu matricu zato što suvremeno društvo zastupa, barem deklarativno, vrijednosti zdravlja, kvalitete života i zaštite okoliša. Normativna dimenzija uključuje pak strategije, planove i zakone koji otpad tematiziraju na različitim razinama, pri čemu je u slučaju naše zemlje najvažnija europska razina, oblikovana kroz sveobuhvatne i koherentne javne politike. I dobro je da je tako jer inače bi naši gradovi izgledali daleko lošije nego što danas izgledaju. Za ovaj je pak tekst najvažnija simbolička dimenzija otpada i s njime povezanih fenomena. Naime, iako naizgled sasvim prozaičan fenomen, otpad je postao dio masovne kulture. Osim toga, i sâm otpad možemo promatrati kao simbol suvremenog potrošačkog društva koje (ne)održivo srlja u propast.

Prodiranje otpada u sve životne sfere nije mimoišlo prostor kulture i umjetnosti. Odnos je otpada, kulture i umjetnosti slojevit te uključuje nekoliko razina.

Prvo, tu je tematiziranje otpada u popularnoj kulturi – u medijima, dokumentarnim, crtanim i inim filmovima, u umjetničkim djelima različitog tipa. Drugo, u posljednje se vrijeme sve više populariziraju umjetnička djela izrađena od otpada, a neka su od njih toliko popularna, hvaljena i estetski vrijedna da se izlažu u najprestižnijim svjetskim galerijama i muzejima. Treće, zanimljivo je promatrati kako cijenjena umjetnost jedne epohe postaje otpad u nekoj novoj epohi (dovoljno se prisjetiti spomenika i simbola Narodnooslobodilačke borbe, od kojih su neki bili uistinu vrijedni, a nakon društvenih su promjena početkom 90-ih naprosto demolirani i odbačeni). Četvrto, tu su dijelovi sustava za gospodarenje otpadom koji su ujedno i vrhunska arhitektonska ostvarenja.

Otpadna umjetnost i umjetnost na otpadu

Najprisutnija su i najvidljivija poveznica otpada i popularne kulture filmska i medijska ostvarenja koja tematiziraju otpad. Meni najzanimljiviji, a rekao bih i društveno najvažniji među njima, crtani su filmovi čiji je cilj naučiti djecu da stvari treba cijeniti, da se polomljeni predmeti mogu popravljati i ponovno koristiti te da svoj životni prostor i okoliš treba čuvati. Kao primjer može poslužiti crtani film *Smrdljivko i Prljavko* (*The Stinky and Dirty Show*, 2015) koji možemo gledati i na našoj javnoj televiziji.

Važni su i zanimljivi i dokumentarni filmovi o otpadu, a veliku pozornost ovoj temi posvećuju vodeći svjetski ekološki medijski programi poput *National Geographica*. Na sljedećoj je fotografiji poznata naslovnica jednog njihovog izdanja posvećenog otpadu.

Umjetnička djela nastala od otpada sve su popularnija. Otpad kao gradivni materijal svojih ostvarenja umjetnici koriste na različite načine i s različitim motivima. Neki na otpadu naprosto pronađu vrijedan, a besplatan resurs, a neki ciljano koriste otpadnu umjetnost da bi upozorili na ekološke probleme i potrebu za recikliranjem. Na sljedećoj je slici skulptura *Mount Recyclemore* umjetnika Joea Rusha napravljena uoči Summita G7 u Cornwallu u lipnju 2021. godine.

Boris Johnson, Yoshihide Suga, Emmanuel Macron, Mario Draghi, Justin Trudeau, Angela Merkel i Joe Biden napravljeni od elektroničkog otpada (Joe Rush) (Izvor: BBC)

Kad se dotaknemo bolne teme uništavanja spomenika jedne epohe koji postaju otpad nekog novog razdoblja, primjera imamo uistinu puno i ne trebamo ići ni daleko u prošlost ni napuštati Hrvatsku. Brojna su crkvena umjetnička djela uništavana u vrijeme socijalizma, brojni spomenici NOB-a uništavani i slani na odlagališta početkom 90-ih, ogromna je baština odbačena i uništena tijekom srpske agresije na Hrvatsku. Kao ilustracija ovog fenomena može poslužiti odbačeni i zapušteni *Spomenik ustanku naroda Banije i Korduna* Vojina Bakića podignut na Petrovcu, najvišem vrhu Petrove gore.

Odbačen i zapušten Spomenik ustanku naroda Banije i Korduna Vojina Bakića podignut na Petrovcu, najvišem vrhu Petrove gore. Foto: Branko Nađ

Najzad, valja spomenuti vrhunska arhitektonska ostvarenja povezna s otpadom. Slabo je poznata činjenica da je poznati arhitekt Antonio Gaudi od otpada stvarao neka od svojih najpoznatijih djela.

Da i dijelovi sustava gospodarenja otpadom mogu postati vrijedna arhitektonska djela visoke estetske vrijednosti, dokazuje spalionica otpada Spittlau u Beču, jedno od najsuvremenijih postrojenja za energetske oporabu otpada.

Casa Vicens (1883–1888) – rezidencija za vlasnika tvornice keramike, što se jasno odražava na fasadi »trencadis« (tj. korištenje keramičkog otpada). Gaudí je ukrasio pročelje kuće mozaikom od komada pločica, a to je bilo potpuno neobično u korištenju građevinskog materijala.

Zaključno se može reći da su suvremeno društvo i otpad neraskidivo povezani, a sve veći rast količine otpada koji kao civilizacija generiramo uskoro će postati nepremostiv problem ako hitno nešto ne promijenimo. Nadu budi sve bolji odnos prema otpadu u dječjim vrtićima. Baštinici naše ostavštine od najranijih dana u dječjim vrtićima uče o štetnosti otpada. Ako itko kotač neodrživosti još može preokrenuti, to su oni.

Zahvale

Ova je knjiga nastala uz veliku podršku i inspiraciju kolega, profesora, prijatelja, studenata i članova moje obitelji.

Moje zahvale idu u prvom redu mojim mentorima, profesorici Anki Mišetić i prerano preminulom profesoru emeritusu Ognjenu Čaldaroviću koji su svojim savjetima i smjernicama značajno unaprijedili kvalitetu ovog djela.

Zahvaljujem se posebno i mojem protektoru, profesoru Anti Čoviću čija su zarazna radna energija i pobjednički duh postali moji važni profesionalni suputnici.

Posebnu zahvalu posvećujem i svome kolegi i prijatelju Luki Janešu čiji su životni optimizam i bioetički entuzijazam vrijedni divljenja, a ugrađeni su i u završno oblikovanje ove knjige.

Zahvalan sam i mojim roditeljima, Jadranki i Dušanu, koji su mi usadili vrijednosti i odgovornost na kojima temeljim i svoj znanstveni rad.

Naposljetku, najveća zahvala ide mojim najbližima, supruzi Karli, kćeri Gabrijeli i sinu Andriji koji su mi u teškim trenucima davali snage za nastavak puta.

Sažetak

Knjiga *Društvo otpada* teorijski i empirijski izučava sustav zbrinjavanja otpada na primjeru grada Zagreba iz sociološke i bioetičke perspektive. Cilj je knjige ustanoviti ključne društvene odnose koji utječu na poimanje otpada i postupanje s njime, a njezina je svrha ponuditi sociološki utemeljen odgovor na pitanja o društvenim odnosima među ključnim skupinama aktera važnima za sustav zbrinjavanja otpada i unutar tih skupina; o usklađenosti normativnog i vrijednosnog okvira sa stvarnim stanjem sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu; te o usklađenosti normativnog okvira s principima ekološke, ekonomske i socijalne održivosti. Osim toga, rad traži odgovor na pitanje koje je optimalno, dugoročno održivo i pravedno rješenje za postupanje s otpadom u gradu Zagrebu i Republici Hrvatskoj.

Knjiga se sastoji od tri glavna dijela: (1) teorijskog okvira, (2) višerazinske analize normativnih dokumenata i (3) prezentacije i analize rezultata provedenog empirijskoga istraživanja. U teorijskom dijelu rada problematiziraju se sociološki i bioetički koncepti i teze o otpadu, primarno iz područja sociologije rizika, urbane sociologije, socijalne ekologije i integrativne bioetike. Normativni se okvir analizira metodom kvalitativne analize sadržaja, a odabrani su ključni strateški, planski i zakonski dokumenti o otpadu na europskoj, nacionalnoj i gradskoj razini. Analizom je utvrđeno da se lokalni i nacionalni normativni dokumenti deduciraju iz europskog normativnog okvira, ali i da nisu sasvim konzistentni te da nisu u potpunosti usklađeni s najnovijim europskim principima postupanja s otpadom. Empirijsko istraživanje provedeno je kvalitativnom metodom polustrukturiranog intervjua s ključnim akterima za sustav gospodarenja otpadom u Zagrebu. U istraživanju je sudjelovalo 30 ključnih aktera, podijeljenih u 5 skupina (stručni, politički, upravljački, medijski i civilni akteri). Ustanovljeno je da postoji latentni društveni sukob između skupina ključnih aktera, ali i unutar njih. Najizraženiji je sukob između političkih i civilnih aktera, a najpozitivniji je odnos civilnih i medijskih. Stavovi sudionika o sustavu zbrinjavanja otpada u Zagrebu su heterogeni, ali svi se slažu da sustav treba unaprijediti te da je potrebno provoditi sustavnu edukaciju javnosti o ovim temama na svim obrazovnim razinama, putem medija i drugih oblika edukacije. Dugoročno

održivo rješenje moguće je ostvariti samo uz uvažavanje stručnih mišljenja, uspostavljanje dijaloga između ključnih aktera, postizanje širokog društvenog konsenzusa o važnosti ove teme te odabir sustavnog i konzistentnog modela gospodarenja otpadom.

Summary

The book *Waste Society* theoretically and empirically examines the waste management system using the example of the city of Zagreb from a sociological and bioethical perspective. The aim of the book is to identify the main social relations that influence the perception of waste and its treatment, and to provide a sociologically grounded answer to the questions about the social relations between the groups of actors important for the waste management system and within these groups, about the correspondence of the normative and value framework with the actual state of the waste management system in Zagreb, and about the correspondence of the normative framework with the principles of ecological, economic and social sustainability. In addition, an answer is sought to the question of what is the optimal, long-term sustainable and equitable solution for dealing with waste in the City of Zagreb and the Republic of Croatia.

The book consists of three main parts: (1) theoretical framework, (2) multi-level analysis of normative documents, and (3) presentation and analysis of the results of empirical research. The theoretical part of the paper problematizes sociological and bioethical concepts and theses on waste, mainly from the fields of sociology of risk, urban sociology, social ecology, and integrative bioethics. The normative framework is analysed using the qualitative content analysis method, selecting the main strategic, planning and legal documents on waste at European, national and city levels. The analysis revealed that the local and national normative documents are derived from the European normative framework, but also that they are not fully consistent and not fully in line with the latest European principles of waste management. The empirical research was conducted using the qualitative method of semi-structured interviews with key actors of the waste management system in Zagreb. 30 key actors participated in the research, divided into 5 groups (professional, political, management, media and civil actors). It was found that there is a latent social conflict between the groups of key actors, but also within these groups. The most pronounced conflict is between political and civil actors, and the most positive relation is between civil actors and the media. Participants' views on the waste management

system in Zagreb are heterogeneous, but they all agree that the system needs to be improved and that there is a need for systematic public education on these issues at all levels of education, through the media and other forms of education. A long-term and sustainable solution can only be achieved if the opinions of experts are respected, a dialog is established between key stakeholders, a broad social consensus is reached on the importance of this issue, and a systematic and consistent model of waste management is adopted.

Kazalo imena

Abdoli, Mohamad 23, 24, 26, 28

Afrić, Vjekoslav 72

Ahmad, Shafiul 24, 32

Ahuja, Anil 64

Ajduković, Dean 50

Ali, Mansoor 24, 32

Anić Vučinić, Aleksandra 196

Altner, Gunter 70

Bacon, Francis 16

Bandić, Milan 141, 147, 149, 166, 180, 187, 217, 222, 228

Bassand, Michel 15, 62, 91, 248, 255

Bauman, Zygmunt 27, 59, 91, 253

Beck, Ulrich 31, 39–43, 256

Bernard, H. Russell 86–88

Bežovan, Gojko 58, 60

Bhada-Tata, Peerinaz 23, 28

Bjelajac, Slobodan 57–59

Bobbio, Norberto 36

Bourdieu, Pierre 34

Brunner, Paul H. 24

Bulkeley, Harriet 33

Buzjak, Nenad 60

Buzov, Ivanka 38

Castells, Manuel 15, 57, 58, 64

Celebrini, Silva 215

Cifrić, Ivan 35, 37, 38, 65–67, 69, 71, 72, 77, 78, 80–82, 91

Coleman, James S. 34

Colantano, Andrea 59, 60

Connett, Paul 197

Connor, Desmond 50

Crang, Mike 33

Creswell, John W. 85

Cutter, Susan L. 41

Čaldarović, Ognjen 35, 37, 41–49, 51–55, 57–59, 61–63, 69, 70, 74, 256, 289

Čović, Ante 80, 81, 285

Čulig, Benjamin 37

Ćorić, Tomislav 170

Davies, Anna R. 33

Davoudi, Simin 33

Denzin, Norman K. 85

Devčić, Tanja 215

Dirlik, Arif 26

Dobrović, Slaven 194, 195, 197

Durkheim, Émile 15

Dwyer, James 82

Eckersley, Robyn 67

Evans, David 33

Fagan, Honor 26, 28, 30, 31, 283

Fellner, Johann 24

Foucault, Michel 41

Fukuyama, Francis 34, 36

Galov, Marija 38

Galović, Mario 195

Glavač, Vjekoslav 65

Giddens, Anthony 39, 58

Golding, Dominic 53, 54

Gough, Stephen 73
Gregson, Nicky 26, 33

Haan, Gerhard de 78
Hawkins, Gay 28, 283
Hillmann, Karl-Heinz 65
Hipel, Keith W. 25, 29, 31, 33
Hollander, Rachelle 48
Holy, Mirela 179
Hoornweg, Dan 23, 28
Huang, Junhan 25, 57

Ignjatović, Suzana 34
Ilišin, Vlasta 36, 256

Janeš, Luka 10, 80
Jilek, Miroslav 58
Jonas, Hans 82
Jurić, Hrvoje 81, 82

Kalanj, Rade 27, 74
Kalambura, Sanja 196
Karajić, Nenad 36, 37
Katunarić, Vjerran 36
Kaza, Silpa 23–25
Kirn, Andrej 69
Krznar, Tomislav 67, 79
Kolumbo, Kristofor 39
Komes, Lidija 215
Košak, Marko 195
Krimsky, Sheldon 53, 54
Kufirin, Krešimir 36

Lampard, Eric 57
Laraña, Enrique 39
Latour, Bruno 26
Law, John 31
Lay, Vladimir 35, 59, 73–76
Leburić, Anči 87
Lefebvre, Henri 59
Lincoln, Yvonna 85

Lončar Butić, Nataša 58
Luhmann, Niklas 40, 41
Lyng, Stephen 41

Matančević, Jelena 60
Ma, Jing 25, 29, 31, 33
Matešić, Mirjana 76, 77
Mayo, Deborah 48
McDonald, Seonaidh 33
Milanović, Zlatko 198
Miletić, Geran Marko 89
Mills, Charles Wright 30
Michie, Jonathan 32
Minček Maroević, Maja 58
Mišetić, Anka 60, 89, 289
Mladineo, Vinko 168
Mohai, Paul 68
Moltmann, Jürgen 16
Mumford, Lewis 15, 57, 58
Murray, Robin 30
Mustapić, Marko 37, 50, 60, 69

O'Brien, Martin 26, 30
Oates, Caroline 33

Park, Robert E. 59
Pavić Željko 70
Peračković, Krešimir 36, 256
Perušić, Luka 81, 82
Popovski, Vesna 58
Potter, Van Rensselaer 79, 80
Pravdić, Velimir 72, 77
Pripuz, Petar 165, 221, 224
Putnam, Robert, D. 34

Radermacher, Josef 76
Richie, Cristina 79
Richter, Melita 58
Rogić, Ivan 35, 58, 60, 69
Ružinski, Nikola 168

- Sanader, Ivo 168
 Sassen, Saskia 59, 64
 Seferagić, Dušica 35, 58, 61, 62, 248, 255, 256
 Schlosberg, David 68
 Scott, William 73
 Simončić, Viktor 193
 Smerić, Tomislav 36, 37
 Svirčić Gotovac, Anđelina 61
 Stake, Robert E. 85, 87
 Stanić, Sanja 37, 38
 Stiles, William B. 85
 Stojković, Andrea 58
 Stokols, Daniel 13, 24, 64, 67, 68, 75, 77, 253

 Šeparović, Branka 215
 Šimleša, Dražen 35, 73–75, 78
 Škanata, Dejan 44, 45
 Šućur, Zoran 37, 50–52
 Štambuk, Maja 60
 Šuvar, Stipe 58
 Šundalić, Antun 70
 Šušić, Ilija 72, 76

 Thunberg, Greta 190
 Tomašević, Luka 80, 82
 Tonglet, Michele 33
 Trako Poljak, Tijana 35
 Tuđman, Franjo 141, 174

 Uršić, Stanko 193, 195, 197, 198

 Van Loon, Joost 15, 22, 27, 28, 31, 39, 42, 44, 45, 75, 76, 253, 283, 299
 Visković, Nikola 69
 Višković, Alfredo 71, 72

 Waas, Tom 71, 73, 74, 76,
 Weber, Max 34, 39, 70, 253
 Wynne, Brian 43

 Yearley, Steven 30

 Zagorac, Ivana 80
 Zmajlović, Mihael 170
 Zinn, Jens 40–42, 256

 Žažar, Krešimir 36

Bilješka o autoru

Ivan Perkov rođen je 1989. u Splitu. Pred-diplomski studij sociologije završio je na splitskom Filozofskom fakultetu 2010. godine završnim radom *Političnost mladih u Splitu*, a titulu magistra sociologije stekao je 2013. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranivši diplomski rad *Europeizacija hrvatskog sigurnosnog diskursa*. Zbog težnje znanstvenoj transdisciplinarnosti 2015. godine upisao je poslijediplomski specijalistički studij *Organizacija i menadžment* na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu na kojemu je položio sve propisane ispite. Od 2017. do 2021. pohađao je poslijediplomski doktorski studij sociologije na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, a 2021. je obranio disertaciju na temu »Društveni aspekti sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu«. Dobitnik je stipendije Filozofskoga fakulteta za izvrsnost na doktorskom studiju.

Od 2017. godine bio je zaposlen kao asistent na Odsjeku za sociologiju Fakulteta hrvatskih studija, a 2022. izabran je u znanstveno-nastavno zvanje docenta u području društvenih znanosti, znanstvenom polju sociologije na istom fakultetu. Područja znanstvenog i stručnog interesa su mu urbana sociologija, sociologija rizika i socijalna ekologija. Nositelj je i suradnik na nizu kolegija na preddiplomskom i diplomskom studiju sociologije na Fakultetu hrvatskih studija (Uvod u sociologiju; Sustavna sociologija 1; Sustavna sociologija 2; Društvo i održivost; Analiza učinaka društvenih akcija; Društveno odgovorno djelovanje; Integrativna bioetika, okoliš i društvo; Lokalni i regionalni razvoj Hrvatske). U suradnji s istaknutim nizozemskim sociologom Joostom Van Loonom pokrenuo je kolegij Risk Society na engleskom jeziku.

Izlagao je na desetak međunarodnih znanstvenih konferencija i objavio više znanstvenih članaka u domaćim znanstvenim časopisima te zbornicima međunarodnih konferencija. Od 2017. je član Vijeća društveno-humanističkoga područja, a od 2019. godine član je Senata Sveučilišta u Zagrebu. Na Fakultetu hrvatskih studija obnašao je dužnost prodekana za poslovanje. Osim znanstvenim i nastavnim radom, aktivno se bavio i akademskim novinarstvom kao dugogodišnji urednik u *Hrvatskim sveučilišnim novinama Universitas*. Oženjen je i otac dvoje djece.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske

Za nakladnika
Danica Selak

Tisak
GRAFOMARK, Zagreb

Objavljeni naslovi

1. **Ivan Šegota:** Etika sestrinstva (1997)
2. **Jean-Dominique Bauby:** Skafander i leptir (1997)
3. **R. P. Craig, C. L. Middleton, L. J. O'Connell:** Etički komiteti (1999)
4. **Ante Čović (ur.):** Izazovi bioetike (2000)
5. **Ante Čović:** Etika i bioetika (2004)
6. **Nada Gosić:** Bioetička edukacija (2005)
7. **Nada Gosić:** Bioetika in vivo (2005)
8. **Ljiljana Zergollern-Čupak:** Bioetika i biomedicina (2006)
9. **Aleksandra Frković:** Bioetika u kliničkoj praksi (2006)
10. **Iva Rinčić Lerga:** Bioetika i odgovornost u genetici (2007)
11. **Zvonko Bošković:** Medicina i pravo (2007)
12. **Ivan Cifrić:** Bioetička ekumena (2007)
13. **Lidija Gajski:** Lijekovi ili priča o obmani (2009)
14. **A. Čović, N. Gosić, L. Tomašević (ur.):** Od nove medicinske etike do integrativne bioetike (2009)
15. **Aleksandra Frković:** Medicina i bioetika (2010)
16. **Hrvoje Jurić:** Etika odgovornosti Hansa Jonasa (2010)
17. **Valerije Vrček:** GMO između prisile i otpora (2010)
18. **A. Čović, M. Radonić (ur.):** Bioetika i dijete (2011)
19. **Nada Gosić:** Bioetičke perspektive (2011)
20. **Sonja Kalauz:** Sestrinska profesija u svjetlu bioetičkog pluriperspektivizma (2011)
21. **Iva Rinčić:** Europska bioetika: ideje i institucije (2011)
22. **Tomislav Krznar:** Znanje i destrukcija (2011)
23. **Iva Rinčić, Amir Muzur:** Fritz Jahr i rađanje europske bioetike (2012)
24. **Marko Tokić:** Život, zdravlje i liječništvo u Platonovoj filozofiji (2013)
25. **Tomislav Krznar (ur.):** Čovjek i priroda (2013)
26. **Darija Rupčić:** Status ljudskog embrija pod vidom bioetičkog pluriperspektivizma (2013)
27. **Luka Tomašević:** Bioetika iz teološke perspektive (2013)
28. **Vladimir Jelkić:** Bioetički orijentiri za novu epohu (2014)
29. **Ivica Kelam:** Genetički modificirani usjevi kao bioetički problem (2015)
30. **Nada Gosić:** Liječnici - preteče bioetike (2015)
31. **A. Muzur, I. Rinčić:** Van Rensselaer Potter i njegovo mjesto u povijesti bioetike (2015)
32. **Mile Marinčić:** Integrativna gospodarska etika Petera Ulricha i novija etička strujanja (2016)
33. **Igor Eterović:** Kant i bioetika (2017)
34. **A. Muzur, I. Rinčić:** Bioetička Europa našeg doba (2018)
35. **Ivana Zagorac:** Bioetički senzibilitet (2018)
36. **Ivana Gregurić:** Kibernetička bića u doba znanstvenog humanizma (2018)
37. **Hrvoje Jurić:** Tekst i kontekst bioetike (2019)
38. **Slavko Amulić:** Perspektivizam i pluralizam (2019)
39. **Orhan Jašić:** Bioetički problemi u publikacijama Islamske zajednice u BiH od 1945. do 2012. (2019)
40. **Ana Jeličić:** Receptcija i preobrazba bioetike u Hrvatskoj (2019)
41. **A. Čović, H. Jurić (ur.):** Integrativno mišljenje i nova paradigma znanja (2019)
42. **J. Guć, H. Jurić (ur.):** Nikola Visković: pravo – politika – bioetika (2020)
43. **Suzana Marjančić:** Cetera animantia - od etnozooologije do zoetike (2021)
44. **Tomislav Krznar:** Bioetički horizonti (2021)
45. **Matija Mato Škerbić:** Filozofija sporta (2021)
46. **Željko Kaluderović:** Bioetički kaleidoskop (2021)
47. **Luka Janeš (ur.):** Integrativna bioetika i aporije psihe (2022)

